

Eduard Wilde

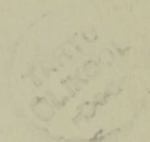
Prohwet Maltswet

Romaan

1 9 2 9

Kirjastus O.-A. „Loodus“, Tartu

Reeleline forrektor lektor J. W. Westl.

A-3793

1856

R. Mattiesen'i trüff, Tartus.

Prohwet Maltswet

Sumalalapsed.

Paides anti wangile paar puhkepäeva ja tema omaised ja sõbrad said luba teda wangifojas vaatamas käia. Waatamas ja wiimast forda jumalaga jätmas. Gest kõigil oli kindel arwamine, et nad ei saa teda enam näha, ja Maltšiwet ifegi, kes tolle-aegseid wõimumehi tundis, kaotas lootuse tagasitulekuks. Et talle enesele ja ta usulastele näidata, kui suureks kurjategijaks ülemus teda pidas, pandi ta wangihoores ka jalust raudu. See suurem ahelate kõlin tema ihu küljes pidi talle küllalt selget märku andma, et tal ei ole enam midagi head oodata.

Tema naine ja lapsed — tütar ja kaks poega — olid esimesed, keda ta wangifojas wastu wõttis. Mari Leinberg, täie, saleda kastwuga ja ruuge peaga wanadlane naisterahwas, kellega Maltšiwet ligi kaksikümme aastat rahuliku ja leplikku abielu elanud, kandis umbes pooleteise-aastast pojakest käel. Pisuke Johannes, prohweti pesamunake, oli tulnud terwelt kaksikümme aastat pärast wanema poja sündi ilmale. Sügawa liigutusega wõttis wangiwäetkese enda käele ja jäi teda märjal silmal waatlema, kuna tema wanim laps, tütar Suuli, tugines nuuskudes täiskaswanud wenna Gustawi käsivarre najale. Ema ja Gustaw kannatasid oma walu waikfelt ja tummalt. Esimene oli neid isikuid, kes ei leia oma tundmustele elawamat wäljendust. Mari Leinbergi ei nähtud, nii lahke jutuga kui ta ka oli, ilmaski naerwat, ja wangifojas hakkasid tal alles siis pisarad üle palge weerema kui

ta andis mehele viimast korda fätt. Sügaw, aga hääletu kurbus kõneles ka Gustaw Leinbergi tõsifest, iseloomukast näost. See suur, tugev noormees, kes Tallinnas tubliks tiseriks õppinud ja wälimusest isaga kaunisti sarnanes, pidi jääma nüüd perekonna kaitsejaks ja eestkostjaks — ülesanne, mille ta enda peale wõttis tõeka, teiwõimsa mehe kaine kindlusega. Ta ei nutnud, pigistas ainult tugewasti ja ustawalt isa rauustatud fätt.

Nagu enese perekonnale, nii tuletas Maltšiwet ka teistele jumalagajatjaille, sugulasile ja sõbrule, keda kogunes wäike hulgake tema kongi, palwetamise ja manitsemisega meele seda usku, mille pärast teda nii õelalt taga kiusati ja mille eest wististi ka neil weel palju tulewat kannatada. Ta langes nendega kitsas türmikambri põlwi ja saatis oma hõrdaima palwehääle kõigeiwägewama poole, et see tema wäikest kogudust wõtaks kaitsta waenlaste wiha ja iseenele nõrkuse ning leiguse eest. See palwetund wangihooles oli üks liigutawamast, mis Säriwamaa prohivet kunagi pidanud. Nad ei tahtnud taht lahkuda, nad hoidsid nuttes ja nuuskudes ta kätest, riidest ning ahelatest finni ja palusid teda ikka ja ikka weel rääkida, kuni wangikoja waht tuli wahale ja lahutas nad usuisast.

Nende usklike seas oli ka Maltšiweti armsaim ja ustawaim jünger, poolehoidja, täis enesefalgawat truudust ja usuwõljadust. See mees, nimega Ants Kõrge, püüdis olla Maltšiwetile Seesuse jüngrite sarnane järelejäija, jättes ajuti oma ameti maha ja rännates prohivetiga maad mööda ümber. Baides Ants', nagu rahwas teda nimetas, oli Põltsamaalt pärit ja nooremas eas ühel Baides tohtril olnud kutsariks; hiljem hakkas ta kingsepatööd tegema ja toitis ennast Baides sellega. Pühakirja tundmises kaunis wilunud ja rohke kõneandega, pidas ta linnas ja maal Maltšiweti mõttes lugemistunde ja leidis rahwa seas head lugupidamist, seda enam, et ta loomult oli alandlik, õiglane, wiisakas ja kommete poolest kõigiti forralik inimene.

Sel mehel näis midagi südamas pakitseivat, kui ta ühes teistega oli wangifojas usuisa jutul. Ta walget werd kuitetanud näos tuffus nagu wihane ärewus ja ta kõhn keha oli alatafa liikwel, nagu ajaks teda seesmine fund midagi tegema, ilma et ta ise selgusel oleks, mida. Kui ta sai teiste usklikkude poolest, kes olid Maltšiwetiga elawas mõttewahe- tuses, wähe mahti, tõmbas ta põuest pakifese kookukäänatud trükipaberit wälja ja ulatas prohwetile pihku.

„Doe, isa, mis need lambanahas hundid, kes endid kut- sutwad jumalalasteks ja süüta Talle koguduseks, sinust kirju- tawad, ja siis käsi oma sulast wälja minna ning neid nurjatuid kas wõi tulega üles otšida ja neile kõige rahwa ees suu siese ütelda: Teie wariserid ja walelikud, teie teotajad ja laimajad, kas teil põle häbi oma ligimese õnnetuše üle irwitada, kas teil põle häbi waese ilma süüta wangi peale pori pilduda, oma wastaft, kes on ahelates, jalge alla tallata!“

Maltšiwet wõttis paberilehed lahti. Need olid „Berno Postimehhe ehk Näddalilehe“ wiimased numbrid. Seda eesti ajalehestest oli raamatutrükija Borm Bärnus 1. juulil 1857 Johann Woldemar Jannseni toimetusel hakanud wälja andma. Ta ilmus täiesti kiriklik-tagurlikul sihil ja kõige kitsarinnalise- mas kõjtrivaimus, olles täis madalat ilalakkumist ülemuse, mõisnikkude ja pappide wastu ning waiikides rahwa taewa poole karjuwaišt hädadest, mida soetasid halastamatu teo- orjus ja ilmlikkude ning waimulikkude sakste piiramatu wägi- wald. J. W. Jannsen, see endine sakšik kõster, kes rahwa seas elades talupoegade nutivat wiletsušt oma filmaga küllalt oli näinud, ei teinud katsetki nende eest aivalikku häält tõsta, waid ta jutlustas oma artiklis alatafa tumma rahulolekut, leplikku meelt, südamerahu, himude talitsemist ja roomawat alandust kõigi rõhujate wastu. Muidugi näitas temagi, kes ta rippus pappide kuuesabas, nagu need ijegi förmega üles finisesse õhku, mille taga orjailke ja kubjakepi all wingerda- wale talupojale ford pidi kõige maisse kannatamise eest iga- wene tasu hiilgawa elupõlwe näol ofaks saama. Sel mehel,

felle mälestust meieaegnegi alalhoidlik kodanlus temale omases isikukultuses „isa Sannseni“ nime all kummardab, oli süda ühel ajal, kus heldis riigivalitsuski Balti talupoja ksendatavast hädast ja kus võtised võõraste rahvuste liikmed sulle pihku, et mõista püha Maarjamaa väljakannatamata olusid põhjani huffa — „isa“ Sannsenil oli samal ajal isa-süda lehest välja jätta kõik appihüüded või neid uputada rahuloleku-manifestesje. Ta jutustas oma lugejale pikalt ja laialt kirikuõpetajate ametipühadest, mõisnikkude heategudest, saksa laulu- pidudest ja kõigest muust, muudkui mitte talupoja võimatuisi rendi- ja orjuse-oludest. Sunkruteist, pappidest ja kodumaa vägivalla-ametnikkudest rääkides lisati ikka juure mõni küürutav ja kintsupaitav „armas“, „aus“, „kallis“, „õrge“.

Ses lehes nüüd, mille footitajad muidugi olid kirikhärrad ja mõisafaktsad, põletati waene Maltšvet waleprohvetina tule- riidal ära. „Berno Postimees“ tõi waimulikude meeste, wiist wennastefoguduse, ringkonnast Zuhan Leinbergi kohta mitmeist numbrist läbi ulatutwa hääsituskirja, mis awaldas tema wangi- wõtte üle hästtawat rõõmu ning kubises kõiksugu kristlikest toorusist. Et tema usu wastu, mis ju piiblist kuidagi lahku ei läinud, midagi asjalikku ette ei wõidud tuua, siis püüti pea- miselt Maltšweti isikut, ta inimlikku au rüüwetada laimusopaga.

Maltšwet luges, Antsuga ükfinda kongi jäänud, wagaft lehest järgmisi armsaid südame-ilmutus, mis algasid toime- tuse siõsejuhatusesega. Selles nimetati Leinbergi „ekfind loo- maks“ ja „ahtwiprohwetiks“ ning tähendati, et kirja läkitanud „üks armas Järwa sõbber“. Kui siis kirjas eneses ära oli jutustatud, kuidas Maltšwet awaliku pettuse, warguse ja sala- kauba-müügi tõttu Loo kõrtsis rikkaks saanud ja kuidas ta Tallinnast Järwamaale elama asunud, kus ta „h ä b e m a t a foer“ ennaft prohwet Joanneseks tunnistada ja pühakirja, millega ta tuttatw, „wiltu pörata ja wõderiti fellestada“, läks firi järgmises numbris — siin weidi lühendatult — nõnda edasi:

„Mõh, kuidas nüüd luggu piisufesse Muhamediga jäi? Tühhipaljas on tühhipaljas ja ma pannen vägga imeks, et aastal 1858 veel nii rummalaid inimesi on, kes sõh-härduft petjat ja Summala fanna teutajat mitte tuhhalabbi-daga tuaft wälja ei aia... O narrilaste narrilane! ja veel furemad narrilafed, kes nifuggufe feitsmemeelega petja jutto ufkiwad... Ta fulutab neile: minna ollen prohiwet Soannes, — nemmad ufkiwad ja kummarduwad; ta ristib neid, panneb paastuma ja musti riidid kandma, — nemmad teiwad fedda; firrikuid ja firriku õppetuft käsfiib ta pörane loom põlgada ja omma jamfi lorri järrele tehha, — nemmad waefed ferglafed mõtleiwad: „se on tale Summalast ilmutud“; palwemajafid iwannub ta ma põhja, et tedda feäl omma lorri ei lasta lorrifeda, — ta jüngrid pannewad käed kofko ja õhkaivad: „fuur on meie prohiwet!“; ta käsfiib omma jüngrid juufed mahha leikada ja Türflaste ja Hina moodi pead paljaks aiada, — ufkliffudel warfi kärid käes prohiweti käsko täitmas; pühhafst kirjafst lobbifed temma, et fu wahhutab, ja kui fübda täis tulleb, firrub ta nago pärris Türflane, aga ta jüngrid ütlewad: „se on pühha wiwha, nagu Mofefel kuld wafikafst nähjes ka olli“; fööb ahtwi-prohiwet met ja leiba (seft mis fel wõgga?), fiis warfi laulawad tema jüngrid: „õh Soannes, õh Soannes, fa olled fuur ja pühha mees!“ ja ommeti on igga perrenaise luatwars palju pühham, kui fefinnane narrilaste prohiwet, kes omma au ofiides Isfandat teutab. — Oi, oi pettetud petja jüngrid, kui nifuggune tule tallaja jubba teie mõistufst ja ufko wõdis ärra warrastada, fiis on teil mõllemift ni wähhje olnud, et igga kafs fedda sabba peäl wõdis ärrafanda. Wiift polle teie tõt ial ufkunud, et ni hõlpsaste julla wallet wasto wõttate...“

Õh! küll artikli autor praegu alles pani imeks, mispärafst inimesed Maltsewetti tuhalabidaga toaft wälja ei aja, waid tema õpetufi ufkiwad ja nende järgi elawad, jutustab ta järgnewais lõifeis ometi, kui halwasti „ahwi-prohiweti“ käfi käinud mitmes kohas, nii Umblas, nii Koeru ja Madife kihel-konnas, kus rahwas talle kippunud pekfa andma, nii et Maltse-

ivetile nõuks jäänud ainult kiire põgenemine. Madises „olnud mehhi ke ford nii kimpus, et aknast välja farganud ja aia teivast abbi otvides pakko fanud“... Seepeale ta asunud Paidesse elama.

Maltsivet peatus lugemises ning vaatas Antsu ja siis uffe ees seisiva ivahi otja, kes ootas viimase väljatulemist. Usumehe nägu avaldas enam hämmastust kui meelepaha ivõi iviha.

„Ei mina oleks usfunud, et niifugust sõimu ja ivalet ivõidakst trükki panna!“ hüüdis ta. „Seda kõik olen küll joodikute suust kõrtsis ja õelate palivevendade ja -õdede suust külatänaval ja mõisa-õues kuulnud, iseäranis nüüd, kus nad mind nägid raudus. Aga et see mustaga ivalge peal seisab — tõepoolest, ma ei tahaks oma filmi uskuda!“

„Do, seal tuleb iveel rohkem — Ioe aga!“ ivastas Kõrge, ja ta suu ümber seisid mõruduse ja jälkuse jooned. „Nüüd ivestetakse minust looke, ja mul on südamest kahju, et ka see peab olema ivale! Ma oleksin uhke, kui see nõnna oleks old... Ioe, ija!“

Maltsivet luges edasi:

„Siin ja ümberkaudu peatvad nüüd mõnned mõistuse poolest ivägga kehivad innimesed ollema, kes saivtoi saiaks piddatvad, iseäranis üks endine kutsjer Hans otsego ivarri tema kõrivas käima. Selle mehhega olnud ford kenna luggu. Walle-prohivet ivõeti maal kinni, ividi hafenrichteri jure ja pisteti puri ja se olli õige. Nüüd käinud Hans ta järrele ja ütelnud: ‚Ei ma nenda tee, kui Beetrus, kes omma Is-sandat ärrafalgas ja tulle äres sojendas; ma lähhän temmaga ühhes torni.‘ Sedda polle hafenrichter mitte lubbanud. Pärrast, kui prohivet ivahhi all Paide todi, ütles hafenrichter Hansule: ‚Hans, sul olli ivimaks suur himmo mo puri minna, nüüd on seal rumi, astu sisse!‘ Hans piddi maggushappo näoga ivangi jäma ja prohivet ividi Paide. — Prohivet ivõib ehk küll ivägga immeks ja pahhaks panna, kust minna sedda keif tean? Agga mis tehha, kus teggiaid, seal näggiaid...“

Paide Antsu nägu oli sügav-kurb.

„Kui kahju, kui väga kahju, et ma juures põld, kui sind Mõnuiveres finni võeti!“ kurtis ta. „Ma olin nii tihti sinu kaasas, aga just sel korral mitte! Kas usud, isa, et ma oleks just nii teind, nagu nad seal luiskavad, ja veel palju enam! Ma oleksin sinuga ühes aagrehi puuri läind, kas võdi vägise, ja ma oleks sinuga ühes mööda maad wallast walda rännanud, kas võdi paljajalu ja söömata ja joomata. Ja ma oleks teel igal pool rahiva poole kispandanud: „Waadake, see on teie usuisa, keda ahelates Kolgatale iweetakse, ja mina olen tema järelkäija! Tulge ka teie ja käige tema järel, ja kui teid pannakse ahelatesse, siis olge kindlad usus ja ärge salake oma isa ja peastjat mitte ära! Tulge kõik ja kannatage rõemuga oma õpetaja ja oma usu eest, sest seda tasub meile Kõigevägevam!“ ... Ja ma oleks läind sinuga ühes Tallinna, ja nad oleksid mind raudu pidand panema nagu sindki. Ja siis oleksime ühes tagasi rännand külast külasse ja mõisast mõisa, ja ma oleks igal pool oma healt tõst ja karjund: „Waadake, meie põle midagi kurja teind, aga meid on mõrtsukate ja röövivate filda heidetud meie usu pärast! Kui õige ja püha peab olema see usk, mille pärast meid nõnna raskesti taga kiufatakse! Ja kui vägev peab olema see usk, et meie tema eest rõemuga kas võdi surma läheme, hõifates ja lauldes: „Eh! oleks ilm täis kuradiid, kes tahaksid meid neelda, ei karda meie ühtegi, küll jumal võtab keelda!“ ...“

Tugevasti pigistas prohvet waimustatud jüngri ärewuses wäriwet fätt.

„Sinust, wend, usun seda,“ ütles ta uhkusega segatud liigutusel. „Ma tean, et sa oleksid seda teind, mis su suu räägib, ja soowiksin, et mul oleks palju sinusuguseid wõitlejaid.“

Siis ta võttis uue lehenumbri ja luges poolwalju häälega pikkamisi, mõnda sõna iweerides, edasi, mis sinna taas temast oli üles pandud ja mille peale juhtisid ta filma jämedamalt trükitud pealkirjad: Paidest. Päriwa walleprohwet.

Esimesena jutustati seal kuulu järgi looke, kuidas prohviet oma majaperemeest Paides püüdnud üle lüüa. Donati komeet oli läänegi-ilmast esile kutsunud kõmulise oletuse, et maafera, kogu põrgates sabatähga, hukkub, mis pidi sündima 12. jaanikuu-päeval. Seda usuti ka Gestis. „Viimne päev“ pidi olema usse ees. Kasutades seda usku ning katastroofi ka ise ennustades, olewat Maltsviet oma majaperemehe viimse päeva hirmu täis ajanud, nii et see maja talle ta pealekäämiskel poole hinnaga tahtnud maha müüa. Onnets ei olewat müüja aga käsiraha vastu võtnud, kuna talle äkki torganud meele, et ega siis temagi maja prohvieti pärast jää seisma, kui hukkub kogu maailm. Ja nõnda jäänud prohvietlik pettur saagist ilma.

Edasi investeti, ifka kuulduki korraes, kuidas Maltsviet, tartvitades targu viimsepäeva kartusest tekkunud head konjunktuuri, ostvat taludes „õlgi ja muud kraami poolmuidu üles“, et seda ise kallilt edasi müüa — arvatahvasti neile, kes ennustatud juurmürtsu ei uskunud. Ka poogiti prohvietile külge poliigaamilisi kalduvusi, oletades, et ta ivarsti hakkab õpetama, „mehel olgu naisi nagu kudel kanu“. Ka tunnistanud see „lobasuu“ oma paari aasta eest sündinud pojast, et „see laps olewat Pühast Vaimust“.

Suure meeleheega ning hästitamisi kirjutati lõpuks Maltsvieteti ivangistusest, milline sündmus asetati ekslikult Paidesse, kuna ta aset leidis Mõnuivere külas, Madise kihelkonnas. Wangivõtte puhul saanud ivagast prohvietist metsik märatseja, kes ahwardanud finniivõitjaid teibaga maha lüüa; „agga se polle midagi aitnud, ivaid pea olnud käed finni ja su üffi lobbifemas lahti“. Ja kui ta siis ivangihoonest ahelais välja toodud, „on ta välja näitnud nago metsellajas, kel köis kaelas“...

Ants Rõrge ivajutas mõlemad käed Maltsvieteti õlgadele ja ivaatas talle truudusuumalt filma, kui viimane oli lehe käest ivisanud.

„Ei ole sul tarvis ainust sõna kuulutada nende laimduste walekstunnistamiseks, armas isa! Walemärk on kõigile neile loofestele nii selgesti otseajale litsutud, et ainult imeks jääb panna, kuida lehe tegija seda ei märganud.“

„Ta nähtawasti ei tahtnud teda märgata“, wangu-
tas Maltswet pead.

„Ma lähaksin aga ihust ja hingest ja otsiksin need närused laimajad üles, et neile näkku fülitada!“ tuli Rõrgel kirista-
misi hammaste wahelt, kuna ta silmad olid naaskelletaivad.

„Wend, sul põle waja neid minna otsima — ma tean juba, kes need tule- ja tõrwasülitajad on,“ ütles wang. „See kiri tuleb Madise kihelkonna wariseride ja ülempreestrite käest, sest sõimusõnu, nagu „ahwiprohwet“, „narrilaste narrilane“, „tühipaljas“ jne. olen just nende suust juba ennegi kuulnud, ja ma ei tee Aniste Thomsonile wiist mitte ülekohut, kui ütlen, et otse tema näpud ei ole laimu-epiisliis mitte puhtad... Usutwend, kui sa minu eest midagi tahad teha, siis seleta inimestele, kes neid lehti on lugenud ja kes mind ei tunne, mis on wariseride kirjas tõsi, mis wale. Rohkem põle waja... Sa nüüd jää jumalaga, sest waata, minu waltwaja on läinud juba kannatamatuks.“

Nad suudlesid teineteist wennalikult ja rinna põhjast tungiwat nuuskumist wägisi tagasi hoides lahkus usuagar kingsepp wangifojust. —

Harilikult hoitakse wangistatud suuri kurjategijaid wälise ilmaga kokku puutumast. Maltswetiga tehti Paides teisiti. Ta pandi teatawal wiisil kaagile. Teda püüti rahwale näidata nagu mõnd haruldast murdjat puuris. Rõik pidiid nägema jõledat waleprohwetit, kuidas ta on kätest ja jalust rauus, et sellest kodus hirmu- ja jälkusewärinaga teistele jutustada. Päris wõõraid inimesi lasti järgmistel päewadel wangihoo-
nessse „hullu Maltsweti Zuhani“ wahtima, kuidas ta istub kongis ja raputab wiha päraist oma ahelaid. Et Paides nendel päewadel just juhtus laat olema ja teadet wangi siin-
olekust hoolega lewitati, siis oli waatamaskäijaid muidugi palju.

Elmatu rahvahulk kogunes aga uulitsal Maltšiveti ümber kofku, kui teda wiidi kirikusse armulauale ja kui ta tuli sealt tagasi. Kas teda sunniti lauale minema wõi tundis ta ise, minnes tumedale saatusele wastu, ihaldust jelle kirikliku toimingu järele, mille ta pikemat aega oli täitmata jätnud, see pole teada.

Peaaegu terive linnake ja hulk sealolewaid maainimesi jookkis ka siis kofku, kui Maltšiwet ühes teiste wangidega kõlilewais ahelais saadeti Riia poole teele. See sündis kefet talwekuud, kõleda külмага. Nuttes ja leinates piirasid wangisalgakest prohiweti omaksed, sõbrad ja poolehoidjad; irwitades ja pilgates waatasid talle järele wastased.

Siis ei kuuldud Maltšiwetist mõni kuu enam midagi. Minult „Berno Postimees“ tuletas teda 3. detsembril kahjuröömsa nõökamisega meele. Toimetus konstateerib meelasti, et wangistatud prohiwetile pistetud Paide wanglas piiku nood „Postimehhe“ numbrid, kus temast oli kirjutatud. See ajanud prohiweti „aewastama nagu ninatubakas“. Kui Maltšiwetti tema lahkusuliste häbematuuste eest weel kord tüsedasti on hurjutatud, seletatakse mees sealtfamast nõdrameelseks, kelle eest korralikud ristiiinimesed peaksid palwetama ning ise „tema teede eest“ hoiduma.

Kuu aja pärast jõudis Maltšiwet wangitapiga Riiga — poolnälginud ja haige pikast, kurnawatst teekäigust. Riias heideti ta külma, niiskesse wangikotta ja lasti teda seal mõni aeg winduda. Siis algas kohtulik ülekuulamine.

Alga Riiaski ei leitud jellel inimesel mingit süüd oewat — siin weel wähem kui Tallinnas. Sest siin, kus seisti Tallinna kubermangu sündmustest kaugemal, waadati nende peale pisut kainemalt, ja kindralkuberner Suworow, kuigi ta oli Balti wõimumeeste hea sõber, ei tunnud seda isiklikku wägiwaldlase-wiha pead tõstivate talupoegade wastu, nagu Eesti-maa mõisnikud ise. Elmliku ülemuse kohtulik uurimine ei toonud Maltšiweti kohta, kes kaitses ennast südilt ja sõnakalt, midagi ilmsiks, mida rahwa üleskihutamiseks oleks wõidud

pidada, kuna süüdistajad ise ei suutnud ainuiski tõelisku tunnistust tema vastu Riiga saada. Nõnda mõistis ilmlik kohus kaebaluse mäsajajäüüft priiks. Seega oli peakaebus oma ras- kusega langenud ja Maltšvet võis, kogudes jälle lootust, saatusele julgemalt vastu waadata.

Oma waimulikü tegevuse eest pidi ta seepeale Riia pea- konfistoriumi ees wastutust andma. Kõnekal suul jutustas ta ülekuulajatele ära, kuidas ta palvemehes ning rahwa usu- lises äratajas saanud, mida ta õpetanud ja kust ta oma õpe- tused võtnud. Tal läks korda waimulikule kohtule oma piibli- tundmise tõttu selgeks teha, et ta seisnud kõige oma usulise tege- vusega pühakirja põhjal, kuigi mitte igas asjas täht-tähele luteri usu kiriku dogmade põhjal. Nõnda ei võinud konfis- torium teda ka usulises kurjategijaks mõista.

Riia waimulikud mehed waatasid leplikuma filmaga selle agara usumehe peale, kes ajas omal wiisil nende asju rahwa seas, tunnistades piiblit kõige tarkuse ainsaks allikaks, juhti- des talupoegade lootused piltvede taha ja võideldes kade- dusest vihatud Herrnhuti vastu. Selle töö tulu kaalus ju pisukese kahju, mis Särwamaa prohwet oma lahõpetustega walitsewale kirikule wahest tegi, mitmevõrdselt ära. Kõigutada ei suutnud see lihtlabane, harimata talupoeg kirikumüüre ometi mitte.

Niipea kui Maltšvet märkas temale vastu puhuvat leplikku tuult, asus ta wälja niisama terase kui südika soowiga. Kui teie minust mingit süüd ei leidnud — järeldas ta —, siis peate mulle ka wõrmillise loa andma oma ametit endist wiisi edasi pidada. Sa ta kandis soowil palwe kujul ette. See täideti. Hoopis paluja ootamise vastu! Konfistorium oli öelnud a, nüüd pidi ta ütleva ka b. Muidugi lisati juure kõwa manitsus, et Maltšvet, kui ta loast jälle ilma ei taha jääda, oma loenguil peab kindlasti ewangeeliumikiriku õpe- tuste ja seaduste piiridesse jääma. Teda hoiatati ülemuse uute kaebuste eest, mille tagajärjed hoopis tõsifemad saawat olema, ja lasti ta siis ka kirikliku kohtu alt priiks. Veel enam!

Talle näidati üles hoopis erilist armu ja lahkust: talle anti teeraha ja palgati voorimeeski, kes ta Riiaist Paidesse, tema elukohta, pidi küütima.

Maltsiveti sõitis Pärnu kaudu. Seal ta astus „Berni Postimehhe“ toimetusse sisse, et seletust pärida lehes tema vastu ilmunud sõimu- ja laimufirjade kohta. Põhema sõnavahetuse järel wabandas Jannsen ennast sellega, et kirjad saadetud temale wäljast trükkida ja et ta saatjaid usaldanud. Ta andis Maltsivetile nõu, kaewata kohtusse ja nõuda laimajaid wastutusele.

Selle jättis Maltsiveti tegemata, arwatawasti sellepärast, et tolleaegne kohtuskäimis-tee oli liiga ohakaline. Protseessi oleks kohtute pikalise ja keerulise töötamise pärast nõudnud palju raha- ja ajafulu, kuna tagajärg pealegi oli kahtlane. —

Küünlakuu hakatusel 1859 jõudis Zuhani Seinberg Paidesse tagasi. Ta tuli wõidumehena, seepärast oli tema poolehoidjate rõõm sama suur nagu tema wastaste pahandus. Sõimehed hõiskasid, wiimased kirjastasid hambaid. Nende wäline tugi oli murtud — seda mürgisemaks hapnes nende seesmine erakondlik waen wõitja ja tema järelejäijate vastu.

Uga just selle pärast, osalt ka wäliste takistuste kadumise tõttu, kaswas Maltsiveti kogudus nüüd arwult jõudvasti. Mõne aja pärast polnud Säriwamaal peaaegu ainust kihelkonda enam, kus poleks tema usulapsi leidunud, ja warsti ulatus liikumine wõimsal jõul ka Põhja-Harjumaale.

Nimelt siirdus Maltsiveti Paidest naise ja kõige noorema lapsega Kolga-Kiisu walda ühe oma endise sõbra, Wõnji Zuhani, talu elama ning asutas omale rannarahwa seas, keda ta tundis Loo förtsmiku põlwest peale, uue tööwälja. Wõib olla, et teda sinna kutsuti, wõib olla, et ta enda süda meelitas teda endisesse elupaika tagasi, kus tal oli nii palju tuttawaid. Kuid seepärast ei lõpetanud ta ühendust oma Säriwamaa usulastega, waid käis neid Kiisu aeg-ajalt waatamas, neile palwetunde pidamas ja enda õpetamistööd jätkamas.

Wõit wastaste üle ei annud aga mitte ainult hoogu

maltsivetlaste hulga kasvamisega, vaid ka nende ufulistele liialdustele.

Maltsiveti ise eel hakkas esinema ikka tüsedamalt, fanaatlikumalt. Oli ta oma ivaimulikkudes kõnedes esiotja tartvitanud sõnakamate kirjikuõpetajate taltsat jutlusetooni, mille ta neilt oli teraselt ära õppinud, nii et Maltsiveti ja mõne rahivaliku pastori jutluse vahel ei olnud suuremat vahet, siis pildus ta nüüd väntsakaid sõnu, põimis oma jutlusse ikka algupärasemaid kõnekäände, riskantsemaid võrdlusi ning paradoksilikumaid väiteid ja laskis oma luhtava luule ivabalt lendu, olgu prohveticlike ennustuste, olgu üleloomulikkude asjade fujutamise näol. Nüüd ta ei hoidnud ka enam kirjikuõpetajate ivitjutava arvustamise poolest poolt kätt suu peal, vaid tõi nende patud ning ebatvourused, nende ivaled ning kahetselised katmatult rahivale filma ette. Alieid seks oli tal küllalt, sest nagu mõisnik, nii orjas ka papp tol ajal oma madalamaid himusid ning ihasid palju avalikumalt kui praegu, kus nii mõnigi lugu neist, hoolimata kaitsivast tšensuurist, poeb ajakirjandusse, äratades soovimata tähelepanekut.*)

Maltsivetid iveseksis hakkasid eneste usu- ja elukommete poolest kaasinimestest ikka enam eralduma ja sellekohastest määrustest, mis tulid osalt Maltsiveti, osalt tema juhtivate jüngrite ning järeletegijate poolt ja koguduse enese sülest, liialdavalt finni pidada. Nõnda keelati ivinajoomise kõrvil ka koduse õlle joomine ära, sest et mitmed usklikud, kes ivinast olid loobunud, pinnisid seda rohkem õlut. Beale tubaka suitsetamise mõisteti hukka ka tubaka nuuskamine ja põsespidamine. Täieliku pühapäeva-pühitsemise, ivere ja sealihha põlgamisega seltsis käst paastuda. Palmitsemata juuste määrust kõvendati selle võrra, et naisterahivail kästi palmitseturd juustega mitte ainult kirikusse minna, vaid et nad pidid ka kodus, igapäevase töö juures lahtrisi juukseid kandma. Nõnes kohas anti ka mees-

*) Mõeldud on muidugi romaani kirjutamise ajajätk, a. 1904—05

terahvastele juuksepeadused, mis käisid otsekohe vastamisi: üks nõudis pikki juukseid, teine paljaks põetud pead. Ei aidanud üksi värvivate riiete ja igasugu ehete kandmise teel — teelati ka veel saabastega kirikuskäimine ja sunniti pastlaid jalga panema. Värvivaid riideid oli ikka veel mõnel malts-ivetlasel, — sellekohast eeskirja ei pandud nii täpselt tähele; nüüd aga hävitati nad sootuks. Ulu tuumaks kippusid saama võimalise siju asemel ikka enam ja enam välised kombes ja eluta asjad. Tee taevalikku ja ilmliku paradüüsi poole pidi viima kõhu, karvade ja ihukatete kaudu.

Kugli.

Selle aja wälteel, kui Järvamaa prohwet rauus usufannatajana wiimast korda Kugli külas oli wiibinud, oli seal mõndagi tähelepanuwäärilist sündinud.

Kõige pealt külastas toonekurg jälle kord Riisa Altsauna.

Wiiu lootus, et taewataat annab temale ta kindla usu pärast Maltswetisse wähegi puhkust, teeb waese wabadikunaise peale woolawale sigiduseõnnistusele paariksfi aastaks tõket, ei läinud täide. Küll ta oli selle eest palwetanud, küll oma wanameest waritsenud, et see piibu ja wiinaga ei ärataks jumala meelepaha — asjata! Paar nädalat enne jõulu, kõige kibedamal ketruse ajal, kus mõisa ja perenaise linu ja takku fogu saun täis oli, pidi Witu jätma töö seisma ja temale nii tuttava haiguse sunnil jängi pugema. Sa nüüd tuli ilmsiks, kui wähe oli uus usk teda aidanud, kui wähe taewane isa ta palweid tähele pannud. Talle kingiti ühe wäntsiku asemel faks korraga! Waewalt oli ühe oo-ää kuuldatwaks saanud, kui teine teretas sellesama rahwuswahelise hüüdega isa ja ema, muudkui weidi madalama häälega. Gest see oli pois, esimene aga tüdruk. Sa siis panid mõlemad oma torud hüürgama — pois wiha pärast, gest et tüdruk temast teel oli ette tükkunud, tüdruk aga sellepärast, et ahne pois tema eest nahka pani sellegi toidunatufese, mis ema ahtras, närtsinud rinnas weel leidis.

Isa ja ema aga — kummalgi wäike mäsaja käel — wahtisid nõutult ja abitult teineteise otsa. Mis liig, see liig!

„See kõik tuleb sinu kurjatevaimu piibust!“ kisendas Wiuu nurgatöödust, ja palju ei puudunud, et ta oleks hüpanud asemelt ja klobinud waese wanamehe läbi.

Tõnis seisis norus peaga, nagu poleks ta südametunnistus tõepoolest mitte puhast. Ta waenefe näis olewat hinge põhjani põrutatud, et see suur mees seal kangel üleval, kellel oli walitseja maailma-täis inimesi ja taewatäis ingleid, mahti oli leidnud tähele panna tema põrmufese wäikefi, hoolega hoiatud salapattusid. Oma alandlikkuses oli ta ikka arwanud, et ega jumal tunne Altsauna Tõnist, ja oma kelmuses oli ta juure lifanud: Ehk kuigi tunneb, ega ta näe teda kõigi nende teiste saunikute hulgas... Ja et teda ei nähtaks, puges ta ikka teiste wahetele ja teiste selja taha.

Enda wabanduseks ei mõistnud mehike esimese ehmusega midagi mõjuwat ette tuua. Alinult kallid piibufese kaitseks tegi ta nõrga katse.

„Ei see piibust küll tule,“ arwas ta, „aga woata, Sifu Matfi pulmas sai tilk wiina wõetud — sinu oma loaga — mäletad weel — — woata, see —“

„Wõi minu loaga — mis sa häbemata waletad!“ kostis jälle koikust, mispeale wanamees reageeris rõhutud pominaaga:

„No, woata nüüd, kuida sa kõik unustad!... Ise ütleb weel: No eks meil siis peale, kui nad nii wäga sunniwad — oled jo ristipoja pulmas!... Sa nüüd — nüüd olen mina üksi süüalune!“

Tõnis pööras näo nurga poole, ja Wiuu meelest oli, kui oleks wanamehe süles olewale pisikesele kiskõrile midagi põse peale kuffunud. Seepeale waikis ta. Ja nii tekkis piinlik-tumm waheaeg.

„Tõnis,“ ütles Wiuu wiimaks, „anna nüüd pois minule ja wõta tüdruk.“

Eide toonis oli midagi, mis tõstis taadi lõuga, mis ajas ta kõssi wajanud turja firgemaks.

Ta torfas poisji ema kaisju, wõttis tüdruku oma karedate, fondiste käte wahetele ja toetas enese koiku serwale istuma.

Sa nüüd hoidis üks poissi, teine tüdrukut rinna vastu, ja nende filmad tunnistasid väetikeste lihakariva punarvaid näofesi, mille seesst paistisid tillukesed tähekesed sinise läikega nagu lina-dilmed, ja nende suude ümber vinetas kummaline naeratus, millel ei olnud etteheitleliku, süüdistatava mõrudusega enam midagi tege- mist. Näis, nagu oleksid nad kahju asemel kasu saanud...

Sa nende ümber, sauna saavipõranda aukude ja lohude sees, püherdasid, roomasid, karjusid, kaklesid veel viis nii- sugust elukat, kelle tekkimise pärast nad teineteist olid sõidel- nud ja siunanud, ja neil kõigil olid ahned suud põigiti nina all ja saunarahival nii vähe leiba iwarus.

„Tõnis, too hagu ahju, näe, poisjs hakkab külma pä- rast luskuma.“

„Tüdruk foa juba sinine näost.“

Sa murelikult tõuseb taadise üles, fätib sinise tüdruku emale teise kaenlasse ja läheb õuest hagu tooma, et nad väe- tid konnakesed ei jääks haigeks ja viimaks veel — ei sureks...

Neid surmale anda ei tõi neil ometi mitte, hoolimata sellest, et Maltšiveti usk ka seda nende lootust pole täitnud, et taevataat annaks neile ühes näljaste võtufatega ka nende võrra rohkem leiba. —

Teine tähtis sündmus Kuglil oli Tõnu-Beetri Madise naisetvõtmine.

Madis oli sunnitud teist korda abielluma.

Seda nõudis tema au, tema elukutse. Tema palivemehe- line elukutse. Tema kombeline au. Tema kui korraliku, viisaka, puhta inimese hea nimi.

Siikufid ju külas, wallas, pooles kihelkonnas laimujutud, suur usumees ja lugeja, prohvet Maltšiveti agaram jünger ja abiline Tõnu-Beetri Madis elada sohivõpruses teise mehe naisega. See sündivat usulise sõpruse iwarjatava iwaiba all.

Need jutud pidid iwaikima. Madis oli nende all juba küllalt kannatanud. Muidugi süütult. Need jutud pidid iwa- ikima ja igauks pidi nägema, et nad on tühised. See jõe arvamane, mis Madise lugupidamist inimeste filmis nii väga

alandas, mis oli toonud talle nii palju uneta öid, pidi saama kõigi filmade ees waleks. Igauks pidi nägema, et Madis oli kiusliku lori ohwriks saanud, igauks, kes seda lori uskunud ja edasi kannud, pidi endale tunnistama, et ta on pattu teinud, et ta ausa inimese wastu ülekohutune olnud.

Madis tahtis olla korralik inimene pealaeft jalatallani.

Temast ei pidanud keegi teadma ega arivama küüne-
musta wõrra paha.

Sellepärast wõttis ta naise.

Wõttis naise ilma armastufeta, ilma tungiwa tarivi-
dufeta — oma feesmiste häälte wastu.

See pidi nõnda olema.

Ta pidi tooma ohwri.

See õnnelik, kelle walis waga palwemees enda au kait-
jaks ja eluseltfilisefks, oli Maasikmäe Mai, küpsemas eas
peretütar naaberwallast.

Mad õppisid teineteist lähemalt tundma Madise lugemis-
tundidel.

Mai torfas „Maltsweti abilisele“ filma eriti suure usu-
innuga. Kui teised naisterahwad alles pead kõigutafid ja
ohkifid, walas tema juba palawaid pisaraid. Need weeresid
tal nagu elatõhõbeda-tilgad üle mõlemate põskede — kiiresti
ja kuulmatult. Ta ei äganud ega noostunud — kõik sündis
wagufasti, hääletult, fees hingest allikana üles. See liigutas
Madist. Ta pidas seda õigusega tõsiseks, alandlikuks, südame
põhjast woolawaks wagaduseks. Mai istus wõi seisus peaaegu
liikumata paigal, ta film oli kõneleja suu küljes kinni ja pisarad
jookfid. Misjugufile palwepidajale poleks meeldinud see sü-
gaw, anduiv hõrdus. Ent Madis arivas pealegi weel märka-
wat, et Mai rippus nõndawiiisi just tema suu küljes, et
Maie pisarad woolafid just tema lugemisel nii ohtrasti ning
palawalt. Ja see sündis teda lähenema jellele nii anduivale
austajale.

Mus ta ei olnud, ei mõistnud ka juttu ajada, tõendas
ainult taffa, mis teine eel rääkis. Aga sest polnud wõlga. Selle

eeft oli ta aufate, jumalakartlikkude ja kaunis jõukate ivanemate lapsi, kelle Madis ise oli pööranud Maltõveti usku. Nõnda olid asjad kõik joones, tingimused igapidi päri — korralik mees abiellus korraliku neiuga. Kõik sündis, nagu tõrd ja kohus.

Ja nüüd võdis Madis oma kallima usuõega, sellega, kes ei mõistnud teda mitte ainult südamega, vaid ka peaga, wabalt läbi käia, ilma et ta au ja hea nimi kahju oleks kannatanud.

Päris filedasti ja ilma mingisuguse ärevusega ei teostunud aga Madise naiming ometi mitte.

Krõõt näitas küüsi.

Siguft tal seks ei olnud, sest ta ei suutnud ette tuua ainuõfti sõna ega tegu, millega peremees oleks olnud tema wastu kohustatud ja seotud. Ta ise oli teinud endale nii juuri ning sügawaid lootusi, et ta tundis nagu pisse rabamist, kui Madis läks Maasikmäele kosja. Ja nüüd ei tunnud ta wiha ja ahastus enam piire. Esimast sõimas ta püha mehe kõigi kuuldes armutult läbi, püüdis teda siis wäewallaga, hoides uft finni ja tõrjudes Madist roobiga tagasi, sundida kosjakäiku katki jätma ja wiimaks langes põlvvili tema jalge ette ning palus ristis kätel, et ta teda mitte maha ei jätaks, sest ta ei mõistwat ega suutwat elada ilma temata.

Peaaegu kahetões Madis juba, et ta pidi nii palawa armastuse ära põlgama, ja tal poleks Krõõda ärawõtmise wastu wiist palju olnud, kui mitte jälle tema au ja hea nimi keelates wahahele poleks astunud.

Krõõda õrn olef peremehe wastu, wanapiiga kõigile ilmutatud kindlad lootused, tema kiitlewad märguanded warstistest pulmadesst jne. olid ilmalaste kurjadele keeltele asja annud juttudeks, kui käiks leff mees oma truu ümmardaja juures wahahele külge soendamas. Muudugi olid need jutud wiilmati ka Madisele enesele kõrwu ulatunud ja ta otsus oli kõhe kindel, teha mõistliku naisewõttega ühele kui teisele laimule korraga ots peale. Teadagi ei wõinud ta Krõõta Tõnu-Peetri pere-

naiseks teha, sest see oleks teotawat arvamust ainult finnitanud. Küllap tal oli tüdrukuga ikka midagi tegemist, ega ta teda muidu hakanud foristama!, oleks siis umbusflikt külasuu naernud.

Sa nõnda läks mõistlik mees, kui ta Krööda küüsiist pääses, Maasikmäele kosja. Küll jooksis Krööt, unustades kõik oma neitsilikku au ja uhkuse, talle nuttes veel õueväravasse järgi ning töötas teda naisena kümme korda hoolsamalt ja alandlikumalt ümmardada kui senini tüdrukuna, kuna ta laisa ja rumala Maiega jooksisvat suisa õnnetusse — kuid kõik oli asjata. Ei mõjunud mehesse, kes oma head nime kõrgemaks pidas kui kõike muud maailmas, meelitused ega ähvardused.

Muidugi polnud Kröödal enam asu Tõnu-Beetri katuse all, kui uus perenaine tõstis jala üle läve. Murtud süda kihutas ta võõrsile. Madisil ei olnud midagi selle vastu, et armuhaigust põdev piiga, selle poolt tema maja ja abielu rahule mõndagi ohtu oli karta, poolel aastal lahkus teenistusest. Võitis ta tema asemele ju Maie kaks tugevat kätt. Sa nõnda kolis Krööt Tõnu-Beetrilt ühe sugulase juure niikauaks „ap-laagrisse“, kui leidub mõni uus teenistusekoht. —

Rugli sündmustest äratas aga kõige suuremat tähelepanekut see sügav-õnnetu lugu, mis juhtus Lõhmuse talus varsti peale Tõnu-Beetri Madise pulmi.

Lõhmusel ei olnud enam peremeest.

Peremees istus warguse pärast wangis.

Peremehel polnud ka enam talu, sest see pidi lähemal jüripäeval teise kätte antama, ja paari kuu pärast oleks Laaveti perekond olnud peavarjuta, kui mitte Riisa Mihkel tütrele ja ta lapsele varjupaika poleks pakkunud.

1858. aasta sügisel, mõni päev pärast seda, kui prohtwet Maltswet wangina külast läbi wiidi, ühel laupäeval, olid wargad käinud kohalise mõisa aidas. Ühida luskud leiti terwed olewat, need osutusid arwatuks järeletehtud võtmete võdi muukraua abil. Ühidaft oli ära wiidud mõni seakints rukiste seest ja mõnda muud kraami.

Samal õhtul, enne ivargust, fündis mõisa lähedal teine pahategu: junkru-Otu peksti waese omaks. Kolm wõi neli meest, näod tahmaga mustatud, piirasid karjamõisast foju ratsutawa junkru metsa wahel ümber, tõmbasid ta hobuse seljast maha ja andsid talle metsas pajuwemmaldega palja ihu peale forrapärase haagrehiferetäie, kusjuures üks mees istus pekstawa pea, teine jalgade peal.

Meni iverine, jäi junkur, kes sai lõppeks mõned head hoo- bid ka pähe, meelemõistufeta maha, nii et peksetatel aega küllalt oli jäljetult pimedusse kaduda. Enamasti kápuli roomates läks junkur, kui ta minestufest toibus, wiimaks foju, kuna pekssjad ta hobuse festeab kuhu olid kihutanud.

Sunkru-Otu oli üks neist wihatud mõisafundijalist, kelle waljus pani teomehed ja waimud hirmu pärast wärisema, wiha pärast hambaid kiristama. Ise waga palwemees, üks wennastefoguduse agaramaist hoolekandjajast, ei tunnud ta oma igapäewases ametis kellegi wastu armu, ja keda ta enese kadakane kepp ei jaksanud parkida, selle jaatis ta tuttasest talli wahimehe witsakimpude alla. Et ta oli raswaläinud laisa opmani parem käsi, kes andis talle peaaegu piirita woli, siis kardeti teda palju rohkem kui opmanit ja parunit kofku, ehk küll wiimane kõikfugu rüütliwooruste poolest, mille all talu- poeg ja tööline walasid higi ning iverd, tolleaegseist mõisa- fatestest kuidagi maha ei jäänud ja esimene ainult oma üle- määrase laiskuse pärast igale poole nina ei pistnud ega nii fagedasti keppi ei wälgutanud, kui ta süda õigeks oleks pidanud.

Sunkru-Otul polnud aimugi, kes teda pekssis. Uratundmine oli pimeduse, meeste nõgiste nägude ja nende täielise suu- pidamise pärast wõimatu. Waenlasi aga, kes tema peale ham- mast wõidid ihuda, oli Otul teomeeste seas nii palju, et ta kellegi peale eriliselt ei teadnud mõtelda, — olid nad ju kõik ta kadakat ja tema käsul wahimehe pajuksid maitsta saanud, paljud tutwust teinud ka weel haagikohtunikfude witsade ja wemmaldega. Niisama wähe oli õelal, torm-uhkel junkrul

jahvatati peaaegu selgeid aganaid, ja leib, mis suhu pisteti, oli nagu peenike kookupressitud kuitu põhk, nii et ära mine tulega ligi, muidu lähed põlema. Nälginud lehma, kes enam oma jõuga maast üles ei saanud, muidugi piima ei annud — lehmaks sai siis kaetv, leitvaõdrivaaks wefl. Siha põlnud kõige jõukamail ammusest ajast enam majas; siltude ostmiseks puudus raha. Kuft pidi talupoeg saamagi raha, kui ta seda, mis tal wahest müüa oleks olnudki, mõisa waljul feelul ei tohtinud müüa — ei heinauitu ega õlekõrt, puudest ja hagudest hoopis rääkimata, mida mõis, nagu ka loomi metsas ja kalu wees, omaks pidas. Sme oli, et talupojalt ka õhu eest, mida ta hingas, orjust ja abitegu ei nõutud!

Sel furjal talwel, küünlapäewa ajal, sigines nüüd Lõh-muse talu aita korruga mitmesugust haruldast ning kallist toidukraami — kraami, mida ei olnud tolleaegse talupoja warakambriest muidu üldse leida wõi ainult harwasti mõne rikka juurest. Seal oli suur suitsetatud seakints, wäike kott puhast walget ruffijahu, märjätäis nisupüüli, paar karnitsjat odratangu, pisut herneid ja ilusaid kollaseid ube; lõppeks weel kauft härjanahka.

Perenaine ehmus keeletuks, leides selle warakese aidast. Ta arwas enese und nägetwat. Mit eile õhtu weel igast toidupoolisest tühi nagu kell, täna hommiku selgufoorem mõisonkutowara sees! Ta pidi filmi hõõruma, et wilrastust ära peletada...

Raua seisls ta ükfinda aidas, wahtis ja püüdis mõelda.

Taawet oli eile weskil käinud ja õõsl hülja koju jõudnud. Weskile põlnud tal midagi wiita, ta oli läinud mõldrilt jahu laenama — ettewõtte, mille täideminekule Anu oli kahtlaselt wastu waadanud. Ja nüüd oli ta niisuguse saagiga tagast tulnud!

Pikkamisi hakkas Anu aimama, siis taipama. Et Taawet sõherdust kraami mõldri, kõrtsmitu ega kellegi muu käest ei laenanud — ostmiseks puudus tal raha —, see oli iseenesest kindel. Ta oli käinud wargil. Küstawaaks jäi ainult, kus. Ja

forraga torfas perenaisele pähe, et opman ja aidamees käisid sügisel, kui käidi mõisa aidas, külas just niifugust wargust, nagu see siin, taga otjimas, muu seas ka Lõhmusel. Nad kõnelesid seasinkidest, leivajahust, püülist, nahast jne.

Perenaise wagas südames tardus iga iveretilf hirmujäätikseks. Rahwatu nagu furnu, huuled sinised, kõigest kehast wärisedes, nii otjis ta mehe üles ja wiistas talle süüdistuse näffu.

Taatwet oli joobnult koju tulnud ja juba hommiku wara peaparandust wõtnud. Raha tal ei olnud, aga wiina sai ta ikka. Kui Tihane enam wõlgu ei annud, siis oli meeste seas, kes tegid mõisas wiinaköögi-päewi, ikka neid, kes ei löönud palujatele januse suu peale.

„See on mõisa wara, mis sul aidas on!“ hüüdis noorik kofkupitsitatud kurgust, kui ta heas wiinatujus olewa mehe oli kõrwale kutsunud.

„Mõisa wara neh,“ wastas Taatwet täielise rahuga, kuna ta filmades süttis kiirgama kummaline kurjus ning salalik wiha naafliotsade terawusel. „Mõisa wara on jo kõik, mis su film näeb, mõisa wara oled sina ja olen mina. Kas siis moailmas on midagi, mis ei ole mõisa oma?“

„See on wargus!“ kähwatas karjatus naife nuttwaft hingest.

„Olgu wargus. Wargus on kõik... Kui kõik on mõisa oma, siis on ka kõik wargus, mis me suhu pistame... Sni-me tahab ometi süüa soada, kui ta peab elama, muidu ta ei jõua mõisa orjust teha... Woat' sulle wargus!“

Anu waatas ta otja laial, jäätunud pilgul. Nii jöle, nii patune, nii langenuid, nii huffaläinuid polnud see mees tema meelest weel kunagi olnud. Talle tuli meele hetk, kus Taatwet eimeste forda wargana tema ees oli seisnud. Siis ta oli kogelnud, filmad maha löönud, wärisenuid, palunud — Anu oli näinud pigistatud, muljutud, horgi otja aetud kurjategijat, kellest heldis ta meel, kelle õnnetusest nuttis iverd ta süda. Minult oma finniwõtjaille oli ta trotslikult wastu astunud,

pea püsti, rind väljas. Nüüd ta seisib nõnda ka oma naise huffamõistivate, häbistavate filmade all.

Anu rinnast kääris ja kees üles midagi võõrast, midagi, millel seal enne asu ei olnud, vähemalt selle inimese vastu mitte. Ja see tõusis tal kurku ja kurgust suhu ja vihises ning susises nagu mürgine gaas läbi hammaste välja ühe ainfa põletava, jõõiva sõnana:

„Varas!“

Teine raputas pead. Raputas veel teine pead. Siis vihises tal ta terafeariva naaskelsilmast, mis ta vastasel oli suust vihisenud:

„Sse varas!“

„Mina?“

„Sina!... Varas nagu iga varas!... Ega's wiist wargus ole need püüd, pardid, tedred, hirtved, mis me wana nui fangi põhjas on mõisa metst mitu oastat toond ja mis sinu kurgust fama libedasti alla läksid kui minugi omaft... Ega's ole wargus need kalad, mis mõisa järwest meie võrku pugefid ja meie laual aurafid, sinu oma keedetud ja küpjetatud...“

„Need olid jumala linnud ja jumala kalad...“

Taaweti hambad atwanefid laiale irwitusele.

„Midas on jumala wili.“

„Aga mõisa aidast warastud!“

„Linnud mõisa metst, kalad mõisa järwest warastud...“

Anu nihkus pooltuisuiva sammu tagasi, asjata nihpafid ta wereta huuled sõnade järele.

„Ja warastud on me tarbepuud,“ irwitas Taawet armu-
tult edasi, „need kallid saared ja tammed ja jalakad, ja nad on igapäe su filma all, ja sa ei niukfatagi...“

„Need on mõisa metst — need on jo mõisa metst —
toodud... Mõisa metst toivad kõik —“

„Wõi toodud — nii kõlab kaunimalt — nagu wargale
tuleb midagi toomata foju... Aga ei tohi tuua — kõik on
mõisa oma — ja sellepärast on nad warastud...“

Naisel näis oleivat tundmus, kui libiseks maa tal jalge alt ära. Ta najatas kambri, kus nad seisid vastastikku, poolistukile tühja kalja-astja veerele.

„Uga kust peab siis tarbepuud soama —“ fogeles ta, jättes sõna pooleli.

„Seep see on — kust peab soama!“ hakkas varas kõhinal naerma, kuna vänge viinalõhn paiskus naisele näkku. „Kust peab soama, kui kõik on mõisa oma? Laevast ei anta, moa pealt põle võtta — mis muud kui varasta! Sellest jo jutt ongi! Sina aga ära tee rumalat vahet ja ää ütle: Seda võid varastada, seda ei võid mitte varastada. Kui juba varastad, siis varasta kõik, mis sul tartvis...“

„Uga mitte aidast lufu tagant! Seda nuhtleb jumal.“
Laaivet asus naise õlgadele finni ja raputas teda.

„Wõta ometi mõistus pähe ja pea aru, mis sa reagid! Sul oli jo ivanast üsna terane pea, — ega need palivenarriid sult siis veel viimast arukübet ole võt! Woata, mina olen lallis, aga ei aja niisukest putru suust nagu sina kaine peaga... Kui jumal ivargust nuhtleb, siis ta nuhtleb iga ivargust, ja kui ta, hea mees, lubab ivarastada, siis ta lubab kõike ivarastada. Ja ta lubab ivarastada...“

„Ei, ta keelab!“

„Ta lubab ivarastada!“ fordas Laaivet hambaid kiris-tades. „Kui ta ei lubaks ivarastada, siis ta annaks nii palju, kui läheb elamiseks tartvis, aga kas ta annab? Ei. Ta lasseb ühtegi istuda kulla otsas, teisi imeb näljakäppa, ja tuleb ja toob nälgijatele pealekauba veel wiljakaalduse!... Jumal lubab ivarastada, sest ega muidu kõik ivarastaks — kõik, naine! Wõi kas saaks ei ivarasta? Kust nad on kõik soand, mis neil on? Meie käest. Meie käest on nad oma rikkuse ivarastand, ei, röövind, ja röövitavad meid iga päew veelgi. Nemad võtavad meilt palju, meie näppame neilt vähe. Kõik on ivargad, võid ivargaid põle olemaski. Kõik võtavad, kust soatavad, ja Lõhmuse Laaivet võtab koa, kust soab.“

Anu hoidis ristitatud käsi kramplikult suu ees, kuna ta juured silmad pärani aetult, haigutavalt, mõistmatult seda inimest eneste raami püüdsid mahutada, inimest, kes oma patu-uhkuses ja roimari kõvaduses nagu kalju tema ees seisis — süsimust, raudne, liikumatu.

„Sa nüüd mine, võta aidast ja too lauale, mis seal on — see on meie...“

„See ei ole meie.“

„See on meie!“ kärgatas Taatvet Lõhmus.

Nõnda polnud ta naise peale veel ilmaski kärgatanud.

Pikkamisi, madala, selge häälega, mis omas jääkülma metallikõla, hakkas Anu nüüd kõnelema:

„Ma ei täida sinu käsku. Ma olen iffe sinu sõna kuuland, sest sa oled minu mees, aga seekord ma ei kuula sinu sõna. Sinu käsk käib minu usu vastu. Minu usk on mulle püham kui sinu käsk, ja püham kui kõik käsud moa peal. Sa võid mind kihutada minema, lüüa maha, kiskuda tükkideks — ma ei täida sinu käsku. Siin ma seisan — tee minuga, mis tahad.“

Ta seisib sirgelt, rahulikult, hoopii ootava julgusega mehe ees, kelle rusikas ford tõusis, aga ruttu jälle wajus.

„Tahad siis ennem nalga surra?“

„Sa.“

„Sa tahad lasta koo teenijad nalga surra?“

„Sa.“

„Uga kui need põle sellega rahul?“

„Nad on rahul.“

„Uga kui mina põle rahul, et mu teenijad nalgitavad?“

„Siis anna neile ausat leiba. Warastatud leiba nad ei söö. Nad on minuga ühte usku.“

Taatvet lõi pea maha. Ta näis millegi üle mõtisklewat. Siis waatas naise otse — läbitungitwa, südamesse ulatuwa pilguga — ja pööras talle sõna lausumata selja.

Toas pani ta kasuka selga, mütsi pähe, ja tõstes jalga üle läve hüüdis kambri poole raske, pool-hoiatava, pool-ähvardava häälega:

„Ma süön oma leiba üffi!“

Ta seadis sammud sauna poole. Lastus kõlksus tal pool-lik pudel viina.

Lõhmuse talu maa peal asus nüüd väike saun, milles elas õnneliku naisemehena endine Riisa sulane Saan oma noore naise Triinuga, endise Riisa tüdrukuga. Lõhmus ise oli neile, kui nad end waga Riisa Mihkli usuiffe alt päästsid ja tema teenistusest lahkusid, nõu annud ehitada tema maa peale saun, milleks mõis ei keelanud luba ega ehitusepuid — muidugi tubli orjuse wastu. Lõhmuse ja Saani wahel oli sest saadik, kui wiimane oma wihamehete, Tibufännu Matsile, naha peale oli annud, jõe sõprus tekkinud, mis omandas aegamööda jeda kindlama sideme, et mõlemate waated ja arwamused nii usu- kui ilmlikkudes asjus hästi sobisid. Nende ühenduse loomulikkus kaasliikmeks oli muidugi ka Triinu, Saani priske noorik, see tüsedä, julge, tereise loomuga naisterahwas, kelle kaine mõistus suutis sama wähe usuliialduse alla painduda kui ta eluwärsket meelt saunanaise waesusemured jõudsid maha rusuda.

Nende kolme feltsi heitusid weel, kuigi salamahti, Riisa Mihkli poeg Mikki ja Riisa Altsauna wabadik Tõnis. Need pugesid, iseäranis wiimane, enamasti siis Lõhmuse sauna, kui nägijaid ligi ei olnud, kuna nad Lõhmusel wabamalt koos käisid, sest seal oli ju perenaine teenijatega jeda usku, mida neile taheti peale sundida. Lõhmusel said nad siis koftu ka Seenepalu Andresega, kelle au ja ilmalapsaga, jeda usklikud maltswetid ta ilmliku meele pärast küll wihtasid, kelle külge nende hammas aga muidu ei hakanud. Seenepalu Andres kinkis oma sõpruse inimestele, kellel oli midagi peas wõi midagi põues. Ta armastas neid, kes wähem rääkisid, aga rohkem ütlesid, kelle sõnadel oli pea ja saba, kelle wafar käis naela pihta. Ja ta armastas neid, kellel oli sooja südamewerd, kelle

rinnast kerkis midagi võltsimata inimlikku üles. Oma voolku kohta ei olnud ta iga sõrd isegi selgusel, andes vaid südames tuntud ligitõmbele, mis tuli säärase isiku poolt, rahulise meelega järele, ja nii täieliselt, et teda selle isiku mõned kombelised nõrkused ja puudused sugugi ei ekkitanud, seda vähem, et ta vaatask sellistele nõrkustele ja puudustele ilma talvaliste eelarvamisteta. Sellel põhjenes talitaja sõprus Lõhmuse Laaveti ja kõigi teistega, kellega ta läbi käis. —

Lõngus päi lähenes Lõhmuse peremees väikestele uuele saunale, mis küttas nagu lumme jäänud riidake puid all lepiku serval. Laaveti nagu oli tume, kaks sügavat kortsu seisid tal kulmude vahel ja taoti peatas ta sammu, et hauduvas mõttes vahtida lumehange, mille pani särama talviise päikese magnetsumitule-sarnane kahtvatu paiste. Muljutu, südant ringi keeratu valu täitis korraga varga põue. Nagu aiateibad ja hoonete sarikad küünlatuu pakase käes rakkusid, nii tundis Laavet oma hinges midagi kärisevat ning pragunevat; meeldi oleks ta valjusti karjatanud ja see karjatus oleks kajanud nagu hoonete rakkumine halastamata külma pitsitusel.

„Otsas!“

Selle sõnakesega, mis tal otsekui iverine ohe kottupitsitatus hammaste vahelt voolja tikkus, väljendas ta kõik oma aimdused ja tundmused.

Ta oli paaril viimasel aastal vargusest hoidunud, säärasest vargusest, mida ta kaaselanikkude õigusetunne pidask varguseks, kuritööks. Mõisa metsast varastas ta puid, mõisa kuhjadest heinu, mõisa rõukudest vilja, mõisa vooljalt kartuleid, nagu iga teine; mõisa metsas käisk ta salaja linde lastmas, järvest kalu püüdmask, viinaköögisk viina näppamas, nagu mitmed teisedki. Aga lufud oli ta rahule jätnud. Hoolimata kõigest hädast.

Lufud, riivid ja afnatrellid oli ta rahule jätnud, sest iga sõrd, kui talle lähenes küsatusemõte, kerkisk talle silma ette hirmusk pilt, kuidask ta oma noore naise eesk oli seisnud, kui teda esimest sõrda tabati võõra vara omanikuna. Waade, mis

Unu tema peale oli heitnud, see waade täis röögatawat walu, täis õgawat ahastust, kerkis talle iga ford wäpustawat selgusel filma ette, ja ta pistis põgenema iseenele ja oma wõrgutaja eest. Ta lüftas ühe plaani teise järele edasi, teadmata aja peale edasi.

Tagasi hoidis teda ka naise usuline uuestisünd, Unu saamine maltswetiks. See uus usk pani wõõra wara puutumise iseäranis kange wande alla. Misjuguuste filmadega pidi inimene, kelle hing elas ainult weel sellest waljust, julmast kombeusust, alles nüüd wargaga peale waatama! Taawet wärises selle peale mõteldes. Gest see naine oli, hoolimata kõigest, mis lahutas neid waimfelt, tema kallim, tema ainus wara ilmas, ilma milleta ta ei tunnud oma elul wäärtust ega otstarwet oletwat. Teda kaotada, teda weel rohkem kaotada ta ei suutnud.

Selle kartusega seltsis wahel weel teine, seltsis kartus, mis kadus ja ifka jälle tagasi tuli, mida ta ei uskunud, aga ifka jälle uskuma hakkas, mis kargas ta hingest wälja nagu wälgušade, kustus ja hüppas uuesti üles — kartus, et naine läheb oma sõgeduses nii kaugele ja annab mehe karistawale seadusele wargana üles. Oli ju maltswetlaste seast leidunud isikuid, kes tunnistasid oma pahateod ise üles ja wiisid warastatud wara omanikule tagasi.

Taawet oli kiusatusete wastu pannud, kuni ta enam ei suutnud.

Suba sügisel seisis tal nälg ähwardawat selgesti filma ees, temal ja paljudel teistel külas. Tühjad aidad, hagerikud ja lakad kõnelesid arusaadawat keelt. Midagi pidi sündima, vähemalt inimeste heaks. Küll püüdis ta salaküttimisega puudusele wastu töötada, käis oma saaki linnas rahaks teemas, nõutas omale mõisa kartulikuhjadest ja mõisa rehest peksu ajal toidule pisut jätku. Kuid see kõik oli liiga wahene; kogumine ja korjamine pidi edasi kestma. Ja nõnda tärkas ta peas meelitawa, kutsuwa kiusatusena üles mõisa ait oma warandustega.

Wõrgutaw mõte edenes nõuks, nõu küpsaks teoks. Leo fordasaatmist toetasid wiha ja wiin.

See mees wihtkas hinge põhjast kõike, mis oli mõisas ja seisis mõisaga ühenduses.

Ta wihtkas fassa ja tema fundijaid, wihtkas seadusi ja kästusid, mis neilt tulid, wihtkas orjust ja maksusid, mis mõis pani talupojale peale, wihtkas rikkust ja wara, mis talupoja higi ja tveri sinna ladusse kogus. See polnud ainult isiklik wiha — jeks oli ta liiga suur ja sügaw — see oli wanematelt ebateadlikult päritud ja ise oma elust kuhjani täiendatud wägew klassiwiha. Silm filma wastu, hammas hamba wastu! Pured ja mind, siis hammustan ma sind. Nülid ja mind, siis kriimustan ma sind. Wõtab ja minult kõik, siis wõtan ma sinult, niipalju kui saan. Sina oled tugevam — saad rohkem, mina wäetim — lepin wähega. Aga ma ei jäta, mis wõin saada. Eõwi faagi kallale roomab ka uss...

Hoolimata uuest seadusest, mis pidi orjuse- ja maksu-fergendusi andma, lasti ka kohalises mõisas kõik wana wiisi edasi minna — jah, sügisel kuulutati koguni renditingimuste raskendusi, mis pidid lähemast jüripäewast peale maksma hakkama. Talupoegade hõrdatele palwetele olid paruni kõrwad kurdid. Teie peate! kostis igast tema sõnast raudsel waljusel wälja.

Seejuure tuli weel, et mõisas festis maltswetlaste taga-kiufamine fest saadik suurema hooga edasi, kui „Särwamaa waleprohwet“ oli ahelates Riiga wiidud. Nagu teiste talude orjad, nii tulid ka Eõhmuse teenijad mõisast tihti pealegi kurtmisega koju, et junkru-Otu ja tema wõimu all olewad alamad fundijad teinud uue-usulistele ühel wõdi teisel wiisil liiga, mis ulatus toorest narrimisest ja sõimamisest kuni meeletu peksamiseni. Mõni päew peale seda, kui Maltswet Kuglilt läbi wiidi, andis junkur Eõhmuse waimutüdrukule, elatanud inimesele, kerpiga niisuguse hoobi pähe, et õnetu sai õhtul ainult toomehe abiga koju.

Taatvet vahutas vihast. Süütu Maltšiveti vangistamine ja halastamata käterautamine oli ta juba enne seda vihasesse ärevusse ajanud, mille vastu ta viinast õhtu oli otsinud. Nüüd jookkis ta, käed rufikas, sauna Jaani poole ja küsis sellelt, kas tal on Triinu keretäis veel meeles.

„Meeles neh.“

„Kas mäletad koa, mis ma sulle ütlesin, kui sa Libu-kännu poisi olid tümaks teind? Ma ütlesin: Ää unusta — prohvõusi on faks! Timuka kest on veel terve. Kui sul abi tartvis, siis ütle aga... Näe, nüüd on minu l abi tartvis... Sa Triinu keretäis on sul veel meeles...“

Saan oli nõus. Kangelane ta ei olnud, aga Taatveti feltfis oli ta vähemalt mees. Sa siis tuli manu veel mõlemate sõber ja austaja — Riisa Mikk. See oli kohe kangelane, kul kuulis õemehe nõu.

Peeti siis aru; plaan küpses parajasti, kul Lõhmusele midagi täiendavat meele tuli.

Uks tee, faks asja.

Haaka nüüd junfru-näru pärast üffi suurt waetva nägema.

Hoolimata wiljajakaldusest on mõisa-aidas sügijel mõndagi, mida talupoeg õnnistatudki aastal näha ei saa.

Sa luffubega saab Taatvet, see meistermees, fergesti toime.

Nõu peeti fokku ning ka iwaga Altsauna Lõnis, kes jumala ja Maltšivetiga oma fassikute pärast, kes ilma leivafotita ilmale saadetud, riius oli, kutsuti appi. Sa kui pudelist küllalt julgust oli võdetud, mindi ühel õhtul hästi ettevalmistatult tööle.

Töö õnnestus.

Junfru-Otu, felle teed ja käigud olid teada, läks lõffu.

Paar tundi hiljemini, kui karistatud fundija ägas fängis ja mõisarahivas arutas sündmust ärevusega, käidi aidas ära. Lõnis, kes mängis waritseja ja weomehe osa, ajas Lõhmuse

hobuse peidupaigast aida ette ja kraam toimetati öö jooksul naaberivalda heade sõprade juure varjule. Kui uurimine ning otsimine oma külades lõpetatud, toodi saak koju ja jagati ära. Mikk, kes oma osaga midagi peale ei tohtinud hakata, annetas ta waesele Tõnisele, kes waevoles oma seitseme wäntsi-fuga juba sügiseft saadif püstinäljas. —

„Noh, õemees, mis fina siis siin norutad? Nägu mehel ees nagu kõntfatiif sügisele ilmaga!“

Raske käsi patjus Lõhmuse õlale, puskarine hingeaur käis talle põske mööda ninna.

„Ah, Mikk!“ ärkas Taawet tufasest unest.

„Mikk neh.“

„Wõi juba hommiku aegfasti —“

„Nagu sinagi... Pühapäe hommik... Eile õhta sai natufe kurja tehtud...“

„Pois, sa hakkad mul päris jooma kohe...“

„Ega vähemalt läbi soa!“

Nad waatafsid teineteise otfa ja naerfid. Mõlemad olid wolinastunud. Nende punawatel, punsunud nägudel, nende raswafelt läikiwatel filmadel oli palju farnasust. Lõhmus wah-tis, wah-tis ja raputas siis pead.

„Kuradi maltšiwetid!“

„Mis nad sulle tegid?“

„Mitte mulle — sulle.“

„Mis mul wiga? Trimpan kas wõi nina siniseks!“

„Noja — fina trimpad, wanamees palwetaab... Kuradi maltšiwetid!“

Sa kuna ta wõttis taskust pudeli, pani suu peale ja ulatas siis küdi pihku, uuris ta film märja, närwlikult rändatwa pilguga tugewaks noormeheks firgunud naisewenna nägu, mille soniwa tumeduse muutfid wiinatwaimud tweider-rõõmsaks, irwi-taw-lassakaks.

See hing oli teele sattunud, kust raske ümber pöörduda.

Nõlemad olid Jaani poole minetul.

Leineteisest kaelustavalt finni hoides astusid nad fauna, kus nohises vabadi oma noore naisega — viimasele rinnalaps käel — laupäeva-õhtuse külma pudru kallal.

„Bea!“ hüüdis Miik ja tõmbas põuest väikese püstari-pudeli, kuna ta teise käega Jaani lusikast finni haaras. „Ää tee pattu — võta enne alust!“

Sa nüüd asusid kõik kolm kitsas saunakoopas haisiva lohutaja ümber kokku ja hakkasid mõtteid vahetama oma rõõmude ja murede üle.

„Mis — ta ei tahta?“

„Ei tahta — kas raiu võdi tükkideks!“

„Kurad, ma kägistan ta ära!“

„Ega ta siis tahta.“

Miik lõi rusikaga lauale, kuna tal ühes filmas põles viha, teises nagu kaastundmus seltsimehe vastu.

„Saadana maltšivetid! Rikuvad mõistliku inimese ära! Kui see nõnna paar oastat veel edasi kestab, siis vii kõik maltšivetid hullumajasse.“

„Uga mis sa's nüüd teed?“

„Eõõn ise.“

„Sa teised?“

„Tahavad nälgida.“

Üldine peaaraputamine.

Noorik Triinu kahvatas forraga.

„Ega nad pööraised hakka ometi lobisema!“

Kõik vaikisid. Lõhnus vahtris maha. Ruumist värises midagi tontliku läbi. Hall, tuhkur paiste heitus nagu tihe peen ämblikuvõrk inimeste ja asjade üle.

„Ei ma usu,“ kohmas viimaseks Laavet häälega, mis tuli nagu kaane alt.

Kuid see kägistatud meeleolu ei kestnud kaua. Wiim

päästis kurgud, rinnad, südamed jälle walla ja tunni aja pärast kostis Lõhmuse saunast rõõmus, muretu jutuvadin vaheldumisi naeru ja laulujorutamisega.

Oli ju nälg mõneks päevaks eemale hurjutatud ja janu-kustutust jätkus pooleks päevaks. —

Kuna uues saunas pühitseti seda lustikat murepidu, külastas Lõhmuse perenaine Tõnu-Beetri talus oma armast usutwenda.

Ta wiibis seal paar tundi ja tuli äranutetud filmadega tagasi.

Neis filmades kiirgas nüüd midagi vägetvat ja ühtlasi halastamatut. Seal oli ühendatud nagu märtrifangus murdja faagihimuga.

Pool tundi hiljemini sõitis Lõhmuse perenaine, väike foormake reel, mõisa poole.

Tema usulise wastase saatusekell oli löönud.

Anu tegi, mida tema usk nõudis: Anu läks teostama prohvet Maltšiveti õndsakstegevate õpetust.

... Ei, teda hukka saata ei tahtnud ta mitte. Ta uskus usu ja wagaduse imetegevate võimu. Ta puges kõige oma hingega usuluulelise eeldusesse, et tema tegu meeldib jumalale ja liigutab inimesi. Liigutab inimesi nõnda, et nad walaivad halastusepifaraid, aitaivad suu armuheitmis-õnadeks, sunniwad südame andeksandmis-tegudele.

... Ei, seda ei tee parun mitte! Ta on ju inimene. Kõik tema waljus sulab pehmuseks, tema kurjus hõrduseks. Ta kui ta ei austa usku, siis austab ta inimlikku woorust. Ta kui inimlik woorus teda ei pehmenda, siis ometi alandlik, põlwtaitw palumine. Ta on ju inimene, kellel tujukub pöues inimlik süda...

Ta Lõhmuse perenaine wiis wõõra twara oma aidast selle omanikule tagasi, nagu tema usk seda käsks prohveti suu kaudu. Lõhmuse perenaine läks mõisa ja andis oma mehe kurjategijana üles.

Püha hullus pühitfes võidupidu. Püha hullus löi piller-
kaari. Püha hullus katkestas sideme mehe ja naise vahel,
löi küüned inimlikku ajju, inimlikku südamesse ja jõi tverd...

Parun ei saanud tükil ajal sõna suust. Ta vahtis pea-
aegu tiiraste pilkudega seda mustas riides kahvatunud naist,
ja kui see langes tema ette põlvvili, filitas ta oma pekist lõuga
ja ütles viimaks:

„Vaata, vaata — või sinu oma mees! Noh, see on
hea, et sa tulid seda ütleva, ja veel parem, et sa tõid var-
guse tagasi.“

Anu ütles ristis käsi tõstes:

„Ega paruni-härra talle kedagi tee? Ega paruni-härra
teda kohtu kätte anna?“

„Kelle kätte siis?“ vastas paruni-härra filmi suurendades.
„Kelle kätte siis wargaid peab andma?“

„Armud, paruni-härra, armud!“

„Wargale armud? Anu, sa oled ometi mõistlik inimene —
kuda võid wargale armud anda?“

„Aga ma arvasin — ma lootsin —“

„Kuda sa seda võidid lootda? Eks sa tea, et on seadused,
mis karistavad kurjategijaid! Jah, oleks ta veel kuskilt mujalt
varastanud, aga mõisast — mõisast oma armuliku härra varal
Kuda see võid jääda karistamata!“

Parunile näikse lõbu tegetvat, et nägus paluja triigib
tema sääri, tema reisi. Ta paneb oma tüma, walge sakkafäe
armulikult noorikule pähe, tatsutab heldelt tema põske, aga aru
ei saa ta ometi mitte, kuidas kurjategija võidiks ilma karistuse-
teta jääda. Kõik, mis ta võid teha, on see, et ta kohtuhärradele
tahab soovitada karistuse kergendamist — mitte roimari enese,
vaid tema hea naise ning wigase lapse pärast.

Ja seega jumalaga! —

Weel samal õhtul on Lõhmuse peremees wangi.

Tema äraandja on keeletu ja meeletu.

Seda ei kaawatšenuid ta hing ette näha.

Ta ei julge filmi tõsta selle kurjategija ees, kes seisab
seotult tema ees ja firutab käe jumalagajätmiseks — leplikult,
täis andeksandvat suurus, täis kõrget, õilsat inimlikku heldust,
täis kristlikku kaastundmust.

Ta ei ütle muud, kui: „Sää mulle naiseks!“

Siis ta viiakse meeste vahel ära.

Ta tema naisel pole ainuist sõna temale kaasa anda,
hoolimata kõigest jumalikust wagadusest mitte ainuist tröösti-
wat sõna!

Oma jõuetuses langeb ta põrandale kummuli.

Ta teised peatvad ta üles tõstma.

Puurilind.

Maailm täis valgust.

Seda jumaliku armastusevalgust, mis teeb inimesed juuremaks, kõrgemaks, paremaks. Seda sigitavat, sütitavat kirevalgust, mis ajab südamed pakitsema, üle toolama, mis lööb leefe soo ja soo wahetele, sundides neid vastupanemata tõmbel ühinema.

Maailm täis armuvalgust.

Miikaugetele kui ulatub film, üles ja alla, edasi ja tagasi — lõõff. Sulatis hõbedast ja kullast ja kõigest, mis särab.

Miikaugetele kui ulatub film — hillgus. Siretis kalliskivi-dest ja pärlidest ja kõigest, millel tuld ja fädemeid, ja kõigist tvärvidest, mida seletab film.

Lõhnad imbutavad tvirtvendavasse finasse, lõhnad kõigest, mis sigib, tärkab, kasvab, elab. Magusad, mõrudad, tvanged, tvõlitud — lõbu, õnne, kiimalust soetavad. Metsavaiik ja aasameesi ja mulla hingedõhk — nad sulatavad pilveteks, heljutavad tuulekese hellal heidutusel üle maa ja tvee — loodus armatsleb.

Kuis nad roomavad, hüppavad, jooksevad, lendavad, ujuvad — kõik see miljardi-perekond mitmekesiseid lapsi, kes sündinud ühe ema sülest.

Pulmad!

Armastuseõndsus!

Sigituselust!

Jumalik-magus õnnepõlv!

Uppumine ja eneseunustamine õndsas kaifutufes, rind
rinna vastas, süda sulanud südamesse!

Ja Riisa neid nii üffinda.

Ta waatab ringi, ja ärarääkimata igatfus täidab ta põue.
Luffuival südamel aimab ta seda õnnepõlwe enda ümber,
aimab seda nii selgesti ja wägetvasti, et wõib seda endale
kujutleda oma himura luulewõimuga piltides täis wärtwihõõgu
ja elutwerd — et ta arwab seda ise kaasa elawat.

Uga ta kannatab puudust. Fantaaſia ei toida nälgiijat,
nii fuurt nälgiijat nagu tema. Sefš on ta liiga tertwe, ſefš
woolab ta ſoontes liiga palju wärſket, elupurſkawat werd.

Mis aitab rauus wangile, et ta endale fantaſeerib waba-
duſe luuleunelmas kõige meelitatwamate, luhtawatwamate wärtwi-
dega kuni tõe ſelguſeni! Häda, kui ta unest ärkab! Sajakord-
ſel rafkuſel langeb tõe kaine teadwus ta hingele, tuhatkordne
nalg ja janu tikutwab talle purewatate fiſſjatena kallale.

Riisa neid ärkas ja karjatas näljatwalu pärast. Riisa neid
ärkas ja karjatas wabaduſepuudufe pärast. Hambaid firis-
tades hammustas ta meeletus wihās oma ahelaisſe, lõi küü-
ned ſügawasti oma nälgiwatſe ſüdamesſe. Ja ſiis himutſes,
ihaldas, igatſes oma hõõguwatate meeltega edaſi ja wajus
uueſti unenägudesſe täis petlikku ſära.

Lõhnatwa laane poole, hauditwa metſa poole!

Küla oli tal ammugi ſelja taga, ſee inetu küla täis haistwat
wiletuſt, rumaluſt, hulluſt, kurjuſt. Seal ta mustas lepiku
weerel oma madalate, tahmaste onnidega — nagu needemärk
ſeſet paradiislikku walguſt. Kuis wihkas ta kõiki neid, ſes
elaſid ſelles põrgu-aherwarres ja teda wangistaſid, nälju-
taſid, laſſid januneda! Kuis wihkas ta praeguſel hetkel oma
iſa, ema ning õde ja kõiki neid, ſes mõtleſid nende aju-
dega, waataſid nende ſilmadega, tallaſid teda nende jalgadega!

Wanne neile!

Wanne neile timukaile, kellel ei olnud aru peas ega armu
ſüdames waefe lapſe wastu, ſeda ſunniti elu emaliku rinna
aſemel täis jooſawatwat piima tühja niſa imema!

Murmel tantsis õht ja õhus tantfisiid tiitvustatud olen-
did pulmatantfu: Sa ristikheinast, tatrapäõllult, herneft ja aafalt
täis lille-elu imbus üles uimastavat nõidust. Sa siis tuli
mets oma tiira, kaifutatava haudumifega, oma ahvatleiva,
tõõrgutatava waikufega. Elts jõi ifufalt jeda waigu-, samb-la-
ja puulõhnaga tiinestatud waikust, aga peatuma ei püfinud
ta jääda, miski tvedas teda edasi nagu allika aimdus janu-
neivat hirtve. Sa kuuskede all, mille oksad rippufid täis halle
habemeid, laotufid sammal-waibad, tõarsked, läikiv-rohelised,
nii et kahju möõda minna ilma nendel istumata.

Ruid Elts tõttas edasi.

Sinnapoole, kus mets läheb tihedamaks, kus tee poeb
nagu lookleiv kangialune roheline tõõlvi alt läbi. Kuhu jalg
teda wiis — jeda ta ei teadnud. Minult edasi! Tufutawal
fudamel, pakitfetwal hingel edasi kiimleiva teadmatufe poole!
Peatuda, puhata, olla liikumata — juba mõte selle peale kiiren-
das ta põgenewat sammu.

Wahel ta peatus üürifefeks fiiski, et ringi waadata, kuula-
tada, haista — nagu ofides kedagi. Ta kuulatas hinge pida-
des ja piilus läbi puude jahimehe kirglikult luuratava pilguga.
Ta weripunased huuled, eluhimulised nagu ta suured ahned
filmad, näifid iga kümne sammu pealt küfivat: Kas siis weel
iffa kedagi ei tule? Kas siis weel iffa midagi ei juhtu?

Kas siis t e m a weel ei tule?

Kes?

Tema!

Misfugune tema?

Seepeale poleks ta teadnud wastust anda.

Sa ta rühkis piiludes ja kuulatahes edasi, tõõrge rind
pingul lõõhemifeni, tõõgetw tuffumine oimudes ja põues, ja
kui iffa weel kedagi ei tulnud, hakkas ta teda hüüdma...

See oli hõõbedane häääl täis puhast, pehmet metallifõla,
mis lõikas armastufeunes waikiwast metfast läbi ja heljus
kaugelt eemalt kahandatud jõul tagasi. See oli häääl tungil

kutsutavast hingest täis magusat õrnust, hää! kutsutavast ja ühtlasi
pakkutavast hingest.

„Tule — tule ruttu!“

Uga keegi ei tulnud.

Mets itjitas endale halli habemesse ja waikis.

Kiisa neid aga tõttas edasi.

Kuusifusse segines haljaid kasvi, tüved walged nagu
lubjatud sambad, lehed läkitavad nagu õliga wõitud. Ja rohe-
line kalew nende jalgel üle küllwatud punaste, finiste ja wal-
gete õitega.

Uga Eltsese ei nopi neid, ei punu neid pärjaks, et ehtida
seega oma peakest. Ta tõttab neist üle, tallab neid maha, sest
tal on rutt. Ta ei tarwitsegi ehtida oma peakest, — on see
ju ehitud muidugi, ehitud fullapajumusega, mille ilu peale
wõiks uhke olla mõni wüürstlik piiga.

„Tule — tule ruttu!“

Uga ta ei tule.

Ta edasi läheb kiire retk läbi rohelise templi, mööda hal-
jaid wõlwaluseid, üle pehmete sametivaipe.

Kuid pea!

Hüüdjale tuleb wastus.

Kutsele tuleb täide.

Elts wõtub pihupesad kõrwadele abiks, seisatub ja kuu-
latab. Metsast aga kostab pikaks lõngaks weniutatud helil:

„Uhuuu — ma tulen!... Metsapiiga — uhuuu —
ma tulen!“

Metsapiiga ei mõista, kas tuleb hüüe ligidalt wõi kau-
gelt. Ta näib tulewat ligidalt ja ühtlasi kaugelt.

Metsapiiga waatab ringi — kedagi pole näha. Mets
haub ja armatseb. Hallid habemed ripuvad liikumatult, waik
särab tardunud õnnepisaratena, lehed naeratawad neitsilisel
lustiläikel, alt rohelisest fängist pilwitub üles figiduse elulõhn,
suruvad ja sumisevad parwed kõiksugu tiitvulsi elukaid, pea-
twad kiirtekullas rahwapidu. Minult töölistel pole aega pidutse-
miseks, neil mustadel töölistel maas oksa- ja okkapraxis, kelle

sofialistlikud riigid täis võrkuses fihatuid töötajaid kerkitvad
nüride püramiididena kändude ja õõnestatud juurte najal üles.

„Metfapiiga — uhuuu!“

Kord kostab see ligidalt, kord kaugelt eemalt. Kord lähemaft pöösaft, kord tõrvaahju juureft. Kord puu otfaft, kord maa alt.

Päris nõiatemp.

„Uhuuu — kes ja oleed?“

„Uhuuu — see, teda hüüaaad!“

„Uhuuu — kus ja oleed?“

„Uhuuu — eks ja otfiil!“

Metfapiiga väristab pahafelt pead. Niifugune narrija!
Niifugune ninapidiwedaja! Niifugune petlik sukfutaja!...

Ukfitfelt jooksetvad tal hirmupinnud üle selgroo... See pole õige asi... Metfahaldjad!... Laanetondid!... Mõni linnuks, oratvaks või pöödraks moondatud inimene!... Mõni mardus, fooljas, kodukäija!...

Sa ta pistab jookfu nagu ehmunud hirtv. Raod prakfuvad tal jalge all, offad võitfutaivad teda wastu nägu, offad ja ofafad kriimustavad ta käfi...

Uga ta seisatub warsti jälle. Lagifew naer, mis fajab talle üleannetult järgi, paneb ta peatuma, funnib teda tagafi waatama.

Ta filjatab.

Pöösaft wahib haldjas, haldjas pifa halli habemega, wälkuvate filmadega, waluwate hammastega. Haldjas või härjapõlwlane. Gest ta on wäike. Habe ulatub tal wööni. Käed põlwiini. Pea istub kaelata kõrgete teratvate õlgade wahel. Nõnda wahib ta haljast sarapuu-pöösaft nagu roheliise raami sees wälja, ja kübar on tal täis ämblikuvõrke, hõlmas ja sääred täis takjaid.

„Metfapiiga — näkineitsi — Murueide tütar, — ära kardaaa!“

Ta wiipab kätega ja hirnut naerda.

Põgeneja seisab nõutult. Nüüd, kus ta näeb teda oma silma ees, ei karda ta teda enam. Mis sihuke tervele, tugevale inimesele ikka võib teha! Metsapiiga pole jänesepüks. Ta tunneb jõudu oma noortes liikmetes ja ivetruivat väledust. Aga mis teha? Kas jääda või minna?

„Mis sa must tahad?“

„Sa kutsusid mind.“

„Sind mitte!“

Jah, teda siis? Näkineitsi jääb vastuse võlgu. Sellepärast hakkab metsavaim talle lähenema.

Korruga taipab Riisa neid kogu viirastust, jookseb haldjale vastu, kujuk tal halli sammalhabeme näolt, ja nüüd seisab habemeta härjapõlvlane ta ees, ja see härjapõlvlane on — küürakas rätses Wikerpuur!

„Krantis niisuke!“ naerab Elts, aga selle hõbeheleda naeru hulka segineb nagu petetud lootuse tuska. „Krantis niisuke oma narrimisega!“

Rõhuraäkija tõmbas kübara peaist, pani käe südame kohta, kummardas sügavasti ja ütles:

„Palun andeks, aulik näkineitsi! Aga ma kuulsin mitu korda hüüatavat: „Ladu, tule rutuuu!“ ja et ma ikke tulen, kui neiud mind kutsuvad, siis tulin nüüdki... Või kas mina pois ei ole?“

Ta naeris, nii et ta valged, pikad oravahambad nähtavale tulid, aga ta pisukesed, terased filmakesed ei sobinud hästi selle naeruga. Neist viikfus korraks ivargsi kiireke hamustatvat kurbust välja.

Metsapiiga riivas teda mõtlema, nagu mujal viibitava pilguga. Ta film libises ivigase mehikese kõhnast, kahmetust näost, ta suurest kongus ninast ja väikesest karmist lõuahabemest kergesti üle, et siis tema õnnetu küüru peale peatuma jääda, mille ümmarik ots, sest et Ladu seisis neiu ees poolpõigiti, tükkis nagu jäme sariv riide alt välja. Neiu waates ei olnud põlgust, aga teda enam võis lugeda sealt kurtivat kahetsust.

Miks siis just see ja mitte keegi teine! hüüdis ta pettunud film. Tema suu aga vastas poisi küsimusele:

„Miks mitte. Oled küll poiss. Aga kust ja siis tead, et kutsusin poissi?“

„No, taga parem,“ vastas Wikerpuur, „keda siis noor priske tüdruk niisuguse ilusa ilmaga metsas muud hüüab kui poissi!... Atle aga nüüd ilusti ära, keda ja siis õieti hüüdsid! Nä karda, et edasi reagin.“

„Hüüdsin, keda ma ei tunne,“ vastas Elts tõsiselt, soniwalt läikiva pilguga. „Hüüdsin mõnd kauget võõrast. Hüüdsin, kes ei kuule. Hüüdsin, kes ei tule.“

Ja ise ohkas ja naeratas ühtaegu.

Wikerpuur vaatas maha, näpp mõtlifult nina küljes.

„Ja, ma tean — oma poistega ja suurt ei seltsi. Oled koo liiga hea nende jaoks...“

„Soo? Kas tõest?“ Ja miski nagu paitus puutus küürafa põske.

„Siiga hea neh. Gest kes seal Kuglil siis õieti on? Poisid nagu nahad. Gulle peaks keegi tõllaga järele tulema.“

„Sobasuu!“

Ja Kiisa neid, kellel nii suur rutt oli olnud, jäi juttudes seisatuma. Ta film viibis peaaegu sooja pilguga Wikerpuuri kahmetul näol, ja mida kauemini ta tema peale vaatas, seda elatvamalt helkis isevärki säde ta filmaterades üles.

Wikerpuur laskus küljeli rohu peale.

„Waja natuke pühapäeva pühitseda. Kui lusti ja aega on — eks kükita koo natuke. Võiksime kahetsegi juttu ajada ilmaelust ja inimeste kurjusest... Aga üttele mulle nüüd kord, kuhu ja's õieti tahad minna. Teised kõik kiigel — sina kolad üksi metsas ringi.“

Elts laskus esmalt põlvili, siis sättis enda korrapäraselt istuma, viimaks heitus käsipõskel kah küljeli.

„Õdi see esimene kord on, kus ma pühapäe metsas ringi kolan!“ vastas ta üleskeetaval mõrudusel, kuna ta oma pärilwalgete hammaste vahel krõmpsutas kanarpiku tart. „Eks

sa võdi arvata, et ma Riisa Mihkli wangikojast pühapäegi paar tundi eemal himustan olla. Seal jääb jo hing kinni ja jüda kuitvab rindu ära...“

„Sa kui soad välja, siis pistad kohe metsa... Miks sa's nooremate hulka ei lähe?“

„Sinna ma ei tohi. Warsti on käst järel: Tule ilmalaste feast ära, muidu —“

„Haffa wasta!“

„Haffan wahel wasta foa. Aga kui kaua sa feda noomimist siis jõuad kuulata! Sind torgitakse nagu nõeltega hommikust õhtani. Muud kui anna jälle alla... Metsas aga, Uadu, metsas oled prii nagu lind. Metsas jookse niikaua, kui kufud lõõstjutades maha. Metsas ei saa sind ükski keelaja kätte.“

„Kas tead, Elts, sul kuluks õige mehele minna!“

Neiu noori liikmeid läbistas tuskatus, nagu oleks neid mees puutunud, ja iveri sööstis tal palatvalt ja punatvalt põske. Ta paisutwad huuled liikufid, ei ütelnud aga midagi. Ta pigistas silmad kinni ja pööras näo põletava päikese poole.

„Sul kuluks mehele minna, siis peaseksid kloostriist võdi wangikojast, kus sa windud, ford välja... Lõepoolest, Elts.“

„Aga kellele minna?“ Elts lõi filmad jälle lahti, ja nende niiske sära sees ujus ahastus. „Ija ja ema ei anna mind muule kui mõne maltšivetile — feda on nad jumalale wandund ja mulle kinnitand, — keegi teine ei tohi jalga üle Riisa läive tõsta... Parema aga juba kassijalu pörgusse!“

„No, ei tea, kui tuleks keegi aus ja tubli ja rivas ilmalaps, kelle sa ise wasta võtaksid?... Eks nurumine aitaks foa...“

Elts raputas pead.

„Ennem sulab kiivi pehmeks, kui need järele annavad... Sa ei tea neid, sa ei puutu nendega igapäe kofku... Nad põle enam inimesed, nad on nagu furjast waimust waeiwatud. Neile kas reagi midagi võdi ära reagi — fõif on nagu seinale. Neil põle ilmas muud enam kui nende hull usk. Ei liiguta

neid nutt ega palve... Ma arvan, nad võiksid mind rahulise südamega horgi ott' küpsetada, kui ma nende usule liiga teeks, ja ise laulaksid auhiituse-laulusi..."

Eltfel woolasid sõnad nagu kõrvetav vedelik üle huulte — igas tilgas ujus libele tema hingest. Ta lõi käed ristamisi pea alla ja sirutas enese selili, kuna ta tumekuldsete ripsmete vahelt suured pisarad välja tikkusid, pisarad, mis pidid olema mõrud nagu sapp.

Küürakas rätsep oli tumm ja tõsine. Ta silmitses laugude alt wargsi tüdrukut õitsvat nägu, mille õrnal, roosilisel kumal siretasid piisad nagu kastetilgad, ja kuna ta nõnda wahtis, ilmusid ta kahtwatanud palgele wargsi suured punased täpid, ja ta waates algas kirjeldamatu võitlus kõiksugu seesmiste vägede vahel.

Tüfil ajal ei lausunud kumbki sõna. Neid nuttis ja noormees kuiwatas waimus ta pisaraid. Aktiivelt pöördis neid jälle noormehe poole, lõi pilgu talle filma, nägi ta waadet täis mõistatuslikku võitlust ja hiskus filmad nagu plahwataval häämastusel pärani. Ta juugi jäi, näidates kaht kumawat hammasterida, pool-ammuli.

See festis ainult filmapilgu. Siis langes loor, kuigi läbipaistev loor, kummagi näo ja pilgu ette. Läbipaistev oli eriti neiu loor.

Ebateadlikult nihkus Elts mehele lähemale. Ta tegi kui waataks mujale, särav sina ta laugude all puged aga piidlemisi ja uurimisi ikka jälle seltsilise peale. Ta ses pilgus lõi lõõmama naislik iha, see loodusejõuline sisetung, mis unustab waliku, mis lepib teise soo lähedusega igal kujul, mis fundis Eltsele arvamise peale: Miks mitte tema? Kas ta mees ei ole?... Ta korruga leidis ta, et Nadu ei ole sugugi nii näotu poiss, et tal on üsna korrapärane nägu, selged tersed filmad, mõnus tark nägu, reipad wurrud moka peal, punane juu... Sjegi ta suur, kongus nina, mille pärast teda muidu pilgati, oli äkki meeldiv — nii julge ja mehine... Ta ta nihkus mehele veel lähemale ja naeratas talle wastu, ilma

et ta ise oleks teadnud, et ta seda tegi. Ja ta naeratas nii kiufatuslikult, et Uadu Wikerpuur väärinat, mis ta liikmeist kuuma joana läbi toolas, niifama vähe suutis ivarjata kui kuuma iverelainet, mis uhtus tal südamest palgesse...

Ja mets ivaritses muheldes, täis kiimaluust, ja ivahitis põnevusega, täis õnnelikku uudishimu. Õht oli raske, halvatu ja uimastatu nagu oopiumijootavastus, ja midagi laiska, ivedelevat, hooletut roomas inimeste soontest läbi, magus ja lõbus nagu fangesti keelatud patt...

Kuid forraga põrkas neid tagasi. Metsast kostis püsipauf, ja Eltsi film oli Uadu küüra puutunud...

Elts raputas ennaft, firutas furnud liikmeid ja nühtis käega otsaesil... Tema liigutused puhusid mehe peale ivilu õhtu, nende ivahete figines nägematu, aga selgesti tundutu ivari...

Metsast kostis teine pauf. Elts hüppas püsti.

„Ma pean minema,“ fangutas ta sõnad nagu ivajutise alt ivälja ja naeratas. „Ma pean nüüd minema...“

Ja kui käis seepeale kolmas pauf, kadus ta, iveel forð naeratahes, lähemasse tihnikusse nagu iviirastus, nagu unelm ärkaja peast. Ja ainult tema naeratus, see äraandlik, julm naeratus jäi ivaele ivigase mehikese põsele tantfima nagu külm tuuleleht...

Kui ta märkab, et temale ei tulda järgi, ei rutta neid enam rahutult, ivaid pöördib padrikust ivälja ja jalutab aeglaselt, luufiivate sammudega läbi metsa — käänates suunda forð sinna, forð tänna, kuis tee ivabam ja ivaahe fangem.

Viimase paugu kaja ivärioseb iveel nagu suretu ohe läbi laane.

Üks lind farjatab paar forða fangel eemal ja ivaihib.

Kuuseft kuuse lendab punasabaline orau pifa ujuiva hüppega ja naerab furgu põhjast pitsitatud salalise kudrutusega.

Hall jänes liipab, tehes suuri kaari, läbi pöösfastiku kuulmatul, nagu mahapuutumata sammul, ja kaob forraga nagu maa põhja.

Sarapikus lööb ööbik luffuma, jätab aga viisi äkitfelt fatfi, nagu oleks tal noot eest ära võdetud.

Suur must mõtus istub männi otjas nagu kirikupapp kantslis. Ta tõstab vahel tiibu nagu kirikupapp käsi, ei tõuse aga lendu, kui tüdruk taft eemalt möödub.

Mesilased, herilased, kärbsed, parrud sihviivad üks-teisest läbi, nii et nendest teedest jääb õhku sihavi võrk.

Rägu kufub, teine vastab. Oma laulule saadavad nad wallatu kädistuse järgi, mis fajab nagu kuitvanud raagude murdmine.

Pariv tetri tõuseb põrinal põõsast ja faob nagu hall rahepilveke lähemasse tihnikusse.

Suur must ronk ujub peaaegu liikumata tiitvul üle latvade; ta lühike, kuitv kraaksumine kõlab nagu roostetanud laeva-ahela ragin.

Kõigest sellest ei kuule ega näe Riisa neid midagi. Ta lentfib edasi, pea täis mõtteid ja fiiski ilma kujuka mõtteta, füda täis tundeid ja fiiski ilma selgema tundeta.

Korraga jääb mets seisatuma, tehes enda füles ruumi võäifele ümmargusele aafalagendikule, mille keskelt allikas välja feeb ja kitfa, niriševa oja faudu oma märjufest eemale hooivab. Sügav-roheline, rammus rohi katab lätte kaldaid, üle külvatud lilledega nagu iga fariva fädemetega.

Metsa serival seisab ivana pikaleheline hiiglapaju nagu tulba otfa tehtud kõrkjafuhi. Ta heidab laia ja tihedat varju. Puu alune on faetud halja muru ja pehme kollaka samblaga, millest jooksevad paju jämedad juured nagu vägetavad woolmed igasse külge laiali.

Paik meeldib Riisa neiule, ja ta on nii väsinud. Lõdvalt lašeb ta oma suured, tugevad, terivifest paisutvad liifmed maha, toetab pärjata pea puu jämedamale juurele ja fuleb silmad naerataival haigutamisel. Paar minutit liigutab veel suud, käsi ajab põšelt mõnd kärbest, puus otfib paremat paika — fiis ta puhkab liigutamata, kõrge rind hakkab korrapäraselt tõusma ja poolatvatud suust puhub hingeõhk nohinal välja.

Wahest pool tundi on möödunud.

Äkitselt tuffatab magaja teha kofku, kaks segast, kohkunud filma lööwad lahti ja suust puhkeb karjatus. Keegi tõmbab oma kae neiu pahema rinna küljest tagasi.

Etts wahib wõõrasse mehenätku. Sellest näost kiirgawad kaks himuralt põlewat filma, punawad tärkawate iwurru-uitude alt kaks ahnet huult ning filmadest suu-äärteni ulatub framplik, õhetaw kiimalusenaeratus, mis annab fogu näole peaaegu iwerehimulise ilme.

Kiisa neid kähwatab istukile. Wõõras mees kütib teise põlwe peal tema ees.

Mees kannab roheshalli jahikuube, rohelist, kõwera mõtufesulega ehitud kitsast kübarat, läikiwaid laffsäärtega saapaid ja külje peal jahitaskut, mille wõrgust paistawad läbi lindude mustad ja hallid suled. Büssi on ta paju tüwe najale toetanud.

Nad wahitwad teineteisele natuke aega filma. Tüdruku meelest on, kui oleks ta seda noort, peent poisinägu juba enne näinud — mitte just seda, aga umbes niisugust. Ta unine aju peab walgufirufel aru, kus ja millal. Enne kui ta jõuab selgusele, nihkub noormees talle weel lähemale, hakkab tema walgest, lihawaft lõuast paitawalt finni ja naerab naeru, millesse püütakse peita wärisewat ärewust.

„No, kas oli hea uni ka?... Ma waatan, waatan — ilus tüdruk magab puu all — mis muud kui katsuma!... Mis on su nimi?“

Ta rääkis wenitatud, hooletult moka otsalt pillatud feelt fakkiku rõhu ja sõnade pitsitamisega. Pahema kae oli toetanud puusa ja kübara lüfanud kuklasse; näilikult püüdis ta seega külmaverelist rahu lasta wälja paista.

Etts jättis küsimuse esiotsa wastamata. Ta wõitles weel kohkunud umbusuga. Siis tikkus tal iveri forraga põske, firju segadus pani ta pilgu wirwendama, ta tahtis hüpata püsti. Aga wõõras surus ta puusapiidi mahja tagasi.

„Ära kardä — ega ma sind hammusta!“ naeris ta

liialdatud lõbul. „Ma ei tee sulle mitte midagi paha...
Ütle ometi, mis su nimi on.“

„Eits.“

„Kust wallast?“

„Siitjamaast.“

„Mis? Minu omaast wallast! Sa ma ei teagi, et minu
wallas on nii ilus tüdruk?“ Ning noormehe lõuaotsast filma-
nurfadeni ronis magus, rasivane juga, mis andis ta näole liha
nägeiva näljase himupaiste. „Kust perešt?“ lühas ta kasvatuval
põnevusel juure.

„Kiisalt.“

„Kiisalt? Kas peretütar võdi tüdruk?“

„Peretütar.“

„Võdi Kiisalt!... Seal elada ju maltšivetid. Kas sina
ka oled maltšivet?“

Eits väristas pead. Ta põsed hõõgusid. Noormehe nägu
paistis talle nagu läbi punase varju filma. Sa korraga tundis
ta feda nägu, tundis feda pead. Ta oli teda näinud vöaid
teiste katete all, kõige viimaks väikeše roheline mütsi all.
Sa nüüd tuli talle meele, et nende mõisa noorhärä, feda ta
mitmel ajal, nooremalt ja vanemalt, oli juhtunud nägema,
oli praegu „tudent“.

„Võdi mitte? Aga kust see siis tuleb? Vanemad on
maltšivetid, Kiisa Mihkel koguni suur palvetegija, ja tütar
mitte maltšivet?“

„Ma — ma ei täha...“

„No, see on ka õige... Sihuke ilus ja paks ja tüma tüdruk
ei võdi ometi nii rumal olla... Need ju päris hullud. Tee-
vad tüffa, et naera lõhki... Aga miks sa oled siis hallis
riides? Mitte punast pärgagi peas. Must räti, must põll...
Kas leinad võdi — võdi oled ometi maltšivet?“

Eits laskis filmad käia oma kuriva välimuse üle, mis sei-
fis suvise värtvoisäräga tema ümber ja ta enese õitsiva nooruse
ning iluga nii suure vastuolus, ja nähtvas häbi ja
mõrudufega:

„See on isa-ema käsi. Muid riideid mul ei ole.“

„Oh ja vaene! Sa tahaksid hea meelega käia ilusti riides?“

Tüdruk pitsitas huuled kokku.

„No muidugi — sinufugune kena — sinufugune pagana kena laps!“

Sa noor parun jäi õiglase imestuse ja otsesohese kaastundega ta otse vahtima, pilguga, mis paiskas tüdrukule kuuma ja ärarääkimata lõbusa woolu südamepõhja.

Korraga lõi Elts filmad laialt ja färatvalt noormehe otse. See waade tuli nagu plahvatus lõhkemiseni paisunud hingest. Sa noormees tundis plahvatuse kuuma õhku endale vastu nägu löövat.

Pilgute aega vahtisid nad teineteisele tummalt, imevalt silma, siis sirgus paruni käsi välja, asus neiu kõrgeft rinnast ahnelt finni ja pigistas seda.

Kuid see oli vägiwald. See oli omaivolliline võtmine, mitte kofitv kutsumine. Sa see fähtvatas neitsile ta puhtasse hingesse. Tugeiva tõusega vabastas ta enese pealetikkujat toorest käest ja hüppas püsti. Ta filmast välkus meelepaha. Sõna lausumata tahtis ta jõhkrale puutujale selja pöörata.

„Elts, jää paigale!“

Ka parun oli tõusnud jalule. Toon, millega ta seda ütles, oli lepitav, peaaegu paluv. Ta hakkas plika õlast finni ja pööras ta ettevaatliku tõmbega täiel kehale enda poole ümber.

„Ara nüüd kofe jookse — ega ma siis paha pärast — see tuli nii kogemata — — kes siis tohib nii turtfakas ja pirtfakas olla!“

„Mis noorhärä siis minust tahavad?“

„Tahan sinuga paar sõna juttu ajada... Ole mõistlik laps ja istu seie puu alla jälle maha — seie minu juure... Kas istud?“

Parun hoidis külatüdruku faredat, päevatunud fätt oma luuvalges, fiidpehmes pihus, ja Eltsel oli tundmus, kui ümb-

ritseks ta förmi foe, örn, libe madu. Aga ta ei wabastanud neid oma förmi fellest kaelustusest, ta tundis sest salahirmu förival wastupanemata löbu, isewärki uimastawat nõidust. Sa ta lastis enese kättpidi maha wedada rohu peale, wöttis istet saksa põlweede wastus ja jäi laial, kuiwal pilgul tunnis-tamisi ta otja wahtima.

See oli mees.

See oli mees, nagu Elts teda enesele kujutles. Ta oli terwe. Ta oli tugew. Ta oli noor. Ta oli ilus.

See oli mees, kessel põlnud woiga küljes, kelle kogust ja kujust wõis film üle käia, ilma puuduste ja näotuste wastu põrkamata.

Eltsel surises iveri südamest soontesse, soontest pähe ja peast tormiliselt jälle südamesse tagasi.

„Sa ole mõistlik, Elts, ma wõiksin sulle ehk kuidagi head teha... Ma olen helde härra ja teen hea meelega head... Kas soowiksid — no, ütleme — mõnda ilusat riidet? Wõi siidrätikut? Wõi ilusat suurt hõbesõlge?... Ka mitu rida helmeid ja hulga rublatükke wõid saada... Ma põle mitte ihnus härra, Elts.“

Tüdruku suu ümber löi üleshelkiva fära kannul kõhe kurblik kibedus tufsuma.

„Tänan noorhär rat. Aga mis ma niisuguste asjadega peaksin peale hakkama? Näidata ei tohi ma neid ometi kellelegi.“

„Ah soo — wanemad ei luba... Öige küll: maltswetid on jo hullud...“

Noorhär ra lastis enese küünarnuki najale küljekile ja näis kiiresti nõu otsiwat. Siis ta löi endale kahe esimehe näpuga wastu otsaesji ja leitud mõte laotas ta näo üle kawat-röömsa naerupaiste.

„Elts, pagana pihta, mispärašt siis sinusugune ilus tüdruk hallitab külas wanemate juures! Tule mõisa teenima!“

Tüdruku filmast fähwatas helk, mis ilmutas, et mõte tuli

mõttele vastu, et kutsu jooksis kofku sooviga. Ja lapselik-õiglaselt vastas ta:

„Ma tahtsin noorhärراسid just hakata paluma, et noorhärراسid soovitaksid mulle sakste juure koha. Ma paneksin kas võdi salaja kodunt tulema, kui aga sest põrgust peaseksin.“

Sel hetkel fajas eemalt metjast imelik heli, mis sundis mõlemaid kuulatades üles vaatama. Oli, nagu hüüaks tormilind, oli, nagu röögataks põder, oli ka, nagu karjataks inimene. Kumbki ei mõistnud seda poolägaravat, poolpaluivat, poolhoiataivat häält endale seletada, ja kumbki jõudis viimaks rahustavale otsusele, et kõrv oli teda kuidagi petnud.

„No vaata, seda head võidiskin sulle teha! Ma tahan ju põrgust peasta.“ Ja noormees hakkas tüdrukule jämeda, lihava põlve ümbert tugevalt pigistusel finni.

Elts ei pannud seda tähele. Ta nägu lõkendas ja filmad vaataskid ärevalt põneivusel lahkele safsale näkku.

„Aga kas mõisas on siis kofhta?“

„Kui ei ole, siis teeme.“

„Kuda siis?“

„Noh, kihutame ühe eest ära.“

Ja noor parun naeris tüdrukule ennatust, kellel polnud meeles, et saksa käes on kõik võimalik!

„Seda ma ei tahaks, et saknad minu pärast kedagi hakkaksid lahti lastma,“ tähendas Elts vähese mõtlemise järel tõsiselt ja aralt. „Ma parem ootan veel, kuni keegi läheb ise ära, — võdi ehk noorhärراسid teaksid juhutada mulle koha kuhugi teise mõisa?“

„Kuule, Elts, jäta see kõik minu hooleks ja tule aga mõisa, kui sulle käst tuuakse.“ Seejuures nihkus üliõpilase käsi tüdrukule põlvelt paitades ja pitsitades ülespoole. „Ma pole oma toatüdrufuga juba ammugi enam rahul, — läheb teine vanaks ja kondiseks, lõugab ka juba vastagi. Sinu sugust, Elts, on mulle hädapärast vaja...“

„Kas siis noorhärراسid le tüdrufuks?...“ Ja Eltse liikmeist käis läbi nagu kohkumise vapustus.

„Minule muidugi — kellele siis? Kas arivad siis, et ma annan su teistele?“

Noore paruni pifad, läikiv-ivalged hambad tulid punaste huulte vahelt väikfudes nähtavale ja ta nägu ning terve pea sarnanes filmapilgul liha kallale asuva kasji omaga.

„Aga noorhärрад on jo kodust palju aega ära?“

„Sa, ma lähen sügise jälle Tartu ja tulen jõulufe koju. Aga sest pole iviga — ega ma sind sellepärast lahti lafe. Sa oled siis teiste teenijatele niikaua abife, kui ma tagasi tulen, ja tuleva feivadest saadif jään päriselt feie — siis olen studeerimisega valmis.“

Tüdruku põsed hõõgujifid rõõmlifku äretuust välja, fiiski ohkas ta rind äkitselt.

„Ei tea, mis ifa-ema ütlevad!“

„Mis neil siis ütelda on!“

„Eh ei lafe.“

„Kuda nemad ivõitvad keelata?“ Noor parun ajas silmad suureks ja kulmufarivad üles. „Kuda nemad ivõitvad keelata, kui mõisast tuleb käff?“

Sige küll, keelata nad ei ivõinud, kui mõisast tuleb käff, ja Elts oli ju ifegi ivõimalifuks arivanud kodust sel viisil pääfeda. Aga ta süda läks fiiski raskeks — talle tuli meele ivõitlus, mis lahkmise eel tingimata pidi süttima, sest Riisa Mihklil oli kahel põhjusel raske tütart majast saata: esiteks oli tal teda kui tugevat töõjõudu majapidamises iväga tarvis ja teiseks pidi ta tema hinge eest ivärisema: kes teab, mis tüdrufust kurjas ilmas saab, kui ta ei feifa enam ivanemate usulife walive all!

„Kui see nüüd kõif nõnna lähleb, nagu aulifud noorhärрад lubavad, ja ma tänan noorhärראfid iväga koha eest ja tahan iffa truu teenija olla — —“ Elts hakkas lapselikult punastades kogeleva ja „noorhärрад“ katsufifid armulifult tema puusa; siis aga ivõttis neid uut hoogu ja lõpetas oma palive: „Kui mulle siis mõisast saadetakfe sõna, et tulgu ma teenima, ja ifale käff, et lasku mind minna — ärgu siis noorhärрад

jumala pärast enne ega pärast sellelegi hingaku, et meie seda metsas kofku olime reafind, ja et ma noorhärراسid koha pärast palufin, ja et ma ülepea sellest midagi ette teadfin. Seft kui ifa foaks seda kuulda, ei mul fiis ole head oodata, — ei tea, mis teeb, enne kui mind lafeb minna. Wõib olla, ehk uputab mu ennem kaewu ära, kui lafeb mõifa minna.“

Noor parun töotas kõik teha, mida Elts footois, — ta oli ju nii hea härra. Ja täis lahkuft ja helduft löi ta kää külätüdrufu piha ümber ja firutas förmed ta kaenla alt nii kaugele, et nende otfad puutusid Eltfe heljuwat rinda.

„Meie kaubad on fiis foos,“ ütles ta, kuna ta alumine paks huul wäriifes, „nüüd anna mulle selle peale ka ilus, magus muflu.“

See oli jälle ennem palwe kui nõue, ehk küll ferge naljatooni taha warjatud. Terane taju näis noorele rüütlike ütletwat, et ta kohmaka üleannetusfega oma asja ei tohi rikkuda, et ta jõuab fiin wiisakufega kaugemale kui hoolimatusfega.

Eltس punastus juuste juurteni. Ta lastis oma pikad warjukad ripsmed filmade ette ja ta rinda, mida noormehe förmed puutusid, fergitas wäriifew tõus. Tal ei näinud palju selle wastu olewat, et noormees surus teda oma külje wastu, ja ka tema palwe täitmife wastu ei suutnud ta muud kuulda-wale tuua, kui tühife pealiskaudse naljatufe:

„Ega paruni-härrad ometi külätüdrufu muflu taha!“

Alga paruni-härrad tahtfid. Nad olid linnas wäriwitud huultega libufidki suudelnud, mis fiis ei kõlwanud puhast süütu külätüdruf, kui seda löbu keegi ei näe ega tea.

Alga fel hetfel, kui nad tõmbafid noorufetuhinaga külätüdrufu kaenlasfe, muljusid tema paisuwat rinda oma külje wastu ja tahtfid suruda oma ahnet suud tema maasikpunastele huultele, kostis metfast jälle see mõistatuslik hää, feeford lõikawalt, piitsutatwalt, ulguwat nagu aurulaewa hädawile.

Nad kähwaifid teineteifelt lahku ja jäid kohkunult kuulatama. Paruni kulmude wahje tõmbus fortfu ja hammaste all fiifes wandefõna. Pahafelt raputas ta pead. Ta oli

seba pahasem, et ta imelikku kiljatust ka nüüdkü weel ei mõist-
nud seletada. Umberringi polnud ainustki elawat hinge näha —
ei inimest, ei looma, ei linnufestki oksal.

Ets hüppas püsti.

„Ma pean nüüd minema, paruni-härrad!“

Neiu tiiru piiluwad arad filmad ilmutasid ta rahutust,
mille põhjus ei seisnud wiist ebausust kaugele.

Kuid noor parun wõitis oma julguse ja rahu ruttu ta-
gasi. Mis see ikka wõis olla! Mis wõis temal, selle maa ja
metša omanikul, oma wägeiwuses karta olla! Ja ta häbenes
weidi, et ta oli käed tüdruku küljest wassandanud.

„Ara mine weel, Ets. Wiidame weel kahetesi aega.“

„Keegi wõiks näha.“

„Tühja kah! Tule seie!“

„Ei, paruni-härrad, maha ma enam ei istu.“

„Siis lähme edasi.“

„Kuhu siis?“

„Teise kohta.“

Sa ta hüppas üles, hakkas tüdruku käsivarrest finni
ja talutas pooltõrkuwat tihedama metša poole, kus lepa- ja
sarapuu-põõsad, noored kuused ja kased ühinesid läbipaist-
mata padrikuks.

Nad tõndisid esmalt pikkamisi, külge külge wastu pigis-
tatud, siis kiirendasid sammude, mida lähemale nad jõudsid
tihnikule, ja hakkasid wiimaks jooksuma, sest uuesti, juba kol-
mat korda, kajas wõõrik kisa neile kõrwale.

Uga näha ei olnud midagi. Ja neil oli teineteisega
nii wäga, nii sügawasti tegemist, et nad ei jäänud enam wah-
tima ega kuulatama, waid rühkisid edasi, ikka kaugemale rohe-
lise tiheduse sisse, halja peidupaiga soppa.

Põst furus end põse wastu, suu suu ligemale, nende
kuum hingeõhk sulas kofku, nende südamate tufsumine kasvab
ühete, nende iveri woolas nagu ühistes soontes maru-
felt ringi...

Korruga astusid nad nagu koopa suust sisse. Rohelas
wõidewik wõttis neid wastu. Mahawajutatud sõnajalad ja
kõrwalepööratud lepaokjad sirgusid nende järel jälle koku,
jättes lahti ainult wäikese aivanduse otsekui naeratawa suu.
Ja nad olid üffinda selles salapärases rohelistes pimeduses,
selles meeli segawa metsalõhnaga täidetud katusängis. Üf-
finda oma maruse liha ja mäsawa werega.

Nagu maa alla olid nad wajunud. Midagi polnud neist
kuulda. Päike kudus koopa suu ette wirtwendaivat wõrku,
puu ja põõsas waatas sonitwal waiwusel pealt, leht fofistas
lehele midagi kõrwa, aga nii hiljufesi, et putukadki nende peal
feda ei kuulnud.

„Ets! Ets!“

Selgesti kuulda, otfitw hüüe, aga ta ei leia enam kõrwa.

„Ets! Ets! Ets!“

Nii tungitw, nii murelik-fartlik hüüe, et ta ei wõiks jääda
wastufeta. Aga ta jääb wastufeta.

Ta tuleb liiga hilja.

Wastajat ei ole enam. Wastaja on wälifese ilmale
furnud.

Ta elab ainult weel enefele, oma lihale, oma werele,
oma näljale ja janule.

„...Ja härrad peawad sõna... ja härrad ei jäta mind
põrgust peastmata...?“

Nagu mätta alt, nagu finnimuljutud suust, nagu koku-
rufutud rinnast puhkeb, imbub fofin üles, täis kirglikku õrnust,
täis palawat usutamist, täis paisuwat õnnelootust. Nagu wi-
mane finnitaiv sõna tehtud lepingu, kofkutingitud kauba juures.
Kauba juures, millega mõlemad pooled rahul.

Wastus, mida ei ole kuulda, peab olema rahustaw, fef-
füfitw suu waiwib ja ainult kudrutaw toon, nagu lendu tõuswa
linnufese furgust, ja kuum ohe, nagu lõbumaiuses heljutwast
rinnast, poeb lepalehtede ja sõnajala-peade wahelt wälja.
Siis on kõif waiwne.

Hüie Eltse järgi aga on läinud kaugemale. Veel paar korda kostab ta nõrga kajana eemalt, siis kustub. Otšija jätab otšitaiva, kes ennast ei laftnud leida, kadunuks...

Pool tundi hiljemini juhtuvad nad kogemata kofku. Metšaneid, kelle filmad on sissepoole pöördud, kelle meeled elatavad ainult veel seesmist salaelu, jookseb kõhurääkijale vastu rindu. Nüüd ta alles ärkab. Kähku, loomusundlikult fahmab ta enda fakitud pea, enda fortšutatud rinnaefise järgi, filitab, kohendab ja võitleb kuuma tverelainega, mis fõõstab talle palgesse, taltšutab tširvendust, mis segab ta pilgu selgust, ja üürife hiljemini näitab ta oma tvalgeid hambaid.

„Ah fina!... Wõi fina!...“ Ja ta lööb kõhurääkijale potsti õlale, ja julgeolek, mida ta avaldab, on imehästi võõrtšitud.

„Sina, koer, huilgasid! Sina, frants, hõikufid!... Seda artwašin kofhe!“

„Ja ei wastanud...“

„Mis ja minušt siis tahtšid?“

„Nägin šind poišiga...“

Kerge feespidine nõkšatus. Hetkeline võõrtšitus tverelainega, pilgufegadufega. Luesti äigab metšaneid pea, rinna ja wilmaks põlle järgi. Aga fealtšamašt wälguwad taas ta tvalged hambad punaste võrede tagant ja ta häälel on šotuks waba kõla, kui ta nipsab:

„No, mis siis?“

„Põlnud õige poiš!“

„Šoo?... No, wõi mina teda kšiffin tulla!... Šuleb wasta, haffab juttu ajama, päršib ühte ja teišt — jookše siis ära šakša eest!... Oma šakša eest... Kušt fina siis meid nägid?... Šilmad šul šoa nagu šakšil... Ja wõi ta siis mulle oli mõni poiš —“

„Mis siis?“

„Ša — ta —“

„Mis siis, Elts?“

Ta nüüd on ta sunnitud küürakale kõhurääkijale vaatama
filma — viimase hääl sunnib teda. Aga ainult ühe waate
wahetab ta temaga, siis põgeneb ta pilk lepapõõsasse selle
hingepõhjani, südame viimase woldini tungitwa tera eest, mis
küüraka filmast teda tabab. Ta pole niisugust waadet enne
näinud, waadet, mis ühtaegu lööb ja paitab, karistab ja
hellitab, tapab ja kutsub ellu. Ta ta wajutab käe südame
wastu, nagu püüdes selle karjatamist surmata, ja pigistab
hambad kokku, et nende tagant ei tuleks enam midagi kuul-
dawale selle — selle kohtumõistja ees, — ei wale, ei tõde...

Lähemal pilgul sahisefid põõsad. Metsaneid on kadunud.
Nagu oleks tuulehoog ta kukile wõtnud ja ära kannud. Ta
wäike küürakas rätsep Wikerpuur seisab ükfinda sihtwate
fõnajalgade wahel otsekui põialpois — seisab, wahib, pigistab
oma kaelata pead käte wahel ja kiristab hambaid.

Sind.

Maene Riisa Elts sai nädalapäevad salaja väriseda. Seks oli tal kaks põhjust. Esiteks kartis ta, et lobasuu Wikerpuur, kui mitte kainelt, siis ometi nohastanud peaga, pistab külarahivale kihiva, kuidas ta nägi Riisa neitsikest noore paruniga metsas „kamaandavat“ — rohkem ta waleta wiist wäita ei wõinud —, ning teiseks näris ta hinge hirm, et kas mõisast ka tõesti tuleb käst, kas noorhärja ei unusta sõna pidamast.

Mitu korda tundis ta tungi joosta Seenepalule Uadu juure — küürakas rätsep oli nüüd seal wõtnud pikemaiks ajaks asupaiga — ja teda paluda, et ta peaks suu. Ent iga kord jättis ta nõu jälle kätte. Tal oli wõimatu selle mehe ette astuda, tema waate alla sattuda. Ta süda hakkas tufsuma, kui ta selle peale ainult mõtles, ta tundis pühapäewast põgenemiskribinat jalgades, kui ta endale kujutles küüraka kaht silma. Snneks kartis ta asjata. Päew läks päewa järgi mööda ja Elts ei kuulnud kellegi suust mingit pühapäewase juhtumuse poole sihitiivat tähendust, ei sõprade ega wastaste poolt. Ja mida rohkem möödus päewi, seda enam hakkas ta kartus kahtwatama, seda kindlam julgus juurdus talle südamesse, et lobasuu Wikerpuur ei lobise. Seda asja mitte. Ja wiimaks pidi ta iseenele üle imetlema, kuidas ta seda ülepea oli wõinud karta. Kuidas ta Wikerpuurist seda oli wõinud mõelda. Poisist, kes — kes... Sah, noh — Elts ei teadnud tõesti mitte sõnadega öelda, miks inimene, keda ta nimetas lobasuuks, tema asja ei wõinud wälja lobiseda, kui ta kõik muu

kandis ilma ette. Ja viimaks ei teadnud Elts enam, miks ta Wikerpuuri üldse oli pidanud lobasuuks. See usaldus wäikse topsiwenna ja wiguritwända wastu asus mõne päewa jooksul nii kindlasti Eltse südamesse, et tal nüüd weel ainult selle teise kartusega tegemist oli.

Uga asjatu oli, jumal tänatud, ka see. Käsk tuli. Noorhärra, aus mees, pidas sõna. Käsk tuli laupäewa õhtul, Riisa Elts olgu esmaspäewa hommikuks mõisas. Saksa olla kuulnud Eltast head ja nimetatavad ta armulikult — nii umbes kuulus käskjala auvarilikest sõnust — noore paruni-härra isiklikuks toatüdruks. Noor paruni-härra kihutanud senise tüdrukuga ära, — läinud teine hooletuks ja wastaseks. Kas Riisa peremees oma last ja teenijat ära tahab anda, sellest mitte sõnagi.

Eltsel oli tegemist, et rinda kergendawat hüüet, mis fööstis tal filmist, teiste eest wärjata, kui wahimees käsu oli esile toonud. Ja kui siis, pärast käskjala äraminekut, Riisa talus torm lahti pääsis, poolwaimulik, poolilmlik, torm mõisawanema hoolimata käsu pärast; kui isa ja ema teineteise wõidu häbdasid tütre hinge pärast, mis mõisas, kus Maltsweti õpetust nii wäga wihati ning põlati, tingimata kuradi küüsi pidi minema, ja kui nad oma häda kaebasid, mis toob kahe tugewa kae faetus nende majapidamisele, siis ei tunnud Elts, üleannetu, sest muud midagi kui selget puhast kahjurõõmu, aina hästitawat ning parastawat südamelõbu. Nagu wang, kes pääsenud põgenema, lõbu tunneb oma waljude wahtide ahas-tusest. Need wanemad olid oma usuwihja-tõiwes õnnelikult nii kaugele jõudnud, et nende lihane laps suuremat rõõmu ei tunnud kui neist lahti saada, nendest eemal olla, ja et ta selle rõõmu eest naeratahes maksis kõige kõrgema hinna, hinna, mis temajugusel üldse oli maksta.

Riisa Mihkel katwates esimese tuhinaga minna mõisa kassu paluma, et nad wõtaksid oma käsu tagasi ja waliksid Eltse asemele mõne teise. Uga nõu jäeti küpsema kaalutluse

järel katki. Mihkel, kes elas mõisaga oma waesuse ja oma usu tõttu põneival jalal, kartis jassu vihastada; tema palvet oleks võidud mõisavanemate käsule wastupanemiseks pidada, ja siis oli veel pahemat karta kui ilmajäämist tütrest. Nad tundsid oma härraseid. Oli ju ka Lõhmuse Taaveti lugu neil veel värskelt meeles.

Elts pidi minema. Uga et veel päästa, mis võimalik päästa, et anda tütre hingele võimalikult wastupidav ilp kaasa, et tema patusele lihale ümber tõmmata tubli waimulik soomusjäre, tehti tütreaga enne, kui ta lahkus, veel seitse usuja palveimet ära. Terve pühapäew, mis oli mõisa käsu ja Eltse lahkumise wahel, pühendati sellele nii kibedale tööle. Weel kunagi enne polnud tütarlaps nii palawas palweleilis olnud, veel kunagi enne polnud teda usulisel tapapingil nii armuta waeiwatud ega kurnatud kui sel päewal. Isa lõpetas, ema algas. Nad lastsid teda Issanda poole hüüda põlwili ja püsti, kummuli ja istukili; nad toppisid talle kõik oma manitsuse- ja noomimis-tagawara nagu pulgaga kõrwust sisse, sundisid teda kõikfugu pühalikke töotusi andma ja wandeid wanduma. Kui tütarlaps wiimaks pääses, oli ta tüma nagu narts, waese omaks puretud, rufuks pekstud, luuta ja üdita. Wiimast forda oli ta läbi käinud püha piinaratta alt.

Õnneks jõudis hirmus pühapäew ometi wiimaks mööda ja järgneiv öö oli lühike.

Esmapäeiva warahommikul kõmpis Elts, wäike pamp kästwarrel, jala Tagura mõisa poole. Niipea kui ta oli Riisa warawast wäljas, hakkas ta tõttama, otsekui kartes, et teda fodupiiril veel kuidagi võidakse finni pidada. Tiina ja Lüll, kes teda olid saatma tulnud, jäid wainule warsti maha ja ainult Mikki, kes, wikat õlal, läks heinamaale, sammus temaga pikema tüki teed kaasa — tummalt, tuhmilt, widuste kulmude alt järjesti maha wahtides. Sõna lausumata, palja käeandmisega tahtis ta ka, pöördides teisale, jätta öde jumalaga, aga äkki tuli tal midagi meele, mis aivas ta tujase suu.

„Ega teil mõisas puudust ole wa libedast — hoia minu tarivis... Saknad põletatavad ka head tubakat ja peeni sigareid — pane tallele.“

Ta seisis õe ees longus peaga, poolviiliti, fulmude alt piiludes. Selles seisangus, fogu tema olekus sisaldus midagi, mis lõi kas hingesse, mis näpistas südant faastundmusega.

Eltse ripsmetesse tikkus märga.

„Mikk, sa ära joo nii palju!“

Alga sedamaid pööras poisj talle selja. Ta lükkas oma jändriku fogu lähema pöösa ta ha ja kadus.

„Hea küll, Mikk, ma muretjen sulle, mida soovid!“ hõikas Elts talle järgi, kahetsedes, et ta teda oli haivanud.

Weel ühe jumalagajätjaga puutus ta kofku teel mõisa poole. See näis olewat teda oodanud. Ta istus kuusifu wahel tee ääres kännu otsas ja popsis piipu. Hommikune päike paistis talle puude wahelt serwiti selga ja tikkis ta küürale wäriwaid rõngaid. Teda nähes peatas Elts tahtmata samm ja kuum hoog käis tal selgroost läbi.

Aladu Wikerpuur jäi tee ääre wagu si istuma, nagu teades, et Riisa neid taht peatumata ei möödu. Ja tõesti astus Elts, kui ta filmapilk, nagu oodates kutsjet, oli seisatunud, ka ilma kutsjeta tema juure.

„Suba mõisateel?“

„Saah.“

„Kuuljin neh, et lähed Riisa pörgust Lagura taewasse.“

„Kas hakkad pilkama wõdi?“

Aladu tõusis künkalt üles ja pistis tüdrukule käe pihku.

„Kui pilkasin, siis mitte paha pärast... Mul just kahju, Elts...“

„Miks?“

„Noh, et lähed külast ära... ja koe muidu weel...“

„No, ega ma wõderale muale lähe... Kus ilma-otj see Lagura siis nii on!“

Wikerpuuri nirgifilmad waatafid mõttes maha. Ta suu ümber tuleses midagi, ta näo üle roomas midagi framplikult kiskuwat.

„Wõderale muale? Lähed küll wõderale muale... Ta kes teab, kuda su käsi seal käibki... Ehk näed peagi, et läkfid pihtide wahelt tangide wahele —“

„Wõi see mu oma minemine oli,“ püüdis Elts hiljufesi wahele heita, jättes aga sõna punastudes pooleli.

Uadu kulm oli fortju lainud; ta wäristas fergesti pead ja tegi käega nagu keelawa liigutuse.

„Olgu kuda on ja tulgu mis tuleb, aga —“ laia ja sügawa waatega lõi ta äkitselt filmad tütarlapse näole — „ja seda tulin sulle just ütlemagi: kui sul kord head nõu tartwis läheb, ää siis Uadust mööda mine! Wõid julge olla, et sul on tegemist sõbraga.“ Ta teise wastust ära ootamata, pigistas ta Eltse kätt ja liskas naeratusega, mis ujus nagu märja sees: „Mine aga siis nüüd peale, — wiimaks jääb weel hiljaks ja saad uute leitwaivanemate käest tapelda!“

Eltse meelest oli, kui peaks ta Uadule nende sõnade peale midagi ütleva, midagi wäärilist, midagi tänulist pakutud sõpruse, midagi usalduslikku fingitud usalduse eest. Aga ta ei saanud suust midagi sõlbatwat, midagi sündsat. Mis talle meele tuli, oli nii tühjake ja lapselik. Tal oli tundmus, kui lasuks tema peal mingi sellest wäikesest wigasest mehikesest tulew wajuutis, mis ei lubanud teda wabalt, julgelt ja ladusalt mõelda ega suud tartwitada. Ta ei mõistnud siis muud teha, kui weel weidike peatuda, oma jalaotsa peale maha waadata ja kõhatada.

„Na, jumalaga siis,“ pidi ta wiimaks ütleva, leidis aga sellestki sõnast midagi liiga labast, mispärast ta temale walfides ainult käe sirutas, seda teist korda laskis pigistada ja siis ruttu üles tolmuse tee poole pöördis.

Näis forraks, nagu tahaks Uadu teda saatma minna; aga et neid nii wäga tõttama hakkas, siis istus Wikerpuur

fännu otja tagasi ja vaatas talle, varjates käega filmi päikese eest, nii kaua järele, kui kadus kaugeneja suur, täidlane fogu teekäänaku taha.

Nõidas algas Eltsele hoopis omapärane elu. Ta ei leidnud ennast mitte ainult võõrsilt, vaid peaaegu uuest maailmast. See elu sarnanes oma ebaloomulikkuses unenäoga, viirastusliku kummitusega, olles meeli nõiduv, fogu tema seesmiste elu uimastav. Ilma vastupanefuks jõudu ja õiget tahet leidmata sattus ta esimesest päevast, esimesest ööst peale nagu joobunud olekusse, ja see olek kestis edasi ilma kainen-
davata vaheta ilma üürisefegi ärkuseta.

Noor parun lõikas ta haruldasel osavusel kaheks inimeseks, kaheks pooleks inimeseks. Päeval oli ta tema teenija, öösi tema naine. Sigusepäraist oli ta küll öösitigi ainult tema teenija, tema ori, aga Eltsele ei saanud see tunduvaks ega teatavaks, vähemalt mitte esimesel ajal. Gest noor elumees oli osav pimestama tema pilku. Kuna ta päeval, teiste nähes ja kuuldes, tema vastu välja pööras täielise peremehe- ja herraoleku, mille Elts ka väga loomulikkus ja tartvilikkus leidis, kallas ta tema peale öösi, kui nad olid ühinda tema toas, nii rohke karika õrnust, päris viisakat õrnust, kinnitas temale nii ustava suuga oma sooje tundeid, et tänulikule tütarlapsel juurdus esimesest päevast peale midagi südamesse, mis polnud kaugel tõsise armastusest. Ta oli ju nii noor ja seepärast rikas, põhjatu rikas armastusest! Tal oli seda ju oma terwes, õitsevas ihus nii palju, et ta sellest küllalt võis raisata! Parun Hektor aga teadis, mis tegi. Ta teadis, et kinnitud ihu on magusam, kui ostetud, kui vägisi võetud. On rohkem luulet juures, kui tunded mängivad kaasa — prael on võitli. Võib olla, et tal oli momente, kus ka tema noor süda ilusa, terase, puhta, hingeliselt nii rikkumata lapse vastu tundis õiglast, ausat soojust — sõherdusi momente on isegi üdini rikutud, küllastunud elumaitsejail. Aga suuremalt osalt oli tema õrnus, mis vahel fогuni tormiliseks võis minna, mängitud, näideldud, kuigi imehästi, imeloomulikult näideldud.

Kui osav näitleja ta oli, osutus ka selles, kuidas ta, et saladust kodafondsete eest varjata, kohtles Eltse teiste härraste nähes. Ta võis tema vastu olla nii kõrk, ninakas ja kare, et Elts vahel ei mõistnud uskudagi, et see on sama mees, kes teda, kui nad üffinda olid, nii õrnalt käsutas, nii palatvalt suudles, talle nii hurmativaid sõnu kõriva sõjistas.

Noorhärja elas üffinda mõisa teisel korral, kahes suures kambriis, mille kõrival oleivad teised ruumid seifid tühjad võõraste tarivis. Et tema päralt oleiv teenija kuuleks igal ajal ta helistamist, oli viimase tarivis alumisel korral, aga trepi kõrival väike poolpime kambriike, kuna teised tüdrukud ja ivanad-lane peremamisel elutsesid alumise korra teises otsas, trepist kaunis kaugel. Eltse ja Hektori õine kooskäämine oli siis, kuigi mitte just ilma takistusteta, siis kaunis lahe. Nende lihtne kookulepe määras: kui majas ei ole külalisi ja alumisel korral kõik juba magavud, siis ilmub Elts. Seiab ta noorhärja ukse lahti oleivat, siis ta on soovitatav — ta võib sisse astuda; on üks aga lufus, siis on noorhärja väsinud võdi mittesobivas tujus — Elts võib tagasi minna. Tabab teda keegi sel käigul, siis ütleb, ta käinud kustutamas lampi noorhärja eeskojas. Sigusepäraist tuli piinlikum etteivaatus ainult Eltse poolt, kes kartis saladuse ilmsiletulekut nagu tuld. Noorhärja iwaatas asja peale kaunis muretult. Kui ta kedagi tõsifelt pelgas, siis ema ja õdesid, ivana parunit juba vähem ning teenijaid kõige vähem.

Ja kõik läks hästi.

Eltis ilmus, leidis ukse lufutamatuna ja tohtis sisse astuda. Või: Elts ilmus, leidis ukse oleivat lufus ja pidi tagasi minema. Kõik nii, kuis „härjad käskinud“, nagu peremees ette kirjutanud, nagu jaks seaduseks teinud . . .

Nagu tumedale aimdufele enda seifukorraist, piisut nagu udufele tajumifele enda ja noore paruni iwahekorraist jõudis iwaene orjalaps alles mõne aja päraist. Siis, kui tema isand ja käskija, tema ihu ja hinge peremees, tema kallal oma esimest

himutuhinat juba rahuldanud, tema lihast oma esimese isu juba kustutanud. Siis, kui ahmija enese sedapuhku täis tundis oleivat ja roog tema maiust enam küllalt ei köditanud. Siis, kui ta oma isu kunstlikult hakkas ergutama ning virgutama, kui ta oma orjalt woodis nõudis tegusid, tema teha kallal pani toime talitusi, mille peale wiimane faineil hetkil jälkusega mõtles. See kõrgesti sündinud ja kõrgesti haritud inimene, kelle perekonnas ja seltskondlikus ümbruses nii mõndagi loomulikku asja ei tohtud mainidagi, kus peeti juba teatawaid ihufatteid häbenemiswääriliseks, kus naisterahwas hommifuriides ja meesterahwas westi wäel — täiesti kaetud ihuga — ei tohtinud end teineteisele kombelilil põhjusil näidata — see kombusega imetatud ning suureks kaswatatud inimene tarwitas siis, kui teda ei nähtud, loomu- ja kombewastasteid toorusi, millele see madal, jäme, harimata inimeselaps, keda ta sündis toorusi kannatama, õiget nime ei mõistnud anda — inimeselaps, kes elus naljalt asja ei leidnud, mille nimetuist ta poleks wõdinud suhu wõtta, kes külas oli meestega koos saunas käinud, ilma sellest midagi farskuse- ja puhtusewastast leidmata. Pikkudel, kus Eltsele jäherdused jälkused meele tuliid, nagu kurgust ferkisid, tundis ta aimamisi, mis ta nüüd õieti oli. Ta tundis, et ta ei olnud selle mehe naine, mitte tema armuke, mitte tema origi, waid — waid midagi palju madalamat, alatumat. Siis ta nuttis ja tundis õudu temast ja iseendast. Aga sellest meeleolust pääsis ta oma painduwa, alatasa wetruiwa, mõjudele lödwalts järele andiwa ifeloomu tõttu warsti jälle üle, suutes ruttu unustada, end unustama sündida, ja nõnda elas ta edasi põlives, mis oli madalam ning alatum kui ihuline ja hingeline pärisorjus.

Ta suutis ka weel enam kanda ja kannatada. Ta suutis oma ihu weel enam häbistada, oma hinge weel enam lasta rüüwetada, ilma põrgust, kuhu ta teisest põrgust sattunud, pääseteed otsimata, ilma otsimiseks tüjedamat tahet ja jõudu leidmata.

Kui noor parun Kempen läks sügisel Tartusse ja proua

mõlema tütrega kolis taliveks Tallinna Toompeale elama, päris isa poja naise ja orja kõigi õigustega. Ta tuli ja võttis. Ei seal olnud küsimist ega kosimist. Tuli ja võttis nagu isevalitseja ning orjaperemees. Prooviti vaid pilke oli ta juba suvel noore, rõõsa tütarlapse peale heitnud, pilke, mis mõjusid Eltsesse, nagu oleks teda käsitfi jultunult puudutatud ja talle ühtlasi näkku sülitatud. Ent kaugeemale vanamees veel ei tikkunud, seks oli majas liiga palju filmi. Võib ka olla, et ta, kartes pahandust, ei tahtnud äratada poja kiitvust, kelle saladus tema eest polnud varjule jäänud. Aga niipea kui õht puhas ja ori jõude, pani ta temale käe peale. Nüüd oled minu! Nüüd oled pärisperemehe oma! Ta leidis selle nii enesestmõistetava olevat, et ta pani tüdrukule eesalgset vastuseisu enam imeks kui pahaks. Ning jelles ta ei leidnud midagi näotut, midagi musta, et ta oma lihase lapsuga jagas ühte ihu ja et ta tegi seda varastamisi, hoopis rääkimata olukorras, millesse ta astus oma abikaasa kohta. Aga ta sai veel rohke- magagi valmis. Ta jagas saaki pojaga ka siis, kui see tuli jõuluks koju, jagas seda temaga nii-öelda ööde-kaupa, vaheldumisi, — esiotja salaja, siis, kui noor parun oli päevaks võdi paariks kodust ära, kuskil naabermõisas võõrusel, võdi lühikeseks ajaks Tallinnas ema juures. Sa kui asi sai pojale arvalikuks, kui viimane kahtlaste märkide tõttu pitsitas Eltselt tunnistuse välja, jõudsid mõlemad aumehed, isa ja poeg, oma kombelises vabameelsuses nii kaugele, et nad tummal kokuleppel teineteise võistlust vagusi kallisid...

Oli Eltse vahetorda noore paruniga tundmustel põhjenev õhuke luuleloor ühekülgseltki katnud ja kaunistanud, oli sektori välispidine kosiv viisakus tema puhtusetunnet vähegi hoidnud, tema pilku inetustest üle aidanud libistada, siis seisid see temale peale sunnitud olek vanamehe kohta igast varjatvast ja vabandatvast tattest paljas, irvitas talle kõige oma mustuse ja roppusega alasti vastu. See inimene tuli palja toore omaivoliga, tuli ainult peremehelise vägivallaga, nõudes, käskides, sundides. Nüüd alles hakkas tütarlaps mülgast,

millesse ta siin majas sattunud, seletama — mülgast, milles ta nii isa kui ka pojaga kordamisi püherdas. Saah, ka pojaga — selle pojaga, kes tema ihu mitte üksnes oma lõbuks kõiksugu kirjeldamatuil jõhkrusel ei rüüstanud, vaid seda ka teisega — ja kellega veel! — ilma kahju- ja kadedustundeta juutis poolitada!

Alga läks veel aega ja läks veel midagi muud tarvis, enne kui Elts selgusest, millele ta jõudnud, hakkas tegelikke järeldusi tõmbama ning filmaid löi abi poole ringi.

Karjane ja kari.

Waeiwalt oli Maltšiwet Kolga-Kiius asupaiga wõtnud, kui tema õpetuse seeme, mida ta agar ja wäsimata oli külwama, ka Harju rannamaal jõudsasti hakkas idanema. Warsti oli „lugeja-papa“, nagu teda siinpool kutsuti, Kuusalu kui ka naaberkihelkonnis kuni „taga Tallinnat“ niisama tuttav kui Särwamaal, ja kõikjal tekkis temale wähemal wõi suuremal arwul usklikke poolehoidjaid. Oli paiku, nagu näiteks Leesi külas Kolgas, kus heitsid peaaegu kõik elanikud tema järelekäijaks, ühed suurema, teised wähema innuga. Nagu Särwas, nii tekkis ka siin leigemate jekka waimustatud, jootvastatud liialdajaid, kes aitafid liikumisele enda poolt, igauks oma lähemas ümbruses, hoogu anda.

Maltšiweti sõnakas suu tegi ka siin rannarahwa seas imet, pani lödwiemadki pead kihama. Leidus siingi inimesi, kes jätsid wiina, tubaka, sealiha ja wärwikad riided maha, tunnistafid wargusi üles, painutafid oma ihu ja hinge Maltšiweti seaduste alla. Maltšiweti wägeiw sõna pannud ifegi Geriku Saanil, kellest naerdi, et ta muud ei kartivat kui suurtüki-kuuli ja sea kisa, „räästad tilkuma“, kui ta seda Suugu-Tõnu talus, Leesi külas, esimest korda kuulnud. Ja üks naine wisanud Luri küla wäljale oma willase suurräti maha, hüüdes: „Mis ma sellega enam teen, kui ta ütleb, et inimesel pole muud tarwis kui puhast särki puhta hinge peal!“ Ja Tammiku Saan tunnud, kui ta Lõpeweskil prohiweti sõna läbi „ärkamist“ saanud, enese hinge nii põrutatud olewat, et ta Maltšiweti ette

ilmunud ja temale ivana süü üles tunnistanud, mis ta jumalamehe ivastu teinud, kui see oli Lool iveel förtsmikufs. Ta ivarastanud tol ajal Zuhan Leinbergi tagant raha, mis see hobuseparistamisel peale saanud. Nüüd, kus Maltšiveti jutlused ta südamel piinatule olid sütitanud ja ta hinge oma usu poole pööranud, läinud ja viinud ta ivarguse kahju-
saajale kopika peal tagasi.

Alga mitte ainult prohiveti sõna ei teinud imet, ivaid ka prohivet ise. Wähemasti ivaidavad seda tänapäevani rahiva suus liikuivad legendid, mille tuum on seda tõenäolisem, et tähendatud imeteod põhjeneivad loomulikul alusel. Sapselik-sõge usk, mille Maltšivet harimata rahiva seas enda prohivetiomaduse kohta äratas, nõudis talt imetegusid. Ime on ju usu armsam laps. Mis usulooja, mis prohivet, mis jumalast ivalitud ja ivalgustatud apostel see süis on, kes ei oska imet teha! Geisad Kõigeivägevamaga otseühenduses, kõneled temaga suu suu ivastu, ilmutad tema käske ja tahteid, oled jumalik käppjalg Johannes II ega suuda teha imet! Iga Maltšivet, ihu ja hingega oma ülesande küljes, ei ivõinud usklikeude nõuet täitmata jätta, kui ta peasjale, oma usu-uuenduse-tööle, mille ivajadust, tõsidust ja pühadust ta uskus, kahju ei tahtnud teha — kahju enda tööle ja kahju oma autoriteedile. Pisut ivaga pettust kulus seks muidugi ära, aga küllap jumal annab selle andeks, pidades filmas otstarbe pühadust.

Maltšiveti imeteod olid väikesed ja lihtsad. Oma ivana-põlives, kui ta enam prohivetiametit ei pidanud, sest et „ivaim olla temast lahkunud“, ivaatas ta naeratades nende peale tagasi ja jutustas neist õiglasel ülestunnistusel ühele heale sõbrale Umbra kihelkonnas, selle lähedal ta ivetis oma viimased elupäevad.

Säherduse ime saatnud Maltšivet toime Kolga rannas oma kainusetöö tuluks. Seal elanud joodik perekond. Maltšivet, kes saanud majas tuttavaks, hakanud mehe ja naife kallal kohe parandus- ja pööramistöole. Naifega tal olnud

õnne: see heitunud iwarsti uue usu poole ja jätanud wiina maha, aga mees lastanud prohiweti sõnad kõriwast siise, teiseft wälja ja teeninud wiinakuradit edasi.

Kord juhtunud Maltšiwet jälle nende poole minema. Mees olnud kodust ära. Naine toonud parajasti aidast leitwajahu. Maltšiwet astunud temaga aita. Seal tunginud wiinahaie prohiwetile ninna. „Teil on siin wiina,“ tähendanud ta perenaifele teratwal toonil. See püüdnud esmalt küll jalata, aga kui Maltšiwet talle meele tuletanud, et jumala ees ei jää midagi nägematuks, tunnistanud eidefe üles, et mees toonud alles eile ankru wiina koju — wiin oli tol ajal odaw, ankur maksis ainult rubla — ja et patune kaup asetseda aida nurgas.

„Naine, wala wiin ankrust maha!“ käskinud seepeale Maltšiwet.

Naine hafanud wastu punnima, et kuidas tema seda tohtiwat teha. „Tuleb mees koju ja leiab ankru tühja olewat, siis lööb mu furnuks!“

„Atle, et mina sind käskisin ja et jumal kahju temale kolmekordset ära tasub,“ wastanud Maltšiwet.

Kui aga naine weelgi wastu seisnud ja wiina-ankrut hoidnud, kahmanud Maltšiwet selle nurgast kaenla alla ja kallanud õue seakünasse tühjaks. Kutsunud siis sead künale ja naise waatamata, kuna ta ankru aita tagasi wiinud.

Sead luusunud küll rõhittedes sõõri ümber künna, aga pole nina siise pistnud. Maltšiwet hüüdnud koera künale, kuid ka see põrganud pead wäristades tagasi.

„Kas näed nüüd,“ öelnud jumalamees perenaifele, „siga ei sõõ ja koer ei lastu, aga sinu mees uhab seda põrguivett omale kurku ja sina ise oled sedajama teind! Kas sa ei teeks hästi, kui walaksid wiina iga kord maha, kui su mees seda jälle toob? Ura kardada, et sellest saad kahju. Küll sa näed, jumal tasub seda teile kolmeiwõrra.“

Öelnud, lükanud wiinaküna jalaga ümber ja läinud oma teed.

Rõju jõudnud, leiab peremees iversti, et wiina-ankur tähi, ja hakkab naise filmile: „Rõhu sa, kurat, wiina panid?“

Ega naisel muud ühti, kui tunnistab üles, kuhu wiin jäänud.

Mees kirunud prohiwetit kuni teise hommikuni, siis hakanud minema Wiitna laadale. Tõmmates aidas kuube selga, leiab ta selle taskust oma üllatusjeks kolmerublaise paberraha. Ta ei mäleta raha ilmaski olevat kuetaskusse pannud, ja küsib naise käest, kas wähest see pole pannud. Ei ta mitte. Nüüd tulewad aga naisele meele Maltsweti sõnad, mida ta naeruks pidas ja mehele ei rääkinudki, ning kaht kätt kofku lüües hüüab teine: „Eks ta ju õel'd, et jumal annab meile kahju kolmeiwõrra tagasi! Wiin maksis rubla ja nüüd on kolm rubla asemel!“

Kui Maltswet mõne aja pärast sinna tulnud, et panna oma imeteo tagajärge tähele, jutustatud rahalugu ka temale. Muidugi kinnitanud ta, et raha tulnud otsekohe jumala käest, nagu tema ette kuulutanud, mida mees ja naine siis ka uskuma jäänud. Ja et prohiwet neile edaspidisekski jumalalt kolmeiwõrra tagasi jätatanud, kui nad wiina ja kõik muu kõlwatuse maha jätaiwad, siis kadunud wiin sealt majast sedamaid ning asemel wõdetud Maltsweti usk. Imetegijat aga, kes selle rõõmustawa tulemuse tõttu oma kolme rubla wististi mitte ei kahetsenud, oodatud sinna alati kui tõsist jumala sulast ja armast külalist. Ses peres pidanud Maltswet hiljemini sagedasti loenguid ja seletanud pühakirja.

Rahwa usk temasse sundis teda wahel õnne katsuma ka haigete terwestamisega. Wähemalt ühest looft on ta ise pärast jutustanud.

Ruskil mõisas olnud kutsari naine haige. Tohtrid ega rohud pole tema haigust suutnud parandada. Kuuldud siis, et Maltswet teha imetegusid. Kohe hakanud haige tema järele igatsema ja lastnud ta enda juure kutsuda. Prohiweti tulekut saadud teada. Seepärast olnud tema saabudes palju rahwast haige juure kogunenud. Teda nähes sirutanud haige naine

talle käed vastu ja hüüdnud: „Oh, sina suur prohivet ja jumalamees! Ma pole sind küll eluilmas oma filmaga näinud, aga ma tunnen sinust kohe, et sa oled see prohivet Johannes, kes teeb mu teriveks!“

Maltsiveti tõstnud käed õnnistades haige poole ja ütelnud rahvale: „Minge välja!“ Ta kui rahvas läinud toast, lastnud ta suure pefuriistaga sooja vett tuua, pannud afendele katted ette ja jäänud haige naisega hulgaks ajaks üffinda. Ta pesnud tõbise „seest- ja väljastpoolt kurjast vaimust puh- taks“, nagu ta ise pärast seletanud.

Sa tõesti — naine saanud teriveks! „Tema üff oli teda aidanud.“ Kõik kiitnud jumalat ja tema suurt prohivetit, kes oma nimele jälle uut hiilguist juure võitnud...

Kord jälle pidanud ta rahvale lugemistundi ühes peres, kus ta iseäranis usu ja palve väge seletanud. Ta ütelnud, et kes palub jumalalt midagi tõesti kõigest hingest ja kindlas usus, selle palvet ei jätkvat ta mitte täitmata, sündigu see kas võdi imeteo näol. „Kui me jumalat nõnda viisi palume ja ta meie palve kuulda võtab, siis ta võidib siia selle talu õue alla vihmaloiku kalu saata meile maitsevaks roaks!“ hüüdnud prohivet oma kõnes. Nüüd hakanud kõik paluma ja palunud kaua aega, et jumal neile sesse loiku kalu saadaks. Kui juba küllalt olnud palutud, läkitanud prohivet paar meest vaatama, kas jumal palve juba on täitnud. Sa ennäe imet — loik kubiheb kaladest! Mehed keeletud, vahivad ristis kätel seda õnnistust! Püütud siis kalad loigust kätte ja valmistatud pidusööf, millest kõik söönud rõhuh täis.

Et aga prohivet eelmisel ööl salaja kotitäie värskelt püütud kalu sinna loiku lahti oli lastnud, seda ei teadnud ime- uskujaist muidugi keegi.

Nagu Maltsiveti enese, läks ka tema foguduse olef ivalit- setva kiriku vastu ifka väljakutsuvamaks. Maltsivetid käi- sid küll veel kirikus, hoidudes eemale palvemajust, aga näis, nagu ilmufid nad sinna ainult, et oma waenu seal pruugil oleva kultuse vastu meelevaldusena üles näidata. Iseäranis

pahandasiid nad kirikuõpetajaid ja fogudust seega, et nad pal-
 vetamise puhul enam põlvili ei lastunud, ei „Issa meie“, ei
 muu palve, ei ka pihi patutunnistuse lugemise ajal. „Kui
 teie foggodus ennaft Summala ette alandab“ — kirjutas
 „Berno Postimees“ neist kõneldes — „siis jätvad hallikue
 mehed, musta mütsi eided ja valge vaiba plikkad püsti
 seisma, ei tahha ennam pattustega ühhes palluda. Mu kitusse
 laulo piddavad nemmad walleks ja pattuks, sest kuidas võida
 Summalal meist pattustest meie hea olla, ja kos olla rahho
 ma peal? Pihtil ei tunnista nemmad ennaft ka mitte pattuseks,
 waid ütlevad selle asemel: „Kristus om minno ello!“...
 Summala armo võttes ei lasse nemmad mitte põlvili, ei
 tanna ka perast selle eest, waid lähivad ommas juhmuses
 naggo pörfad mollilt omma teed. Kui õppetaja foggodust
 õnnistab, siis pöörivad nemmad selga: se neile ei kõlba...“

Muidugi ei jätnud ka kirikuõpetajad neid kantslist noomi-
 mata. Seda sündis iseäranis Kuusalus ja Madises mõnda
 korda. Aga et nad leidsid wastupanekut, siis oli tagajärjek
 seda suurem segadus. Eefi kabelis ähwardas kirikuõpetaja
 Ahrensi kord, et kui maltswetid põlvili ei lastu, siis ta Issa-
 meiet ei loe. Nõudis kolm korda, et kõie lastuksid põlvili.
 Usjata! Siis käskis wihafelt neid, kes ei tahta põlwitada,
 kirikust wälja minna. Mindigi wiimaks, aga üks wahwa
 naine, kabeli wöörmündri Suugu Tõnu teinepool Getva, jäi
 ükfinda weel seisma. Kirikuõpetaja lõfendatwal näol kantslist
 maha. Kutsub wöörmündrit appi wastast wälja ajama, aga
 — wastane ju selle oma naine! Mõne teise mehe abiga
 tõrjub papp siis wisa wastase pühakojast wälja, kuna Suugu
 peremees Tõnu Salström warsti wöörmündriametist wallan-
 dati.

Suba järgneival pühapäeival oli kabelis fama segadus.
 Sutlust luges sel päeival õpetaja asemel „laulumees“ Jaan
 Tootsel. Tal oli kirikhärra Ahrensi poolt kõwa käsk „seadusele
 wastupanemist“ mitte sallida. Sälle jäänud maltswetid palve
 ajal püsti. Sedamaid hakkawad walmistellitüd isikud neid

wälja ajama. Klauffe Saagup, hea kõriga mees, atwab ufje ja káratab: „Kafige wálja, fead!“ Pikema ajamife peale faadi fiis feegi ford maltswettideft lahti.

Õpetaja Ahrenfi fúda oli Maltsweti peale nii táis, et ta Klauffe Saagupile, kes prohwtetiga wahel káis waidlemas, kõwasti ára feelas temaga tegemift teha.

Weel tüfedamat laadi olid uueufulifte waenlikud meeleatwaldused Madife kirikus, milleks feal weel järgneiw lugu wáilife põhjufe andis.

1860. aasta suwel parandati ja kohendati Madife kirikut. Kaunistufeks pandi afendele ülemisteks ruutudeks wárwilifed klaafid fiske. Seda pidafid maltswetid, kelle filmas oli iga wárwiline ehe jöle, muidugi rafeks patuks, ja iwihane árewus pääfes nende seas lahti. Weel enam árritas neid aga teine muutus. Kantöli kõrival, kiriku suure ruumi ja altarifoort wahel, oli fenini olnud palk, millel feifis ristipoodud Kristufe puuft niferdatud fuju. Selleft kujuft olid Maltsweti järelekáijad alati fuurt lugu pidanud ja fúgawa aukartufega tema poole üles waadanud. Parandamife puhul wõeti nüüd see fuju ühes teiste niferdistega, mis tegid kiriku nii umbfeks, et altarit laulufoorile fugugi ei paiftnud, maha ja wiidi kabelisfe hoiale. Ahtlafi kinkis endine Albu parun kirikule altariehteks Kristufe hõbedafe, ülekullatud fuju.

Rõik see fúnnitas maltswettide hulgas maru. Nüüd olewat kirik ebajumala templiks tehtud, feletati, ja finna Kristufe afemel Aroni kuldiwafikas üles featud. Rahwast funnitaivat hõbedat ja kulda kummardama, mitte enam ristipoodud Önnistegijat, kelleft lauluraamatus feifab: ‚Su risti alla langen ma feks nuttes ennaft põlwi.‘

Oma protesti wáljendasid nad nüüd feega, et nad palwetamise ja pihi ajal kõik jáid püsti, hoolimata pápi kõwast káfuft ja noomimifeft. Ahtlafi panid nad — enamasti naisterahwad — igal pühapäewal wáikese ufuránnaku kirikuata kabelisfe toime, et finna kolisfe iwifatud puuft fujule oma austamift atwadbada. Sa kui see foowitawal fihil weel ei

mõjunud, hakkasid nad ahwardades kirikuõpetajale peale käima. Nad lubasid tal sõjaristi kaelast kiskuda, kui puust kaju kirikusse tagasi ei tooda. „Ega kirikuõpetaja sõjamees ole, et tal on sõjarist kaelas ja ega me hakka sõjamehe ja kuldse Kristuse ees kummardama,“ ütlevad nad Pärnu eesti ajalehe järele. Oma nõuet toetasid nad lõpuks veel seega, et ei läinud enam armulauale. „Neile ei kõlvata sõjamehe õnnistusejagamine, liiatigi veel altari ees, mille peal seisab kuldne Kristus!“

Õpetaja Hirschhausen andis neile niivõrt järele, et ta puust kaju jälle kirikusse lastis tuua; ühtlasi teatas ta aga segadustest konfistoriumile ja selle mõjul rõhus ilmlik ülemus tvasti jälle oma käpa Maltšiveti ufuliikumise peale. Maltšivettidel keelati ära koos käia ja lugemistunde pidada; neid, kes sallisid oma majas sõherdusi koosolekuid, ahwardati karistusega. Kõige vägevama haagikohtu poolt ilmus käsk, Maltšivet sedamaid finni võtta, kui ta kuskil palvetundi tahab pidada. Arvati nimelt, et Zuhan Leinberg isiklikult lahvastas kõik tõusnud segadused, häsfitades oma kogudust ise igal pool kirikuseadustele vastu hakkama. Sel arvamisel oli ka sedavõrt põhja, et Maltšivet vaenlikkudele meelevaldustele vastu ei seisnud, ei Kuusalus ega Madises. Ta käis Riist nii mõndagi korda Pärivamaal oma kogudusi vaatamas, ka Madise segaduste ajal, aga ta ei keelanud ega laitnud kufagil sõherdusi vaenuvaldusi, oli siis nendega nõus.

Politsei keelul oli aga see tagajärg, mis tal loomulikult pidi olema. Maltšivetid tundsid olevat endid oma usu pärast taga kiusatud, tõusid endi meelest ivagade usufannatajate kilda, ja — liikumine võttis seda võimsamat hoogu. Palve-koosolekuid hakati nüüd õõsiti salaja pidama, ja see andis neile rahva filmis seda salapärasema ning seega kütkestatvama mõju. Tabas kedagi ilmlik karistus, siis kiitis seejugune ennast õnnelikuks ja ehtis oma pead püha märtri auvalgusega.

Peale Maltšiveti enese, keda tema karja talleid kohtu püüdmise eest suure enesefalgamisega ivarjasid ja kaitsefid, olid eriti agarad sõherdusi õisi koosolekuid pidama tema juh-

ttivad jüngrid rahva seas. Neid oli tal mõlemast soost. Ühes said oma kõneande, usufüüdiduse ja kihutuselvirvuse kaudu laiemalt tuttavaks, üle maa, niikaugele kui liikumise lained ulatusid, teistel oli ainult kohalik tähtsus. Esimeste kilda tuli lugeda teadagi eespool-kirjeldatud Ants Kõrget ehk „Paide Antsu“, siis üht meest, keda hüüti „Kerna möldriks“, ning üht tüdrukut, keda kutsuti „Lugeja Mariks.“ Pärnis apostliametisse, Maltšiveti avalikkudeks asemikkudeks, hakkasid nad küll alles siis, kui vana prohviet läks kodumaalt ära; aga õhutasivat ja juhtivat tööd rahva seas tegid nad tema abilistena juba ta sealoleku ajal, iseäranis liikumise hooõõtmise järgul. Piiblitundmise ja kõneosaluse poolest jäid nad meistriist muidugi maha, aga teataiva usulise luulelennu ja väsimata kihutusöö kaudu võitjid nad omamõtteliste seas rohkesti lugupidamist.

Palivemees, keda tunti Kerna möldri nime all, oli keegi Kaarel Kustav Silejeiv, Tallinna „altlinna prii“. Ta etendas ka maltšivetlaste väljarändamises hiljemini juhtivat osa.

„Lugeja Mari“ — selle nime sai ta küll alles pärast Maltšiveti Krimmi rändamist — tegi eriti naisterahvaste seas ivagusal viisil „äratamis-“ ja „peastmis-“ tööd. Ta oli Kurisoo sēpa Süri Kusnetši tütar ja alles kahesateistkümmend aastat ivana, kui ta Orgmetša ivallas, kus ta teenis peremeeist, oma entusiastliku hingega sattus uue usu mõju alla. Igal koosolekul, igas palivetunnis püüdis ta olla, ja et see talle kui teenijale võimaldus, tuli ainult sellest, et ka ta leivavanevad olid Maltšiveti usulised. Selleivastu pidi Mari enda usu pärast kannatama omaste kiusu. Ta ivanem õde Kai oli kindlal arivamisel, et Mari on nõiutud. Maltšivet oli kinnunud tütarlapsēle lauluraamatu — ise ta ei jõudnud seda ivaesuse pärast osta. Ühel pühapäeval tekitas Madise kiriku ukse ees väike juhtumus selle raamatu pärast teataivat kõmu. Kai püüdis õe käest kallikspeetud raamatut ivägisi ära kiskuda, et seda ära põletada, sest just selle raamatuga pidi ivaleprohviet olema Mari „ära teind“. Et Maltšivet kinkis paljudelegi laulu- ja katekismuseraamatuid, siis leidus säherduist

arvamist ja teistel, uuest ujust puutumata jäänud inimestel, ning mõnigi, kelle omastest keegi oli Maltšiveti nõiduse alla sattunud, püüdis kingitud raamatut kui nõidusevahendit kõrvaldada, et õnnetut päästa.

Et liikumine omandas ikka enam märatseva laadi, efinedes nii üffikutel kui ka hulkadel päris vaimuhaigusena, seejuures polnud Maltšivet muidugi mitte süütu. Sattus ta ju ise ikka sügavamale pühakirjalise müstika ummikusse ja püüdis nii-öelda kõnelda keelt, mida ta ei mõistnud. Ikka julgemalt hakkas ta muu seas maailma varsti otša kuulutama kõigi nende koledate eeltähistega, mis ta leidis Piibli luuletajate kirjadest, nagu verevihmad ja rohutirtsud, sõjad, katkud ja näljahädad. Kuna ühelt poolt väidetakse, ta olevat maailma otša ja viimse kohtu vastu, mis salaja ja ootamatult tulevat nagu varas öösi, käskinud ainult valmis olla, sest et see olevat ligidal, räägivad teised, et ta mitmel puhul määranud ka aja kindlasti ära, ja mitte ainult aasta ja kuu, vaid ka päeva ja tunni pealt. Kui ennustus jäänud täide minemata, siis põhjendanud ta seda mitmel viisil, muu seas ka sellega, et ta palunud patustele pöördumiseks armuaja pikendust, mida jumal kuulda võtnud. Kindel on igatahes, et mitmed usuhaiged ootasid viimset päeva kõiksugu veidraid kombeid ning oludel päeva ja tunni pealt, nuttes ja ulgudes, millest nii mitmedki lood rahva suus veel praegu liiguvad.

Papid ja mõisafakšad, fiinsed kultuurikandjad, kes tuttavasti hindavad oma teeneid rahvaalgustuse alal väga kõrgesti, — nad löid käed risti rahva rumaluse üle ja rahe telesid talle aitva sõimu kaela. Kirikhärrad tegid seda kantslist, fakste ajakirjanduslikud käsilased lehtede veergudel. Ja isa Dannsen oli võrk neid sõimufirju järele trükkima ja neile oma poolt veel pipart juure lisama. „Vaata, mis rumalus teeb!“ oli pealkirjaks ühel pikal hurjutusartiklil, mis ilmus maltšivettide kirjusegaduste puhul „Berno Postimehes“. Selle asemel, et võtta rumaluse päikeselgeid põhjusti kõnesse ja nõuda võli vähemalt soovitada nende kõrvaldust — selle

afemel, et näidata majandusliffude hädaolude kõrival waimu-
walgustufe täielise puuduse peale ja tunnistada sellekohaseid
parandusi ning uuendusi tarivilisteks, oli lehel, mis tahtis
olla rahwa häälekandja, rahwa sõber ja nõuandja, süda temale
ette heita rumalust, laiskust, tuimust, sõnakuulmatust jne. Ku-
nagi ei astunud Zannsen, see „rahwa isa“, saksa lehtede süü-
distuste wastu wälja, ei seletanud, ei wabandanud, ei teits-
nud rahwast nende eest. Kus ta ise otsekohe kaasa ei hurju-
tanud, seal ta lõi silmad taewa poole ja õhtas: „Paraku,
paraku on see nii! Aga nüüd võtke ometi mõistus pähe ja
parandage endid, et sakstel enam asja ei oleks teie üle pahan-
dada ja kaevata!“

Weel kuuekümnendail aastail ja hea tüff hiljemalt ei
olnud Gestimaal nende poolt, selle käes oli maa kõigefulgne
walitus, rahwa hariduse eest nii hästi kui midagi tehtud,
ehk küll 1856. a. talurahwa-seadus hiilgas üldise fooliõpetuse
määrusega. Oli ridamisi terweid sihelfondi, kus ei leidunud
ainustki fooli, ja õnnelikkude sekka kuulusid need sihelfonnad,
milles töötasid faks wõi kolm wallafooli.

Ja mis foolid olid needki. Larkuseõpetajatena toimisid
enamasti inimesed, kes oskasid ise waevalt lugeda ja wahel
ka waresjalgu teha — mõni endine wanaks jäänud mõisa-
koff, toapoiss, kutsar wõi aednik.

Peetri kiriku juures Särvamaal, wäikeses Atlasti mõi-
sas, asus kubermangu kohta küll üks seminarinimeline fool-
meistrite-fool; aga palju ei wõinud neid õppejõude olla, teda
see asutis soetas, sest neid polnud naljalt kuskil leida, ja needki,
kes sealt wälja tulid, ei küündinud oma teadmifega lugemis-
ja puudulifust kirjutamisoskamifest kaugemale. Muidugi tuubiti
tolleaegseis foolides üksnes pühakirja lugemist, waewast, wilet-
sat, masinlikku weerimist ja päheõppimist. Uhtegi ilmlikku foo-
liraamatut ei olnud. Kõik „teadus“ pigistati wälja ainult
aabitfist, katekismufest ja kiriku-lauluraamatust. Masing'i
„Piibli loodki“, mis oleksid oma waimulikkude jutufestega
lugemise wähegi huwitawamaks teinud, polnud weel kohustus-

liffude fooliraamatute hulgas. Kirjutus ja arvutus olid kõrvalised, mittesunduslikud õppeasjad, kõik muud ained täiesti tundmatud.

Mis ime siis, et rahval puudus vähem kui filmaseletus, lihtsaim arusaamine teada ümbritseva looduse ja fogu ilmliku eluvalda kohta. Mis ime siis, et ta selles ebausupimeduses, millega ametlikult ja süstemaatlikult täideti ta aju, fõgedana ümber kobas, vahel oma hinge ahastuses tiritamme kasvatas ja muid narritempe tegi. Mis ime siis, et leerilaste seas olid ifka ainult mõned üfsikud, kes oskafid lugedagi, kuna suur hulk kirjatähte ta välise kujugi järele ei tunnud.

Kirikõõpetaja noomis niifugufed muidugi mehe moodi läbi ja jättis nad karistufeks „finni“, kuna ta küllalt teadis, et lugu teifiti ei võinud ollagi, sest ega inglid taevast tulnud talupoegi lugema õpetama. Aga ta ei soovinudki, et see teifiti oleks, et kõik leerilapsed oskafid lugeda. Keda ta oleks siis endale kolmeks nädalaks pikemalt tööle jätnud? On ju vaaimulikud härrad alati olnud võaga praktilised majapidajad, kes oskavad aatelist külge ainelifega imeosavasti ühendada. Andes rahvale teadust ja tarkust, kutsuti tolle aegse mõifahärra ja kirikhärra kartust mööda hädaoht esile, kaotada oma piiramata meelevalda, oma absoluutset walitfufetoõimu rahva kohta ning ilma jääda oma alandlikult alistuwast palgata orjast.

Oi, kui fattufid nad juba äreivusse, kui nelle lähenes teifest küljest warsti sellefarnane majanduslik hädaoht üsna wähesel määral ja ajutise, mööduwa nähtena!

Saratow ja Samara.

1860. aasta kewadel ja suwel ärkas Tallinnamaa talurahwa seas paiguti liikwele nagu õhust püütud jutt, et kroonu jagawat kuskil kaugel riiginurgas inimestele, kes sinna tahaksid asuda, maad — maksuta wõi nii hästi kui maksuta. Kuulu järele pidi antama ka weel prii küüt ja majapidamise sisse-seadeks raha-abi. Esialt heljus nimi „Saratow“ õhus ja weeres huultelt, siis tuli juure „Samara“ ja neid nimetati ühe hingega; siis jäeti esimene kõrwale ja suus helises nüüd enamasti wiimane igal toonil.

Sutt pidi olema Liitwimaalt sisse imbunud, ehk seda küll keegi õieti ei teadnud tõendada, sest mõne aasta eest oli sealt, iseäranis Tartu maakonnast, rännanud rahwast neisse Wolga kubermangudesse. Et jutud käisid tol ajal pikkamisi, polnud ime, sest talupoeg elas kotis, ja et fäherdused jutud käisid pikkamisi, oli weel wähem ime, sest et saaks lastis nad õhust finni püüda ja surmata. Sa kui talle kätte juhtus keegi kurjategija, kes püüdis wiia loomakest elusalt edasi, see sai teadagi „aagrehi-keretäie“.

Kuid iga suud sulgeda ei läinud tal ometi mitte korda. Sutt elas, liikus, sütitas. Oi, kuis ta sütitas! Nagu jäde sajab kuiwa põhku.

Kui inimesele ling kaela ümber on tõmmatud, nii et tal tantšib sinine surm silma ees, ja kui kuskilt sirgub käsi, töotades filmust lõdwendada — kes ei ulataks siis kaela sellele kaele rõõmuröögatufel wastu!

Maksuta võdi vähese maksu eest maad! See oli ju priiuse kuulutus! See oli ju orjapõlvest pääsemise töötus! See oli põrgust taevasse minek! Gest seal ei pidanud talupoeg mitte ainult tööst, mille palk oli nälg, wabanema, waid ka saffast, sellest oma peremehest, kes lihas näljale ka weel pekku juure!

Saratohiv! Samara! — Samara! Saratohiv!

Kus need imemaad dieti on, seda ei teadnud muidugi keegi. Aga nende nimed olid nii magusad, nagu pillihääl kõlasiwad nad kõrvus ja waese kagistatud talupoja silma ette kerkis midagi maapealse Eedeni sarnast — maa, kus saab süüa, maa, kus pole saffa!

Kas jutt on ka õige? Kas taht pool osagi õige? Ja kui on — kuidas siis saffa küüsi sinna pääseda?

Dähem asi oli muidugi wastuse nõutamine neile küsimustele.

Gestimaa uus talurahwa-seadus laiendas talupoja liikumiswabadust; ta võdis nüüd, kui mõisniku ja fogukonna wastu kohused täidetud, kui ta kummalegi wõlgu ei olnud ja saffale oma talu, peremehele oma teenistuse seaduslikuks tähtjaks üles oli ütelnud, ühest kubermangust teise rännata, milleks tal kubernerilt pass tuli paluda. Aga kui paljud tundsid siis seda seadust! Sihtne kirjaoskamatus pani seaduseraamatule rahwa kohta seitse pitsarit peale, kuna teda sagedasti rahwa eest ka warjul hoiti. Ja kui teda keegi tundiski, siis ütles see-fugune enesele õigusega: Seadused on talupojale, mitte saffale. Millal on saff hoolinud seadustest. Kui ta neist wägi-waldselt üle ei astu, siis teeb ta seda konksudega. Neist ei ole tal puudust. Seadus isegi on täis konkse; kui talupoeg neid ei leia, küllap mõisnik nuusib nad parajal pilgul wälja. Muu seas tuli selle peale mõelda, et tee passi saamiseni käis mõisniku kaudu. Ega kuberner muidu passi anna, kui talupojal kohalise saffa ja muude ametikohtade poolt „õiged kirjad“ on ette näidata. Sealjuures wõidi siis konksutada, niipalju kui kulus.

Seaduses eneseki oli pandud väljarändamisele paras pais, mis võttis liikumisvabadusest hea osa ilusti tagasi: ühest kogukonnast võisid saja hinge pealt ainult viis afuda teise kubermangu.

Hakati siis kikkõrvul kuulama, uurima, teateid koguma. Värvamaalt, Madise kihelkonnast, olid mõned mehed käinud salaja Tartus Saratovi ja Samara juttude kohta selgust nõutamas. Need tulid tagasi finnitustega, et lugu oleivat õige: maad antavat. Sääranis teadis seda väita Männiku Adu Orgmetšast, kes ka hiljuti Tartust koju saabus. Mitmed Tartu kaupmehed, isegi need, kes kohtuhärradega sõbrad — jutustas Männiku peremees — olla rääkinud, et mindagu aga teele, maad ei feelataivat ja minemist ei võidavivat ka mitte feelata, ei peremehele ega sulasele. Kes tegeivat takistusi, langeivat koguni suure trahivi alla. Maad antavat terveit viisteistkümmend tiinu hinge peale ning pealegi nii kallist maad, mis kannab rammutamata iga aasta head vilja.

Lähendas keegi Männiku peremehele, et talupoeg seaduse järele mõisale aegsasti üles peab andma, kui ta wallast tahab välja minna: peremees jaagupipäeva, teenitv inimene mardipäeva ajal, siis jai Männiku tvana pahaseks ja tvastas, et tema teadivat seda paremini; oma teated saanud ta ametlikust kohast, ja lifas juure, et need mehed, kes kohtuhärrade juures käinud, võdivat nüüd hakata rahivast väljarändamiseks üles kirjutama. Nimekirjad tulla Samara kroonumaade valitsusse saata, kes muretšeda siis selle eest, et rahivas kodumaalt kroonu kulul takistamata võid välja rännata.

No, see kõditas alles kõrvu! Vabadus päris kápuga katsuda! Ei võinud faks peremeest feelata kohta sügifel käest andmast, ei peremees sulast kibedal tööajal minema panemast! Ja jumalamuidu saad päratu lahmake maad kätte, mis headusest Kaananist palju tagasi ei anna! Ega muud, kui tvaja teha katsjet.

Katsjetegijad olid falk noori mehi Orgmetšast, kes võtid keset kibedat heina-aega kätte ja läffid Tallinna poole teele,

et kubernerilt väljarändamiseks passe nõutada. Mehed olid valinud talvetee, mis viis Madise kiriku kaudu üle Kiltvandu soo Mälvareesse välja — osalt sellepärast, et see tee oli lühem, osalt ka, et kutsuda ühes teisi noori mehi, keda oli suures Kivilandu soos*) mitmest vallast soos heina tegemas. Nende retk palatval tööajal, kuna rahvas kõikjal higistas vitati ja reha küljes, äratas muidugi imetseivat tähelepanekut, ja kaasalised nad viist palju ei võitnud. Kuid see nende tuju ei rikkunud. Rõõmsasti, noor rind täidetud heade lootustega, rändasid mehed hullates ning nalja heites kauge kubermangulinna poole edasi.

Urusaadaval põnevusel jäid teised kodus ära ootama nende käigu lõppu ja tagajärgi.

Mõne päeva pärast kuulduki, et poisid linnast saabunud, paraku mitte nii rõõmsatena, nagu nad läinud. Öösi — kas rõhutatud meele pärast võdi juhtumisi — öösi olid nad Kiltvandu niitudest läbi pugunud, ilma inimestega kokku andumata, ja kui kodus nende peale pärimistega tormi joosti, siis andsid hoopis longus vastuseid.

Kubeneri-härra võtnud nad üpris karmilt vastu. Noominud poisse mõrudasti, et kuidas nad võinud libedal tööajal hulkuma minna, ja mõisa ning peremehe päetvad võlgu jätta — kurjaks eesmärgiks teistele. Mingu aga kanna pealt koju tagasi, palugu oma raste eefimus leivaivanemait andeks ja tasugu võlg. Muudu — haagreht ja vitfad!

See oli jäine veejuga esimese kuuma õhina peale. Ta mõjus nõnda, et asi jäi esiotja soiku. Kuid mitte kauaks. Käis ju kubeneri vastus ainult teenijate inimeste kohta, kes tahtsid üles ütlemata peremeeste juurest lahkuda. Paned aga seadust tähele ja ajad asja, kuidas ford ja kohus, siis pidi

*) Sarjuma rajal, Mälvare ja Ravila walla piirkonnas, 18 verstka Orgmetfast, umbes 12 w. Madise kirikust. Siin oli ka Orgmetfa walla heinamaa: näide, kui kaugele pidi talupoeg endale heina tegemas käima.

ju hoopis teine otsus olema oodata, siis ei võinud kuberner pasji arvatavasti keelata. Waja siis katset forrata seaduslikul teel.

Nõnda siis tuli, et jaagupi-päeiva ajal 1860 ütlesid paljud Tallinnamaa taluperemehed oma kohad üles ja hakkasid walmistuma Samarasse rändamise wastu. Nagu raputaw tuulehoog käis üle maa. Wäljarändamis-liikumine oli käes — mõisnikkude suureks ehmuks ja wihaks. Seda liikumist olid jaksad kartusega ette näinud ja seepärast uue talurahwa-seaduse arutamise puhul kõigest hingest seisnud liikumiswabaduse laiendamise wastu, mis aga walitsuse ja wabameelsemate wajutusel ometi sai määruseks. Kõige lihtsam abi wäljarändamise wastu oleks olnud muidugi talupoegade töö- ja maksufoorma fergendus, aga sest ei tahtnud mõisnik enne ega pärast midagi kuulda — niikaua mitte, kui järeleandmatu wajadus pani talle sunduse peale.

Madise kihelkonnast oli Männiku-wana, Orgmetša jõukaim peremees, uuesti käinud Tartus selgust otsimas, temaga seltsis ka weel mõned teised, nagu Kurisoo metsawaht Uadu. Sõnumid, mis nad tõid, olid jälle head. Metsawahhi-Uadu pidi olema foguni „tähtsad w e n e keeli kirjad“ kaasa toonud, mis asja nii hästi kui kindlaks tegeiwat. Ja tuginedes nendele kirjadele hakkas ta wäljarändamis-himulisi salamahhti üles kirjutama, mille eest ta waeiwapalgaks wäikeste maksu wõttis.

Uga mees tegi arwe ilma jaksata.

Tema mehike oli neid wähesteid, kes pidasid jaksa kah seadusealuseks ja seadusetäitjaks.

Uadu toiming oli haagikohtunikule, kes elas üsna ligidal, Ahula mõisas, torgatud ninna, ja see mõisnikkude ametlik hirmufepi-kandja sirutas küüned sedamaid Uaduse järgl wälja. Metsawaht kutsuti tuttawa peksukohtu ette, kus ta aru pidi andma oma Tartu-sõidu ja rahwa üleskirjutamise üle. Iseäranis püüdis kohtunik, härra von Grünewald, metsawahhist wälja pingutada, kes annab rahwale Tartus kurja wälja-

rändamis-nõu ja kus on need tähtsad kirjad, mis Uadu Tartust kaasa olewat toonud.

Uadu salgas, hoolimata kõigist ähwardusist. Nii otsustati esipuhku seega, et metsatvacht sai käsu, kardetawad kirjad wiia nädala jooksul haagikohtuniku kätte, muidu ta langewat nuhtluse alla. Et aga Uadu, wahiwa mees, käsu jättis täitmata, siis astus haagikohtunik sammu edasi ja pani metsatwahi majas läbiotsingu toime. Haagikohtunik mitme mõisast kaasa wõetud mehlega ilmus sinna, pani maja wahi alla ja nuuskis läbi kõik nurgad ning urkad, kõik kastid ning firstud. Uute pitsituste ja ähwarduste peale oli Uadu tähendanud, et ta annud kirjad naise kätte, saabudes Tartust koju. Naine aga kostis, tema ei mäletawat, kuhu ta nad pistnud. Otsing jäi tagajärjeta. Pika noomimise järel andis ametnik Uadule weel neli päewa aega tuua kirjad kohtusse; ei tegetwat ta seda mitte, siis ootawat teda kui rahwa effitajat ja petjat ihunuhtlus.

See imelik mees kutsus aga ennem hirmukohtuniku wiha enese wastu wälja kui et inimesi oleks üles annud, kes tema kaudu rahwale teed olid juhatanud mõisniku alt pääsuks; ta tõmbas enesele ennem iverise karistuse kaela, kui ilmutas seda arwatawat pääsuteed sakste asemikule ning hurwide kaitsjale. Sa see saladus, mida ta nii waprasti warjas, need kallid kirjad, mida ta hoidis nagu oma hinge õnnistust? Need ei olnud muud kui paar pisikest paberilipakat, millele mõned Tartu ja Samara linna uulitsanimed ja majanumbriid üles tähendatud — isikute aadressid, kellelt wäljarändajad oma ettevõtteks head nõu ja juhatusi pidid saama! Nii wäga kartis talupoeg sakka ka siis, kui ta teadis enese seaduslikul teel olewat, nii kindlasti uskus ta tema wägiwalda, mis ei hooli üheftki õigusest, kui aga midagi on märgata, mis käib sakka tulude wastu.

Et Uadu ka wiimaseks tähtajaks oma salapäraseid kirju kohtuniku kätte ei wiinud, siis oli ta saatusekell lõõnud. Talle mõisteti wiiskümmend hoopi. Kuid seega polnud asi weel lõppenud. Südi mees pani karistusele wastu. Wiha ülekohtuse nuhtluse üle ajas ta niikaugele, et ta haagikohtu peksuhoones

ei heitnud peksupingile mitte priitahtlikult. Seda loeti muidugi avalikuks vastuhakkamiseks. Karistusealune viidi uuesti kohtulaua ette ja mõisteti talle veel viiskümmend hoopu juure. Siis nüüiti ning pureti ta ihu saja löögiga. Ehk küll Uadu oli umbes kolmekümne-aastane ülitugev ja terve mees, pigistasid hoobid tal kurgust siiski nii kange walulisa, et ta kaotas hääle mõneks ajaks.

Et haagikohtunikul tõepoolest vähemasti seaduslikku õigust ei olnud väljarändamist keelata ja väljarändamis-himulisi taga kiusata, selgub loost, et kroonu poolt Samara kubermangus tol ajal tõesti anti maad sisserändajatele ja sooviti sinna asunikke. Seda maad oli terveft kolm miljonit tiinu. Ta oli mõne aja eest jagamiseks üle mõõdetud ja hinnatud. Küll ei antud maad maksuta ega saanud asujad kroonult mingit abi, aga see ekslik oletus mõnes kohas rahwa seas, mida ametikohad seletuste teel igatahes ümber võidid lükata, ei teinud väljarändamist, liiati veel selle paljast kaivatjust veel mitte seadusevastaseks. Pealegi oli Balti kubermangudest, iseäranis Liivimaalt, Samarasse juba viie aasta eest, enne veel, kui maa oli asumiseks määratud, ja hiljemini, talupoegi keelmata elama asunud. Mlus, millel põhjenes algav väljarändamisliikumine, oli siis täiesti kindel, nii et haagikohtunikul mingit õigust ei olnud metkavahi Uadut vastutusele võtta rahva eesitaja ja petja pähe.

Uga sakjad teadsid, mis tegid. Kuigi Samarast maksuta asumaad saada ei olnud ja sisserändajatele kroonu poolt rahalist ega muud ainelist toetust ei antud, siis olid asumistingimused, võrreldes Balti teoorjuse-oludega, ometi niisugused, et sakstel oli karta paljude maksu- ja tööturjade kaotust. Väljarändamis-liikumine võis Eestimaa orjapidajate kufrule, soetades tööjõudude vähendamist, hädaohtu tuua. Samara kubermangus anti maad põlisele rendile, kas fogufondade (külade) või perekondade peale, ning rent oli iga 15 tiinu eest, mis hinge kohta välja mõõdeti, ainult 6 ja 7 rbl. aastas. Et maa elamiseks kõlbuline, seda näitaksid seal olevad suured saksa

asundused, kus elas ligi 100 000 saksa kolonisti, suuremalt osalt priiskesti. Kuigi need juba kauema aja eest ja veelgi paremail tingimustel sinna olid asunud, siis rändas neid nüüdki veel sisse, ja eesti talupoega ei võinud ju mitte enam helligitatud ja loimaks töötajaks pidada kui sakslast.

Kuidas olid sellewastu rendiolud Gestis! Wiletsa maa eest, karjamaaga lähifegi, oli 4, 6 kuni 8 rbl. ühe tiinu eest raharenti maksta, teoorjus veel eraldi! Ehk kus selle töö ots, kui terve rent oli ainult orjusega tasuda! Nälgitw talupoeg, kes pidas endal ainult aganleiwaga hinge sees, pidi enesele ju lihtsalt ütleva: Hullem kui siin ei wõi mu põlwe kuskil enam olla, küll aga wõib ta parem olla, kuigi ehk ainult sedawõrt, et mõisa kapid mu kurnatud seljal enam ei tantfi.

Muidugi wõisid mõisnikule ainult need talupojad wäljarändamise teel kaotfi minna, kes suutsid kuidagi niipalju ainelist jõudu kofku kraapida, et pikka teekonda Wolga ääre omal kulul ette wõtta ja endale seal elamahakkamises kõige tarwilisemaid abinõusid muretseada. Sa seesuguseid ei wõinud olla liiga palju. Aga mõisniku taskuhuwiid olid tuttawasti imeõrnad. Sa miks ka ei pidanud ta neid kahju eest kaitsma, kui see oli talle ta piiramata meeletwalla pärast talupoja üle nii ferge.

Raske nuhtlus, mille ohwriks olid saanud waene metsawahti-Uadu, kohutas wäljarändamis-himulised tema ümbruses nii wäga ära, et nad oma eestwõtjat, kes põetas fängis enda twemmeldatud ihu, waatama ja trööstimagi ei julgenud minna, kartes, et nemad kui temameelsed furjategijad wõikfid sama saatuse osaliseks saada. Kartus polnudki põhjendamata, sest haagikohitunifud siin ja mujal, nagu ka mõisnikud üldse, laffsid kõwasti kõifi walwata, selle poolt nad wäljarändamis-mõtte liigutamist kuidagi eeldasid wõi aimasid. Alwalikult, paljude wõi mitmete kuuldes ei tohtinud asja enam mainidagi.

Aga veel teifigi rattaid oli mõisnikkudel liikumise wastu käima panna: papid ja fulemehed. Sfimesed kollitasid rahwast fantsliteft, teifed ajalehe-iveergudes wäljarändamise eest.

Saratovist ja Samarast maalki pilte, mis pidid ihufatavad püsti ajama, kuna kallist kodumaad vaalgustati ilutulestikuga. Urmas, kallis maarahvas — kuidas ta võis ometi nii sõge ja pöörane olla, uskudes valelikke ja petiseid, tahtes kodumaa pühale pinnale selga pöörata, kus armulikud mõisavanemad ja kõrged maa-ülemused olid ööd ja päevad töös, et rahva põlve parandada ja kohendada, ehk see juba muidugi hea küll oli, parem kui kuskil mujal! Mitte kellegi muu kui kalli maa-rahva enese ja tema õnne pärast tulla teda väljarändamise eest hoiatada — sakstel ja kirikhärradel joosta süda haledusest tverd, teades, mis saatus ootab talupoegi Samaras. Nad minna ääretule viletsusele ja otseteed näljaturmale vastu...

Uks hea saks, kellele Tallinnamaa talupoegi ähvardato õnnetus vist unerahu ei annud, oli Samara kubermangus ümber rännanud ja avaldas oma tumedaid tähelepanekuid Tallinna saksa lehes. Kirjas joonistati Samara asunikude oludest maal, milles leidus mõndagi asjalikku tõtt, aga palju rohkem sihilikku liialdust. Ja ruttu trükkis sakste taktipulga järele lauleiv „Berno Postimees“ mitmest numbrist läbi ulatuva sünge kollituskirja nime all „Samara peegel“ kalli maa-rahva kasuks ära. Kuna saksa lehe kiri toonilt asjalik-kaine ja pealetükkimata püüab olla, kufub eesti lehe toimetaja, mõistes ülemate soovoi, kirjale juure lijatud pikkades märkustes vänsakal ja vängel viisil talupoegi, keda ajab karjuto häda kodust lihtsalt põgenema, pilkama ja narritama. „Samara, jah Samara, see on maa, kuhho meie hing iggatseb! Oh, et pea jubba seal olleksime, sedda õnne maitsemas! Pisut vaeva, palju õnne, kerge tö ja rohke saak!“ Nende sõnadega juhitaakse sisse saksa kiri, keda nimetatakse ustavaks ja õiglaseks mehaks, tõmmatakse siis „Samara-haigust“, mis pannud inimestel „pea ümber käima“, ja osatatakse neid, kes arivatvad, et saknad neile, keda nad keelavad välja rändamast, mitte head ei soovoi, vaid et neil talupoegi tarvis on ja nad neid sellepärast tagasi tahavad pidada. „Siin tahtivad teised meie higgist uhkest ellada ja rikkad olla, agga mis seal (Samaras)

teme, on keif meie oma!" lases Jannsen pilgates talupoega öelda, nagu oleks mõte, et saaks elab talupoja higit, weider wale. Selle „rahwamehe“ seisupaik rahwa häda suhtes tuleb weel kord kujukalt nähtawale saksa kirjale lõppmärkuseks juure liidetud sõnades, kus muu seas seisab: „Meie polle middagit mailma tonud, ei wi siit ka midagi ära, ja meie hauaks on Summala ma iggalpool hea küllalt; siiski ikka weel armsam ommal maal, kus meie wannematte wannemad hingawad...“

Muudkui ole aga rahul, sest ega sa maailmast midagi ära ei wi, et otsid omale paremat põlwe ja rohkem leiba!

Ahtaegu saksa lehe Samara kirjaga trükitib „Berno Postimees“ weel pika pilkelaulu ära nime all „Sonne-ma kirri“, milles witsutatasse trallilaulu toonil parema elupõlwe igatsejaid, kõige pealt muidugi wäljarändamis-himulisi.

Kuid kõik keelud, karistused ja muud sakste poolt weerema pandud rattad ei takistanud edasi elamast wäljarändamis-mõtet, mis lewis salaja seda mõjuwamalt ja teostus peagi. Nende Tallinnamaa talupoegade arw, kes rändasid, raputades kodumaa orjatolmu pastlailt, Wolga kubermangudesse wälja, ei olnud mitte just rohke. Aga warsti tuli uus woolus, ja see wiis wihastel parunitel ohtrama hulga alati-sõdratawaid töö- ja maksujõude ära — seekord teise riiginurka. —

Lähelepanemiswäärt oli nüüd usumehe Maltsweti seisupaik selle liikumise kohta.

Maltswet oli wäljarändamise wastu.

Nagu ta 1858. aastal seisis talupoegade põhjendatud abi teorahutustele wastu ja ajas seega mõisnikkude asja, sõitles ta 1860 ka Samarasse asumise mõtet ja aitas jälle tuult puhuda sakste purjedesse. Tahes wõi tahtmata.

Liikumise kohta, mis algust ei wõtnud mitte tema koguduse rüpes, waid terasemate, hakkajamate „ilmalaste“ seas, oli see waimulik „rahwamees“ esimesel hetkel nõutu ning kohmetu, ilma nähtawa seisukohata. Lühin näis talle midagi olevat, mida ta hästi ei mõistnud, mis ulatus tema filmaringist wälja. Ta teifiti ei wõinud see ollagi. Tema waade ilmlikkudele

asjadele ei seisnud mitte ainult tagurliku aja üldise mõju all, vaid ühtlasi kõige kitsamas usulises kammitsas. Tema usulise õpetuse järele, mis ju ka kõigi ilmlikkude, kõigi ihulikkude asjade kohta kui ainus õige seadus pidi maksma, võis ainult jumal oma lapsi, kui need tarvilise täiuseni patust pöördinud, viia paremale ilmlikule põlvele, ja oodatavasti pidi see sündima mõne ime läbi. Siin aga tahtsid inimesed, patused inimesed omale ise nõutada elufergendust. See ei võinud õige olla. See käis ju tema õpetuse vastu. Ta mõtles järele. Ja seal torfas talle veel midagi meele. Midagi väga inimlikku. Ta tundis enese seisvat rahva — tema arivates rahva parema osa — eesotsas, olles tema juhataja, nõuandja, tema prohvet, kes jumalaga otseses ühenduses. Ja tähtis liikumine, nagu oli seda väljarändamine, ei tulnud mitte tema poolt! Ta algas koguni veel tema usust eemal seisvate, ärkamata hingede seas! Kas võis ta jäherdust liikumist õigeks tunnistada, ilma kahju tegemata enda mõjule rahva seas, oma juhataja-meelevallale? Ei! Ja niipea kui ta sellele selgusele jõudis, oli ka ta otsus kindel, võtta seisupaik väljarändamise vastu, alustada võitlust liikumise vastu. Pidi ta ju ka kartma, et äge tuhin kisub temagi karja kaasa, kui ta mitte aegsasti vahele ei astu.

Sah, oleks mõte tulnud Maltšiveti enese poolt! Teine tubakas kohe! Eks ta oleks olnud siis kui jumalik ilmutus õige ja hea.

Ja kui Maltšivet näeb, et tuhin tõesti ta karja ähvardab kaasa kiskuda, hoolimata tema võimsast feelust ning hoiatusest, ja kui ta taipab, et väljakannatamata eluford sunnib rahvast põgenemisele, siis ta lasseb mõtte enesest välja minna — kuigi varjatud viisil kellegi vaheijaku kaudu — ja nüüd on väljarändamine jumala tahe, jumala käsk ja seega õige ning hea...

Mõni päev pärast metsavahi-Nadu peksu ilmus „lugejapapa“, nagu Maltšiveti usulapsed teda sageli kutsusid, mõne aja takka jälle Orgmetša valda, kus elas rendikohal peale

teiste tema foguduse liigete ka ta ivenna Malts'i perekond — poeg ja kaks tütart, kuna nende isa pidas Burdi mõisas walitseja-ametit. Maltsiwetti oli kutsunud Samara-liikumine Orgmetša ja üldse Särtoamaale. Niipea kui ta ivenna tallu sisse astus, fogunes sinna mõni kümmefond tema järelekäijaid, sest kõma prohweti tulekuft oli tuulekiirusel läbi küla joosnud. Siin sai siis peagi Maltsiweti waade ja iwendumus wäljarändamisküsimuses huiwatatwal wiisil ilmfiis.

Taiwalisel kombel pidas ta oma ufulastele, kes istufid röömlifus ärewuses ta ümber, kõige pealt jumalateenistust, jagades neile oma sõnaka suuga rohkesti hingemannat. Eugemist ja palwetamist jätkas ufumees lõppeks pifa manitusõnega wäljarändamise asjus. Osawasti mõistis ta ufulifi ja praktilifi põhjust, mis kõnelesid wäljarändamise wastu, ühte põimida ja siduda neist mõjuwa hoiatuse iwõdrale maale minemise wastu — etteiwõtte wastu, mis mitte jumala tahtmises ei iwõiwat olla, sest et ta selleks mingit märku pole annud. Sellepärast ärgu iwõtku keegi tema usu poolehoidjailt ja selle seadluste pühakspidajailt Samara-teeconda ette. Meie efitwanemad olewat fiin maal jumala tahtmisel elanud ja oma igapäewast leiba saanud, ka meie pidada fiia jääma, ja kes iwõiwat fiis teada, mis meid iwõõrsil ootab, kas elu seal mitte weel rängem ja leib aganafem ei ole. Kes teab, kas mitte paharetil nõu ei ole meid, puhtale ufule äratatud tallekessi, selle tuhina läbi, mis walitseb rahwa seas, lahku ajada ja laiali pilduda! Kui jumalal oleks nõu oma lapsi teise, paremasse elupaika wiia, fiis ei jätkwat ta seda parajal ajal mitte ilmutamata ja fiis iwõidawat teele minna julge meele ja röömsa südamega, sest fiis wiitwat tee Kaanani poole, mitte aga kuhugi tumedasse ja tundmatusse ilmanurka. Wäga iwõimalik, et taeiwane isa patust pöördimata inimlapsi nende karistuseks kuhugi lafeb minna, kus neil palju kannatada tuleb. Meie aga jääme Kõigeiwägewama käsku ootama.

Seepeale läks rahwas koju, peale mõnede Maltsiwetile lähedal seisjate, nagu ta iwennapoeg Kustaw Malts ja selle

kasuwend Suhan Baju, kellega seltsis veel õnnetu ära peetud metsavahi-Uladu, kes oli ilmunud Maltšiveti loengule, ilma et ta ise oleks maltšivetlane olnud. Westeti koos juttu, mille aineks oli peamiselt väljarändamine, ning Maltšivet küsis Uadult, kui see oma peksuloo talle üffikasjalikumalt oli jutustanud, nähtaiva sügarvama huiviga, et kas siis Uadu tõesti peab õigeks ja targaks, et eestlased jätafsid maha oma isade maa, mis neid senini põlvest põlve siiski toitnud, kuigi mitte hästi, ja lähkfsid kaugele võõrfile, kus neil kõik tundmatu ning teadmatu, — vahest ehk otse näljale wastu.

Uadul ei olnud häält wastamifeks; ta oli selle, nagu ta ise ütles, haagifohtuniku peksupingil walu pärafs ära karjunud. Rähinal, jageli kõhatades, kostis mees, et ega temagi huifapäifa-minekut heaks ei kiitwat, kuid teated, mis ta Samarasje ja Saratowisje väljarändamise kohta Tartust saanud, olnud siiski nii tõenäolifed, et peaks minema seda kroonu poolt pakutawat maad Wolga ääres waatama ja kuulama. Tal olewatki kindel nõu seda edaspidi teha, sest siia veel elama jääda tunduda talle võimatu.

Kui Uadu läinud, heletas Maltšivet oma kahe noore sugulasega jutulõnga edasi. Väljarändamise agaraks pooldajaks osutus Kustaw Maltš, kes pani sellele küsimuse ette, kas saab siis rahwa seas targanud võimfat iha, pääseda fiinseft hädapõlwest, veel summutada? Kes suudaks rahustuda mõttega wana wiifi elama jääda maale, kus pole niigi palju wabadust, et hädaline tohiks endale otsida paremat eluforda teisest kohast.

Maltšivet oli suifunud mõttesse. Neglaselt filus näpuga otfaesi ja pajatas alles pikema waikimise järgi: Wõiwat ju ka tulla see aeg, kus „meie“ oma praeguse kodu maha jätame ja kuhugi mujale läheme, kus on wabam ning lahendam elada, aga kus oleks seefugust maad ja paika leida?

Kustawi kasuwend Suhan Baju, jõuka peremehe poeg ja ainus pärija, kes senini waikides oli pealt kuulanud, ütles seepeale kindlasti:

„Mina seie küll ei jää, soagu elufohta kust soab! Mis põli

see siin on, kus meil kõigil käsi samuti võis käia, nagu sel wigafets pekketud Aadul! Eks olid minulgi nõu sinna kaugele minna moad kuulama; sedapuhku muidugi ei usalda teedonda ette võtta, aga tegemata ei või see jääda“.

Et aeg juba hiline, siis lahkus ka Suhan Baju ning Maltšivet ning ta vennapoeg vestlised kahetseks edasi raskest ajast, rahiva rändamistuhinast ja Samara legendikkudest, mille kohta neil kummalgi suuremaid teadmisi ei olnud. Viimaks juhtis Kustav Maltš jutu Krimmi poolsaare peale: Ta oli hiljuti „Berno Postimehest“ lugenud, et tatarlasti Krimmist tuhandete kaupa ära läinud Lürgimaale, maha jättes endi lambakarjad, wiljaväljad ja viinaistandised, mis jäävad nüüd muidugi kroonu päralt. Kas ei oleks wahest see eestlastile sünnis paik elamiseks?

Nähtava hutoiga küsis seepeale Maltšivet: „Kus kohas Wenemaal on siis see Krimmi poolsaar?“

Ei olnud nooremalgi mehel maateadust palju tallel, aga just sel ajal olid meie esimesed õpperaamatud ilmunud, nagu „Kooliraamatu“ 7. jagu ja ühtlasti väike eesti keeli „Eropamaa kaart“. Nendest oli siis Kustav pisut geograafiat omandanud ja võis lellele seletada, et Krimmi poolsaar asetseb Wene riigi lõunapoolses otsas, Musta mere ääres, kus oli hiljuti raske sõda ja kus kasvavad peale hea wilja ka viinamarjad ja melonid, mida noormees ford mõisa triiphoones oli näinud, kuna ta kallitest viinamarjadest ning viinamägudest pühakirjas palju oli lugenud.

Ta puistas siis kõik oma kasina teaduvara Krimmi kohta Maltšivetiile välja ega võinud uneski aimata, et neil kõrvalise jutuna pillatud arvaldistel üpris tõsised tagajärjed pidid olema, mis puutusid võimfasti ühte osa meie rahvast ja noormeesi ennassti.

Mõttlikult waikides kuulas Maltšivet vennapoja juttu pealt. Viimaks kohmas, silitades habet, et võivat olla ju võimalik, et seal meie tulewane elupaik, kuid selle üle otustavat jumal.

Siis teelas Kustavile kõvasti sellest asjast ühelegi rääkimast, mitte kõige oma ustavamalegi sõbrale. Säherdune jutt ei tohtivat levida, et sünnitada uusi segadusi. Temale võivat see õnnetust tuua, nagu näidata seda hoiatades metsa-vahti-Uadu lugu, ning asjale endale suurt kahju teha.

Pidagu noormees meeles sõna, mille ütles Kristus oma jüngeritele: „Olge mõistlikud kui ussid ja ivagurad kui tuikefed.“

Tema kõva teeld ja fogu ta olef panid Kustavi fohe mõtlema. Selle taga oli midagi. Maltšveti peas oli näilikut midagi idanema lõõnud, mingi võimas mõte ning kavatsus. Ent ta vaikis sellest.

Nüüd rühkis Maltšvet paigast paika käia oma usulisi vaatamas, õpetamas ja neid kõige õhinaga finnitamas, et keegi neist osa ei võtaks Samarasse rändamise tuhinaft. Uga tafa ja targu lifas ta suud mööda juba juure, et „meie“ fiit maalt vahest ifka ära rändame, ent mitte nüüd, vaaid fiis, kui faabub seks paras aeg, mida jumal ei jätkvat ilmutamata.

Varsti oli kõifjal jutt lahti, et Maltšvet teelanud oma usulistele kõvasti ära osa võtta üheftki väljarändamis-likumifest. Muidugi meeldis see sakstete ültvõaga, ja nii mõneski mõifas, kus Maltšvetti enne oli narriks ning teelmiks sõimatud, kiideti teda nüüd mõistlikuks ning auksaks meheks, ja peagi oli tal jälle luba käes rahva seas ringi käia ja palvefoosolekuid pidada! Maltšveti usf oli forraga — fulgi lühikefeks ajaks — jälle tõusnud lubatud usuks!

Sumala ilmutis.

Prohveti vennapoeg, terane noormees, oli tõesti märganud ja öieti aimanud: Maltšivet lahkus Orgetšast tiine peaga ja tema tulevane mõttesünnitis pidi seisma väljarändamise ning Krimmi poolsaarega ühenduses.

Oma usulaste seas nüüd laialt ringi käies ei võinud Maltšivetile nende meeleolu salajaks jääda: ilmalaste seas elule tärganud eluforra-muutmise üid oli ka neile vägevasti külge hakanud. Maltšivet pidi veenduma, et tema vastuseis sellele võimsole woolule pikapeale ometi ette ei löö. Sa et ta woolu põhjusti kuidagi maha ei saanud salata, ka Piiblist midagi ei leidnud, mis teelaks rahvastele oma asupaika muutmast — hoopis vastupidi: pühakiri kõneleb ju suurtest rahvarännakuteist prohvetite ja muude usklikkude vägimeeste juhatusel —, siis oli vaja aega tähele panna ja tekkunud woolule alistuda. Kuid nõnda, et usk ja prohveti au selle all ei kannataks. Lartwis wool juhtida usu rööbastesse, ta eraldada teisest, ilmlikust woolust ja võtta enda prohvetliku juhatuse alla. Lartwis teha jumalik, jumalast määratud ja ainult jumala ärganud lastele juhutatud ettevõtte. Samara asemele Krimm. Samara ilmalastele, Krimm uuendatud usu tallefestele.

Seis aga on jumala ilmutist vaja.

Mida imelise, mida salapärase see ilmutis, seda parem usule, seda parem prohveti lugupeetavusele.

Sa ilmutis ei jäänud tulemata.

Ning imeline ja salapärane oli ta ka...

Mõni nädal pärast seda, kui prohveti käis Särivamaal, tuli talt forraga päratut põnevust ning ärevust sünnitav kutse, tulgu kõik tema usulapsed 19. miiklikuu-päevaks kogu Harjumaale, Ranna valda, Tifre külasse; Kõigeivägeivama valim kuulutati neile seal ühe waga naisterahwa kaudu tähtsaid, kõigi foguduse liikmete ellu puutuivaid asju.

Lühike, aga siisukas. Saladuslik ja paljutõotav.

Rahinal lewis prohveti ja foguduse pea kutse usklikkude seas, sõhviides sinna ja tänna nagu wälgu säde. Kiirkäskjalad kandisid ta wallast valda, külast külla. Ja kõikjal, kuhu ta jõudis, hakkasid südamed tuskuma, rahutuses, põnevuse ärrituses, ja pead pisteti kogu ja suud pandi arutama, mõistatama, pärima. Midagi iseäralist, midagi juurt oli tulekul, seda aimas igauks, ja et ei olnud kedagi, kes wähematki seletust oleks wõinud anda, siis puhus ja paisutas waba fantaasia oodatawa weel suuremaks, kuni ta oma suurusega täitis maa ja taewa.

Muidugi ei jätnud keegi kindlausuline, kel see wähegi wõimalik, kes polnud wigane, haige wõi wanadusest liiga wäeti, prohveti kutset täitmata, mis oli ju ühtlasi jumala kutse. Pärast tõeline usuränd algas Särivamaa küladest Tallinna kaudu Tifre ranna poole, mille Kõigeivägeivam oli oma ilmutuse paigaks walinud. Kel ei olnud hobust, rändas jala, kepp käes, leiwakott seljas. Maltswettide hall ja must rõiwastus, ehteta naisterahwaste lahtised juuksed, kõikide pühalki-tõsised näod andsid nende wooridele ja rongidele wälimuse, mida ei wõinud waadata ilma teatawa liigutatud huwita. Rahwas jookkis ka igal pool, kust nad läbi läksid murdu tänawale, et neile niikaua järele wahtida, kuni nende waga laul ühes nende teatraalse riivistusega kadus kaugusesse...

Tifre küla, kus usuija ise külalisi pidulikult wastu wõttis, fihises määratud päewa õhtul ligidalt ja kaugelt kogu woolanud rahwast nagu mõni imetegev usurändepaik. Mitmed murded kõlasid läbifegi ja paljude tundmata nägude seast leidis üks

ja teine ka tutaivaid, mida ta kuude ja aastate eest viimaks näinud. Alvar talu, kuhu jumaliku ilmutise vastuvõtteks koguneti ja kus elas see äratvalitud inimene, kelle oli Jehooiva oma lihaliikuse vahendiks määratud, ei suutnud enesesse pooltki osa usklike mahutada, nii et suurem hulk pidi uste ja akende taha jääma.

Hingetõmbetu põnevus, värisemiseni ulatuv auartus valdas rahvahulga suuremat jagu. Rahvatud näod, millest filmad kuiva, kõrbeva läikega laialt välja vahtisid, rida-nesid vaevavalise valgustuse kollakal kumal üksteise külge — nagu ringid elusaid vahakujusid. Sinakad, tveretud huuled tuffusid, liblistasid kas seesmise ärevuse sunnil või palivefõnade liigutusel. Siikumatu paigal nagu kofku liitunud, ühte sulanud, seisid elato müür ruumis, kui prohviet astus palive-laua taha. Ja vaikus heitus kogu üle, nagu oleksid südamedki tuffumast seisatama jäänud.

Maltsiveti pöördis mõne taase sõnaga, sügav-tõsiselt, auliselt ja kõrgelt, ühe naisterahva poole, kes oli istet võtnud lugemislaua lähedal, tema kõrval.

Kes kogudusest seda veel ei teadnud, see teadis seda nüüd, kelle suust ta täna sel õhtul taeva ja maa kuninga ilmutist pidi kuulma.

Naisterahvas, kelle näole laskusid nüüd kõigi pilgud nagu ladusse, oli madala kasvuga, tüfeda kehaga, ruugepealine tüdruk, aastat kolmkümmend vana. Tema, igapäevane ja lihtne, halli tavavalise riidega kaetud, ei osutanud ilmingus kõige luulekamalegi midagi kummalist, midagi mõistatuslikku ega müstilist. Minult ta filmades, mis tõmmukast, kohmetanud näost rahutu, kergesti väriseva pilguga välja vaatapid, pe-fitses mingi elu, mis terasemat vaatlejat võis kütkestada.

Suur tund algas laulmisega, millele järgnes Maltsiveti palivefõne. Seks valis ufumees iseäranis pühalikud, töotus-riffad, hinge rõõmu- ja lootusehelinatega täitvad sõnad. Ta püüdis kududa meeli tume-salapäraste aimete ja tunnete võrku, manada südameid footuks ime-usu nõiduse alla ning, tarvita-

Des järgukaupa ikka vapustatavamaid sõnakäändeid, esile kut-
suda seda kuuma, nagu plahvatusejõuga täidetud meeleolu,
millest iga arvustuslik kainus haihtunud. Pühalik-värisevale
aufartusele funditv oli tema teade, kuidas Waim talle märku
annud, et jumal oma lastele waga neitsi Miina Renningi
juu läbi tahab kuulutada, mis püha nõu on tal nendega ja
mida nad peavad tegema, et Rõigefõrgema armulikul abil
pääsu leida rõhutatult ihulikust hädast, millest nad wälja igat-
sewad. Sedamaid, kõikide usklikkude silma nähes, heituvat
jumala waim waga neitsi Miina peale ja awada tema juu
Rõigetwägetwama ilmutise sõnastamiseks.

Ta see sündis nõnda.

Runa rahwafogu pööras hingetul waikimisel oma ime-
janused filmad äratwalitud neitsi poole, langes see krampide
wapustusel ismelt maha. Kogu ta teha tufsus, wõbises, kistus
koffu, wõitles ja heitles nagu mõne wägewa seesmise wõimu
käs. Ta filmad surmfahmetus näos põudselts hõõguwa, üles-
poole wahtlwa pilguga olid esmalt pärani lahti, siis wajasid
laud koomale, nii et ripsmete wahale jäi kitsas, waluwalt
hiilgaw praofe.

Ulegamööda wähenesid wiisklewad, raplewad krambid, lõp-
pesid wiimaks hoopis ja waga neitsi liikmed tardusid kangeks
ja kõwaks, nagu oleksid nad puust. Kõik elumärgid olid kadu-
nud ta kehast.

Roguduse seas leidus neid, kes soowisid oma usku finni-
tada tegelikkude tunnistustega, mille wastu prohwetil midagi
ei olnud. Need astusid selili maas lamatwa eluta teha juure
ja katsusid teda kättega. Mõned püüdisid teda elule äratada
pigistamise ja näpistamisega, misjuures mindi tõe-otfimisest
ka nii kaugele, et selle jälgi leidus pärast finiste laifudena
waga neitsi ihu pealt. Alga kõik katsed, kutsuda jumala waimu
meelewalla all olewat teha inimliku wõimuga loomulikku ole-
kuse tagasi, jäid asjatuks. Pitfitamis- ja näpistamiswalu
wastu oli tardunud ihu täiesti tuim; ei ainustki liigutust, ei
wähemat kui tufstatust tulnud nähtawale.

Mõne aja pärast nähti furnu suud liikuvat. Surnu hakkas rääkima. Esialt fosistades, siis ümisedes, siis ifka felgema ja kõvema häälega, kuni ta rääkimine edenes tooal-
waiks kõneks. Kõneks, millel ei olnud wahtet, ei äärt ega otfa. Kõnejõeks, mis tooalas peatumata ja wäsimata rohkem kui faks tundi! Näis, nagu ei tahaks see ford aawatud fuu enam waikidagi. Näis, nagu oleks see elutu feha faanud fõnade purff-faewuks, mille tooolul pole otfa, feft et ta on ring-
jookful...

Waga neitfi Miina kõnes oli mõnda, millest aru faadi, aga palju rohkem, millest mitte aru ei faadud. Seal kuuldus laufeld, millel oli mõistetaw loogiline mõte fees, aga palju rohkem niifuguseid, mis jätsid inimese aju pilkafesse pimedusse. Seal oli põrgu fees, ja oli taewas fees, ja fa terve maailm oli fees. Aga wägewam kui kõif muu oli pimedus, mis kattis maad ja taewaft ja põrgut...

Aga fes poleks teadnud, et ilmutiste feel on ifka niifugune. Kõif ilmutajad on nõnda kõnelnud. Et nendest aru ei faada, tuleb felleft, et lihalk inimene oma lihalku ajuga ei fuuda tungida jumalku mõttefugatufeni. Ja feepärast oli wäga rumal Riifa Mihklift, et ta kopsis endale fõrmenufiga ühtelugu wastu pead, nagu tahtes fundida oma nõtra ajufest kiiremale töötamifele ning feega Miina fõnade paremale taipamifele. Ja weel rumalam oli Kadaka Marift ja paljudest teistest naistest, et nad otfe nende kõnekohtade juures, mis jumalku waimu kõige enam täis, oma ägamift ja puhkimift fuurendasid, juft kui oleksid faanud neift taipu.

Mida aga ilmutifefaladustest kõif felgesti mõiftid, mis kostis kõigile felgete fõnadena kõrwu, oli fee, mida laufus kõigewägewam waga neitfi Miina fuu läbi prohtwet Maltstwetift. Ta tunnistas kõige kogubufe ees Maltstweti oma ärawalitud fulafeks, fellele tegi pühalkult ülesandeks, tema rahwa ära wiia fiit neetud orjariigift, wälja fiit kurnatwaft plina-
põlwest faugele lõunamaale, kus manna katab maad ja jookfeb piima ning mett, otsekui Moofes wiis iisraeli rahwa ford

Egiptusest Kaananimaale. Ta selge sõnaga tunnistas jumal Maltsiveti ufulist ed oma äraivalitud rahvaks, kes elanud tänini farjamaal, nüüd aga tema armust pidi saama marjamaale. Seejuures ei jätnud ettevaatlik taevaifa oma rahvast mitte kahevahete, et ettevõttel on ka oma raskused, et tema lapsed peavad palju vaeva ja viletsust kannatama, palju suuri takistusi ära võitma, enne kui jõuavad õnnemaale. Aga olgu nad julged: võit olevat nende, kui nad aga usus kindlaks ja palves väsimatuks jäävad...

Miipea kui ilmutusekõne oli lõppenud, lõi furnu filmad lahti ja ta tardunud liikmeisse pugese elu. Pilt, millega ta ringi vaatatas, oli pikast, sügavast unest ärkaja pilt — segane, kohmetu, imetsev, meeletuletav. Näis, nagu tuleks waga neitfi waim kaugelt, kaugelt teelt ning tunneks võõristust, leides ennast jälle wanas, patuses ihus. Miina terives olekus oli midagi haiglast, roidunut, puretut.

Wõttis aega, enne kui usklikkude hulk toibus oma pühalikust, tumma aukartuse ja piirita imestusega süvendatud kohmetusest. Veel wärisefid Sehoowa ilmutise sõnad, nii tumedad kui nad ka olid, nende lapselikudes hingedes pühakajal järgi, veel tunti kõigetwägetwama lähedust õhu liikumises, veel arwafid joobunud filmad nägetwat püha waimu heljuwa walgusena üle ruumi lehitwat. Siis aga, kui toibumus ja kainus juba maad võtnud, koguneti maasistuiwa imeneitfi ümber ja hakati talle kõiksugu küsimusi ette laduma, eriti selle kohta, mis tunded tal olnud, kui jumala waim afus tema ihus ja tarwitas kõnelemiseks tema keelt.

Aga neitfi Miina ei teadnud tunnetest midagi rääkida. Ta ei teadnud üldse mitte, mis temaga fündinud, ei ka maifugi sellest, mis ta oli kõnelnud. Waim tulnud — arivas ta — tema peale, võtnud ta täiesti oma meelewallas alla, saatnud ta enese waimu teadmata paifa ja pahwatanud nõnda oma ilmutise ilmasse. Sugu oli selge nagu päikesepaiste. Oma jumaliku ameti ja au täielises hiilguses seifis prohwoet Maltsiwet nüüd keset kogudust. Pilt, mille ta pikkamisi laskis üle

peade käia, näis hüüdiwat: „Kas kuulsite nüüd oma kõrivaga? Kas peaks teie seas veel ükski olema, kelle hinges peitub veel kahtluse kübetki minu ja Kõigevägevama wahetorra kohta?“ Ja mida ta pilk ütles, seda ütles warsti ta suugi.

Tema olekus oli midagi kirjeldamata võimsat, peaaegu suurt ja kõrget, kui ta säraval paelgel ja häälega, millest kõmises nagu ülewoolatu wõidurõõm, nüüd pikaks kõneks sõna wõttis. Üldisel waimustusel, mis küündis paljudel joowas-tufeni, seletas Maltswet, et nüüd on igal tema ufulastest jumala enese püha suu kaudu kindel tunnistus käes, kuidas hindab taewane isa seda usku, mida tema, Maltswet, rahwale õpetanud ja mida wastaste poolt nii õelasti taga kiusatawat, ning tunnistus käes ka selle kohta, kelleks peab jumal teda, selle usu kuulutajat ja alustajat. „Meie teame tänasest pühendatud õhtust saadik, et me tõesti oleme jumala lapsed, tema ärarwalitud rahwas, ja teie teate, et teil on juhatajaks jumala tõsine sulane, jumala enese walitud, õnnistatud, ametisse kinnitatud mees. Kuulge siis, Isfanda omaks tunnistatud hinged, oma juhataja sõna, pange tähele tema nõu, tehke, kuda tema teid õpetab. Meie peame maha jätma maa, kus meid rõhutada ülekohus ja wägitwald, häda ja willetsus, kus prassiwad orjakapi-kandjad ja hooratawad waleusu-õpetajad imetwad rahwa werd ning üdi ja tajuks selle eest peksatawad meid keppide ja sõlmusõnadega. Mitte fergemaks ei lähe meie piinapõlwo fiin, waid raskemaks. Keppide afemele tulewad korpionid, orjuse juure ahelad. Seepärast ära fiit parema, soojema, wiljakama, wallalifema afumaa poole, mille jumal meie jaoks ise on walinud ja kust ta paganad juba eest ära on ajanud, nagu sündis ka wanasti Kaananimaal! Tehku lahki ennast igauks oma fiinsest kodust ja walmistagu ennast ruttu suure lahku-mise wastu ette!“

Walmustus Maltsweti sütitatwa kõne järel oli wägew, tormiline. Sälle kord oli usuisa sõnu rääkinud, mida mõistis kõige tuimem ja tõntfingi talupoja-pea, mis oli igauhe hingest nagu ära loetud, — ta oli rääkinud rahwa ihulikust hädaft

ja sellest pääsemisest. Sa nii ligidal pidi olema see pääs, ja jumal ise, kes kuuldaivasti fakkastfi vägetvam, võttis enda fätte päästetöö, mille fardaminekus siis ju feegi kahetvahel ei võinud olla. See oli etvangeelium, mis täitis talupoja-rinda rõõmuhelinaga, mis pani ta südame hüppama ja suu hõistama. Paljud nutfid, mitmed suudlesid üksteist, Riisa Mihkel lastus nurka üffinda põlvilil ja tõstis ristis käed tänupalives taeva poole. Maltšveti ümber kogunes aga ringmüür, millesse prohivet peaaegu pidi lämbuma. Teda tänati, kiideti ja õnnistati. Vägetv hofianna viirukipiltvedes tõufis talu tahmase lae poole...

Maltšvet oli jõudnud eesmärgile. Hiilgavalt.

Wäljarändamis-liikumine, mis oli talle ootamata tulnud, mille kohta ta oma üllatuses oli võtnud väära seisukohta, mis võis feepärast tema ufule ja talle enesele tuua lugupidamise kahanemise, juhtiva võimu faotuse kahju, — väljarändamis-liikumine oli faanud maltšvetismi ufuliseks asjaks ning Maltšvet ise tema juhtijaks ja algatajaks. Nüüd oli kõik jälle hea, — jah, nüüd alles algas nähtavalt prohivet Johannes II tegevuse ja kuuljuse hiilgav ajajärf, mis jättis kõik fenise varju!

Maltšvet võis olla rahul jumala ilmutuse näidendiga, mille ta selle eesmärgi faatvutuseks oli latvastanud. Sa julge võis ta olla, et feegi tema ufklifust, sõge-ufklifust farjast näitefente taha ei märganud waadata. Mitte ainult, et tema tallefestel puudus feks terane film ja tarviline nupp, waaid terive toimepanek oli võrdlemisfi väga peenifeft laadi ja appi tuli Maltšvetile miski, mis oli tõesti imefarnane, mida Maltšvet ifegi pidi imetaoliseks pidama, feft et ta seda oma teadusepuuduses ei suutnud feletada.

Ufuhaiige tüdruk Miina Kenning ei olnud täna õhtu efimeft forda fäherdufes efstaatlikus võõrolekus. Ta oli juba fagedasti ivaremalt hetfil, kus ta ivaim ufulistest fujutlustest ja mõttemõlgutustest liiasti jooivastatud, feema aetud, framptide ivapustustel mahta fuffunud ja letargilises tarduses, tranfis,

kõnelema hakanud, mis talle ühelt või teiselt poolt enne oli sihendatud või mis ta endale ise asjaomasel meeleolul sisse oli imenud. Tema loomuvastane olef ja võime põhjenesid kahtlemata hüpnoosil. Maltšvet oli temast ammugi kuulnud ja teda näinud vaatamas, viimast forda varsti peale seda, kui ta Särivamaalt koju läks, väljarändamis-küsimus hauduvas peas.

Midagi ei seisa lähemal, kui et katval prohviet, kellel oli jumala ilmutust teatud otstarbeks tarvis, valis Miina Renningi endale meediumiks ja tööriistaks, kelle hingehaiguse salapäraseid avalduseviisid olid talle tuttavad. Ta pani tähendatud ilmutise sihil tüdrukku kallal suggestiooni toime, kõneles talle usklike võljarändamisest kui jumala poolt tarviliseks arvatud asjast, seletas talle ka uuest afumaast, niipalju kui ta sellest kuulnud ja nagu ta seda endale kujutles ning istutas nõnda kogu mõtte tüdrukule, kes oli tema usklike pooldaja ning vaimustatud austaja ja seisis tema vaimse ning hingelise mõju all, valmilt pähe. Miina pidi selle, langedes lähemal forral ekstaasi, tooma kuuldaivale, see oli teada. Tõenäoliselt, et nad terve ilmutisenäidendi teineteisega enne ka kokku rääkisid ja ükspulgi ette valmistasid, kui Miina oli mõttele võidetud. Kuid tingimata tarvis polnud seda mitte. Oli küllalt, et Maltšvet kui suggereerija mõjustas oma palveiväega Miinat kui meediumi — muidugi ilma et kumbki enda omaduse kohta selgusel oli — ja näidend algas ning sooritud ilmutus woolas hulga muu sihendatud mõtete-mulina seas Miinal suust. Seejuures pole võimatu, et Maltšvet pidas tüdrukku minestusekõnesid, nagu terwet tema mõistatuslikku olekut sel puhul, mida ta enesele seletada ei mõistnud, isegi jumalik-vaimulikuks nähiseks. Oma asja ja eesmärgi tulul aitas ta ainult tagant lüfata ja juhtida.

Egiptuses.

Waimustufetiilivad kandsid ära valitud rahwa Tifre rannast kodustele nurmedele tagasi, aga seal wõttis kaine memmeko mure nii mõnegi fortjus kulmul ja hämaral näol wastu.

Waga neitsi ja prohwet olid Egiptusest lahkumise pannud jumala soowil küll igaihele pähe, aga oli lähemalt jätnud ütlemata, kuidas pääseb rahwas Balti waaraode küüfist.

Kas jalaja põgenedes? Kas wägisi minnes? Kas mõne suure ime abil, nagu see, mille Mooses Punases meres korda saatis?

Sellest põlnud kumbki musta ega walget lausunud. Selles oli jumala ilmutis puudulik. Küll aga oli räägitud suurtest takistustest, mis usklikudel tuleb wõita, ja sellest tegid kaimemad pead järelduse, et imetegude abi peale üffi ei wõi julge olla, wähemalt mitte igas asjas ja mitte iga üffiku suhtes. Ja kes andis ajus juba kaimetele mõtetele aset, see mõtles kõige pealt enda waarao peale.

Prohwet ja waga neitsi olid jätnud ilmutamata sellegi, millal dieti tuleb lahkumine. Nad ütlesid: warsti. Olgu aga igaiks walmis. Aga mis tähendab warsti? Waba inimene saab „warstiga“ walmis, kuid Maltsweti lapsed olid orjad balti Egiptuses — nad olid eesti talupojad, kes saja litte sidemega saksa külge seotud.

Kas tohid rendikohalt, kas tohid teenistusest ühel heal päetwal lihtsalt ära joosta?

Oli ju küll neid, kes arvasid seda tõimalikuks, selle ust jumalasse ning tema prohveti imeabidesse osutus nii kindlaks, et nad muu peale ei mõelnudki kui tunni peale, mil ilmub ingel pafunaga ja tuudutab usklikud teele. Nagu mõni nõdrate ootas puu otfas ööd ja päevad lõdisedes viimast päeva, kui Maltšivet selle ette oli kuulutanud, nii vahtis nüüd mõnigi tänawat mööda alla või õhku mööda üles, kas ei ilmu mingi jumalik veoriist Kaananisse igatsejaid peale võtma...

Mõne aja pärast oli kuulda, prohvet määranud suure teekonna alguse kevadeks. Rahva seas, kus ta pärast jumala ilmutist loenguid pidanud, kõnelevat ta iffa kevadest.

Kevadeni oli küll veel hulk aega, aga mitte niipalju, kui et maltšivetlane oma ülesütlemis-kohtust saksa vastu seadusepärastelt oleks võinud täita. Ja nii siis tuli, et peremehed, kes oma kohad jaagupipäeval, see on 25. juunil, oleksid pidanud üles ütleva, seda nüüd alles miškliapäeva-ajal läksid tegema.

Oh seda kärkimist ja paukumist, oh seda häbistamist ja hurjutamist, mida nad armuliste härrade käest kuulda said! Küll neid ähtvardati viisade ja keppidega, küll neid viisati välja „kunturiteft“, ja häda sellele, kes julges veel juud tarvitada! Selle tee läks kõhe talli poole. Kuid leidus ka saksa, kes võtsid ülesütlemise vastu. Need olid kas julged, et nende kohad, vaadates maata rahva määratu hulga peale, ei jää rentnikkudeta, või nad pidasid väljarändamis-liikumist mõõduvaks hulluseks. Ka teadsid nad ju väga hästi, mis-fugused raskused talupoja minemapääsemisel ees seisid. Suuremal hulgal puudus kaugemale rändamiseks juba aineline jõud, kõigil puudus tvene keel ja kõige vähemgi teadmine kaugemate maade kohta, ning lõpuks ei võinud väljarändamine minna liiga suureks, sest et sakste tehtud seadus, nagu juba mainitud, pani talle arvult kitsa piiri.

Kuid osa mõisnike ja ülemus kartsid segadusi ning rahutusi. 1858. aasta oli neil veel meeles. Ja et lahkumis-liikumine võttis äkitselt niisuguse tormilise hoo ja ivarsti teada

saadi, kes tormi puhuma pannud, siis sirutati küüned Suhan
Seinbergi järele välja. Mees, keda mõne nädala eest mõisa-
des veel oli armulikult kiidetud ja kelle palivetundide vastu
antud keeld tagasi võetud, oli uuesti langenud sakste viha alla.
Nüüd läks Lääne-Harjumaa haagikohtuniku poolt wali käsi
välja, võtta Maltšivet finni ja toimetada tema karistatava
käte alla.

Ulgas fuur Maltšiveti püüdmine, mis jäi aga sama
tagajärjetuks, nagu mõni aeg ivaremalt. Prohiveti elas küll
haagikohtuniku härra von Tritthofi enda vallas, Riisus, aga
finnivõtte puhul ei leitud teda kunagi kodust, ja kui teda
mindi teisest kohast tabama, kus teda kindlasti teati olevat,
siis oli ta ka sealt nagu maa alla vajunud. Haagikohtunik
unustas, et apostlik on jüngrid ja fogudus, kes läksid enne-
mini ise nuhtluse alla, kui välja andsid eneste meistri ja
usuisa.

Maltšivetti peideti ning varjati kohtu püüdjate eest igal
mõeldaval viisil, sagedasti suure meeleteravuse ja ivaimu-
erkufega. Nõnda ajanud Saaguri Saan prohiveti, keda külas
parajasti otsitud, heinakotti, tõstnud kelle reele, istunud ise
otja ja sõitnud temaga püüdjate filmade alt mööda Leksi
külla, kus Maltšivet seepeale pidanud palivetundi.

hoolimata sellest tagakiusamisest, võdi just kelle tõttu, õhu-
tas Maltšivet rahvasti ifka agaramalt väljarändamisele, jul-
gustas argu, trööstis ja finnitas sakste poolt ähvardatuid
ja kimbutatuid.

Kainemad mehed lahkumishimulistest võttsid asja enam
võdi vähem korraldatud plaani järgi käsile. Nad ütlesid enes-
tele, et ivaja ivaadata enne koht välja, kuhu minna, kui huifa-
päisa minema hakata ja üksnes jumala abi peale loota. Mida
üksikud teadsid Krimmi poolsaarest, põhjenes ainult ajalehe
teatefestel ja oli enam kui tume. Uue afumaa kohta oli see-
pärast eel kõige tarvis ustavat selguist muretseda isikliku järele-
ivaate kaudu. Kodumaalt väljapääsufks ivajati aga pasfi,
ja et keda kubernerilt saada, pidi igamees mõisahärralt võtma

fohaotfimise kirja. See oli, kui fohta ülesütlemine korda läinud, järgmine südant tufutatav, aga tarviline samm.

Orgmetša vallas, Mõõnise kihelkonnas, kust Särtoamaa väljarändamis-liikumine juhtivat hoogu sai, astusid Maltsweti wend ja wenna poeg, iseäranis wiimane, kahekümnekaheaastane Kustaw Maltš, liikumise etteotsa.

Wiimane oli oma aja fohta saanud kaunistest hariduslikku waimu- ja filmateritust ning seda ise, nende waeivaliste abinõude waral, mis olemas, püüdnud arendada. Mõisafundija pojana sündinud, oli Kustaw lapsepõlwe wõetnud Koigi vallas, Peetri kihelkonnas, kus ta isa, kui ta wiimaks Metstagusse mõisas, Saani kihelkonnas, pikemat aega oli aidameheks olnud, rendifohta pidas. Ses vallas oli haruldasel kombel fool ja samal haruldasel kombel oli fooliõpetajaks mees, kes läbi teinud Utasti „feminari“. Koigi külafoolis siis õppis noor Maltš, kellel lugemine juba kodust käes, kirjutuse- ja natuke arwutusekunsti, koguni geograafiat ja ajalugugi, niipalju kui foolmeister neid isegi mõistis. Koigist, kus mõisnik oli rentnikkude elu orjuse rohke tõstega liiga kibedaks teinud, asus Kustawi isa Krimmi sõja eel Orgmetša waldale talukohtale. Seal käis ta käsi aga wiletša maa ja kõrge rendi pärast nii haltvasti, et omale mujalt pidi teenistust otsima. Ta hakkas Purdi mõisas walitsejaks, jättes talu meheks kirjunud poja hoolele ja aidates oma palgast renti tasuda.

Mardipäewaks läks Kustaw Maltš isaga Orgmetša mõisa fohaotfimise loakirja saama. Sinna kogunes ka teisi tähefaajaid mõnikümme meest. Barun Magnus von Ditinghoff, endine ohwitser, tige da, äkilise loomuga kessealine faks, kes oli oma tormide wihatujude poolest fama tuttatav kui ropu suu ja ülbe wandumise poolest, wõttis mehed urisedes ja turtjudes wastu. Aga kellegi peale polnud ta nii fapine kui mõlemate Maltšide peale. See tuli muidugi sellest, et need olid väljarändamis-apostli Maltsweti ligifugulased, seda faks järeldamisi pidas tema kaasjüüdlastiks. Kargas meestele, iseäranis Kustawile, seda ta näilikult pidas kardetatamaks

kui wanameest, koha ninasse ja hurjutas nad mehe moodi läbi. Kas olewat neil aru peas minna laia ilma hulkuma, tühja tuult tallama, ja kuhu nad tahtvat koha jätta! Ei nad saawat temalt mingit loatähte.

Kuid mehed ei lastnud endid kohutada, nagu oli sassa nõu. Misalt nõudsid loatähte edasi. Nüüd pidas parun wanale Maltsile kurja noomituskõne ja nõudis, ta keelaku pojale „rändamishullustus“ ära; wanamees ise jääwat niikuinii ilma loatäheta, ehk olgu siis, et ta otsib kohale enne uue pere-mehe, mis hiljemini ka sündisiki.

Sellest oli juba märgata, et parun loatähte, vähemalt pojale, enam otskõhe ei tahtnud keelata, waid hüüdis ainult isa keeldu appi. Nüüd seletas noor Malts seda südimalt, et ta oma nõust mitte ei tagane, kuna isa ega paruni-härra ei wõidwat teda seadusliku õigusega keelata minemast, mispärast ta loatähe palive juure jääwat. Kui siis isa Kustawil nõuet weel toetanud, kirjutas saks wiimaks loatähe wihaselt wälja, niihästi noorele Maltsile kui ka teistele palujatele.

Juba järgnevail päewil sõitis Kustaw oma ja teiste loatähtelega Tallinna, et neid kubeneri kantsleisse passide saamiseks ära anda. Minult kahe kuu peale, 1. jaanuarist kuni 1. märtsini, lubati anda passid. Tahtjad pidid nad eneste ringkonna haagikohtuniku kaudu kätte saama.

Nõnda jõudsid jõulud passide ootel kätte. Nõni aeg enne jõulu oli Kustawil Maltsiwetiga, kes oli Albu wallas peidus, — teda otsiti kõikjal suure agarusega taga ning kuulu järgi oli ta pea peale hindki pandud —, wäljarändamise asjus kuski wäikeses külas läbirääkimine ja nõupidamine, kus püüti anda plaanile juba wähe kindlam kuju. Alde mängis salakoosolekuil, mida korraldas prohwet oma poolehoidjate seas kõigi nuhkimiste kiuste, nüüd wäljarändamis-asi pea-osa.

Nõni päew peale pühi tuli Orgmetša haagikohtunikult rõõmustaw teade, et passid kubeneri käest saabunud sinna.

Salamaid läks, noor Malts enda passile järgi, mille ta

ta toimetajate maksu eest kätte sai. Kõik teised passijaajad koos kutsuti uut kätse mööda 3. jaanuariks 1861 haagikohtusse. Seal ootas neid toilets väiklane konts, mille sajad rändamishimuliste kiusamisteks ja takistusteks vaheajal olid välja mõelnud.

Haagikohtunik andis ametlikult teada, et tema peremeestele ega sulastele fohtumisteks enne passijid ära ei anna, kui toogu igauks mõistat armuliku härra käest tunnistus, et ta mõistale midagi ei võlgne, kuna teenijad endi asemel teised pidada palkama senikauaks, kui nad ise on „hulkumas“!

Kuula aga! Nagu poleks mõisnik ikka midagi leidnud, mida ta peremehele võis võlaks lugeda, ja kust pidi teenija võtma omale asemiku!

Kuid asi polnud nii paha, kui näis. Sajad olid jätnud pogrill, millesse nad lahtujaid ajasid, pisukeste tagaukse lahti, millest nad kahju ei kartnud.

Teatati ühtlasi, et passi omanikkudel olla luba walida eneste hulgast wolinik, selle minekul mingit takistust ees ei ole, ja oma passid anda selle kätte, kes siis läheb kõigile asukohti otsima. Kuid wolinik pidada seks kohtu poolt ametlikult finnitatama.

Mõisahärra nõu, mille täidesaatjaks oli haagikohtunik pandud, oli läbipaistev: Võib-olla tuleb üksik wolinik pika ninaga warsti tagasi! Keelt ei oska, riik suur ja võõras, passiaeg lühike, rumal harimata inimene, kes satub kergesti kimbatustesse — ongi jälle kodus! Käherwad aga hulgaaupa, peatwad nõu, on julgemad, erutawad üksteist — siis võib asjast tõesti midagi välja tulla.

Ming kohtunik määras meestele woliniku walimisteks mõne päewa aega ja kõik läksid minema.

Kohalikud lahtumishimulised jagunesid väljarändamise eesmärgi kui ka usulise meelsuse järele kahte liiki. Ühed olid Samarasse minejad, mitte maltstveitlased, jõuka Männiku peremehe, tema kahetümneseltsme-aastase poja ja metsawahi-Uadu

juhatusel; tollmane oli küll pekka saanud, aga mitte meelt parandanud. Teised olid maltšvetiusulised, kellest ei teatud, kuhu nad lähevad, kas Samarasse või mujale, sest et nad hoidsid eneste reisusihiti salajas. Esimesi võis olla umbes viiskümmend kuni kuuskümmend perekonda, viimaseid terivelt kaheksakümmendviis.

Särgmised päeval peale haagikohtuniku juures käimist sõitsid maltšvetiusulistest viis meest, nende seas Rostav Maltš, Harjumaale, Riia valda, prohveti elupaika, et astuda nõupidamiseks ühendusse sealsete omausuliste väljarändajatega, keda oli viiesteiskümmend perekonda. Nende volinik oli jõukas peremees Abram Kort, Maltšveti südamasõber ja tema usuliikumise peatugi Kolga rannas ja Kuusalu kihelkonnas üldse.

Lõpetveski Abram, nagu kutsuti teda ta veskikoja järele, oli noid tolleaegselt talupoegi, keda tunti tema rikkuse pärast väga laialt, üle mitme kihelkonna, sest talupoja rikkus oli ju tol ajal sama kuulmatu kui härrasmehe väesus. Suur ta kullahunnik just ei olnud — keda määrati kolme kuni nelja tuhande rubla peale —, aga kui loeti juba paari saja rubla omanikku jõukaks talupojaks, siis oli Abram muidugi Krõsus oma suguste seas. Tema laialine tutvus põhjenes osalt ka tema tegevusel, mis viis teda kogu paljude inimestega ligidal ja kaugel: ta polnud mitte ainult paljutarvitatud veskiveski mölder, vaid ka suur kaubitseja ja hobuseparisnik. Lõpetveski koht, mida ta pidas, oli suur ja varustatud heade heina- ning farjamaadega, asetsedes veerikka jõe ääres. Maltšveti usku heltes oli Abram hobuseparistamisest, mis tundus talle eriti patuse ärina, loobunud.

Lõpetveski oli Maltšvetile, niikaua kui ta elas Riias, teiseks koduks. Siin ta käis armastatud majasõbrana juttu vestmas, siin ta käis kallikspeetud usumehega palivetunde pidamas, siin ta algas, ajudes randa elama, sedamaid misjonitööd veskiliste seas, kes siis kandisid tema õpetusi ümbruses laiali, siin ta istus puhketundidel ja naljatas lastega lahke-

õnalise külaonuna, nelle vahel seletades, kuidas wana logi-
setw Lõpetewski käib — ikka: „Wõtan kätte — kufun maha!
Wõtan kätte — kufun maha!“

Uabram Nort, see lala jutuga, tragi loomuga, aga fitfa
filmaringiga mees, oli kindlausuline Maltsweti jünger, kes
kahtles Suhan Leinbergi prohiwetiomaduses niisama wähe kui
selle jumaliku ilmutise tõdes, mis kutsus rahwast üles wälja-
rändamisele. Uabram ise oli Liffres juures olnud, kui ju-
mala waim tuli waga piiga Miina peale ning tunnistas
Maltsweti rahwa juhatajaks, ja usku, et kodumaalt lahku-
mise etteiwõtte põhjened taewaiwa pühäl tahtel ja käsul, poleks
temalt keegi suutnud wõtta. Oma terwe, wärske mehejõu —
ta oli alles kolmkümmend üheksa aastat wana — pühendas ta
seepärast sellele, tema teada pühale asjale.

Maltsweti juhatusel peeti Riitus, kui järwakad olid sinna
jõudnud, maakuulamis-faadikute teefonna ja kõige kohta, mis
puutus asjasse, põhjalikult nõu. Wäga kindane küsimus oli
teefonnakulude küsimus.

Runa Lõpetewski Uabram pidas enda kristlikuks kohuseks,
reisu wiieistkümnne Kolga perekonna eest, kes enamasti kõik põ-
desid suurt kehwoust, enda kulule wõtta, oli lugu järwakatega
kaunis täbar. Neist polnud keegi nii willakas, et wõida omaga
pikka kulurikast retke jalge alla wõtta. Uhel ja teisel oli küll
mõnifada rubla, aga need ei raatfinud endi wäikest warandust
ära raisata. Rahawõtt passide pealt, mida ülemus kergesti pet-
tuseks oleks wõinud tunnistada, oli kahtlane ning aeg säärase
korjanduse etteiwõtteks ka liiga kašin.

Nõupidamisel, mis festis terwe päewa, waliti Särwamaa
seltši maakuulajaks noormees Kustaw Maltš, kes teekuludeks
oma wäikese kapitali, kõigest 116 rbl., pidi ohwerdama. Puu-
duse puhul lubas Uabram Nort laenata liisa. Kolmandaks
kaaslaseks pidi neile tulema Ranna walla maltswettide woliniik,
nagu oli kofku räägitud.

Sel koosolekul otjustati lõplikult ka küsimus, kuhu maad
minna otjima: mitte Samarasse ega Saratowi, waid Krimmi

„Ma ei ole teomees ega peremees, vaid peremehe poeg. Mul on jõudeaega.“

„Uga kas su isa lubab sind siis luusima minna?“

„Lubab.“

„Seda ma tahan kuulda saada. Kas ta on siin?“

„Isa oli õnneks seal ja ilmus laua ette.“

„Kuule, mees, kas sa tõesti oled nii ogar ja lafed oma poisil minna Wenemaale kuufama, kus ta sinu ja oma rahakotikad ära raiskab asja peale, millest midagi wälja ei tule?! Ega sa ometi narriks ole läinud!?“

Wana Maltis seletas, et ta ei wõitwat poega keelata, sest wõlmane olewat juba mehewanaduses ning rahwas soowida, et ta läheb.

Näol ja toonil, mis ajas isal kui ka pojale wärina üle ihu ja moondas neile filmapilguks witsad ja krepid waimutwaate ette, tähendas kardetaw ametnik sõrmega ähwardades:

„Sa wõid teda küll keelata, wanamees, aga sa ei taha!... No, sa pead seda kahetsema!“

Saagikohtunikku ähwardustega pipardatud noomimine kestis weel mõne aja edasi ja mitte ainult wõlimehe ja tema isa, vaid ka wõlitajate eneste kallal. Uga kui ta nägi, et ükski ei tõmmanud saba jalge wahele, et read jäid kinniseks ja näod kindlaks, siis lõpetas kohtuotsuse wiimaks oma sapise õrisemise ja wõttis ametliku toimingu käpile. Otsusest keeldu nii suurte hulkade wastu ei julgenud ta nähtawasti läbi wiia, — wõibolla ei puhunud Peterburis tol puhul just mitte balti tuuled; ka oli ju temal, nagu paljudelgi sakstel, kindel arwamine, et asi läheb ometi luhta, põrkab puruks teiste takistuste wastu, mis harimatul, nagu pimedast fotist wälja lastud talupojal pikal teel ees seisawad.

Nõnda kirjutati siis kohtulik tunnistus, misläbi kahetsakümmendiwis perekonna-pead Kustaw Maltsi wõlitajad enestele riigi seesmistest kubermangudest asukohta otsima, ning iga passi külge kinnitati wäike sedel, millel oli tähendatud, et see pass on usaldatud asumaa wõliniku kätte.

Keeruline passifüsimus oli seega küll õnnelikult, ilma kēp-
 pide ja witsadeta, otjustatud, aga raske kēwina langes noore
 wõlimehe hingele mure, et kuidas jõuab ta nii lühikese ajaga,
 milleks passid määratud, ilmafauge tee ära käia. Pealegi olid
 sellestki ajast juba mitmed head päewad kaduma läinud. Wä-
 heste raudteede ja wiletate maanteede päraft said juba lühi-
 kesedki reisud, mõnesaja wersta kaugusele, nädalatepikkusteks
 teekondadeks, ja siin pidi wāhema kui kafe kuuga määratu
 riigi teises serwas edasi-tagasi ära käidama ja seejuures weel
 maad otfitama! Et noor wõlinik tee kaugust kindla werstade-
 arwu najal ei teadnudki, see tegi ta kartuse seda suuremaks.
 Mis siis — ütles ta enesele —, kui passiaeg forraga keset
 teed lõppenud on? Wāhest enne weel, kui film asumaad on
 näinud? Mida ei wõi inimesele teel kõik juhtuda! Siis nabi-
 taffe sind muidugi finni ning saadetakse wangitapiga koju,
 ja siin ei oota „hulgust“ teadagi mingi rõõm.

Kustawille tuli peaaegu hulljulge mõte. Ta wõttis sūdame
 rindu ja sõitis oma mõisahärra palwele. See wõis passi-aega
 pikendada, kui ta ainult tahtis. Ja et ta seda tahaks, püüdis
 noor Maltis olla ta wastu wõimalikult alandlik. Paljude kum-
 marduste ja kaapimiste saatel kandis ta õrnas teoorja-toonis
 oma palwe ette, et auline ning armuline parunihärra, kelle
 käes ju kõik wõimalik, oleks nii helde ning jätkaks passiajale
 liisa.

Ja ennäe imet — etteiwõte õnnestus!

Idwi juhtus olema heas tujus. Heas tujus olew idwi on
 wahel suurmeelne. Suurmeelne hiire wastu. Ja teda meelitas
 hiire alandlikkus. Ja nalja tegi talle see noor ning naiwne
 hiireke ka, kes tahtis rännata omal tarkusel kaugemale maale ot-
 sima teistele hiirtele küllasalwi. Niisugune pojuke! Sihuke
 poisu!

Ja idwi silistas habet, mille alla peitis ta oma muige,
 ja ütles, kui ta hiirekese palwe oli ära kuulanud, efiotfa
 ainult:

„No, mine aga peale, ja kui sa õigeks ajaks tagasi ei jõua, ega ma sulle siis koha naha peale hakka andma!”

See oli juba natuke. Siir võttis julgust ning seletas pikemalt, mis taistused talle kõik teel võiksid juhtuda, kuidas ta haigeks võidvat jääda võõras kohas, et politsei hakkaks teda kimbutama, kui pass wananenud, ja nõnda edasi. Olgu paruni-härra ifka nii armuline ja andku oma lahke luba passil kirjalikult.

„No, kui palju sa siis liisa tahaksid saada?”

Kahetsakümneviie perekonna kahetsümnekahe-aastane wõlnik mõtles järele.

Küsid palju — ehk wihastab; küsid wähe — ehk teed endale kahju!

„Eks paruni-härrad võiks ehk wähemalt poolteistki tuud lubada,” otsustas noormees wiimaks.

Subatigi, ja weel lopsti, nii et paluja hammustas mokka, et miks ta kahte täis ei küsinud. Paruni-härra haruldane lahtus küündis foguni weel niifaugele, et ta toimingu, mis nõudis haagikohtuniku poole sõitmist, lubas sedamaid ette wõtta.

„Mine aga haakenrihtri-härra juure, ma sõidan sulle sinna koha järele,” ütles ta.

Nõnda suhtus lõwi nooresse hiiresse. Siirepojasse, kes tegi talle nalja, kelle ettevõtte üle itfitas ta endale habemesse. Aga filmapilk muutus ta hea tuju, nähes wana hiirt, kes lähenes talle sellesama palivega. Mõirgaja fulm lõi fortju, pale hämardus ja hää, mis kõmises tal furgus, ei kuulutanud midagi head.

Samarasse rändajate wõlimehel, Madis Männikul, oli nimelt kentsakal kombel tulnud pähe kah minna Seidla ja Orgmetša härra juure passiaja pikendust paluma, ja ta oli ühes maltsiwetlaste noore asjaajajaga parun Witinghoffi palge ette ilmunud.

„Mis siin a tahad?” tühistas lõwi talle wastu, kui mees pärast Rustawit ette astus.

„Palun paruni-härra käest koa passi pikendust...”

Suba tullgi möitrg. Harillk möitrg, mida kuulsiid talupoeg-
hliired mõisaldõvide suust ikka.

„Sinuga pole mul midagi tegemist! Tee, et kasiid oma
kõitvad!“

Sa waene Madis olgi wäljas.

Mis sa, wennike, weel ootad — wiimaks wõtad kahe-
kuulisegi passi käest kui mitte weel pahemat ei sünni!

Madis oli parunile kui agar wäljarändamis-õhutaja met-
sawahi Uadu kõrtwal tuttarw küllalt, kuna Maltsiid asja wagusi
olids toimetanud. Wõib siis olla, et see sütitaski paruni wiha
w a n a hiire wastu erilisel põlema.

Kustawoi wastu pidas parun sõna. Waewalt oli esimene
paari tunni pärast Uhulasse jõudnud, kui ka paruni-härra
tõld peatus trepi ees. Arwatawasti oli parunil härra von
Grünewaldiga ka milleski muus asjas sel päetwal tegemist,
külapoisi pärast üksi poleks ta sõitu, nii tujus kui ta ka oli, wiist
mitte ette wõtnud.

Warsti kutsuti noor Maltis ette ja täideti ta jootw ilma
pikema pärimiseta. Tunnistuse, mis jätkas ta passi-aega kuue
nädala wõrra, pidi ta kohtusaksa kaju järgi wiima kubneri
juure, kus siis passile sellekohane märkus pidi tehtama.

Süda täis rõõmu, andis noormees nii oma sakale kui ka
haagrehi-härrale sügaawasti au ning tänas neid. Kuid weel
pidi teda ootama piisuke kimbatus, enne kui ta ukse enese järele
finni wõdis panna.

„Sa näed nüüd, pois, kui armulikud ja lahked meie sinu
wastu oleme olnud,“ wõttis kohtunik lõpuks fergel pilkel sõna.
„Sul polnud mingit õigust passiaja pikendust saada, aga meie
tegime seda siiski. Sa wõiksid meile siis nüüd ka ütelda, kus
see kallis Kaananimaa õieti on, kuhu sa Maltsweti kogudusele
lähed asupalka ottima.“

Häda! Selle küsimuse wastu polnud noormees sugugi
ette walmistatud. Õigust rääkida oli wõimata, — tuli ju sala-
dust Maltsweti käsul nii kõwasti warjata, et isegi wäljarända-
jad, kes oma passid Kustawoi hoolele annud, teada ei tohtinud

ega teadnudki, et nende wolinik läheb Krimmi; nad arwasiwad teda reisiwat Samarasse nagu teisi wolinikke.

Sahmunud noormees punastus ning wastas kohmetanud wakkimise järel kogeldes, et ta ei teadwat isegi weel dieti, kuhu suunda läheb teekond. Tallinna pool olla paar teist waneemat meest, kes tulla kaasa — need teadwat, kuhu külge pöördida.

„Sa waletad!“ kärgatas seepeale haagikohtunik. „Ma näen ju, et sa seda tead, aga ei taha ütelda. Mine aga, kuhu tahad, meile on see ükskõik! Küll sa tuled hiljem wõi warem pika ninaga tagasi, hõlp ees, tallukas taga. Aga siis ma sunnin sind ütleva, kus sa hulkusid ja aega raiskasid. Küll ma su keelepaelad siis lahti teen!... Wõid minna!“

Noormees oli muidugi rõõmus, et pääses lõwikoopast seegi tõrd palja kriimustusega, eriti rõõmus aga, et tal nüüd oli taskus passiaja pikendus, mis jagas talle uut julgust pika teekonna tarwis.

Suba järgmisel päeval wõttis ta omaste ja wolitajate õnnistamisel ja õnnesoowimisel tee jalge alla — kõige pealt Tallinna poole, kus ta mõlema selttimehega, Kolga rahwa woliniku Abram Norti ja Kanna walla maltswetlaste saadiku Hindrek Selbachiga pidi kokku saama.

Kustawil esimene toiming Tallinnas oli teadagi käik kuberneril juure, et lasta mõisahärra poolt armulikult lubatud ajajätku passile kirjutada. See tehti warsti ja kes suhtes oli järwakate saadik oma selttimeestest, keda ta kokkulepitud paigal kohtas, märksa õnnelikum. Kaarle Hindrek ja Lõpetewski Abram sügasiwad kõrwatagust — neile polnud mõttesse tulnud sõherdust armu, nagu Kustawile osaks saanud, nuruma minna. Nüüd aga ei olnud enam midagi parata. Teadmata ka, kas nende lõwid ka nii heal tujul oleksid olnud, et wõtta nurumist kuulda. Mehed otsustasiwad südilt ka oma lühikeseajaliste passidega teele minna.

Muidu oli nüüd kõik joores, aga üks asi puudus — keel. Kuhu ja lähed ilma wene keeleta! Kümne näpu abil wõid

enesele küll hädaivaetvalt süüa ja juua nõutada, aga kuidas muretseted ligi poolteisele sajale perekonnale maad ja asumistoetust. Ettevõtte sarnanes hüppega pimedusse.

Ega muud, kui keelemeeft otsima. Õnneks leiti niisugune. Keegi Lõnisson, väljateeninud soldat, kes teenistuses tõusnud „undertvõtja“ auni, oli valmis meestele tõlgiks kaasa minema, niikauaks kui neil teda tarvis. Balka viiskümmend kopikat päevas ja prii küüt. Lõnisson ütles enese tvene keelt selgesti rääkivat, sest juba noorelt saanud ta kroonuteenistusje ja see tvälданud ligemale inimea.

Keelemure oli seega kõrvaldatud. Aga teine, raskem, kerkis meestel südametele, kui nad eneste ettevõtte üle tvaelford lähemalt aru pidasid.

See ettevõtte oleks olnud lihtsam, kui need perekonnaliad, kellele nad maad läksid otsima, oleksid rahamehed olnud. Kui neil läbistikku niigi palju jõudu oleks olnud, et teekulusid kanda ja maksuta maa peale eneste abinõudel põlluharijatena elama asuda. Aga tvolimehed teadsid, et kaugelt suurem osa põdes tverist tvaejust. Tehes kõik oma tvara, mida poleks hädapärasft tvaja olnud kaasa tvõtta, müügi kaudu rahaks, oleks ehk suurem jagu jõudnud kanda teekulusid, aga kuidas siis uuel kodumaal saada peatvarju, loomi ja tööriistu? Minult tväike fogu oli niisuguseid, kellele see küsimus liiga suurt peamurdmist ei tarvitfenud teha.

Kroonu abi oli tingimata tarvis. Selle saamine aga polnud kuidagi kindel. Samara kohta tväitis üks, et saab, teine arivas, et ei saa. Krimmi kohta oli kõik teadmatu. Et abiraha saada, sefs pidid tvolinifud panema kõik rattad käima, ka kõige raskemad. Tume umbusft põues, et safsad oma suure mõjuga asja ometi kuidagi tvõiksid nurja ajada, salafartus südames, et tvene ametnikud palvveid tarviliisel määral ei täida, jõudsid tvolimehed tviimaks otsusele, mis ei jätnud julguse ja ettevõtte-tvahivuse poolest midagi soovida. Nad tahtsid minna otsekohe — keisri juure. Oma palvvega astuda isiku palge ette, keda kutsuti riigiisaks ja kelle isalikust heldusest

nelle fantslist ja ametlikkude inimeste poolt nii palju oli räägitud. Subab riigi-isa oma helduses neile ise maad ja asumisabi, siis ei võdi saksa mõisnikud ega tvene ametnikud neile enam takistusi teha, siis läheb kõik nagu lepsi reega — ruttu ja fergesti...

Sulge, ülljulge oli mõte — mitte ainult sellepärast, et keisri juure minek oli liht-talupoja meelett juba ifegi waese patuse tikkumine jumaliku pühadusse, kusjuures ta tväriledes pidi mõtlema, et ei tea, misfugused keerubid ja seeratvid fõõstatavad talle teel tulliste mõõkadega vastu. Sulge oli kaivatfus, waadates ka käigu koduste tagajärgede peale. Eks nad ju teadnud, kuidas oli käinud eesti talupoegade käsi, kellel julgust oli olnud kohtuasjus kuni Peterburi fenatini võdi kõigefõrgema läheduseni tungida, et otfida omale õigust, mille balti mõisnikkude kohtud olid jalge alla tallanud. Halastamatu pekfu ja pikfa tvangistusfega oli neid selle roima eest koduste tvõimumeeste poolt karistatud.

Balti mõisniku alaline piinlik püüid oli olnud maa tõsifeid olufid riigivalitfufe ja fogu ilma eest tvõimalikult tvarjata. Oli ta neid olufid ju igal pool kiitnud kõige paremaiks, otfe eeskujulifiks ja laskis ta neid ju eemalfeisjaile — kõrgemale ülemusele, tvene ametnikkudele, tvälismaale — roofilifel tvalgufel järada, et tvõida hoobelda: Ja feda olen kõik m i n a teinud, m i n a o m a ületava kultuuriga! Uhtlasi oli sel kombel kõige paremini hoolt kantud selle eest, et riigivalitfus Balti feesmifisfe asjusfe ei segaks, et ta jätafs seaduseandlufe ifka edasi fääraste eeskujuliste maafade kätte. Talupoeg pidi siin sakste fujutuste järgi, nende tvarju ja tvalitfufe all elades, olema kõige õnnelikum inimene jumala halli taeiva all tvõdi, nagu parunid ise ütlesid, talupojal olla põlvu nagu tõugul rasivas.

Kõige selle pärast ei pahandanud saksa miski nii tväga, kui et tema talupoeg pöördis mingi palive tvõdi kaebufega kõrgemate tvõimude, liiatigi tvael tsaari enefe poole, et ta ennast üldfe näitas pealinna ametikohtadele. Tohtis siis nii õnne-

Ilkul inimesel olla midagi paluda või kaevata! Kes seda tegi, oli rahutu elukas, valelik laimaja — oli mäsaja. Sa niisugust oli muidugi tarvis karistada. Karistati ju wanast hallist ajast saadik iga talupoega, kes julges saksa peale koduseski kohtus kaebust tõsta.

Et majasteedi ette ei pääse otsekohe suusõnalise palvega, vaid et seks läheb tarvis võimalikult targasti kirjutatud palvekirja, see oli meestel teada. Waja siis hanfida osaw wene kirjamees, kes suudaks sooritada tähtsa töö. Leitigi niisugune. See oli keegi wäljateeninud major, kelle juure juhutati saadikud ja kes üsna lahkesti lubas meestele teo ja nõuga abiks olla. Ta oli juba ennegi talupoegadele ja muile kirjatundmatuile walmistanud palwekirju kõrgemaise ametikohtadesse kui ka kõige kõrgema nime peale.

Major pistis siis paberisse, mis oli meestel südame peal: et keiserlik kõrgus oleks nii armuline ja annaks neile 145 Gesti talupoja-perekonnale, kelle wolinikud on palujad, loa asuda Krimmi poolsaarele kroonu maa peale elama ja et asujale antaks sinnerändamiseks kui ka elamahakkamiseks walitsuse poolt ainelist toetust. Palwele lisati sappa koguni weel wäike nõögats Gestimaa uue talurahwaseaduse wastu. Tähendati, et weel palju rohkem Tallinnamaa talupoegi soowiks Krimmi asuda, aga rahwast keelawat üks 1856. a. seaduse punkt, mis lubab walla kohta ainult wiiele hingele sajast riigi seesmistesse kubermangudesse elama minna. Rahwas, kes elab Gestis kirkuses, kuna tatarlaste poolt mahajäetud Krimmis olewat tühja maad küllalt, oleks tänulik ja õnnelik, kui keisri-härä oleks nii armuline ja wõtaks muuta selle paragrahwi, mis nii wäga takistab wäljarändamist...

Sa tõesti — wana hea majorike pani kirja ka selle lapselik-waga soowi. Kas ta sellest ise mingit tagajärge lootis või tahtis olla meestele ainult lahke palwetäitja, sellest ei räägi ajalugu.

Lõppeks ta andis saadikuile weel pika õpetuse, kuidas nad pealinnas pääsewad riigi-isa lähedale ja temale saawad palwekirja ära anda. Kui kirja suure ümbriku sisse pistnud,

felle mitme aukartust äratava punase pitseriga finni pannud ja keiserliku majesteedi nime vägevate tähtedega peale kirjutanud, lausus ta:

„Selle kirjaga lähete siis hommikul enne kella üheksat Tallveepalee ette ja ootate seal niikaua, kui keisri-härra astub välja. Siiga kaua pole teil oodata, sest keiserlikul kõrgusel on viisiks ikka umbes kella üheksa paiku ilmuda paleest. Teie näete, et kiri on nüüd finni pitserdatud. Nõnda ei tohi te teda aga keisrile ära anda, vaid lahtiselt. Kinni panin teie palvekirja sellepärast, et ta enne keisri-härra kätte saamist mitte mõne teie vastase pihku ei satu. Te peate teadma, et Peterburis keisri ümber, kõrgetel riigiametitel, on palju siitmaa mõisnikke, kes peavad alati teraselt silmas ja kannavad selle eest hoolt, et nende talupojad palvekirjadega ei pääseks riigivalitseja ette. Näevad niisugused teid palee ees kirjaga, siis tulevad muidugi kohe pärima, kust oled ja mida tahad, ja kui kiri oleks lahti, võtaksid nad selle ära ja toimetaksid teid sinna, kus te mõni aeg enam kuud ega päikest ei näe. Kinnist kirja aga, mis keiserlikku nime kannab ja mille pitserid nad peaksid lahti murdma, ei julge nad teilt ära võtta. Nüüd peate aga, kui majesteet ilmub ja paneb teid tähele, kärmed olema kirja ise lahti murdma. Kätku lasfute üksteise kõrvale põlvile ja hoiate lahtist kirja niikaua kõrgel, kui see teie käest keisri enese võl tema abjutandi poolt ära võetakse.“

Saadikud kirjutasid enestele majori-härra õpetuse muidugi hoolfasti kõrva taha ning sama päeva õhtu eel, 12. jaanuaril, sõideti postihobustega Peterburi poole edasi. Iim mõllas tuisata, pime öö tuli peale, aga jaamast jaama rutati püsimata edasi — veel üks päev ja öö, kuni kolmanda päeva õhtuks jõuti pealinna. Pärani filmil vahtisid kolm eesti talupoega, kes näinud ainult kodumaa väikese linna ja linnakese, postifibitkasti seda miljonite tulede valgustusel färatvat hiiglalinna, mille määratumad ehitised, nende toredus ja rahva ilmatu fihhin fuurtel laiadel uulitsatel efines nende imestavalle filmadele otsekui mõni muinasjutuline uus maailm.

Õidalitõbine.

Wäsinud rändajal, kes lähenes wiinakuu hakatusel 1860, wõidetwiku eel, Kugli külale, pakitses süda rinnus nii wäga, et ta jäi taoti seisatuma, tõmbas sügawasti hinge ja tõbas käega põue mööda, nagu tahaks elufat, kes ta südant nii wäga pitsitas ning küünistas, tabada ja metsa wifata.

Tundmusele, mis tarivitas ta hinge kallal wägivalda, ei teadnud ta nime anda. See koostus mitmest üksteise wastu käitwast jõust. Õkendaiva rõõmuga heitles winduiv kartus, naerataiva lootuse peale rõhus tuhmit hauduiv umbusaldus, lõbusa ettekujutuse kustutas hirmuga segatud kahtlus nagu nõgise käega. Ja siis algas wõitlus ümberpöördult. See oli see teadmatuse erutaw, wintsutatw, õgiw tundmus, mille foetawad enese sünnitatud aimdused, head ja halwad aimdused, üksteise wastu üles hässitatud. Aga seda näriwat pakitsust tunneb ainult rind, millel on wõimsaid tundeid, milles elab, liigub, käärib midagi, millel on jõudu mäsfata, tormitseda...

Üks ainus põhjus täitis rändaja põue selle suure nimetu wõitlusfega. Ühe ainfa elawa täpi ümber keerles kõik see määratseiw lainetus, mis ta hinge tahtis matta, mis wõttis jõu ta jalgadeft, nii et ta, kätt südame wastu surudes, pidi seisatuma.

Kuidas ta meel nüüd peaks olema?

Mida ta nüüd minust peaks mõtlema?

Kuidas wõtab ta mu wastu?

Mida loen weerand tunni pärast ta filmast? Mis otsuse mõiatawad ta film ja suu minu üle?

Need ei olnud uued küsimused, mis ta enesele esitas. Ta oli neid juba rohkem kui poolteist aastat peas tveeretanud — niikaua, kui ta temast oli lahus olnud. Aga praegu, kus suur filmapiik seisis nii lähedal, olid nad nagu uueks saanud, nende siju oli muutunud elatavaks, põnetavaks.

Pole õige, et aeg ja lahutus panevad armastatud inimese ununema, südamet ja mälus kahtvatuma. Hoopis vastupidi — see inimene võidab omale lahutuse ja ajaga hõues ja peab kaju, mis on sõratavam, ihaldatavam, nõidutavam kui kunagi enne. Kahtvatub, kustub ja kaob ainult see kõik, mis leidus temas ja tema juures vähem-meeldivat, mittefobivat. Tema kaju ümbert hävineb vari ja järele jääb selge, küldne valgus.

Oh, et see nõnda oli!

Sellest just see kartus, see kahtlus, see umbusaldus rändaja rinnas.

Nõnda oli inimene, keda ta armastas. Ent kuidas ta oli ise! Kuis kadus tema tume iif selle helendutva kaju kõrval, kuis pidi ta pelgu pugema selle sõra eest!

Ma ei ole ju väärt, et ta on mu naine! Ma pole väärt, et ta mõtleks minu peale, et ta mu vastu võtaks nende filmadega, selle suuga, nagu hilmustab mu süda!

Taatvet Lõhmus mõistis enese priiks paljudest süüdest, mida pidasid süüiks seadus ja ilm. Aga süü, mille ta Anu vastu forda saatnud, võttis ta enese peale — endamisi vähemalt. Ja ta läks patukahetsuse-hetkil ja igatsusetundidel koguni niikaugele, et ta nende arvu märkja rohkendas, et ta pani enda arvesse süüsid, mis süüd ei olnudki, mida Anu ifegi süüdeks ei pidanud. Ta kaebas enese peale hoolimatuse, valjuse, külmuse pärast, mis polnud aga naisele sugugi tunduavaks saanud.

Kui keegi tal praegu oleks küsinud, kas ta peab patuks keda, mille pärast teda aasta ja kuus kuud vangis oli peetud, siis ta oleks kostnud: ei. Aga ta oleks juure tähendanud, et ta loeb endale raskest süüiks keda, mis ta asja nõnda

ei toimetanud, et naisel poleks sellest kannatada olnud — miks ta ei iwarjanud iwargufesjaladust ka naise eest. Ta ohtwerdaks poole oma elu, kui ta iwdiks need kaheskateistkümmand kuud oma minewikust kustutada, et kiritööd uuesti ette iwdtta ja nõnda toime saata, et Unu sellest ei tarwitaks filmi niisutada ega südant walutada lasta.

Kuidas ta meel peaks olema?

Kaks forda oli naine käinud teda selle aja sees Tallinna iwangifojas iwaatamas. Uga tema olekust, tema sõnadeist ei selgunud selle iweerand tunnifese iwältel, mis neil koosolemikseks anti, midagi ilmekat. Ta seisis iwangi ees, lastis filmad tema hallist rüüist üle käia, iwaatas tumedas ruumis ringi, ja kui ta pilgu wiimaks mehe näole heitis, iwarjas selle selgust hall iweši ja iweel mingi tihe hall loor, millest Taawet ei suutnud läbi tungida. Ja tema suu, see ei mõistnud muud kuuldatwale tuua kui: „Palu jumalat, Taawet, palu ööd ja päetwad jumalat!...“ Wangi äretuus jällenägemisest oli aga nii juur, et ta niigi mitut sõna suust ei saanud, et ta määratud aja ära wiitis enda rahustamifega ja alles siis midagi oleks leidnud ütelda, kui juba lufustatud uks jälle nende iwahel seisis. Ja kuidas oli ta kuudekaupa enne juba iwaruks mõelnud ja iwalms seadnud, mida ta temalt tahtis küfida, mida temale rääkida!...

Tema meeleist oli, nagu poleks ta teda terve aeg näinud ega kuulnud, nagu oleksid nad kõik need kaheskateistkümmand kuud üksteisest täiesti eemal olnud. Selleist see päfitsetw pinetuous, millega ta tema meeleilmutusale iwastu iwaatas. Tal oli kindel nõu kofhe, efimesel jällenägemistunnil, tema hingesse tungida, kõigist kateteist läbi, mis usuline haigus ja iwdibolla mõned muud mõjud sellele ette olid kudenud.

Sahistat telst päetwa iwahet pidamata külma, peenepiifalift sügistoihma sadada. Surmakujud tantfifid selle otfatanutu sees üle uduist tosfatwa aafa ja nurme, hõljudes põgeneiwal jalal üle mustatwate kalmuridade, kadudes metsa tahja ja andes maad uutele hallendatwatele kooftakujudele. Selnatwafus

oli nii sügav, et rändaja iga sõrd kohkudes üles tuffatas, kui mõni wares kurtiva kraaksumisega kuuse ladwast lendu tõusis. Poristel teedel oli wähe käijaid. Taatwet jõudis Kugli esimeste hurtsikute juure, ilma et talle ükski omapoolseist inimesist wastu oleks tulnud.

Esimesed tuletäpid, tillufesed nagu jaaniussid, lõid siin ja seal wilkuma, wärisedes märjas pimeduses, nagu wõideldes kustutawa tuule wastu. Hurtsikute lõmmitawad fogud wenisid laiemale, kaotasid oma wiimased terawamad piirjooned ja sulasid pimedusega ühte.

Siin ja seal hakkas koer haukuma Taatweti minnes õue-wärawast mööda — tema esimesed teretajad. Ta tundis nad kõik häälest ära. Ja koera hääle järgi teadis ta, mis suguse pere juure ta sõrd-korralt jõudis. Midagi rõõmulikku, midagi julgustawat, upitawat lihwas ta hingest läbi neid klähwiwaid toone kuuldes. Pannakse tähele! mõttes mees ja naeratas. Ja kui Seenepalu Muri jättis haukumise korraga seisma ja keerles sõbralikul wingumisel saba liputades rändaja juure, läbis liigutusewoog Lõhmuse südame. Ei puudunud palju — ja ta oleks koera pea, mida ta tänulikult silitas, suu wastu litsunud.

Muri tundis ta ära ja rõõmustas ta tulekuft — kas pidi see olema heaks märgiks?

Ta tõukas oma jämeda kepi tugewasti porisse ja astus edasi — enda tundes nagu fergemal sammul.

Kuid warsti kuulis ta koera häält, mida ta mitte ei tunnud, ja see häält oli wihane. Ühest õuest tormas, hüpates määratuma hõlpsuga üle aiamulgu, suur must rakkaja põlewate filmade ja paljaksistud hammastega wälja. See oleks külamehe märjast hõlmaft räginal finni hakanud, kui teda poleks wõõra jäme kepp wiimasel pilgul fundinud taganema. Ribedal pealetikkumisel, hoides pead salalikult maha ja teha hüppel, järgnes ta wihaselt haukudes teekäijale, ja see sai taft alles siis rahu, kui ta temale wäikese matfu nina peale oli annud, nii et ta kilkawal kiunumisel aia taha põgenes.

Taatvet peatas sammu ja lõi pilgu tumedale lasule seal-pool aeda, mille teisest otsast kiilus kollane tulisilm välja. Talle tõusis rinnast midagi fibedat kurku. Siin, kus teda nii tagedalt teretati, oli tema kodu. Tema endine kodu. Ta teadis juba, et seal valitseb ammugi võõras, ja selles teadvuses ning pimeduse pärast pidi ta talust tähele panemata mööda minema. Must koer aga sundis teda seisatuma ja andis ta mõtetele mõruda pöörde.

Uhe ainja laia, kõrvetatva hooga käis tal kõik hingeist läbi, mis teda selle mustatva tahmaoopa seal aia taga ühendas. Seal olid asunud tema vanemad ning vanemate vanemad ja jutud ning looksed nende minevikust, mis hambuta suud talle vestnud, mõlkusid tal poisikesepõlves nagu magusad muinasjutud meeles. Teadis ta ju enesegi olevat ühe neist Lõhmustest, kelle tugevusest võdi osavusest, tarkusest või võrkusest teati järeletulevatele põlvedele veel rääkida. Ta seal ei asunud nüüd mitte enam Lõhmused. Viimane Lõhmus hulkus kerjajana, peatvarjuta hulgukena, Lõhmuse võraivast mööda ja kadestab hunte ja rebaseid, kellel on pesad ja augud. Ta sellest Lõhmusest ei teatud muud jutustada kui ainult musta. See Lõhmus oli inimeste killast välja tõugatud... Ta peast vilksatas läbi ta lühike, aga õnnelik lapselõlv nagu kitsas päikesekiir; teda oli kiidetud teraseks, väledaks, hea pea ja veel parema südamega lapses. Kuis oleks kaunis olnud, kui ta ses eas oleks võinud ilma kaduda! Oma paltav käsi peas, isa naerataiv film põsel. Nende hea pojana. Nende pai-lapsena, keda vaadates nende truud südamed löid julama. Aga nad olid pugunud mätta alla teadvusega, et nende Taatvet kõnnib värteed, libiseb hufatuse poole, ja nende kustunud filmad leiti olevat märjad... Kui ta neid filmi veel kuidagi oleks võinud kuitatada!

Ta lõppeks tuli talle meele see eluke — lühike, aga lai võõt säravat valgust —, mis ta Lõhmuse hurtsiku õlgatuse all oli Anuga ära elanud. Iseäranis esimesed kaks ja pool aastat, kuni wigase lapse sündimiseni. Kui Taatvet õnne-

mõistet enesele kujuliselt tahtis waate ette manada, siis ta mõtles selle aja peale. Nad olid sel ajal teineteist kõige paremini mõistnud — pea ja hingega. Ka peaga. Küll oli Anu juba siis olnud jumalakartlik inimene ja tema loomulik mõistus ei ulatunud tavalisest taluinimese-mõistusest üle. Aga tavalisest põdemisest, millega usuhaigus ta fikseeritud jõud kõdunema pani, oli ta waba, ja mis tal peas puudus, seda tahtis ta ohtrasti hingeliste ja iseloomuliste fullateradega. Taarvetit õnnistasid, soojendasid, toitid ta imevääriline headus, heldus, ohvrimeelsus ja see lapselik-waga ja lapselik-puhas wiis, kuidas tema neil omadustel põhjenevad arvamised elu kohta ta suu kaudu avalikuks said. Anu ei kõnelnud tarkust, aga ta kõneles armastust, halastust, andeksandmist. Sa mida ta hing tundis ning suu kõneles, sellest läikisid ta filmad, need kaunid filmad, millel oli Taarvetise selle kõige kurjematelgi tundidel nii suur mõju.

Seal, ses hürtsikus, mille üle sügine pimedus oma musta tiiva heitnud, oli ta Anuga õnnelik olnud. Kus on hürtsik, kus ta weel wõiks niisugust elu maitsta? Mõne päewagi? Mõne tunnigi?

Ruttu tegi ta minekut. Riisa pere, Anu praegune asupaik, kerkis talle filma ette. Nagu kare käsi hakkas ta südame ümbert kinni ja pigistas seda. Wägisi hurjutas ta peale-tormatavad mõtted minema, furus nad jällenägemis-ootuse põnewuse alla ning kõndis tee kuni Riisa talu õueni peaaegu joostes ära. Wärisewa, kobatwa käega atwas ta madala ukse, ja kui ta sisse astus, ei seletanud ta film esimesel pilgul midagi peale peerutule, mis talle kollaka kumana nagu läbi paksu udu wastu paistis. Siis alles hakkas ta iverjusid, fogusid, kujusid märkama. Esiotsa weniwates joontes. Aegamööda tundis ta nad aga üksahaatval ära.

Seal istus Riisa Mihkel tule juures, lauluraamat põlivedel. Tema lähedal perenaine Liisu, kedrates tasku. Wokki wurlistas ka Liina, kuna Maril olid sukawardad käes. Üri näis olewat peerulõmmu kallal ametis. Mikku toas ei olnud.

Sa toas ei olnud ka seda, kelle pärast külalise süda põues nii vägevasti pekksis, et fogu ta teha tundis nagu põrutust. Eltse ei tulnud talle meelegi.

Nad kõik olid märksa ivananenud. Wanad kui noored. Sa ivananedes kuitvanud. Nagu puud liiga lahjas maas. Wanadel oli rohkesti mulda näos ja noortel rohkesti ivandust. Mikhli pikad juuksed hallendasid juba nagu kuusefammal ja murekraavid kulmude vahel ning nina nurkadeft juu äärteni ulatuvad ivagadufetvoldid lõikasid sügavale ihusse. Siisu fogu nagu oli kofku tõmbunud, krimpju kiskunud, kolletuks tõdunenud nagu kuitvatatud õun; ta filmade ümber oli nii palju lõdvenenud nahajaofesi fogunenud, et peaaegu ükfi veel terad ivälja paisfids — ifetvärki luurava, torkava pilguga. See nagu oli ufutule ja murepõua kätte nagu kõrbunud.

Need nähifed, mille külaline ü h e waatega, sekundi ivältel, ebatahtlikult enefesse ivastu ivõttis, täienefid sama fiirelt, kui ta film, mis hoopis muud ifikut otfis, lennul veel ford riivas kolme noort inimest. Senife ivangi meeleft oli, kui näeks ta kolme faasivangi enefe ees. Rahivatunud, kuitvetunud, nälginud. Inimesed ivähese leitvaga ja veel ivähema õhuga. Need kolm on üles kaitvanud, Lüllist on Süri, Mannist Mari, Liinast noor tüdruk faanud. Uga nad on kaitvanud ainult kuitva fondi pooleft, mitte jelle pooleft, mis fondi ümber ja fondi fees. Werveivaene Liina — fitfa nääpsunäofefega — ja punapealine Süri — kõvera kufkaga tedretäheline poifföödlus — nad on nagu pimedas keldris pikaks iveninud, putkaitunud kartulikaitvud, ja ainult lombak Mari oma madalama, mafajama fehaga tuletaks nagu iveidi elujõudu meelde, kui ta iviftrikkudega faetud nurgelifest näoift paistaks ivähegi elaitvust. Uga seda pole ka teistel. Waimfelt on nad niifama keldritaimed nagu Marigi. Mürilt, tõntfilt, peaaegu lollakalt ivahitvad nad tuppa ilmunud mehele ivastu, ilma tüfil ajal äratundmis-märke ilmutamata.

Lähleb aga ka aega, enne kui mõlemad ivanad teatvad, kellelega neil on tegemist. Wõõra teretufe ivõtavad nad ivastu,

enne kui teda lähemalt hakkavad wahtima. Tema häält ei näi nad tundwat. Siis tõstavad pead, keerawad kaelu ja tunnistades roomawad nende pilgud fogu mööda alla ja alt jälle üles.

Mees on narune, porine, märg. Salas on tal katkised iwene saapatükid, kaetud fäärteni pakku fatwise mudaforraga. Seljas laia kraega finihall mantel, räbalas, lõhkiste hõlma-dega, narmendawad otjad iwöö wahele pistetud. Ta nudiks piiratud pead katab iwana pleekinud futuimüts, millel noff eest ära. Kaela ümber on iwõimatu pakult midagi seotud, millest ei saa aru, kas see on kofkufeeratud tafune särk, jahufott iwõi midagi muud, kuid fall ega rätt pole see mitte. Ja nende räbalate feest wahib iwälja nägu, millele rohkem kui poolteist aastat loomataolift ahela- ja kütke-elu oma mitme-fugufed pitferid on iwajutanud.

Kuna nad teda wahitwad ja tunnistawad, jääb üks ja fiis teine iwoff feisma ning iwaga peremehe põlwelt kufub lauluraamat maha, mille ta üles tõstab, kuid seejuures unus-tab ta raamatut fuudlemast, mida ta muidu ifka teeb. Ja kui nad ta ära on tunnud, tekib fügaw iwaihus, ja ainult kõige noorem libistab huulte wahelt pooltotal üllatufel: „Taaivet!“

Tulnufale ei astu ükski iwastu, feegi ei firuta talle kätt, ühegi näole ei ilmu teretawat hekfigi.

Ja ta on nende perekonna-liige. Ja ta on neift aasta ja kahetfa kuud eemal olnud. Ja ta oli feal, kus elawad õnnetud.

Õfegi lapsed, kelle sõber ta enne oli, ei lähene talle. Õfegi nende paletel ei seifa midagi peale kartliku iwõdrastufe.

Õnnetule näib foguni, kui nihkufsid kõik koomale, nagu ühinedes tagafitõrjumifeks, iwastufeismifeks...

Ja nüüd ta märkab, kuidas äia ja ämma filmades — pikkamifi, nagu iwõtab tuld iwääweltiff — lööb midagi kiir-gama ja kuidas nende närtsinud ja põudunud nägudele figi-ward uued kurrud, krimpjud ja krooked, mis märku annawad feesmistest käärimifest. Ja see käärimine peab olema iwaelif.

„No, mis sina, külamees, siit pereft otsid?“

Pikkamisi ja rahuga tulevad sõnad jumalafulase suust, aga nad on mürgise fastetud.

„Oma naist.“

„Oma naist? Kas sinufugusel siis ka veel naine on?“

Ta mehise oskab noomija tooni väga hästi tabada. Pilkatava, toriktava, targutatava noomija tooni. Pikalane sõna, ivenitav lause — ja nii ülalt alla.

„Kes ta mult siis ära võttis?“

„Eks see, kes kärnased lambad lahutab tertvetest.“

„No, siis põle veel mingit lahutamist olnud ja parem oleks, Mihkel, kui mulle ütleksid, kus ma oma naisega võiksin kofku saada.“

Wäikese mürgise waheaja järel:

„Wõi seda kofkusaamist siis nii hädasti waja on... See wõib ju aina lühikeseks filmapilguks olla, ja eks sellega joo edaspidi kord aegu, kui juhtub...“

Dõhmusel suriseb weri kuumalt südamest, paiskub läbi soonte ja tõuseb pähe. Tuba ta ees kõigi inimestega kaob üürikeseks jälle uttu, punakas uttu.

Mida tahab see inimene sellega öelda? Kas Anu wahest otjusele on jõudnud — —? Aga ei, ta ei taha sattuda äretusse selle mehe ees, kes teda oma kristlikus wagaduses juba esimesel jällenagemishetkel hakkab piitsutama nagu koera.

„Kas meie kofkusaamine jääb lühikeseks wõi ivenib pikaks, eks see ole meie mõlemate asi,“ wastab ta wälise rahuga. „Sinu käest ei küsi ma ju muud, kui et kus Anu praegu on.“

Kuna Mihkel põlgliku jonnakusega waikib, wõtab Diisu sõna. Ta käbarane nagu kisub kofku nagu siili nahk ja mõlema filmakesed kortsukeste sees süttiwad sädemeteks. Ta ei oska wanamehe kombel sõnadega wõinduda, asja ümber sõõri hõlvida, targutatavate mõistufäänetega mängida, waid kopjatab asjale otjekohe plhta.

„See jäägu küll wiimaseks forrats, Laawet, et ja oma jalad meie läwe üle tõstad. Siin on maja, kus elab jumal

ja tema püha sõna — jõledatel ei ole siin aset, ivarga- ja röövlispefaks ei lafe meie oma koda teha...“

Ta lõug hakkab tudisema, ja ivoki tagant tõustes paneb ta oma ivagad käed rinnale kentsakalt risti.

„Ja oma naisest reagiõ. Sinu sugufel ei ivõi meie majas naisst olla. See, kes meie juures elab ja — jumal paraku — enne sinu naine oli, on meie jumalafartlik tütar, kessel ei tohi tegemist olla kurjategijate ja jumala pilkajatega. Sina arvasid ivist, kui kuradiforterist välja said, et lähen aga nüüd Riisale naise juure — eks äi ja ämm anna ulualust ja kõhutäidet temale ja minule. Aga effid, mees! Warastele, lafarditele ja jumalapõlgajatele ei anta Riisal õomajagi! See oleks patt, mida taevane isa meile andeks ei annaks.“

Ei ulualust, ei kõhutäidet, ei õomajagi iväfinud, nälginud inimesele! Ja seda ütleb taevase isa nimel see hea südamega, helde loomuga inimene! Ta iveti suu ümber löõb tufsuma mule, mis on pigemini heldiv kui mõru.

„Kulla ämm,“ ivastab ta peaaegu pehmelt, „ma põle ju teie käest süüa ega juua, ei peatvarju pikemaks ajaks ega õomaja tänafeks õõks palunudki! Minu juust põle muud sõna tuld, kui küsifin, kus on Anu.“

„Sa näeb, et teda põle kodu,“ ivõtab Mihkel jälle sõna. „Sa mis sa ta järele nii iväga pärid, kui kuuled, et temast ei soa sinule enam naisst ega sinust temale enam meest. Jumala ja meie tahtmine seisab teie ivahel. Sellepärast, mees, annan sulle nõu: mine ära meie filmist — sinu nägu juba on meile hirmus — ja ivoata, kuda sa oma raiskuläind eluga toime faad... Istu uksest välja!“

Sõbralikku ivastuivõtet ta nende inimeste poolt küll ei oodanudki. Aga et nad ta ivastu õõd tänawale iviskatvad ivihma ja külma fätte, et nad ei luba oma katuse all tal iweerand tunnifest jalgugi puhata, et nad tema ivastu kõige algelifematki inimlikku faastunnet üles ei näita, seda poleks ta ometi mitte uskunud. Ta ivaatas ühe pealt teise peale, ja ta rinnas tuifas tundmus, mis oli faugel eemal ivihast

ja põlgusest. Ta nägi enese ees kaht inimest, kes ei teadnud, mis nad tegid — ta nägi enese ees kaht haiget. Seepärast pööras ta neile sõna lausumata selja — iga vastus oleks olnud asjata suukulutus — ja astus uksest.

Wälja wõrtaiva tahta jäi ta aru pidades seisatuma. Kust leida Anu? Nähtavasti kuuste ei tahtnud nad talle öelda, kus on nende tütar. Et ta pole kodumailt eemal, et ta elab Riisil nagu ennegi, see oli nende sõnadeft selgesti osutunud. Tärelikult pidi Anu olema külas ja kusil teises peres.

Taawet ei tarwitfenud kaua pead murda, et otsusele jõuda, kust talust naist kõige pealt otsima minna. Muidugi talust, kus elas ta „ufutwend“. Ja fähku pööras ta sammud Tõnu-Beetri poole.

Niipea kui ta tänawal uuesti tundis külma pori oma jalgade ümber ja kalki wihmamärga pea ning teha ümber, lewis ta põues ärarääkimata rõhuw tühjuse- ja üfsinduse-tunne. Raputaw wärin läbis ta liikmed ja pani ta hambad lõgisea. Ta meeleft oli, kui hakkaks ihu tal tarduma ja hing selleft ihust hirmul wälja kippuma. Pimedus ta ümber lõi pilkafeks, läbitungimatuks, ja faugelst eemalt kuuldus nagu nutlik ulgumine. Ahastaw küsimus: „Kas ma olen üffi, tõesti üffi?“ puhkes ta hingest ja pitsitas tal kurgust farjataiva ohke.

Tõnu-Beetri kambri aknast paistis tuluke. See wedas üle mustawa õue, üle raagus sirelipõõfaste ja üle nõrguivate aiaroigaste wafefarwaliselt kumawa walguferwõõdi. See ei wõinud olla ahju küljes põleiw peerutuli, feks oli ta liiga hele, wald akna taga, laual, pidi põlema küünal. Ja ligemale astudes nägi Lõhmus, et ta oli õieti oletanud. Kaswakuünal rahutult loitlewa leegifefega tuli aknalaasi tagant selgesti nähtawale. Lähema waatega märkas ta kaht inimpead tulu-fefe juures. Et aknafefe pisufefed ruudud wihmast märjad ja kõif, mis klaasi tagant paistis, oli fume, siis ei tunnud Lõhmus kumbagi inimest ära. Wastufeismatu tung ajas teda aknale ligemale. Ta waigistas koera, kes tema peale haukunud, meelitamise ning taskust leitud leitwafoorufefega ja astus siis

üsnä afnafese lähedale. Sügavä pimeduse päraſt pidi või-
matu olema teda toaſt näha; pealegi hoïduſ ta natufe valguſe-
païſteſt kõrvale.

Ta polnud eſſiteel, otſïdeſ naïſt ſiit taluſt.

Uſuvenna juureſt.

Seal ta iſtuſ.

Ta ſeal iſtuſ ka ta uſuïvend.

Nad iſtuſïd kõrvuti väïſeſe afna-aluſe laua taga ja
olïd tegetuſeſ kõhuka raamatu kallal, miſ ſeiſïſ nende eeſ
lahti.

Muïdugi Piibel.

Unu lugeſ — tema häälekõla oli läbi afna ſummutatuna
kuulda — ja peatuſ vaheetuſvahel, et uſuvenna poole üleſ
vaadata ja tema vaheleerääklmiſt kuulata, miſpeale nad ſat-
tuſïd lühemaſe või pikemaſe mõttevahetuſſe. Näïlikult
püüdüſïd nad loetataväid pühakirja-kohti endile vaſtaſtiſku ſe-
lata. Meeſ afna taga tundïſ enda põltvi nõtkuſvat, kui ta
pilſ tabaſ eſimeſt forda naiſe pead. Ta tundïſ ſelle pea ära,
enne kui nägi ta nägu. Mõlema te kättega aſuſ ta tugevaſti
oma ſepi ümbert ſinni, ſeſt pähe ſööſtnud kuum tveri te gi ta
filmað kirjuſ. Ta ſiïſ järgneſ tundmuſ, milleſt ta ei teadnud,
kaſ ſee oli hingeline või ihuline. Ta ſeeſ löi midagi põle-
tavalta valutama, midagi haſkaſ nagu rebenema ja lõhkema.
See tundmuſ aſtuſ puredeſ ta kallale, kui ta naiſe pea
pealt vaataſ mehe peale. Mõlemað pead olïd nii ligiſtiſku,
et ta ühte näheſ ka kohe telſt pidi nägema.

See kõïk oli alleſ midagi aimeſarnaſt, midagi ettenäge-
tuſ, teſknud nende mõlema te ſõbraliſtuſt kooſiſtumïſeſt, nende
peade ligiſtiſkuolemïſeſt. Uga tooel mõni filmapilſ — ja va-
ritſeja afna taga haſkaſ tegema tähelepanekuïd ja koguma tähi-
ſeïd, mida ta kuſjaſ nagu tulïſeïd ſüſi hunniſkuſſe, kuni neiſt
üleſ leeglitſeſ ſiitvufe mürgine lõke.

See meeſ ſeal — miſſugute filmaðega vaſhib ta enda
kõrvõal iſtuſva naiſe peale!

Need on filmað, miſ imetvad, õglitvad, neelatvad...

Ja kuidas vastab naine neile piltudele? Kui ta pöörab näo usuvenna poole, kui ta lööb laud üles, siis lendab midagi hõlguvat, säravat, midagi vaguvas, rõõmsas tules põlevat ripsmete alt välja selle mehe himukalt naerataiva suu poole...

Uga varitseja kogub veel enam süü.

Kui Anu loeb võdi kui ta jutu sees, arutatavat piibli-kohta veel kord üle vaadates, filmad raamatule langetab, siis nihkub Madis temale sagedasti ligemale, tehes, nagu vaataks temagi raamatusse, ja siis puutuvad kofku nende õlad, puusad, wist ka põlved. Ja wahel tikub see mees naisele nii ligi, et tema otsaesise parempoolne nurr puudutab Anu lõuga. Ja nüüd puutuvad mõlemate põsedki kofku, ja see võib ainult sellepärast sündida, et naisel midagi selle wastu ei ole, et ta seda ei püüa keelata, sellest hoiduda.

Ei, ta on sellega nõus! Ta võtab selle lõbuga wastu!

Weel enam: ta teeb sedasama ka ise!

Seft kas polnud praegu tema see, kes lõi pea mehe põsele nii ligi, et need kofku puutusid, kui ta raamatu teise ette lükkas, et selles temale üht kohta näpuga näidata!

Kes neid mõlemaid seal nõnda näeb istuivat, ei võdi teist arwata, kui et nad on pruut ja peigmees võdi naine ja mees...

Waritseja hingest mühab hetkeks midagi läbi, mis kärib tal afna puruks lüüa ja selle naise sealt kartwupidi välja kiskuda.

Uga ainult hetkeks.

Wapustusele, mis ta sisemuse mäsama ajab, järgneb wastand: nõrkus, lõtius, ärarääkimata rusutus olek. Ta tunneb enese olewat nagu läbi peksetud, jalge alla tallatud, tümaks muritud. Ja kirjeldamata kurbus asub ta hingesse, see jõuetu kurbus, mida tunneb wahel pikaldane põdeja, kurbus, mis nutab ja nuuksub ja mangub halatjust.

Lõhmus astub afna kõrvalt ära, tuigub, kobamisi kepiga teed otjides üle porise õue ja astub Lõnu-Beetri wärawast

välja, ilma talusse sisse astumata, ehk ta liit küll oma naist
tuli otsima.

Ruhu ta jalad teda nüüd kannavad, seda ta ise ei tea.
Ta kõnnib ainult, kõnnib nagu liikuma pandud masin. Ta ei
märka, et ta väärab vahel kraavi või vihmaloikudesse,
kus ulatub külm, porine veefi tal peaaegu põlvini; ta ei pane
tähele, kui ta põrkab siin ja seal rinnuti vastu aeda või värav-
toat, sest pimedam kui väline ilm on ilm tema sees.

Mitte ainult, et tal mingit mõtet peas ei ole — tal pole
ka enam mingit kindlamat tundmust rinnas. Kõik on nagu
valjuõuetusse hängunud, nagu halvatus — hing ja ihu.
Tal pole almugi, kui kaua ta nõnda mööda tänavat, mööda
vainut, mööda küla ääri ümber wantfib. Korruga tunneb
ta janu. Vanu millegi järgi, mis uputab, mis sellegi tume-
tuima käärimise, mis tal südame all veel laisalt liigub, kus-
tutaks, uinutaks. Ta tunneb vastuseismata himu viina järele.

Ja kuna ta, ärgates meelemärgusele, ringi vaatab, leiab
ta enese kõrtfi ligikonnast. Need kaks valgustatud akent seal
on Lihase lõbuallika omaid — ta tunneb nad ära enam taju-
misi kui filma nägemise järele. Ja tõtates seab ta sammud
nende akende poole.

Kõrtfi ees, ukse lähedal, seisavad kaks märga, külmeta-
vat hobusefonti, pead norus. Akendest paistev nõrk valgus
langeb nende väsinud peadele ja tülpinud kehadele. Rahvast
ei või kõrtfis palju olla, sest valjumat häälekõma pole kuulda.
Seda parem. Lõhmus ei tahaks kellegagi sõna rääkida. Oleks
hea, kui ta võiks üffinda olla, tummalt nurgas istudes maiteta
uimastust ja uputust segi.

Ta leiabki kõrtfi juures toas peale kõõrdfilma ainult kaks
inimest eest, seda ta kumbagi ei tunne. Wiist võõrad läbi-
sõitjad. Nad seisavad leti ees, üks viina, teine õlut rüübates,
ja ajavad iva Lihasega laia juttu. Lõhmuse sisseastumist ei
panda tähelegi. Näilikult on kõrtsmik mingi naljaloo vestnud,
sest kõik kolm naeravad täiest suust.

„Mine nüüd kirkupappijääd reakima — üks sama hea kui

teine!" lihas wiinarüüpaja kuulnud jutu jätkuks. „Kui sa neid reastoolis kuuled maanitsufi maha puistama ja palveid taewa poole wihtuma, siis mõtled: ega see mees ise teagi, mis patt on, see elab jumalaga nagu wend wennaga, päris peaingel ise, ja nutab aina meiesuguste waeste pattude pärast. Aga näe!"

„Jah, nagu meie Paulsengi Amblas," võtab õllejooja piipu toppides sõna. „Kirikus kuula aga teist! Küll ta teab, mis on must, ja küll ta teab, mis on walge. Roguduse juures muidugi. Mees joodikuid witsutama, mees hooraclu huffa mõistma, mees kasusse läind tüdrukuid hurjutama. Aga mis ta ise teeb! Rogudus teisel kasulapfi täis, nii poegi kui tütreid. Ei tunnegi mees kõiki oma liignaiši enam, nii palju on neid... Ega tea, kas olete kuulb, mis meie hingekarjafega mõne aja eest ühe sohilapse pärast juhtus? Lugu, et naera kaffi! Rogu kihelfond nüüd menu täis..."

Lihane ega teine kõrtfiline ei tea, millist juhtumust Ambla mees mõtleb, sest õpetaja Paulseni kohta käib palju kõbitawaid jutte ringi. Seepärast paneb mees, kui piip hakanud tosfama, juu käima.

„Eks õpetaja võta ühel pühapäewa-hommikul kõstrega feltsis rahwast lauakirjutusele. Ilmub foa Kufeivere mees Kernu Suhan kirjutusele. Mees astub laua ette.

„Sooiwid lauale?" küsib kirikhärra.

„Ei, õpetaja-härra. Palun last ristida."

„Kelle laps see on?"

Selle ja selle tüdruku laps.

Kui lapse nimi ja waderid üles tähendatud, järgneb wiimane küsimus:

„Mis on lapse isa nimi?"

Mees waikib.

Õpetaja küsib weel kord.

Mees wahib nagu abi otsides kord tema, kord kõstri, siis rahwa peale, maigutab moffi, nagu tahaks midagi öelda, aga sõna ei tule tal suust.

„Kas siis lapse isa teada ei ole?“ pärib õpetaja käreiltult.

„On küll.“

„No, miks ja siis ei ütle?“

Ei midagi — mehel suu jälle finni.

Nüüd katseb küsija kannatus, ta kärgatab: „Ma küsin, kes on lapse isa?“

Viimaks ometi pääsevad Kernu Suhani keelepaelad walla, ta vastab kartlikult:

„Õpetaja-härra ise, nagu tüdruk tunnistab...“

Oi, ja jägaja! Kõik kuulavad kiki kõrvul, ja kui vastus Suhani suust kullund, walgutavad kõigi pilgud kirikhärra peale kofku.

See on näost punaseks ja siniseks läinud. Wisstab sule sõna lausumata lauale ja kaob teise tuppa... Rahwa seas aga kõhin ja sohin: „Ei tunne mehike enam oma naissi! Wõi need Marid ja Siisud, Suulad ja Maied siis kõik meeles seistwadki...“ Ja põnevouslega oodatakse, mis sünnib edasi.

Natuse aja pärast ilmub hingekarjane kirjutusetuppa tagasi, kogeleb häbemata walest ja teotusest, ähwardab haagrehiga ja ütleb wiimaks Kernu Suhanile:

„Suhan, ja tuled pärast jumalateenistust minu jutule!“

Suhan teeb, nagu kästud. Kardab natuke ka — ähwardati ju haagrehiga. Siiski võtab südame rindu ja mõtleb: Mis ta mulle ikka võib teha! Tüdruk tunnistab — ega mina ole süüdi.

Õpetaja võtab Suhani jutule. Seltsab kõrgel oma wägewal laiusel ja pikkusel mehe ees ja küsib sügawa häälega nagu tõrre põhjast:

„Atle ometi, Suhan, kuda ja julgesid hulga rahwa ees oma hingekarjasele niisukest häbi teha ja tema peale niisukest jõledat rumalust reaktida?“

Mees wäidab et tüdruk ise seda kindlasti tunnistada.

„Soo?“ Ja õpetaja pöörab näo kõrwale. „Noh, kui ma kui lihalik inimene seda rasket pattu olengi teinud, — ja ma tahan jumalat paluda, et ta annaks selle mulle armulikult

andeks, — siiski poleks fina pidanud sihufest jala-asja rahwa ees wälja lobisema. Häbi sulle felle eest!”

„Aga õpetaja-härrad nõudsid nii waljusti, et ma pidin lapsi isa nimetama . . .“

„Wai! Sa oleksid waremni minu juurde pidanud tulema ja mulle seda nelja filma all teada andma. Nüüd aga lähed rumal jutt üle terve kihelkonna laiali . . .“

Lihane ja teine kõrtfiline itfitawad.

„Waat’ sulle tükki! Sa oleks siis weel noorem mees wõi leff!” tähendab wiimane. „Kui õieti arwan — ma nägin teda alles paari kuu eest Umbblas — peab ta kaugeit peale wiiekümne olema, ja proua teisel kodu nagu ahi.“

„Na wiiekümnetiie ümber,“ finnitab loo jutustaja, tõmates wööd pingumale ja tehes minekut. „Wõite ifegi arwata, mis ta weel siis tegi, kui oli noorem.“

Mõlemad teekäijad lähewad, kui nad Lihase sõbralikult jumalaga jätnud, minema, ja nüüd alles märkab kõrtsemif lähemalt uut külalist, kellest ta elawa jutu pärast senini ainult nagu warju näinud.

Wiimane istub käsipõsefil pifa pingi wiimasel otjal poolpimedas, ja wahib enda jalge ette maha. Miks ta oma kõrtwetaawa janutunde maha jurus ja teiste kõrtfiliote eest fida nagu peitu puges, seda ta ei tea wiist ifegi. Meeste juttu ta ei kuulatanud, ainult nende hääled tungifid talle nagu kaugeit eemalt kõrtwu. Näib, nagu oleks ta teiste äraminekut oodanud, sest niipea kui waihus teda ümbritseb, ärkab ta, ajab enese pikkamisi ja kangelit püsti ning hüüab peaaegu wi-hase karedusega:

„Kortel wiina!”

Wana kõrdfilm wahib poriga kaetud närusele külalisele tunnistamisi ja nagu umbusflikul wiitwitamisel wastu. Hääl oli ta kõrtwale nähtawastl tuttau. Ta tunneb aga endise Lõhmuse

peremehe alles ära, kui see täiel kogul leti ette, ahju lõugades põleiva peerutule walgusesse on astunud.

Rõõrdõfilma olek väljendab wilu tagasihoidu. Ei ta firuta oma endisele fagedale külalisele kätt wastu, ei tereta teda suu-fõnal, wahib aga ristamisi ühe filmaga fiia, teifega finna feina ja teeb, nagu poleks wiina-tellimist kuulnud. Hakkab wiimaks koguni, kui ta nii suud mööda tähendanud: „Näe, see ju kaugel inime,“ letil wiina- ja õllemõõtudega klõbistama.

Wangist tulnud warga wastu ei olda ju teifiti, liati kui sel räbalad ihu peal ning teadmata on, kas ta wiina jõuab finni maksta.

Lõhmus mõistab, ja põlglik naeruwõru liigub hetkeks ta suu ümber.

„Tihane, kas ma jään sulle omal ajal midagi wõlgu?“

„Ei — ei wiist.“

„Ma maksaks nüüd ää“ — ja wiskas kolmerublase letile.

See on kõik ta wارا. Wangist wälja tulles tegi ta peale nädala sadamas tööd, et teenida teeraha ja mitte just ilma kopifata koju jõuda.

Waewalt on Tihane raha näinud, kui wiinafortel klõbiseb ja ääreni täis nõrgub. Ja kõrtsmiku kuitwetanud näol on marga-gata nagu foidu wõitlust õõ wastu. Kätt ei anna ta nüüdki weel, aga juba tuffub ta jutukas suu, otstides ainet, ning mõle-mad ristamisi wahitiwad filmad saawat felle mõnusa läike, millega ta oma naljatustele oskab ilmet anda. Krabinal wõtub ta letilt paberi ja teeb felle nõidlikul rutul hõbedaks ja waseks.

„Wõi jälle fodumail tagasi — no see on mõistlik!“ algab ta käsi hõõrudes, mis tegeiwus muutub wiimaks, kui külaline jutu sabast hästi ei tahja finni hakata, sõrmede nakkutamiseks. Tihasel on see ajatwiide wäga selge. Tal nakkub iga sõrm. Ta wõib neid nakkutada üksahaawal, ilma et ükski jääks naku wõlgu, ja kõiki koos walju raginaga.

Lõhmus wõtub kortli, ilma kõrtsipapale pealt pakkumata.

See on tema kättemaks. Ta rüübab esiti kergesti, siis võtab lonksu, mis tähendab mõõdu pooleni.

Lähemal hetkel, kui elustatu vedelik kurgust alla valgunud, siiskonda täitnud kõdistatava, sütitatava käärimise ja pitšitamisega, lööb jooja filmas kerge tvina sellest lõbuhelgist läikima, mis alkoholitartvitajale joomise puhul tavaline, ja ta külmaft kohmetanud näkku ilmub veidike tvärtvi.

Hafatus oli hea. Ruttu haarab ta kortli uuesti pihku ja joob laial sõõmul tühjaks.

„Loop õlut!“

Ta sülitab viinafibeduse põrandale, ja kui ta vahutatavast toobist hea janu on joonud, hakkab ta tvanast põiekotiist top-pima piipu. Ta filmade elatu hiilgus ja põskede laiguline puna annatvad märgata, et sišemine küte jõuab ikka enam mõjule.

Ta keelepaelad — need lõdvenetvad ja pääsetvad tvarsti hoopis tvallale.

„No, mis Rugli pool siis nüüd koa kuulub? Wana tviiši kõik?“

Ta on julge, et ka Tihase juu nüüd, kus ta kõrtšililisel raha teab olevat, ei tunne paiku. Ja ta ei effi. Rõõrdfilm lasseb rinnuli letile ja atvab tvestivaratva. Et ta seisab ise-enešele kõige ligemal, siis ta alustab juttu enda käekäigu šeletušega.

„Eks siin ole mõndagi tvana tviiši, aga palju rohkem siiski uut tviiši. Endised head ajad on mõõdas, — šeda näen omast käest kõige paremini. Mafša kõrget renti — lišatašše altvu järješt juure — ja kõrts tühi nagu kirik äriväeval.“

„Animestel vähe raha?“

„Wähe neh, — tvaešus alataša kaštvamas. Ja küla maltšivettiši täis, kes on tviiina pand tvande alla. Ja mitte ükši tviiina — ka ilmsüüta õllemärjukese! Ei pišta need jumala tallešesed enam jalgagi kõrtšiläve üle, — olla maa-pealne põrgu ja mina ise tvafarvifuna sees. . . Ja tvõi šee

mell üksi nii on — malksvettijä kõi kõi tõi . . . Ela
tõi ole siis nõnna!”

„No, eks ja ole jeda wa nodifest Kuglil juba küllalt
kõku aand,” tähendab Eõhmus suitsupilve seest. „Wõid omale
wiist juba osta karjamõisa.”

Tigane tõrjub käega ja teeb nukra näo. „Tühja kah!
Põle jeda nodi nii ränka, kui arvatakse. Eks ma oleks siis
jo ammu kergema põlve peale läind . . . Aga ma tahtsin
juure lihada, et lugu weelgi hullemaks kipub minema. Ani-
mesed nagu pöörased — tahawad meie moalt ära minna ja
nurmed-niidud elust tühjaks jätta! Eks ja ole wiist juba kuuld
— wistatakse kõi kõi ja walmistatakse kihinal-kihinal sinna
minema, kus moa ja taevas kõi puuduwad . . .”

Türmi-elaniß pole sellest midagi kuulnud, ja Tallinna
sadamasa tööli olles mitte.

„Kuhu nad tahawad siis õieti minna?”

„Eks ikka sinna soojale moale. Üks ütleb Saratoõivi, teine
Samarasse. Malksvetid unistawad Kaananimaast. Wana
prohwet pidada nad Egiptusest ära wiima tõotatud maale,
kus jookseb piima ja mett . . . Kas ja jeda siis külas weel
ei kuuld? Riisa rahwas ju kõi minetul. Wõi põle ja weel
külasse saandki?”

„Ei ole,” luiskas Laawet, kuna ta kulmu üle lihwatas
pilwete. „Westa aga kõi ära, mis siin ligi kahje aasta sees
kõi juhtus — mulle on see kõi uudis. Ustufin sinu juure
kõige enne sisse.”

Ja et kõõrdõilma taju mitte liiga wõhene ei saaks, nõuab
ta weel poole „hunti” ja lasseb teda seekord pealt rüübata.

„No, hulle tüffa oleme siin selle aja sees küll palju näind
— ega ole kõi enam meeleski,” lausub Tihane suud pühkides.
„Warsti peale jeda, kui sina ära läkõid, pidi kõi jälle tulema
wiimne päew. Prohwet olla oma püha suuga uuesti kuulutand.
Endised kuulutused ei olla sellepärast täide läind, et Malkswet
palund patustele weel armuaega. Nüüd aga olla Issanda
tund ukse ees. Mõnel oli kõi, teisel nõdal, kolmandal koguni

päetugi teada, milla taevasst tuld ja tõriva hafata sadama tõdi suur weeuputus kätte jõuda. Ka mele külas kahin suur. Paluti ja uluti ööd ja päetvad. Naised muidugi kõige ees. Naised ja abiprohvõetid, nagu Tõnu-Beetri Madise ja sinu wa ai. Mõndi juba mõni päe lauldes ja haleluia hüüdes wainule ja pärast küla taha karjamaale kofku Isfanda tulekut ootama, kes pidi tulise wanfriga sõitma piltvedest alla. Kõige naljatama tembu tegi — ää pane pahaks! — sinu wa aiapapa Riisa Mihkel. Eks tema roni üks õhta, kasukas seljas, oma suure kuuse otja õomajale. Ateld mees ise, et jumala waim käst teda seal wägede Sehoõwa tulekut oodata, aga ilmalapsed naerawad, et taht oma lihaliiktu elusest weel kas tõdi tunni tõdi poole tõõrra pikendada, sest ta arwand maailma otja weeuputusega tulewat. Kutsutud teist küll puu otjast maha, aga ei tule! Jäänõd teine terweks ööks — mõned reagitwad koguni, et kaheks tõdi kolmeks ööks — kuuse otja, kuni wiimaks nalg ja kange külm mehikese maha ajand, — oli jo talwe-aeg... Wiimne päetw jäi muidugi seegi kord tulemata, ja nüüd on sellest loraft jälle natufe rahu oõd.“

Uga mõne aja pärast tulnud uus jampsimine. Ja Lihane wõestis pikalt ja laialt ära Madise kiriku Kristuse kujude loo. Naisste seas, kes puust ristikuju kõrwaleheitmise pärast kõige suuremat kára teinud, olnud „paraku“ ka Lõhmuse naine ja ämm. Wiimaseft ei tõdiwat seda nii wäga imeks panna — Mihkel oletwat ta waesekese oma palwehullusoga nõõdraks teinud — aga et Anu, see waganõ, mõistlik inimene, nii sügawale jampsi-umbusesse tõõis sattuda, seda tulla päris kahetseda. Oma ja tütar olnud siitnurgast efimesed, kes kirikus palwe ajal püsti jäänud ja teisigi sundinud püsti jääma, kes ufurändamist kabeelis oletwa wana risti juure aidanud toime panna ning ahtwardustega kirikuõpetajale peale käinud, et ta seaks puust õnnistegija jälle wanasse kohta, muidu kistawat tal sõjariist rinnast ja kirikumantel seljast.

Lõhmus ootas ärarääkimata põnetusel, kas puudutab kõõrdfilm Anu ja Tõnu-Beetri Madise wahõforda. Uga seda

ei sündinud. Kas läks katvalpea meelega võdi kogemata sellest asjast mööda — kes teab.

Ta jõudis oma jutuga nüüd maltšivettide Tiskres käimise ning waga neitsi Miina ja tema jumaliku ilmutise juure, mis oli maltšivettide wäljarändamis-tuhinale põhjust annud. Maljafalt kujutas ta jaburat retke, millest ka Riisa rahwas Anuga oja võtnud, ning oskas Miina Renningi terivet ilmutise-eten-
duft nii naeruwääriliseks teha, et isegi Dõhmus, kes kõrtsmiku jutufast suust hoopis teisi asju igatses kuulda, sattus huvita-
tud kuulatamisefe.

Tihase meelest oli kogu ilmutise-asi Maltšiveti wäljamõel-
dud komet, kelmi tüdrukü abil toime pandud pettus. Olla
ju Miinaga, kui ta jälle kord kangeks tarretanud ja siis taewa-
likke asju hakanud jutustama, proovivi tehtud, kas ta tõesti
on elutu ja tundmufeta. Ta siis tulnud wälja, et ta wõrukael
aina tembutanud.

„Kannas elada keegi maltšivet, nimega Idu Zuhan,“
westis kõrtsmik, „felle uft old nii kõikutu, et ta kord ise taht
järele katsuda, kui palju on Miina tempudes tõtt. Kui Miina
kukkund furnuks, siis ajand teisele wõimalikult ligi, et hästi
näha. Tuba old pimedawõitu ja Zuhan wõt nõuks katsuda,
kas ta sündagi ei tuksu. Uga et kätt ei saand põue ajada, hakan-
d teise jalgu katsuma: need peatwad jo furnul olema külmad.
Katsund labajalgu, siis jääri, ajanud käe riiete alt edasi ja
katsund ka põlwi. Mõteld: on ta nüüd furnud, siis ta ei karda
mingit katsumist; aga kui ta misfit kohta ihu küljes kardab,
eks tal siis ole hing sees... Koband siis käega weelgi kõrgemale
— — korraga kargab furnu püsti ja hüüab wihafelt: „Hur-
jah, häbemata!“ Ja usklikkude poole: „Teie seas on pilkajaid,
fellepärast kadus waim mu pealt!“

„See, kurat, su wigurid olema!“ öeld Idu Zuhan ja pöö-
rand seft päewast peale Maltšiveti ufule selja.“

Halastaw õde ja Seefuse pruut.

Lõhmus kuulis kõrtsniku suust siis weel seda, et Malts-
wetti ülemuse poolt juba jälle kimbutatawat. Nagu paari
aasta eest, nii pidada saaks teda nüüd jälle rahwa üleshäsi-
tajaks, nimelt „soojale moale“ rändamise õhutajaks. Püütawat
teist igalt poolt, aga kätte ei saadawat, sest ta tallekesed olewat
nobedad ja katwalad teda peitma. Ka siinsele talitajale antud
kõwa käff, „mässaja“ wangl wõtta, kui ta Ruglile peaks
ilmuma. Tema jüngeritele keelatud palwetundide pidamine siin
ja mujal, aga wõi see aidata — salaja peetawat koosolekuid
nüüd sagedamini kui senini arwalikult.

Et jõuda asjade juure, mis tal südames pakitsefid, püüdis
Taawet jutupuhujat üldiste seletuste juurest enam üksikute
kohalike isikute poole wiia. Ta hakkas ühe ja teise külaelaniku
käekäigu järgi pärima, et nõnda, ääri-weeri mööda, saabuda
eesmärgile.

Kuidas siis Pärtli rahwas elada? Mis teha tema tragi
poolõde oma usutõbise wanamehega?

Kuulis, et Pärtli Willem läinud waheajal päris totraks.
Tal käla „tojud peal“. Näha teine päise päewa ajal tonte
ja kõiksugu muid wiirastusi. Wahel wäitawat, talle tulnud le-
pikus leegitsewate riietega ingel wastu, kes teda käskinud lahti
lüüa oma usupõlgajast naisest, kui ta tahtwat õndsaks saada;
teineford jälle näinud katuseharjal wanasarwikut istuwat, kes
nosinud suure isuga ta patust küljeluud süüa, nii et Suulast

ainult veel labajalad järel olnud. Sellest hoolimata saanud feesama Suula hiljuti jälle priske pojaga maha, sest ivanamees ei olla inglil käsku tänapäevani täitnud. Kentšakas mehike! Si tegetvat enam muud kui paltvetatvat aiva; töö jäitvat kõik patust pöördimata naise ja teenijate hoolets. Paltvetamise ajal minna, nagu ta rääkitvat, kämbli-laiune tüff taetvafst lahti ja ta nägetvat ning kuultvat läbi augu selgesti, kuidas Isa, Poeg ja Pühavaim säraval aujärjel istutvad ja inglid nende ümber kannelt lüües halleluuja laulatvad...

Sanglepa omadest teadis Tihane ivesta, et need langenuid findlaufuliste maltšivettide, iseäranis kohaliste abiaposilite, põlguse alla. Sektud teiste lauvalt minevat jõulul fogemata hea fäntšakas sealihha ning mõni aeg hiljemini joonud peremees enese kuskil pulmas nii raskesti seda neetud pörgulafet täis, et peaaegu enam omal jalal koju pole saanud. Aga mis veel halvem: purjus peaga laimanud mees kõvasti Maltšiveti usku, mis ei lubatvat inimest rõõmu tunda elust, ja laulnud pulmas selle usu peale tehtud pilfelaulu kaasa, nii mis lafsub. Nüüd holduda kõik maltšivetid temast ning ta jõledast majast eemale ja mõlemad „lugejad“ külas, Tõnu-Beetri Madis ja Riisa Mihkel pannud nad prohveti nõusolemisega „ivande alla“.

Kentšakal kombel ei oleivat sarnane saatus Altsauna Tõnist veel mitte tabanud, ehk küll kurjad feeled ammu juba finnitada, et ta tarivitavat salaja nii färafat kui tubakat. Aga see tulla vist sellest, et Wiiu, tema ivaga teinepool, põletatvat ta patud oma lõõmatva usutulega ikka jälle tafa. Riisa Mihkil ja Tõnu-Beetri Madisel ei olla oma lugemistel külas agaramat ohkijat ja filmatvee-ivalajat kui Altsauna Wiiu. Iseäranis findlaks ja kõikumatuks oleivat Wiiu usk seeläbi saanud, et tal viimafel paaril aastal, peale kaffikute sündimist, enam last pole olnud. Seda oleivat ta uue usu kaudu jumalast palunud, ja ennäe — paltve täidetud ometi viimafst! Oma piibu ja ivahel salaja lõmpšatud viinatilgakese pärast saivat aga wa Tõnis kannatada küllalt, nagu ta ise mõnikord sõpradele kurtivat.

„Ega mu naistevnaga selle poolest wiist paremat lugu ole,“ tähendas Lõhmus wahahele.

„Muidugi mitte,“ nakkas kõõrdfilm aineist, mis töötas olla nähtawasti põnew, elatwast finni. „Ma usun, nad teewad selle hea poisi wärsti päris lolliks — toat ja eit muidugi. Gulgubki juba, pea norus ja filmad moas, nagu mullust lund otšides ümber. Shtuti ja pühapäewiti ei leita teda kodunt. Teeb töö ää, sööb ja kaob. Istuda teine fiin ja seal üleaedsete juures — Altsaunas, Saani ja Triinu juures Lõhmuse saunas, Seene-palul — tundidekaupa nurgas, ilma et suust rohkem tuleks kui juust küsitakse. Aga see põle ime. Nad on temaga teind juba kõiksugu tüfid ää. Togind teist kodu niikaua, kui poisi kops koa üle maksja läind. Hafand wanamehele wasta. Lõmmand tal malaka käest ja hüind: „Kui sa minusse weel kord puudud, siis löön su wasta põrandat, ja kui sa koa kaks korda mu isa oleksid!“ Mihkel peab nõu ära ja lähneb wallakohtu palwetele, et see annaks poisile õpetuseks hea keretäie. Aga talitaja, mõistlik mees, wasta! „Säta täismees togimata, ei ta haffa sulle siis wasta! Usku ei wõi sa talle ometi malakaga sisse uhta! Ole sina oma usku, jäta tema ta oma usku. Kohus karistab neid, kes teistele liiga teewad, mitte neid, kes oma nahka wägitiwalla eest kaitsewad!“ ... Mihkel pika ninaga tagasi. Aga ta arwab jumala ees oma kohuse olema, peasta poja hinge, maksu mis maksab. Sa nõnna wõtub hullu aru pähe ja tahab panna poisi tänawu sügise soldatiks. Uks poeg juba soldatiks, enesel töötegitjat hädasti waja, Miks töömees, nii et otši teist farnast tulega — ja tema tahab poisil lasta mundrisse toppida, et aga oma pöörašt usujonni ajada ja poisile nii rasket karistust peale panna, et see haffab oma hinge peale mõtlema! ... Wõtubki kätte ja lähneb mõisa parunile ette panema, et see toimetaks tema ülekäte läind poja nerutiks. Aga poisil on mõisas hea eestkostja, selle sõna maksab nii wana kui noore paruni ees. Ehk tead juba isegi, Taaivet, et Riisa Elts läks wärsti peale sinu äraminekut mõisa teenima.“

„Tean.“

„Nojah. Elts palub ivenna pärast jaksu ja teeb nelle selgeks, et Miku äraandmine oleks püstihullus, ja parun peseb siis ka ivanal usuvennal, kui see talle oma footvi ette iweeretab, tublisti pead ja soadab ta kus tühi. Aga iwißt põid Else eestkostmist iwajagi. Parunid, iwana kui noor, iwedasid Riisa Mihkli peale juba muidugi ninawingu, mitte üffi ta Maltsweti usu ja lugemisetundide pärast, iwaid ta käis nende kallist toatüdrufut ja neid endidki iwahel mõifas tülitamas. Tema ja ta naine kordamisi. Eks Elts läind, kui iwatemala pesast pääfis, iwäga ilmalikuks. Wiskas mõifas hallid ja mustad patukahetsemise-riided seljast, pani enesele mamsliehted ümber, üks iwäriwikam ja toredam kui teine, hakkas sõrmufeld ja kõrwarõngaid kandma ning juufeid palmitsema. Aga iwõi see Mihkli iwõi Riisu hinge fiske mahtus! Nende laps oli jo, nagu nad ette kart', sattund mõifas kurabi küisi! Waja käia teist noomimas, iwaja ta iwast hinge püida pahareti kápußt peasta, enneku hilja on! Mõifas teati juba: niipea kui Mihkel iwõi Riisu jalad fiske pistab, läheb uria-porin lahti, mis ei tahta lõppeda. Tüdruf oli iga kord, kui ta nende hingenäpistufest läbi käind, nagu ära puretud. See põid sakstele, kes said jälile, mitte meelepärast, ja iwana kui ka noor parun — see aitab jo nüid mõifa iwalitseba — ajand nad poar korda minema. Aga iwõi see aitas. Mihkel iwõtub ühel heal päeival südame rindu ja läheb jaksu endid noomima, et mis need fingliwad tüdrufule kõikfugu põrgußt saadud eh-teid, mis ajada hinge hufatusse. Sulgeb koa tüdrufut koku tagasi nõuda. Noh, muidugi tehti teisele jälle tulised jalad. Seekord ja iwel üksford hiljemalt. Siis, kui ta mõifas käis nende juttude pärast...“

Lihane jättis lause nii kahtlasel toonitamisel pooleli, et lõhmus sunnitud oli küfima:

„Mis juttude pärast?“

„Näh, reagitakse, et Riisa Elts mõifas —“ kõrtsmikule tull korraga kõha peale, ja kui ta sellest sai iwõidu, tegi mees iwel iwäifese tõrkuiwa peatufe, enneku jatkas — „et Riisa

Eltš on mõlſas enam prouaks kui toatübrukuſ... Uhed ütlevad, et noor parun temaga väga ſügaſtasti ſõbrustada, teised loravad, et patune wanafaks iſe lugu pidada ta nooreſt priſtufeſt...“

Rõõrdſilm jälgis wiſt oma ſõnade mõju pealtkuulaja näol, ſeſt ta piiluvad ſilmad wahtifiſid ſelleſt näoſt riſtamifi kaugele eemale, kuna ta ſuu jälle waheſt pidas. Et aga Rõhmus mingit märku ei ilmutanud, kui puudutaks aſi ärritavalt tema ſugulaſetundeid, ſiis liſas kõrtſmik, mis weel oli liſada:

„Augutakse weel enamgi. Küll wiſt mõiſateenijate käeſt on lori laiali läind, et Elſeſe olla nii iſale kui pojale lugupeetud küljeſoendajaks. Mõlemad olla maiad ta peale. Mine tea. On inimeſi, keſ wannuivad, et lugu on nõnna — ſee ja ſee teenija näind oma ſilmaga ja kuulõd oma kõrwaga; on aga ſoa neid, keſ waleks ajavad wähemalt ſeda, et iſa ja poeg eneſte liignaiſt teineteiſega wemmalikult jägawad — Elſe olla noore paruni kallike üſſi...“

Rõhmuse wiinaſt punetaw pale oli lõõnuõd widufeſe; ta wahtis leti ette maha.

„Kuradi maltſiwetiſ!“ liſus hammaste waheſt wälja, kuna ta tige piſk puuris nagu auku põranda ſiſſe.

„Õige neſ — päriſ õige!“ Tihane oli nüüd ſelguſel, et kõrtſiline temale ta juttu mitte pahaks ei pannud. „See tüdruk tuleb Maltſiweti hinge peale — Maltſiweti ja ſamuti Mihkli ja Siifu hinge peale! Elſe ole jo teada, et tütarlaps läind ſellepärast hea meelega mõiſa, et aga kodufeſt uſuleiliſt peafeda. Kiſſal peeti teiſt jo nagu wangis — muudkui palu ja ulu, ja wõmmi ſoand teine enam kui ſüia. Noor inimene — wõi ſee on mõni ime...“

Et külaline rohkeſti wiina ja õlut ſihtwa pani, ſiis ei tulnud kõrtſmikul jutu-aineiſt weel ammugi mitte puudus kätte, ja Kiſſa Elſeſe järgneſ tertwe rida walla elanikke, kelleſt Tihane, ſee ſõnumilleht inimeſe kujul, üht ja teiſt kuulmiſiwäärt uudifiſt teadis pajatada. Nõnda ſai Rõhmus muu ſeas weel kuulda, et Seenepalu Andres, tema ſõber — ſee tema ainus

föber, kes mitte ta kõrtsiföprade liiki ei kuulunud — talitaja-ametist tänava suvel järsku lahti lastud, muidugi mõisa poolt, kus teda peetud liiga pehmeks ja lödvaiks ametnikuks, kes lastvat wallarahwa ülekäte minna. Olla teine peffuasjus ülearu kofkuhoidlik ja mõisa võlanõuete vastu enam kui leige. Peetud meest haagrehi juures paar nädalat finni ja hädavaewalt pääsenud weel wa tuttava karistuse alt, kusjuures föördfilm käega jäljendas hoopide ladumist.

Tihane tahtis nüüd weel Tibukännu rahwast midagi jutustama hakata, aga pealtkuulaja kannatus oli lõppenu. Ta tegi asjata ootamisele, et kõrtsmik iseenesest midagi ilmutaks Anu ja Tõnu-Peetri Madise wahekorrast, otfa peale ning pahwatatas küsimuse wälja:

„Mis siis minu eide waga usutwend koa teeb? Kas käitwad teised iffe weel wirgasti koos Piibli peal ninasi kofku piftmas?“

Tihane naeratas peenelt. Kuna ta pikkamisi pead pööras ja küsijast pligu wiiliti mööda lastis, liikusid ta ninasöörmed just kui nuusutatawal linnukoeral.

„Nagu reagitakse,“ wastas ta aeglaselt ja tagasihoidlikult, otsekui inimene, kes ei tahaks kõnelda, aga siiski kõneleb. „Eks pühakiri ole suur ja nõua seletamist, ja et mõlemad on lesed, waja siis koa tröösti otfida...“

Et oma sõnade kahetaralijust warijata, ütles ta seda wõimalikult pealiskaudsel, ükskõiksel toonil.

„Desed?“ küsis Sõhmus, ja ta liikmeid läbis halvasti peidetud nõffatus. „Kas siis Madise teinegi naine jälle furnd?“

„Mitte just furnd, aga niihästi kui furnd,“ wastas Tihane, hinge tagasi tõmmates, nagu hoogu wõttes uue huti-tawa loo puhumiseks. „Tõnu-Peetri perenaine jäi mõne kuu eest pimedaks. Silma walgus täiesti kustund. Mõlemad filmad... Eks see ole sama hea kui furnd...“

„Kuda see siis tuli?“

„Wäga raske rõugehalgus... Mustad rõuged... Woa-
kus elu ja surma wahel — peafes küll, aga pimedalt...“

Sa Tihane jutustas haiguseloo pikemalt ära ning kujutas
lõppets, kuidas õnnetu naine nüüd päewad otja nurgas järil
istuda ja sukka kududa — ainus töö, mida ta weel wõiwat
teha, ja ta ainus ajawiide selle lõpmata öö pimedusel, mis
teda nüüd ümbritseb.

Lõhmusele torfas midagi meele. Tuhmilt, nagu läbi une.
Kui ta seisib wärisewal äretusel Tõnu-Peetri akna taga ja
waatles wirtwendaival filmal mõlemaid kokkupuutuwaid päid,
märkas ta tumedas tagaseinas riitwamisi, umbkaudfelt üht
tumemat fogu, mille kohta ta selgusele ei püüsinud saada, kas
see on elutu wõi elus. Nüüd, tagantjärgi, kus teadmine appi
tuli, selgus talle, et see fogu oli inimene ja see inimene Tõnu-
Peetri Mai.

Ennäe, kui kaitvalasti nad oskawat oma asja ajada!
käis tal piste läbi pea ja südame. Usutwenna naine on ju
juures, kui nad kahetsegi pühakirja uuritwad ja palwetunnikest
peawat — kes neist siis paha tohib mõelda! Sa tuhmi walu
hulka, mis ta südame-augus puuris ning käiris, woolas ojake
fõrtwetawat wiha, kuffus joake kuuma kibedust. Ta sülitas
ruttu ja tugewasti nagu oleks talle sest sifemiseft mõruduseft
midagi keelele ferfinud. Siis korraga tundis ta rinna mine-
wat nagu lahedamaks, käärimine andis nagu järele. Sa walu
ja wiha aset täitis äfiftelt mingi muu tundmus. Ma maffan
nelle kätte! surises ta hingeliseft sifemuseft läbi, ma sifun neil
walba pealt, mille alla nad endid petlikult peidawat, ma
teen nende wahekorra awalikufs, nii et nad mu ees häbi pea-
wat tundma! Sa kummaline ahne lõbu täitis ta meelt see-
peale mõeldes, kuidas Anu seisab ta ees, filmad maha lõo-
dud, ning peab tunnistama, et ta on komistanud, et ta mehe
ja oma usu wastu raskesti patustanud. Minule pole tal siis
enam midagi ette heita, rõõmustus Laawet, sest ta pole minust
enam parem, ta on minuga ühevääriline; minu peale faetfedes
alla waadata tal enam ei maffa.

Ja ta leidis forraga, et nõnda on üsna hea, et ta võidb niisuguse oluforraga väga hästi leppida. Ja selle rahustava fergenduse peale, mis fättemaksu-mõte talle tõi, tellis Taavet uue mõõdu wiina, ja seda rüübates oli ta nagu salalik-rõõmus nagu kahjurdõmsal inimesel, kes teisele mingi augu kaevanud, ja ta filmad läikisid nagu saafi nägeval kasvil. Wiin maitset talle järsku paremini kui siamaani.

Paar minutit hiljemini fähvatas ta kuumast peast erutav meeletulek läbi. Ta oli juba kõigi käekäigu järele pärinud, oma lapse, oma waese wigase pojakese järele polnud ta veel fordagi küsinud. Niisugune unustus! Kust see ometi võis tulla? Kõikjal oli ta film otsinud ainult naist, mitte last, kes talle ka ise pilku ei puutunud, ja Tõnu-Beetri afnaft sisse piiludes oli ta jälle ainult Anu peale mõelnud, mitte ka oma Suku peale. Tihasele — senini mitte sõna väikestest sandiist!... Lõhmus lõi omale kae pähe ja kobas ja sügas kuklatagust. Tal oli häbi. Üsna kohmetuks tegi teda see tundmus. Ta oli enese peale pahane ja ühtlasi kohkunud. Teel, enne Kuglile jõudmist, oli tal poisks fagedasti meeles olnud, emaga ühes, ikka emaga ühes; linnas oli ta tema jaoks pihutäie präänikuid ostnud, need olid tal põuetaskus, ja wiimasest kõrtsist oli ta veel wärsket saia mõelnud võtta, — aga nüüd, seftsaadik, kui ta Kugli fruntkonda jõudis — poisks peast nagu pühitud!

„Tihane, kas mu laps on veel elus?“

„Ei ole surmast kuulda oled.“

Uhaa, siis ta oli wiist emaga Tõnu-Beetrit kaafas, muudkui ma ei näinud teda, mõtles Lõhmus, ja ta suu, mis küsimisel pool-lahsti jäänud, matsus jälle kofku ning ta põneiwalt wahtiwad filmad pugesis enam laugude alla. Wajudes leti ligemale tõmmatud pingi otsale jäi ta forraga nii mõttesse, et kõõrdfilm ei otsinud enam uut jutuwainet, waid hakkas tasafesi wiilistades rahafahkli kallal talitama.

Nad on ju üks, sellepärast wiist... kobas mõte Taaweti peas. Nagu ühte kaswanud... Mõtled ühe peale — teine tal nagu käsi wõi jalg küljes... Nagu teise wari... Kurat,

ja siis see südamevalu teise pärast! Nagu finni mattis kõif...
Unustada — kuidas võidin ma tema unustada, — ta oli mul
ju ikka meeles...

„Kõrtsmik, kas jala on veel?“

„On.“

„Anna paarikümne kop'ka eest — pärast unustan ära.“

Raske terega jäi nüüd Lõhmus leti ette istuma ja sala-
likult kasvava januga jooma. Pea väsis mõtlemisest, rind
tüdines aegamööda tundmisest, järgi jäi midagi uduist, umbset,
heljutvat, mis sünnitas aga lõbu, kehalist ja vaimset. Soojal
oli tunne, kui õõtsuks ta soojadel, pehmelt paitavatel laine-
tel, puhates tinarasket väsimust. Tal oli hea olla. Ja ümber-
ringi kuuludus mõnus suigutav kohin. Ja see poolivalgus, mis
teda piiras, ja kõif, mis talle selle eest kujutult ja kehutult
filma paistis, oli sõbralik ta vastu ja näis naeratavat. Taoti
tuffatas tal veel midagi põues, kerkis pitsitava joana alt
üles, nagu valust soiku jäänud hammas end ajuti jälle meele
tuletab. Aga see kadus ruttu, ja see lõbu laienes... Ja kõrts-
mik nägi joojat naerunäol enda ette maha vahtivat, joojat,
kelle pale oli fenini nii tume ja tufane olnud, kelle südamel
nähtavasti mingi kivi lasunud. —

Kõrtsiuks käis — keegi astus teretades sisse. Oli naiste-
rahvas. Tatune tekk ümber, millel läikisid vihmapiisad. Tuli
ja pani laia kõhuga pudeli letile. Teki serv puudutas niiskelt
Lõhmuse kätt.

„Tere õhtast, Mall,“ vastas Lihane, kes tundis tüdruku
enam pudeli kui näo järele ära. „Mis pidu Kasfil siis täna
õhta jälle on?“

„Perenaise vend Aravetelt.“

„Või külalised... Kas täis või pooleli?“ Ta lastis
pudeli käes küllakile.

„Täis ikke.“

Lõhmus vaatas üles. See pehme villane hääl oli
talle tuttav.

„Näeh, Mall — või fina!“

Tüdruk lõi filmad ka tema peale — vaatatas — tunnistas ja — punastas.

„Kas oled siis jälle Kuglil?“ hüüdis Taavet, pöördides fogu kehaga tema poole.

„Jah, kevadest soati.“

Veelgi tõrkutvalt pistis tüdruk käe Ehmuse väljastutatud pihku.

„Nojah, nojah,“ naeratas Lihane, kummarbudes pube-lliga wiina-ankru poole, „üks näeb endist peremeest, teine endist teenijat — ega liigud jää wiist tulemata...“

Miiste käsi, mida Ehmus pihus hoidis, oli tüma ja kerkitv nagu värskel sai, ja wiinastunud mehel jookkis midagi särtsawat rinda mööda südamesse. Ta lastis pilgu, milles süttisid jädemed, naisterahwa näost ja terveist kogust uudis-himulikult üle käia. Pehme ja paisutu oli kõik, mis talle Malle küljes filma puutus. Tüdruk oli paksemaks ja ümmar-gusemaks läinud sest saadik, kui Ehmus teda wiimast korda oli läinud, ja näost laiemaks ning lüuast lotti. Praegu oli Malle nägu kiiresti jooksva iverega nii üle ujutatud, et ta väike, laiatõitu nõbinina walendas nagu saiafarivete punase seest välja, kuna ta ivagufate, rõõmsa läikega filmade fina paisis eriti sügavana. Midagi soojendavat, kaisutavat, ligi-meelitavat imbus sest turdterivest, ivere- ja liharikkast kehast Taavetile vastu, ja Malle kätt ikka iveel hoides nihkus ta temale pinki mööda ligemale.

„Siiku joome neh!“ hüüdis siis Lihase poole, kuna ta õhetaval näol leivis rõõmsa ärevuse paiste. „Õtji Mallele midagi magusamat... Ja saia anna foa iveel!... Wõi fina Kuglil tagasi — mõne hea oasta pärašt,“ lõi ta filmad jälle tüdruku peale, „ja Kasil teenid nüüd, Kasil Matši juures?... No reagi foa, kuda ju käsi kõik see aeg on käänd!“ Ja tuge-vasti pigistas ta Malle kätt, kuni tüdruk selle ta pihust wiimaks lahti poetas.

„Barem reagi, kuda sinu käsi käib,“ sai Taavet vastufekse.

See vastus ajas Tihase salaja naeratama; Lõhmus aga, kes tüdrukule otta waatas, ei leidnud ta wastusest midagi torfawat. Lõhmus nägi kaht finist filma enda peale maha waatawat, oma lõppenud näost ja kattunud rõitwastest üle käi-wat, ning neis filmades ei seisnud pilget ega põlgust, waid midagi hoopis selle wastast, midagi, mis täitis waese hulguise põue sooja, tänulise tundega.

„Mis nüüd minu käsi koha wõib käia,“ wastas ta naeratu-fega, milles enesepilge püüdis häbi maha suruda. „Tulen praegu trellide tagant ega tea, kuhu pea pean maha panema, sest kes niisukest pidalitõbist tahab wasta wõtta. Soon siin Tihase juures praegu julgust, enne kui teie küla wagade hulka sõandan astuda... Rüüpa, Mall, — mul nii hea meel, et näen jälle tutaawat nägu!“

Rõrtsmik oli klaasi punast wiina tüdruku ette pannud, mõne timpfaja ulatas juure. Tõrkumata wõttis Mall klaasi, lõi endise peremehe wastse kortliga kofku, ja kuna ta jõi, ilmus ta tõntsi nina ja paksuhuulelise punase suu ümber keim-naljakas naerutwine, mis näis olewat ta näole nii omane ja loomulik. Mall oli oma kohmetusest näilikult wõidu saanud.

„Kiisalt ja wiist küll usualust ei soa,“ ütles ta, pühkides õlgadele wajunud teki otjakesega suud, „ja teiste maltsiwettide juurest ehk koha mitte, aga eks ja lähe ilmalaste poole, need patused on ligimese wasta wahel heldemad.“

Tihane naeris ja Lõhmus ise naeris ka. Wiimane tõm-bas Malle kättpidi pingi otjale istuma, nad jõid jälle, ning Taaweti sunnil hakkas tüdruk nabinal saia sööma, kusjuures ta helewalged hambad punaste huulte tagant taoti nähta-wale wälgatafid.

Nüüd sattus Taawet suurde lõbutujusse. Ta nägu naeris ja film hiilgas. Ta tellis weel fibedat ja weel magusat ja ka õlletoopi laskis uuesti täita. Ja kui Mall minekut kippus tegema — ta wiinapudel seisis letil ammugi walmis —, siis palus Lõhmus teda ikka weel filmapilt kanpatada ja enda wana peremehega juttu westa — küll wa Kasji Mats jõuda

oma võõraga trimbata — terve öö veel ees. Rõhkus oli nüüd täieliselt sellele alkoholist sünnitatud hingelisele järjele jõudnud, kus haiglaselt ärritatud aju ei räägi enam tõtt, vaid luuletab, jonib — lihtsa, labase tõe-ilmaga asemel manab omaivoliliselt viirastusliku pette-ilmaga. Taarvetil ei olnud enam naist, kelle järele ta süda igatses, kelle pärast ta oli kiivane, kelle peale ta mõttes vabaloominguga hingega — ta armastas nüüd seda paksu tüdrukut, kes istus ta kõrval, kellega ta kogemata kokku juhtus, kellest ta iiveldanud tunni eest ei teadnud, kas teda on veel ilmas — tüdrukut, kellega ta mitme aasta eest oma armastatud naise vastu effinud, nii et ta selle peale kaineil hetkil alati häbi ja kahetsusega mõelnud. Praegu leidis ta selle „armastuse“, kelle võimusa tungis, mis ta lihtsast ja iiveldanud palavalt läbi võogas, mis ta pea kihama ajas, kõigiti sünnis ja luulelik-ülevõetav. Ta oli liigutatud. See inimene oli nii hea ja lahke tema vastu — kas võis ta teistki kui tänulik olla ja teda armastada? Nagus pakitsus täitis ta rinda. Ta filmad tõmbusid niiskeks. Meelelõhe oleks ta Mallele kaela langenud, nii õnnelik oli ta...

Tüdruk vestis laduvasi juttu, riputas üsna mõnusat naljast seffa ja laotas enda olemisega välja seda lõbu, mis on mõne inimese isifuga lahutamatu ühendatud. Wabalt, julgelt istus ta pingil oma võõrustaja kõrval, pirtsakuseta rüüpas ta klaasist viina, toobist õlut ning pistis saiatükke suhu, kuni tõusis viimaks ja tegi kindlal otsusel minekut. Naerdes seletas ta, et tal nüüd juba muidugi keretäis soolas. Ta ümmargused põsed lõkendasid, ta filmadel oli elav sära.

Ra Taarvet tõusis istmelt.

„Dota, Mall, ma tulen koa... Lähme koos külasse... Tunned ehk paremini teed...“ Ja värisemate näppudega andis ta kõrtsmikule raha.

„Näh, oleksid koa minu juure võind öömajale jääda,“ tähendas Lihane, andes sahtlist peent tagasi.

„Ole terveks, — katsum mujale sisse soada, — vahest Geenepalule.“

„Nad andsid teineteisele sõbralikult kätt. Mall oli juba ufselt wäljas, kui Lõhmus, jalgel kaunisti taarudes, üle kõrge läwe kobis ja ufse enese järel natuke liiga paukutowalt finni tõmbas. Kojast wälja saades sirutas ta käed otfimisil, fefi pimedus oli ta walgusehelgilt tulnud filmadele pilkane. Ta käest hafati finni. Soojad, lihawad sõrmed löid ta randme ümber kofku.

„Ura komista, Taawet, fiin on fiwa!“

Lõhmus lastis ennast juhtida, talutada, ta ei lausunud sõnagi. Nad jõudsid teele ja kõndimine sai korralikumaks. Nüüd pani Taawet käe, mille tüdruk lahti lastnud, talle piha ümber. Mall lastis seda fündida. Natuke aega sammufid waifikdes. Taawet surus tüdrukut paar korda külje wastu. Käbi takuse teki, mis kattis Malle ülemist kehha, arwas Lõhmus tundiwat seda ärritatwat, nõiduwat elufoojust, mida hõõgas Malle tugeiw, terve kehha wälja.

„Mall, kas ehk magad weel wäljas?“

„Tahfin weel wilmast ööd magada — oli fenini haruldane foe — — mis fiis?“

„Siis ehk wõid fina mulle öömaja anda — ei tahaks hilja õhta enam kedagi tülitada...“

„Kus?... Minu juures lafas?“

„Neh... Ehk oled üksi...“

Taawet komistas, Mall kahmas waba käega ta hõlmafi hoolafalt finni.

„Mida lafas olen küll üksi...“

„Siis ehk lähed —?“

Mall ei wastanud kõhe. Nagu peaks aru. Ta kõnnaf muutus pikaldaqemaks, oli nagu takistatud...

„Aga fu naine...?“

„Mulle ei ole naist... Niifugufel hulgufel ka weel naine... Olen nagu lind offal...“

„Waene mees!“

Ulline tuulepuhang, külm ja märg, palistas neist üle. Nad liginesid toomale. Taatvet tundis Malle sooja pead oma kaela lähedal.

„Olime torb sõbrad, Mall...“

„Olen su peale vahel mõeld, Taatvet...“

Nende häälled kostavad nagu fosin tuules ja pimeduses, nagu ohked õhust.

„Siis jah?...“

„Tule!... Uga — ma ajan su enne walget üles...“

Lõnu-Beetri kambriaken oli juba pime, Kiisal kustutati praegu tuli.

Tuul mühises üle wainu. Koerad haukusid. Kuski hirnus hobune waljusti ja firglifult.

See kõlas otsekui õnnehõise keset haadutwat kurbust.

Särgmisel hommikul wارا ilmus Taatvet Lõhmus Seene-palule, kus ei tahetud teda ära tunda — nii muutunud, nii wõõrats oli ta näost läinud. Wastuwõtte oli lahke, nagu seda Lõhmus sõbra ja tema hea naise poolt teistti ei oodanudki. Nende filmist wõdis lugeda: õnnetu on tulnud meile majja — tema eest waja hoolitseda. Ei nad pärinud palju järele, ei nad telnud sõnu, nad lastsid pilgu taht üle käia, waatasid üksteisele otja, ja juba teadis kumbki, mida kõige pealt tarwis. Kul nad ta keha söögi ja joogiga finnitunud, tõid nad talle puhta färgi ja terve kuue selga ning peremees ütles enne weel, kui külaline küsinud: „Niikaua kui sul muud asukohta ei ole — pea minu kodu omaks. Uia juurest ja ulualust wiist ei soa — seda kuulutati ammu ette.“

„Ei soa — käisin juba,“ kohmas Lõhmus. „Kas tööd mulle soa annad?“

„Annan.“

„Enne lafe mind pool päewa magada — ma olen wäsinud.“

„Maga, milla tahad — tee tööd, milla tahad.“

Taatvet tõmbas teha toanurka ruffivihkude peale maha. Rehi oli ülal, tuba palav. Kõik kodakondsed kadusid kartuli-
maale. Taatvet jäi üksi tuppa. Kilgid leelõual olid ta
ainjad seltsilised. Kilgid oma unise lauluga ja päkitseva süda
ta pöues oma valuga.

Lõhmuse süda pööritas, pea käis ringi ja filmade ees
tantšisid kollased võrud. Shtul joodud alkoholi oli ta ihu-
lifelts ära purenud, õõsi tehtud väärtetu ta hingeliselts maha
võtnud — mis järgi jäi, oli jälkus. Jälkus iseenele ja terve
ilma eest. Ta põlgas ennaft, ta oleks enesele näkku löönud,
enelele vastu filmi sülitanud. Kui madal ta oli, ja tahtis
teise üle kohut mõista, teisele häbi teha, talle kätte maksta!
Mille eest? Mis tunnistusi oli tal teise süü kohta? Paljas alatu
arvamine!... Ja korraga seisis Anu kaju tal filma ees —
puhas, karske, kõrge. Ta lastis tema ees pea longu ja kufka
küüru. Mitte tema polnud kohtumõistja, vaid see puhas
naine. Tema oli kaebealune, süüdlane, põrmuse vajutatud
süüdlane... Ja vägeiv igatsus selle puhta, karske naise järele
voolas ta hingest läbi, vastupanemata tung paluda talt an-
deks, teda lepitada, tähtis korraga ta pöue. Ta oleks asemelt
tõusnud ja läinud teda otsima, kui ta mitte nii jõuetu ja roidu-
nud poleks olnud, kui ta pea mitte nii valutada poleks lõhku-
nud ja kui tal mitte seda pektud koera tundmuft ihus poleks
olnud, mis teda fundis ennaft inimeste eest peitma, nurka
pugema.

Ta püüdis magama jääda, aga uni ei tulnud. Ja kui
see viimaks tuli, magas ta ainult halbade, piinatvate une-
nägudega segatud poolund, millest ta ikka jälle üles kähivas.
Ta kuulis ennaft rääkivat, ilma oma sõnadest aru saamata,
ta aju foetas mingi mõtte, mille üle ta naerma pidi, millest ta
aga lähemal pilgul enam midagi ei teadnud. Malt torfas talle
läbi unevõirastuse mitu korda meele, tiirad mälestised, eba-
puhtad kujutised tärkasid ta vaimus üles — tärkasid ja kadu-
sid. Ta oigas ja äigas, tõrjudes käega üle filmade, ja siis tõi
lühike unerantus talle jälle pisut rahu.

Ta võis olla tundi kolm viisküüdel püütanud, kui lõi filmid äkitselt lahti. Miski oli teda äratanud, midagi välist. Sfimele vaatatega ei näinud ta midagi, kollane tvirtvendus pimestas teda. Siis võõpatas istukile. Tema aseme ees seisid keegi — nagu läbi udu nägi ta seda. Lähemal hetkel tungis ta suust pooleks hammustatud hüüd. Ta nägi juba selgemalt.

„Anu!“ Suur hämmastus näis olevat tal sõna suust välja pütitanud. „Anu — ja tuleb kütsumata!“

Ta ärevalt hakkas ta end asemel nihutama ja kohendama, kuni ta, tõusmisi rahutult katkestades, põlvvedele jäi peatuma.

„Sa Zuku!“ jostitas ta, silmates naise käe kõrval väikest sõhna poisikest. „Anu ja Zuku mõlemad!... Tulete mind vaatama!“ Ta kähku haaras ta naise käest finni, pigistas seda ja surus oma kuuma otsaesise vastu, agraselt, nagu ei tuleks talle midagi muud meele.

„Ma kuulsin, et oled tagasi, ja tulin,“ ütles Anu.

„Sa tulid!“ kordas Taatvet, tõstes filmi argse läikega tema poole üles. „Sa ju vanemad ütlesid, et sa ei taha minust enam teadagi!“

„Sa oled minu mees, ja see fiin on meie laps, ja jumal põle meie abielu veel mitte lahutanud. Minu hingepeig aga on üleval...“

Anu kõneles selle poolpühalku tõsiduse ja rahuga, mida Taatvet temast tundis, sest saadik kui noor naine usulisje põdevusse oli sattunud. See lahutav viludus, mis tema toonist Taatvetile vastu puhus, paistis tal ka näost ja tegi fogu ta oleku mehele võõraks — nähis, mis ifka ja ifka jälle kordus, täites sõhmuse hinge meeleheittega.

„Kui sa mu oma meheks tunnistad, Anu,“ ütles ta ja tõmbas wigase käega pojakese enda külje vastu, „siis tuleb ometi jälle minu juure, kui ma endile uue asukoha olen leidnud?“

Anu väristas pead. „Ei. Seda ei luba minu hingepeig. Ta ütleb mulle: Niikaua kui sinu mees on roojane, hoida temast eemale, et ka sina ei saaks roojaks! Parema on, et üks huffa lähed kui mõlemad!“

„Uga kui ma ennaft puhastan?“

„Siis ma tulen... Uga ja ei puhasta ennaft, Taavet. Kurat sinu sees on liiga vägev. Et ja ole mulle töotanõ oma igapäevaseid elukombeidki parandada, aga kus see on!“

Nüüd voolas süüdlase suu üle uutest tütustest ja vartnetest, ta haige hing pitsitas tal kõige härdamad palved, kõige julgemad tulevikulootused üle huulte. Ja mida kauemini ta seal vaese patuse kombel kõneles, mida õiglasemalt ta ennaft süüdistas ja hukka mõistis, tallates kõik oma iseteadvuse ja uhkuse tolmusse, seda inimlik-tuttavamaks ja inimlik-pehmemaks muutus Anu nägu, ja kui ta viimaks sõna võttis, oli ta häälel, ta kõnetoonilgi jälle endist kõla pisut sees.

„Kui ja seda kõik teeksid, Taavet, — kui ja välispidigi saaksid inimeseks!“ hüüdis ta niiskel filmal. „Sinu hinge kallal hakkaksin siis seda suurema lootusega tööle.“

„Ja sinu ja minu vahel ei oleks enam mingit vahet?“ päris Taavet januneja õhinaga.

„Minu hingepeig jääb meie vahele, niikaua kui ja oma pead Teesuse sülle põle pand,“ vastas Anu. „Uga ta annaks mulle oma heiduses luba sinuga koos elada, tul ja mitte enam nii roojane põle ja kui ma temale töotan sinu hinge peastmises rohkem teha, kui ma senini olen jäkspan.“

Kurblik vari lendas Eõhmuse näo üle, aga ta teadis, et tal tuleb sellega leppida, mis ta praeguse hooga võitnud. Ja tänulikult, põu waba pakitsevast piinast, surus ta Anu kätt ja fogeles talle alandlikke sõnu, mispeale ta poja tõstis käsitvarrele ja hakkas temaga tuba mööda, nagu rahu fogue-des, edasi-tagasi käima.

Kõnelda Anu ufuvennaft, kelle pärast ta eile õhtu oli kaine mõistuse kaotanud, põlnud tal nüüd muidugi enam julgust. Ja julgust põlnud tal rääkida ka oma õigest süüteost, mille ta mainimata oli loendanud oma ülestunnistatud ülbise patufoorma seffa. Puhastus, mis ta enesega ette tahtis võtta — seeford pühalku kindlusega —, pidi ju ühes teiste roojus-tega ka selle ta hingelt pejema.

Albimees.

Uadu Wikerpuur oli juba kolmat kuud Lagural mõisateenijalle rõivaid õmblemas: esiti aidamehele, siis kärnerile ja kutjarile, ja veel mõned ootasid järge. Meister oli võtnud omale terase õpipoisi, kes soendas presstrauda, tegi nõõpauke ja tolme sai juba üle ääre löömiseega; nõnda edenes rohke töö, mis tal mõisas osaks saanud, hästi ja tuli ka rahakesti. Kuid see kõik polnud iseäralik. Iseäralik oli ainult, et teenitud raha jäi Wikerpuuri pungaga peatuma. Laupäeva-õhtuti ja pühapäeviti ei nähtud teda naljalt enam kõrtsis ning „sellipäevale“ esmaspäeviti näis ta täiesti lõpu teinud olevat.

See tähendas kahtlemata midagi, aga mida, seda ei teadnud keegi. Meister Wikerpuur, see loriapukas, ostas oma saladusi hoida, kui ta aga tahtis. Pärilajale vastas mõne naljatusega, väites muu seas, et ta iivalmistuda kainuse harjutamisega Maltšiveti usu vastu ette, mis lõõnud tema hinges juurduma. See tähendab: inimesed pidasid ka seda vastust naljaks, sest et see näis nende meelest naljakana, aga kes teab, ehk oli tõsi. Usk teeb ju imet, ja Maltšiveti usk oli nii paljude kallal imet teinud, miks siis ka mitte meister Wikerpuuri kallal! Tõele ligemale küündis inimeste arvates mõte, et Uadu hakkab enesele pesa ehitama, et ta südame külge on Maltšiveti usu asemel mõni nugiõilm rippuma jäänud. Aga uudishimulistele, kes tegid sinnapoole sihtivaid tähendusi, pööras meister Wikerpuur oma küüru nina alla ning kaebas, et kaamel pääseb ennem nälafilmast läbi, kui tema oma turja-

mäega tüdrukufi filmast siise, ehk olgu siis, et tüdruk ise kah on küürakas, kuid säherduft, kes talle ka natufe meeldiks, ei olewat ta fenini weel leidnud.

Oma eluga mõifas näis Uadu iwäga rahul olewat, mis ofutus tema alalifelt heaft tujuft kui ka selleft, et ta nõutas omale ifka uut tööd juure. „Kes nüüd ei tule, see mind nii pea näha ei foa, ja siis walate pisaraid, sest Wikerpuuri iwasta ometi keegi teine tööd ei tee,“ seletas ta iwahel mõifateenijaille. Ja et see õige teati olewat, et Wikerpuuri tehtud kuued ja kafufad olid ifka nagu selga walatud, siis ei jäänud meistri ähwardaw maniftus tagajärjeta: uusi töid lupsis juure tulla ja Wikerpuuri mõifajäämine jätkus nädal-nädalalt ifka edasi.

Kui naljahammas, kõhurääkija ja jutufas feltfiline nautis ta mõifas muidugi weel erilift lugupidamift, ifeäranis nooremate seas, kes ilma temata iwarsti enam ühtegi kiigepeofeft ega pitspallifelt ei mõiftnud pidada. Uadu ees ja Uadu taga. „Minge Uadu järele!“ öeldi, kui kõrd lõbu ei tahtnud tekkida. Olgu poisis wõi tüdruk — Uaduga oli igauks sõber, Uadu oli kõigi usaldusmees. Usaldus tema iwastu tekkis tahtmata. Sgegi kõige õrnamaid südamefaladufi usaldati tema hoolele ja küfiti talt nõu, ning mitte ainult poiste poolt. Sest naljahammas Uadu leidis ka tõfifeid filmapilke, ja siis ta rääkis sõnu, mis jäid meele, ning andis nõu, mille järele tegemast kellelgi ei olnud kahetseda.

Selle usaldufe peale iwaadates, mida mõifa noorufe poolt Wikerpuurile üldifelt iwastu kanti, tundis ta teataiwail tundidel seda suuremat kurbuft, et toatüdruf Elts tema iwastu nii finnine oli, jah temast, nagu ta arwas märkawat, foguni eemale püüdis hoiduda. Ja ometi oli ta Eltsega kauemini tuttaiw kui nii mõnegi muuga, ja oli talle kõrd oma iwennalikku sõpruftki pakkunud, mida mitte tagafi ei lüfatud. Ja mis peaafi: Uadu märkas, et Eltsel oli midagi iwiga, et tal lasus midagi südamel, et ta iwarjas midagi, et tal oleks asja olnud oma rinda kergendada ja — iwahest ka nõu küfida. Milleft mõifa- ja külarahawas enam-iwähem falaja mögafid ja mida

Nadu paraku headel põhjustel uskus, uskuma pidi, see üff ei võinud see olla. Gest Nadu oli näinud teda rõõmsamana, muretumana, julgemana ja enda olemises vabamana — siis, kui ta mõisa oli õmblema tulnud. Muutus oli sündinud mõne nädala eest. Ta hakkas noort tüdrukut sellest ajast peale harivemini nägema, iseäranis hariva teiste seltsis, ja kui ta teda nägi, siis torkasid talle silma Eltse kahmetu näofaht, ta arglik waade ja seesmine rahutus. Wahel pani ta tähele ka tumedaid võdrusid ta filmade ümber ja ta punaseid, tursunud lauge. Nima hädata ei nuteta, ei saadeta õid uneta mööda, ütles enesele Nadu, ja üks salajane aimdus idanes ta peas üles, üks ikka kindlamaks edenev oletus istutas end tema põue. Ta ootas, et Elts temale läheneks ja, kui mitte end otsekohe ei ilmutaks, siis ometi kaubseltsi kuidagi märku annaks oma kannatamise põhjustest. See tweidi liialine lootus, mis oli Nadule sellest sisse juurdunud, et ta pidas ennast ise puhtal südamel Eltse usalduse väärikuseks, ei tahtnud aga täide minna. Nadu tegi seepeale paar korda katset neiule ise läheneda ning võimalikult õrnalt ning hawatsemata ta walusat kohta puudutada, aga ka see jäi asjatuks. Elts salgas iga häda ja wiga, mängis imekspanemist, näitles mureta meelt, naeriski, ja ainus tagajärg oli, et ta Wikerpuuri eest weel enam hakkas kõrwale hoiduma. Wiimane otustas oodata, kannatlikult oodata. Miski puhus talle sisse, et tund tuleb, mil Eltse suu tema wastu lahti läheb. Tal ei ole ju kedagi muud, mõtles ta, — need seal külas on talle võõramad kui mina — weel enam, nad on ta waenlased, keda ta kardab, pealegi kui on õige, mida ma oletan... Ja Nadu ei püüdnud tüdrukule enam ligi tükkida, ta surus igatsuse tema järgi, mis täitis võimsalt ta rinda, wägisi maha ja waatas loodetawale ilmutusetunnile isewärki wagadusega wastu. Salaja pidas teda aga filmas. Nii eemalt. Ja teraselt kuulatas ta kõrw, mida teised temast rääkisid, mis märkusi tema kohta siin ja seal suust pillati.

Ja ennäe — oodatud tund tuli.

Elts oli otsinud ja leidnud, et tal tõesti kedagi ei ole peale selle wlgase mehikese, kelle juure ta oma hädas ning ahastuses põgeneks. See inimene oli temale oma südame atwanud, fooja, usaldusväärilise südame, ja talle oma nõu ja abi pakkunud, kui tal seda kunagi peaks tarwis olema. Nüüd oli tal seda tarwis — kui kunagi, siis just nüüd! — miks ei pidanud ta wäljafirutatud käest finni hakkama. Kui oli sellelgi temaga kaastunnet, halastust, kui keegi tahtis teda õiglaselt aidata, siis pidi see olema see inimene, kelle silmalt ta seda tunnet enese wastu oli lugenud, mis õeldakse mägesid tõiwat tõsta. Raua oli ta enesega tõidelnud, raskesti oma naiselise häbiga heidelnud, kaua kõheldes aru pidanud, kuni ta jõudis sellele selgusele ning kindlale otsusele. Wärisedes nagu taga-kihutatud jahiloom ilmus ta siis ja puistas oma lõhkemiseni koormatud südame selle enda ainja usaldusmehe ees wälja.

Elts oli emaks saamas. Ta kandis oma sugulise orjapõlwe wilja südame all. Oma orjapõlwe ja esimesel tuhinal lõdwaale lastud loomuliste himude wilja. Hädaoht, mida ta oma meelelises ferguses, oma nooruslikus muretuses tüfil ajal ei märganud karta, mis tal ainult kiire pistena wahel hartwa südamest läbi fähwinud, oli wiimaks ometi käes. Ja nüüd tormasid wastandlikud tunded ta hinge kallale: häbi, hirm, mure — tunded, mida ta eraforraline, haiglane kehalik olek ajuti aitas suurendada, nii tõdimfasti suurendada, kohutatwaks teha, et talle wahel kõige mustemad mõtted pähe tükkisid.

Nuukfudes kurtis ta oma häda Nadule, tunnistas oma saatusliku saladuse üles. Ta tegi seda nii otsekoheste, lapselikude sõnadega, ennast nii õiglaselt süüdistades ja hufka mõistes, et teist waldas sügaw liigutus. Peale häbi ilma ees kartis tütarlaps iseäranis oma wanemaid. Ta näis kindel olewat, et isa oma usuhulluses ta sedamaid maha lööb, kui saab lugu kuulda. Ja siis ema ja õe südamewalu, mille peale mõeldes ta mõistus kipputwat segi minema!... Et temast juba ammu halba räägiti, seda ta teadis tõdi õigemini — aimas. Aga ta oli ennast trööstinud ja wabandanud seega, et rääkt-

jail ju tunnistused puuduvad. Noori naisterahivaid laimatakse nii sagedasti. Ja nüüd — nüüd oli tunnistus tulekul, vastuvaldemata selge ja kindel!

Küürakal rätsepal oli õnnetule ainult üks nõu anda: mingi mehele, enne kui kardetav tunnistus käes! Abielu heidab ilma filmas seefugusele häbile kätte peale.

Uga kellele? Kes niisugust tahab!

Selle küsimuse järgi vaibus Uadu Wikerpuur kauakestvasse waikimise ja sügavasse mõttesse. Tõstis küll mitu korda filmi ja liigutas suud, nagu tahaks hakata wastust andma, aga jättis ikka kätti. Ja nägu oli teisel kohmetu, suu nii arast naerukil, pilk nii nõutu ja abitu, pikk nina nii umbuslikult longus, et Elts lootus tema nõu ja abi kohta löi kahvatuma. Viimaks hakkas mees ometi kõnelema, tase ja kogeldes. Ta ütles esimese hooga ainult:

„Kul ja minule tuleksid, Elts...“

Ja siis lühas, nagu koormat tagasi lükates, juure:

„Woata, Elts, mina tahaksin sind soada... Ma olen seda enesele pähe võt'... Ma ootasin sind...“

Tüdruk wahib talle tummalt, pärani filmil nätku.

„Mis on old, see on old — sinna põle parata... Ja see põle minu asi... Ega ilmas inglid ela — patused inimesed oleme kõik...“

Ja kui tüdruku juust ikka veel musta ega walget ei tule, jätkab rätsep:

„Elts, ma ootasin sind... Urvasin isegi, mida mulle praegu kurtksid... Mõtlesin siis: enne ei kõlwanõ — nüüd ehk hakkas kõlbama. Mul kühm seljas, temal südames... Wiinagi jätfin maha, et wahe wäheneks, ja ootasin... Wahe jo weelgi suur — eks ma seda tea küll — aga — — sul saaks hea olema minu juures, seda olen enesele kindlast' ette võt' — hea ja mureta... Ja ma sulle paha sõna ilmaski ei ütleks — mossis nägu ei näitaks... Ja tööd jääsan teha...“

„Sina... sina...“ Tüdrukul purskawad pisarad filmist,

hää! jääb kurtu finni... „Aga sa kuulsid jo, kui ropp ma olen... Wõi — wõi pilkad mind...?“

Tõsiselt, julgemalt, rõõmliku äreiwuse pärast wärisedes tähendab Aadu:

„Ei pilka... Mehesõna... Ropp oled niikaua, kui jääd sinna seapetasse. Kui soad wälja, oled puhas... Mulle oled puhas...“

„Aga nende laps — —!“

„Laps on laps... Lapse kasvatame üles... Lapsel ei pea minu juures wiga olema...“

Eltsje meelest on, kui peaks ta põlwiili langema selle ime-liku inimese ette, kes tunneb tema jõledust ja peab ennast temast ometi halwemaks, kes niisugusele kõlwatule pääsu pak- kudes ise weel alandlikult palub, kes on walmsis iga ohwrit kandma, et aga sellele langenud inimesele warjupaika ja head põlwe muretseda... Ta tahaks temale wastata, ta ohwrit tänufarjatusega wastu wõtta, aga ta ei saa sõna suust... Suft sel hetkel, selle mehe truu, karske pilgu all, tunneb ta alles täiel määral jälkust enese eest, ja nagu kiuste tantfiwad ta mäluft need roppused läbi, milleks ta oma ihu seal juures patumajas piffa aega on lastnud tarwitada.

Aadu wõtab ta kuuma käe hellalt pihku; tafa ja pool- nuftra naeratusfega:

„Ei sa soa mu küirust wist üle — —?“

Aga nüüd kähwab tüdruk ellu.

„Sul ei ole küiru — küir on üffi minul!... Sa kui sa arwad, et sa mind minu küiru pärast wiimaks ei hakka põlgama — seda oleks mul raske kanda —, siis wõta mind!“

Nüüd on kord poisfi käes otsida asjata sõnu. Ta nägu koldab ja silmad siretawad. Nagu pühalik halwatus on ta peale heitinud. Ta seisab selle suure ilusa tüdruku ees, kes nüüd on tema oma, ja teeb näo, nagu ei mõistaks ta nii kalli waraga midagi peale hakata. Waatleb teda ainult. Silmitsseb oma wara eemalt. Puutuda ei sõanda... Tüdruk

aga fofistab roidunult, kummalife naeratufega, mis farnane magufa wäfimufega:

„Ma tulen finu juure peitu, Dadu!.. Puhkama tulen...“

Mispeale wõtawad istet niiste rohu peal — nad on mõisa puiestikus — ja juhitwad jutu praktiliste asjade poole.

Uadul on lähemate sammude ja terive ligema tulewiku kohta kawa walms, mida ta nugrikt hakkab harutama. Kindel on, et Eltse wanemad wastu punnitwad. Nende wäimees wõib ju ainult maltswet olla. Aga Uadu loodab nendega walms saada. Ta hakkab maltswetiks, kui muidu ei lähe. Silmakirjaks muidugi. Wiina ongi juba maha jätnud, wõib ka piibu maha jätta. Pruudi mahasaamiseni on weel mõni kuu aega — sellest jätkub. Uadu ostab Mihklile ja Liisule juba hinge pihta rääkida. On wastufeis ülemääraselt kõwa, siis peab nelle tütre oleku ilmutama. Muidugi wõtab Uadu isasüü enda peale, mis saab usutawaks, kui Elts seda omalt poolt kinnitab. Paha on, aga pole parata. Mõlemad kahetsewad südamest oma eefimust ja lubawad seda jumalalt härdasti andeks paluda. Julgesti lepitwad wanemad sellega, olgu wõitlus nii pikk ja kibe kui tahes... Sakste poolt muidugi pole tahtsust karta, — saladuse nendepoolne oja on ju sedawiisi kõige paremini hoitud... Siis papi juure ja pulmad!... Kuhu asuda elama? Juba kohtki walms waadatud. Kusfil selle kiheltonna kaugemas wallas. Slus uus faun, kartulimaaga, praegu tühi faunamehe furma pärast. Wii peremehele käjiraha ja asu igal ajal siise. Sa raha Uadul on ja tuleb iga päew juure...

Pruudi silmast kuffus peigmehe kae peale suur soe pisar.

Uadu Wiferpuuril ei olnud enam küüru seljas.

Reisri palge ees.

Tallinnamaa talurahiva kolm maakuulajat, Abram Norti, Hindrek Selbach ja Kustav Malts oma tõlgiga, olid Peterburisje jõudes korteri võtnud lihtsas, odavas sissesõidu-kojas, „Tallinna võõrastemajas“ Uuel uulitsjal. Järgmisel päeval puhati reisutavõsimust ja käidi pealinna uhtemaid paiku waatamas. Silmitseti muu seas ka suurt Tallvepaleed, kuhu saadikutel nii tähtis ja võib-olla kaelamurdetu käik ees seisis. Täna oleme veel vabad, ei tea, kuidas on lugu homme — mõtlešid mehed. Ehk istume siis juba kusil pimedate müüride taga ja vahime üles akende poole, millel jämedad raudvarivad ees, kust meid siis hiljem nagu kurjategijaid ahela otsas kodumaale tagasi viiakse — haagikohtuniku nuhtlusele vastu. . .

Selgamaal päeval said mehed Samarasse rändajate saadikutega kokku. Neid oli kuus isikut — kolm Eesti-, kolm Liivimaalt. Esimesed — Madis Männik, metsatvahi Aadu Mihailov ja Koigi kõrtsi Jaan Umblast — olid Krimmi minejaste muidugi tuttavad, Riimaa mehed aga, kelle seas leidus üks hästi vene keele oskaja koolmeister, kõi võõrad. Ko nendel oli palvekirj valmis, mille nad samuti nagu krimlasedki otsekohe keistrile tahtšid ära anda. Tehti otsuseks see toiming järgmisel päeval ühijel ajal ette võtta.

Kuid autor annab nüüd sõna pigemini Orgmetša saadikule Kustav Malts'ile, kes kirjeldab palvekirjade äraandmise lugu sedaviisi:

16. jaanuaril 1861 oli siis see tähtis päev, mis minul kui

ka wiist teistel feltfimeestel surmani meeles seisab (wõi seisib). Sel päetwal astufime samm, mis sai eestlaste Krimmi rändamise kohta otfustatawaks.

Ilm oli fompus ja külm kare, — üteldi 27 kraadi olewat; tahtis aga ka nina ära näpistada. Muudu polnud juft häda — olid meil ju kuued-kafufad ülestiffu seljas ja suured twene faapad jalas, millele hea tort õlgi fiske pandud. Nõnda tõttafime mööda Netowski prospekti edasi, tuhfjas lumi kroufus faapataldade all. Külmaft hoolimata märgufid meie pead fiireft käimifefst ja kartufefst, et jääme wahefst hiljaks. Mis tunded minu feltfimeestel olid, feda ma ei tea, aga minu meeleft oli, kui lähefsin mõne üleilmliku kohtu ette.

Talwepalee ette jõudes nägime kohe endi teifi feltfimehi. Olfime parajal ajal tulnud. Teretafime kodumaa mehhi ja jääme neift ettewaatlikult samm kumme eemale, palee auwärawa ligemale, kuft keifer üteldi wälja tulewat.

Mõni minut hiljemini ilmus meie juure keegi kõrge wäe-ülem, wafkne kiitwer peas, mille otfas kõikus suur jõhtwifefst tutt. Meid terawasti filmitfedes küfis ta meie käefst twene feeli midagi. Wastafime, et me twene feelt ei mõista ja et meil on tõlf. Wiimane oli omale nägufu ohtwitferimantli oft-nud ja ta rinda ehtis teenistufe eefst faadud Anna ordu fullatud auraha. Seepeale küfis wäe-ülem meilt tõlgi kaudu, kuft me olewat ja mida tahtiwat. Saanud kuulda, et oleme Tallinnamaa talupojad ja tahame keiserihärrale palwefirja anda, nõudis ta twimafst kohe näha. Meie näitafime talle aga, et palwefiri on finni pitfeeritud, ja tähendafime, et me firja üksnes keiserlikule majesteedile tahame ära anda. Seepeale nõudis wäe-ülem tungliwalt, et me temale ütlefime, mida firjas palume.

Salata ei maftnud, feft härral oli palju politfei-ametnikke lähedal, kes tema wastu suurt aufartuft üles näitafid. Tunnistafime fiis tõlgi kaudu, et me endile Krimmi poolsaarele afumifeks luba tahame paluda. Imetfedes küfis ta meilt:

„Kuft te fiis teate, et Krimmis on jõudemaad ja et finna afujaid tartwis?“

Wastafime, et ajalehest oleme lugenud.

Härrat häämmastas nüüd teade, et eesti keeles on olemas ajaleht. Ta ruttas aga kofje finnitama, et teade ei olla tõsi; Krimmi poolsaarele ei olewat rahwast sugugi waja, seks puuduwat seal waba maa. Nõudis siis paltwekirja lahtitegemist, sest et me kirja ainult lahtiselt wõitwat keiserlikule majesteedile ära anda. Õnneks polnud wäe-ülemal liiga palju aega meiega sefeldada, sest keiser oli iga filmapiik oodata.

Kes aga oli nüüd see suur wäe-ülem ja mis õiguse ja otstarbega päris ta meie asja järgi nii tungitwalt? See oli Peterburi linnapealik von Patkul, nagu pärast teada saime, — mees meie kodumaa mõisnikusoo rüpest. Et ta, kui kõige wägewama poliitfelwõimu kandja, meile kardetawaks wõis saada, see selgus alles hiljemini.

Lähemal hetkel anti palee wahtkonna poolt teada: keiserlik majesteed tuleb! Sedamaid seadime endid forda, käristafime paltwekirja ümbriku maha, ja kui keiser astus uksest, lassime põlwiili ja üks meist hoidis kirja pea peal, nagu oli sellekohane kohustus. Kõrge kastwuga mees, lihtne ohwitserimantel seljas, kullast läikiw kübar peas, astus jalgteed mööda, mille ääres me põlwitafime, edasi. See oli keiser Aleksander II. Linnapealik oma ametnikkudega jäi aukartilikult, käsi kübara ääres, eemale seisma. Meie filmad olid nagu manatud mehe külge, kes pidi olema meie riigi-isa. Ta pani meid tähele. Wõudes meie juure waatas ta tõsise, wõib-olla ka imekspaneewa filmaga meie peale ja ütles selge häälega: „Tulge minuga!“ mis meie tõik meile kofje ära seletas.

Silmapiik olime jalul ja sammufime, hoidudes temale nii ligi kui wõimalik, ta järel kuni Taltwepalee teise otja, kust keiser astus suurest toredast keerdtrepiist üles. Meie kärmesti tema kannul, kartes, et poliitsei paneb meie tee wahest kinni. Ka teine maakuulajate-selts kosis järgi.

Taltwepalee ülemisel korral kästi meid suurde ootefauli paigale jääda, kuna keiser oma tubadesse läks, mille uste juures seisid wahid.

Mida meie südamed tundsid, seda ei oska ma hästi kirjeldada. Kõik see määratu suur tore loos, need färatvad ruumid, hulgad ülemaid ja alamaid ametnikke ja teenijaid hiilgavates, värvikates riides — kõik see tegi meie filmid segaseks. Ja siis veel see teadivus, et oleme vägeva riigivalitseja katuse all, ja tema helisev, paljutõotav sõna: „Tulge minuga!“ Kõik see pani meid sügavat aukartust tundma. Aga ka poliitsei-ülemade kardetav kaju ei kadunud meie vaimufilma eest.

Natukesel aja pärast tuli keegi teine poliitsei-ülem sama teed, kust meilegi tulnud, üles meie juure. Wiist muidugi linna-pealiku käsul. Ta nõudis meie palvekirju näha, mida meie nüüd muidugi enam ei võinud feelata. Seepeale kirjutas meie nimeid oma taskuraamatusse ja küsis, millal me Peterburisse jõudnud ning kus oleme korteris. Kui küsimused olime vastanud, andis ta meie palvekirja tagasi, mille ta hoolega läbi oli lugenud. Särg tuli nüüd teiste eesti saadikute kätte. Need ei teadnud oma korterit öelda, millega poliitsei-ohvitser rahul ei olnud; siiski andis ta ka neile nende palvekirja tagasi ja läks oma teed.

Olime muidugi rõõmsad, et kardetav isik pani minema. Astusime ninapidi kofku — meid oli ju kaunike selts, üheksa meest — ja sofistatsime endi asjust jutustada, kuidas keegi mõistis. Siitvõimaa üks saadik, Joosep Wiru, wa ladus mees, naljatas minu vastu Võru murdes:

„Kae, noor tvell, tvanasõna ütleb: Annas jumal kuningat kuulda, es mitte nätta. Nüt kae tõist filmaga tvai katju fäega!“

Varsti toodi meile alt kohutav sõnum. Paleeametnikud teatasid, et poliitsei-ülem hulga gorodovoidega seista all palee uffe ees ja oodata meid! Andsid meile aga nõu, et kui keisri adjutant välja tuleb palvekirja vastu võtma, et neid majesteedi kätte läbiivaatamiseks anda, siis pidavat meie temale kõge poliitsei ivaritsemisest teatama ja kaitset paluma, muidu

õõdivat meie käsi halvasti käia. Et need sõnad meid hirmuga täitsid, on enesest mõista.

Varsti ilmuski sealts uksest, kust keiser sisse läinud, tema adjutant. Olime keisrit wälimusest üsna lihtsana näinud, siis kandis tema kindralist adjutant, üks wanadlane wõrjt, seda toredamat kullaft särawat mundrit, kuna ta rinda üleni katfis paljud aumärgid. Adjutant wõttis meie palwefirjad wastu ja wiis nad keisri kantseleisse. Meie aga jäime põnewusega, waafudes kartuse ja lootuse wahel, otsust ootama.

Wõis wiist küll olla tund aega möödunud, mis oli meie meelest päewa pikkune, kui jälle suured tiibuffed awanesid ja sama adjutant, meie palwefirjad käes, sisse astus, meid kolme nimepidi oma ette kutsus ja meile tõlgi kaudu järgmist kuulutas:

„Teie soowite Krimmi poolsaarele elama minna ja palute jeks keiserliku majesteedi käest luba. Majesteet on teie palwe kõige armulikumalt kuulda wõtnud ja soowib teile õnne seal elamahakkamiseks. Teie saate sealts kroonu maad ja abi asumiseks. Aga teie ütlete oma palwes, et teie kauge tee pärast ei tahaks enne sinna minna maad ja kohti waatama. Keisri-härra ei arwa mitte heaks, et teie terve rahwahulgaga sinna lähete, enne kui maa on waadatud ja asukoht wälja wõetud...“

Siis lihas weel: „Teie nimetate oma palwefirjas, et Gestimaaft üksnes wiis hinge saja pealt tohtiwat wälja rännata. Keiserlik majesteet ei tea, kas ja miks niisugune seadus on olemas. Seda küsitakse Gestimaa kubeneri-härra käest järele. Keisri-härra annab luba kõigile minna, kes aga soowiwad ja jõuawad.“

Lõppeks küsis adjutant, kas mell on ehk weel midagi suu- sõnal paluda. Luendajime siis oma palwet maa waatama- mineku juhtes, põhjendades, et see teeks melle kui kehawadele taluinimestele asjata kulu, kui nüüd talwifel ajal peakfime nii kaugele sõitma. Hoopis fergem oleks, kui me kewadel rah- waga ühes joonega sinna lähekfime, kuna me maaga, mis riigi- walitsus melle annab, olekfime waikides rahul.

Uga see palve jäi täitmata. Seletati ära, et Krimmis on ka palju sõlmata — kiviist ja soolaist — maad, seepärast pidada me ise endile sõlbliku asukohta välja valima, ja see oli täiesti õige, nagu osutus hiljemini. Lõppeks lubati meile meie palvekirja peale veel kirjalik vastus anda, kuid enne kolme päeva ärgu mele seda oodaku. Meie aga tähendasime alandlikult, et meie aeg sugugi ei luba oodata, sest et meie passid maakuulamis-teenonaks ainult poolteise kuu peale välja on antud. Adjutandi-härra arvas seepeale, meie võitvat küll ära reisida, kirjalik vastus meie palve peale saadetakvat Cestimaa kubernerihärra kätte Tallinna.

Tänasime alandlikult kumardades adjutanti — olime oma asjaga valmis! Jäime aga veel vaatama, kuidas lähed lugu felttimeestega.

Nende waeste käsi käis halvasti. Nemas olid endi palvekirja palju kaebusi lasknud sisse kirjutada, nimelt, et nende taludele pandatvat palju tegu ja renti peale, et mõisnikud karistada neid iga vähema kui süü eest kängesti, eriti raske ihunuhtluslega jne., ning seepärast paluda nemad, et neile luba antaks kroonu toetusel Samara kubermangu kroonumaa-dele asuma minna... Mitte ainult nende palve ei lüfatud tagasi, waid mehi noomiti ka veel waljusti, üteldes:

„Miks te tulite siia keisri majesteeti tülitama kaebusega! Miks te ei kaeba, kui teile ülekohut tehakse, endi kubernerile, kindralkubernerile ja, kui waja, senatikohtule? Ka ministrihärrale võite kaevata, aga mitte keisrihärrale. Keisrihäralt võid üksnes midagi paluda. Nagu näiteks: need kolm meest seal palutwad endile luba Krimmi poolsaarele asumiseks — waat' see on palve, ja selle võttis keiserlik majesteet armulikult täita...“

Mehed olid ootamata tõrelemisest nii ehmunud, et nende wene keele mõistja midagi ei märganud wastata. Oma sõnad laskis adjutant meie tõlgi kaudu neile ümber panna, kes seda ka kohe soldatiagarusega tegi. Mehed seepeale paluma ja endid wabandama, et kaebused pandud palvekirja ilma nende

teadmata; palwefirja teglja olla süüdi, kes neist wiist dieti aru ei ole saanud. Aga mis see weel aitas. Ahtlasi teatasid mehed tõlgi kaudu täis hirmu adjutandile, et politsei neid all oodata ja wiist finni tahtawat wiia, kuna nad endil mingit süüdi ei tea olewat, ja palusid kaitset. Kindrali-härra wastas, et nende kartus olewat asjata, — palwefirja pärast ei wõidwat neid keegi finni wiia. Mingu aga rahuga. Ometi saatis ühe wahiohwitseri meiega ühes alla — wiist waatama, kui palju meie kartusel on põhjust.

All trepi ees oli aga tõesti enam kui tosin politseinikke oma ülemaga. Meie hoidusime seltsimeestest, kes ülemuse meelepaha alla olid langenud, eemale. Seesama politseiametnik, kes meie nimed ülal oma taskuraamatusse kirjutas, tundis meid ära ja laskis meid wabalt minna. Teistele aga saadeti kuus gorodowoid kaasa, nähtawasti waatama, kus nad on korteris. Meie olime muidugi otsatu rõõmsad, et kimbatuselt nii õnnelikult pääsesime. Shtu oli juba käes, kui jõudsime korterisse, kus me jumalat tänasime, et kardetaw käik kõigiti rahuldawalt möödunud.

Meie talitus Peterburis oli siis nüüd toimes ja lühikese nõupidamise järel arwasime kõige paremaks pöördida Tallinna tagasi, et wastu wõtta kubernerilt wastust meie palwefirja peale ühes keiserliku wäljarändamis-loaga, mis meie arwates õige kiiresti sinna pidi saadetama.

Teise päewa hommikul kauplesime ühe Rakwere woorimehe, kes meid taas kodumaale pidi küütima. Pärast lõunat sõitsime wälja. Oli juba pimedik, kui Narwa wärawasse jõudsime. Seal pidasid wärawa wahisoldatid meid finni, õeldes, meie järele olla küsitud. Smetsedes päris meie tõlk, kes meid taga küsinud. „Ks politseiohwitser,“ wastas soldat.

Meie tõlk oma ohwitserimantlis, suur tresfidega tšherfessimüts peas, hüüdis julgesti:

„Ah ja, see oli minu sõber! Ma olin temaga natukesel aja eest juba koos... Pashol, iswostshik!“

Ja juba ollmegi wärawast läbi! See külmatwereline was-

tus päästis meid kahtluse alt ja kimbatuselt. Ülimasime, et politsei meid uurab, mis tal kerge küllalt oli, sest et meid võis võimaluselt, iseäranis riietelt, venelaste seas koge ära tunda, kuna meie tõlk oma tähtsas mundris veel dieti filma paistis. See aimdus ajas meid ruttama, ja alles kolmkümmend tversta pealinnast eemal julgesime öömajale jääda. Et meie kartus tühine ei olnud, selgus hiljemini, kui ma kevadel sama tõlgiga Krimmi reisu otstarbel jälle Peterburisse tulin.

Rääkime sel puhul oma talviises võõrastemajas, nõnda-nimetatud „Tallinna häärberis“. Võõrastemaja juhataja, keegi endine Tallinna isand, kes meid koge ära tundis, võttis meid üsna tufaselt vastu. Rääkis, et nemad jaanuarikuus, peale meie sealolemist, meie pärast tüli ja pahandust saanud. „Kui teie talvel siit ära sõitsite“ — jutustas ta — „tuli tund aega hiljem politseipriistav hulga gorodovoidega meie hooivi, pani vahid väravasse ja nõudis teada, kus need Tallinnamaa mehed on, kes viibivad siin juba mitu päeva. Kui meie neile vastasime, et küsitavad tunni aja eest voorimehega välja sõitnud, ei ustud seda, sest et teid Narva väravast ei olla nähtud läbi sõitvat. Rõõk meie numbritoad, peale kolmekümne, otsiti läbi, siis veel kõik kõrvalised kohad, nagu hobusetallid jne., ning viimaks ka veel voorimeeste regede alused!... Kui nad midagi ei leidnud, kutsuti mind politseisse ja võeti minult allakirjutatud tunnistus, et otsitavad mehed on meie hooivist ära sõitnud. Minule anti aga ühtlasi kange noomitus, et miks ma ilma politseile teatamata oma juures forteris pidanud niisuguseid kahtlasi inimesi, kes kõrget riigivalitsust ja isegi keiserlikku majesteeti julgenud tülitamas käia! Ma wabandasin ennast muidugi seega, et minu võõrastemaja on teekäijate avalik öömaja, kuhu voorimehi ja reisijaid alati sisse ja välja käib, ilma et nad mulle ütleksid, mis asju neil pealinnas on ajada.“

Üsanda kartus politsei eest oli aga nii suur, et ta meid seford enam oma häärberisse forterisse ei võtnud! Eks me mרגanud nüüd küll, kui hädaohtlikuks kodumaa sakstele meie välja-

rändamis-plaani pidas ka Peterburi ülempolitseimeister, härra von Patkul. Et tema meie püüdjaja oli olnud, see oli meile isenesest kindel. — —

Saabudes kodumaale tagasi, andsid saadikud endi wolitajalle käigu tagajärjest aru, ning põnewusega jäid maltsweti-usullised Gestimaa kubernereri käest keiserlikku loa kirja ootama. Nüüd, kus nende ettewõttele teatav põhj ja pide muretsetud, ei salanud nad ka kauemini enam oma wäljarändamise eesmärki, waid tunnistasid, et nemad mitte ei lähe Samarasse, waid „soojale moale, kuulsasse Krimmi, kus wiinamarjad kasvawad“.

Rahinal läks sõnum üle maa laiali ja äratas talurahwa seas suurt imestust. „Maltsweti tallekesed tahawad Krimmi minna!“ teatas üks suu teisele. „Nende saadikud käinud Peterburis, kõrge kroonu annud loa!... Koguni keisri ees käinud!“ lisasid teised. Kuid see teade leidis ka rohkesti umbusklikke, kes seletasid seda tühjaks naiste loriks. Talupoegi lastakse nüüd keisri ette — kuhu ja selle aruga lähed!... Maltswetitide põhimõttelised wastased aga leidsid asja neile uut naeruja pilkerahet kaela saata; nad püüdsid terwet lugu irwitades teha naeruwääriliseks lolluseks ja heita põlguse alla ning üks laimu- ja sõimujutt teise järel lasti lendu.

Sakste seas tekkis uus tuhin tufast äretust. Nende asjaajajad ja kasude kaitsjad kantselis hakkasid „kalli maarahwa“ kallal weel suurema hooga tööle kui siamaani. Kirikuõpetajad — kirjutas Rustaw Maltse oma mälestistes — noomisid kogudusi walwata ja paluda, sest kurat olla nüüd rahwast wägewastl eeskimas, nagu neid wiletasid eeskinnud hingesiidki, kes põlata oma kalli kodumaa ära ja, hoolimata endi mõisawanemate ja õpetajate isalikust hoiatusest, kippuda waleprohwetitist pimestatud filmadel suisu õnnetusse ja hätta, et minna ihu ja hingega hukka... Nõnda ja weel palju tüsedamate sõnadega jutlustati kogu talwel ja kewadel ka Zärwa-Madise kiriku kantselilt. Seeford ei olnud Madise kirikul pärisõpetajat, sest pastor Hirschhausen oli pikema haiguse järgi kewadel hingu-

fele läinud ja need rahwa noomijad olid võõrad kirikhärrad, kes Madise aeg-ajalt jutlust käisid ütlemas. Eriti püüdis üks noor kandidaat, naaberkihelkonna Jaani õpetaja Gebhardi poeg ja pärasine järeletulija, kes Madise aseõpetaja kohuseid hakkas täitma, oma muidu nii magedas jutluses rahwast võimalikult rohkesti kollitada kuradiga, kes oma abilistega talupoegi meele-tule wäljarändamisele effitawat.

Et maltswetlusuliste saadikud Peterburis tõesti midagi toime saatsid, tuli sakste suureks meelemõruduseks peagi ilm-fiks, ehk küll maltswetid ja nende saadikud ise seda otsust palju waremni ootasid ja tema wiibimine neid juba kartusega täitis. Nad ei teadnud ju, kui piff bürokraatlik tee oli jäherdusel ametlikul kirjal ära käia. Wiimaks ometi, küünlakuu keskmisil päewil, tuli kubeneri käest haagikohtunikudele teade, saadi-kud mingi kubeneri kantseleisse wastust kuulama, mis keiser nende palwekirja peale 16. jaanuarist annud. Ahtlasi kirju-tati, nagu wäidab saadik Maltis, haagikohtunikudele ette, see paragraaf talurahwaseaduses, mille järele walla liikmetest ainult wiis protsenti wälja wõidid rännata, tähele panemata jätta ning Krimmi asumiseks kõigile luba anda, keda kindlad kohustused sellest tagasi ei hoia.

Minule anti mõisa poolt talitaja kaudu käsi kohe minna Tallinna — kirjutas Orgetsa saadik. Kuidas oli aga kubeneri teade meie paruni-härra silmad laiali kiskunud! Suure tuhinaga kutsunud ta oma wana opmani enese juure ja rääki-nud temale nagu ilmaimet, et noormees Maltis käinud kahe teise talupojaga Peterburis, tikkunud koguni keisri ette ja annud ära palwekirja, milles nad mitte üksnes maltswetiustu-listele, waid ka teistele talupoegadele luba palunud Krimmi elama asuda. Ja mis kõige hullem — keiser lubanud! Wana walitseja küsinud imestades, kuidas on see võimalik, et talu-poeg pääseb keisri ligidale, mispeale paruni-härra seletanud, et küllap neil oled head nõuandjad. Siis küsinud weel, et tõõkas eesti talupoeg Krimmis paraku wäga hästi wõidwat elama hakata, kui talle kroonu poolt maad ja abi antakse; sõja-ajal,

wäeteenistuses olles, õppinud tema Krimmi olusid tundma ja leidnud maa olevat wiljaka. Neile, kodumaa mõisnikkudele, minewat aga muidugi wäga kahjulikuks, kui rahwast palju ära läheb, õhanud paruni-härra...

Õõitsin nüüd wiitwitamata Tallinna, kus teised felttimehed mind juba ootasid. Kohe läksime koos kubeneri juure. See wõttis meid aga hoopis karmilt wastu. Tema filmas olime juure kuritöö ära teinud. Kindral von Ulrich, faks nagu teisedki faksad, heitis meile mõrudalt ette, miks meie feisrit oma palwega tülitama läinud. „Eks te läinud otsekohe Krimmi, kui teil see nõu juba oli, ja wõtnud sealt maa wälja, kui seda teadsite saada olevat, aga mis oli teil asja minna feisri käest küsima!“

Wastasime, nii hästi kui mõistsime, et meil oli ju kroonu maad ja kroonu käest abi waja, mida ometi riigi-istalt pidime paluma, ja et feisri-härra seda mitte pahaks ei pannud, seda wõõitwat kubeneri-härra wastuskirjast näha.

Küsis siis, kes meile palwefirja kirjutanud. Luiskasime, et Peterburis lassime kirjutada. Kui meile feiserlik wastus teada anti, kästi meid minna, sest soowitud luba meil ju nüüd olewat. Kuid meil oli weel midagi südamel, midagi wäga murelikku. Tähendasime, et meie passiaeg on wastuse ootamisega lõpule jõudnud, ja palusime endile uusi passe. Aga sellega olime jälle kubeneri käpa all. Külmal wastas ta, seega ei olewat tal midagi tegemist, seadus ei lubawat meile see aasta uusi passe enam anda. Kordasime palwet, tähendades, et meie ju seejuures süüdi ei ole, et kirjalik wastus meie palwefirja peale nii kaua on finni peetud ja meie aeg ära wiidetud, kuna feisri luba meile suusõnal juba ammugi kätte anti. Selle palwe ettekandjad olid iseäranis minu mõlemad wanemad kaaslased, kelle passiaeg oli toona pikendamata jäänud ja kellest teine oma sõnu ka weel seeläbi püüdis toetada, et ta kubeneri-härrale alandlikult au pakkus talwafel talupoja kombel, ta reite ümbert finni hakates. Nad kurtisid kurwalt, kuidas nad endi kohad juba käest annud, tööloomad ja majakraami

ära müünuß ja kuidas neil nüüd kuskil paika ei ole, kus teise aastani oodata.

„See on teile paras, teie segadusetegijad!“ hüüdis kuberner seepeale kahjurõõmsalt. „Te ise olete selle häda eneste peale tõmmanud! Ma ütlesin juba mineval suvel nelle rumalatele, kes minult käisid passe saamas: Praegu on teil veel kohad ja olete peremehed, aga tuleval aastal olete sulased ning teo- ja moonamehed! Kas näete, kui õigus mul oli!... Sa nüüd minge!“

Viimase sõna peale astusin mina paar sammude ette, võtisin oma passi taskust ja ütlesin:

„Alustatud kubernerihärra, mulle on veel enam kui poolteist kuud aega passi määratud; palaksin teada, kas on neil teiste inimeste passidel, mis minu kätte volitatud, sama õigus?“

Seepeale vaatas kuberner suuril silmil minu otsa ja küsis:

„Kes lubas sinule pikema aja kui teistele?“ Ta mees oli minu passiaja pikenduse unustanud.

Andsin talle passi järelewaatamiseks kätte. Kuberneri kantseleidirektor, wana härra Hieckisch, kes juures oli, kõneles kubernerile mõned sõnad saksa keeli, mispeale üks noorem ametnik selle kirja härra von Ulrichi kätte tõi, millega meie parun ja haagikohtunik minule äraoleku-aega juure olid annud. Kuberner ja kantselei-ülemad wahel algas nüüd saksa keelne mõttewahetus, mille lõpul kuberner mulle ütles:

„Need rahwa passid wõid ühes wõtta, neil on sama õigus, mis sinu passil. Aga rahwast ei tohi sa kedagi enesega teele kaasa wõtta... Sa nüüd mine, kuhu tahad!“

Läksime tuttatute juure korterisse, murekoorem südamel. Misda pidime nüüd peale hakkama? Minul oli küll luba minna, „kuhu tahaksin“, aga kuhu pidin ma, noor ja asjatundmata poisike, üksi minema, kuna wanemad ning jõukamad ja nõukamad olid sunnitud maha jääma! Ei midagi — teised seltsimehed andsid mulle nõu teatud tõlgiga üksi Krimmi minna ja asjad, kuidas iganes wõimalik, õige ajada. Küll ei olnud umbes kahe tuhande iversta pikkune teekond tol ajal, kus puu-

dušid raudteed, kellegi naljaasi, aga ettevõtte oli tähtis ja aeg kasin, seepärast tegime selle nõu otsuseks. Seltsimehed Selbach ja Nort andsid mitmed passid eneste käest minu kätte, välja arvatud enda isiklikud passid. Ka andis Nort mulle jada viiskümmend rubla reisuraha, aga et ma selle summaga teadupärast ei võinud läbi saada, siis pidi veel mõni teatud rahamees abi andma, kuna volimehed raha rahva käest, kolm kuni neli rubla passi pealt, tagasi pidid korjama. Ahtlasi uuendajime kauba endise töögi Tõnissoniga.

Meie senisest plaanist oli siis kriips läbi tõmmatud ja raste ning hädaohtlik teekond üffi minu peale langenud.

Asna kogemata leidjime midagi, millest oma ettevõttele minu teekonna puhul kergendust võidime loota. Meie Tallinna tuttavate juures teatas meie üks teenija tüdruk, et nende härra poeg olewat Krimmis, Beresopi linnas, kohtuametnikuks. Sellelt ehk võidvat meie oma asjas head nõu ja juhatusi saada. Kohe läksime tüdruku juhatusel tema härra juure, et sellelt ta poja aadressi paluda. Uga võtta näpust — härra salgas poja ära! Ei temal olla Krimmis poega, kelle juure meie võidjime minna nõu küsima. Pika ninaga saadeti meid tagasi... Ent natuke hiljemini saime teada, et härra peale meie äraminekut prouaga täis hämmastust aru hakanud pidama, et kust need võõrad talupojad ometi peaksid teadma, et neil on poeg Beresopis! Ja kas ei sünniks neile ehk kirja kaasa anda, sest kui nad sinna lähetvad, siis otsivad poja ometi üles, mis pole väikeses linnas raste. Seda kuuldes julgeme uuesti minna härra kätte. Oligi siis nii lahke ja kirjutas meile kirja kaasa, milles ta meid pojale soovitas.

Teadagi kartuse pärast ülemuse eest oli see tvana härra oma poja Krimmis olemise ära salanud. Polnud ta ju keegi muu kui kubernerite kantseleidirektori Hieckisch'i wend, kes oli ise ametis sealsamas kantseleis! Kuberner pidas meid meie väljarändamis-himu pärast kurjategijaks — kuidas tohtis siis keegi tema ametnikkudest niisugustega foodustamisi tegemist teha! Härra Hieckisch'i kartus paistis küllalt selgesti välja

ka sellest, kuidas ta meile kõvasti finnitab, ei ühelegi inimesele hingata, et tema kuidagi meie asja on aidanud edendada. —

Weel sama päeva õhtul, vastu ööd, tuisust ja piltasest pimedusest hoolimata, sõitis noor Maltis tõlgiga linnast välja kodu poole, seniseid reisufeltiilisi kurbadena maha jättes. Teise päeva lõunaks jõuti Orgmetša. Seal kuulis noormees oma suureks lohutuseks, et onu Maltšivet, Krimmi rändamise peadõutaja ja terve liikumise waimne juht, kellega ta asja üle veel lõplikult tahtis nõu pidada, olewat nende külasse ühe jõuka sõbra juure tulnud. Muidugi pidas Maltšivet ennast siin, nagu ka mujal igal pool, võimalikult salajas, sest teda otsiti taga nagu tulega. Temale kui ka mõnele muule ustatwale tuttawale anti Kustawõ kojutulek suud mööda teada ja kutsuti nad nõupidamisele, mis ettewaatuse pärast pidi hilja öösi fündima. Kui noormehe isa kuulda sai, et maakuulamise hädaohtlik teekond nüüd Kustawõ peale üffi on jäänud, ei tahtnud ta poja teeleminekust midagi teada ja keelas reifimiseks oma luba, seletades, et Kustawõ on ju tema ainus poeg ning wanemate ainus tugi, keda tema sel wiisil „kadumise peale“ ei wõlwat ära lasta. Kuid Maltšivet astus wennale vastu ning pidas talle wäikese, aga mõjutwa kõne:

„Armas wend,“ ütles ta, „et sinul kui isal õigus on poega minemast keelata ja et sa tema pärast hirmu tunnend, seda pole salata ega imeks panna. Aga pea meeles, et meie asjal ja ettevõttel on jumala tahe aluseks. Kas sina tahad siis jumala tahtele meelega vastu astuda ja tema tööriista oma inimlikus nõrkuses pooliku töö pealt seisma panna, kätt adra küljest kiskuda, kui töö parajasti joone on minemas? Mõttele, et keiser jumala tahtel meile me ettevõtteks loa on annud ja et peale saja uskliku perekonna kõik oma lootused sellele ettevõttele on pannud! Tahad sina need lootused, mille täidmineku eest tahtsused hakkawad kaduma, nüüd nurja ajada? Kui sa seda ei taha — ja sa ei tohi seda tahta —, siis lasjed oma poja rahuga minna!“

Sellega oli isa vastupanek murtud. Bisarfilmil andis ta pojale oma loa ja õnnistuse. Tema trööstiks kuulutas aga Maltšiveti nüüd forraga, et tema tahtivat Kustaviga ühes Krimmi reisida, sellepärast olla ta jüa tulnudki. See teade rahustas isa, veel enam aga poega. Paremat kaaslast ei võinud ju viimane enesele soovidaagi. Suurem osa vastutust langes ju nüüd tema pealt selle vana, targa, eluviilunud mehe peale, kes oli pealegi koguduse pea ja maltšivettide väljarändamis-liikumise hing. Mis ettevõttest nüüd võis korda minna, see pidi korda minema...

Weel samal ööl otjüstati teele minna. Ruttu toimetati kõik tarvilikud ettevalmistused. Kõige eel seati raha-asjad joone. Kustav Maltšil omal oli veel sada rubla, Abram Norti käest oli ta sada viiskümmend saanud; seda arvati tema ja tõlgi tarvis liiga väheseks. Seepärast lihas keegi jõukas mees sada viiskümmend rubla juure, mis väljarändajailt tagasi pidi korjatama, ja nõnda tõusis summa neljasaja rubla peale, millest ka Maltšiveti kui teine maakuulaja osa pidi saama. Kui tarvilikud riided ja teemoo reele pakitud, oli pool ööd juba möödas. Lasa sõhises talvine sõiduk vaiksest, uinuvast külalt välja õise pimeduse fisse, kandes prohvitet Maltšivetti ja ta vennapoega Nariva linna poole, kuhu neid üks kohalik peremees oli lubanud kütida.

Päikese tõusu ajaks oldi Orgetšast juba tervea kaks-kümmendiviis eemal, ja mida kaugemale kodupaigast jõuti, seda kergemaks läksid reisijate südamed. Seft kartus takistuste eest piinas neid. Noorel Maltšil isiklikult poleks küll vist palju karta olnud, seda enam aga Maltšivetil ja Maltšiveti pärast ka temal ning teistel. Oli ju Maltšiveti taga-aetav põgeneja. Saadaks ta kätte, siis võidakse ta kaaslasti tema abimeeste pähe kimbutada ja samuti finni võtta nagu teda, ning teekond oleks sedapuhku nurjas. Õnneks oli kartus asjata. Ima mingi äparduseta jõuti Nariva, kust küüdimees nad veel Zamburini edasi viis, millega neil Balti parunite riigi piirid juba veerandaja tervea võrra selja taga olid. Zamburist

saadeti küldimees tagasi ja palgati voorimees, kes sõidutas mehed Peterburisse.

Siit läks teefond Nikolai raudteega, mis hiljuti kui Wene-maa esimene pikem raudtee walmis oli saanud, Moskwa edasi, kust algas taas waetwaline, pikaline ja kulurikas hobuse-tee. Voorimehe-troika wäsinud hobusefontidega wiis reisirjad Drelli, kust sõideti samuti voorimehega Harfowisse, kuhu jõuti alles rohkem kui kahenädalase wintsutatwa reisu järel. Uja-wiitlikke takistusi tegid reisirjadele muu seas Wenemaa jõed, mis oma talwist jääkaant, wihaselt mässates ja wahutades, para-jasti minema olid saatmas. Eriti suur, laiaks paisunud Dnepri jõgi, millest mitu korda üle tuli sõita, pidas oma jääminekuga maakuulajaid päewadekaupa finni, sest et ülewiiimine parwede ja pargastega, wahel aurupaatide wedades, oli sama puudulik kui hädasohtlik. Sõites Harfowist peale enamasti posthobustega, saabusid reisirjad 5. aprillil 1861, ligi poolteise-kuuse teefonna järel, wiimaks Krimmi pinnale, Perefopi linna. —

Nõnda pääsesid need maakuulajad õnnelikult kodumaa orjaperemeeste kaugeleulatuwate politseiküünte wahelt. Neil polnud aimugi, mis sündis waheajal nende seltsimeestega, kellega koos nad näärifuul Peterburi Talwepalees palwe-krjad ära annud.

Neile „segadusesünnitajale“ ja „seisritülitajale“, kes olid julgenud tsaari head tuju minna rikkuma nurinaga oma willetsuje üle ja oma armuliste mõisawanemate peale kaeba-misega, wajutas linnapealik von Patkul oma wägiwaldse käpa peale. Teadis ju see balti junkur wäga hästi, et ta teeb seega oma sugu- ja seisuseiwendadele kodumaal, kelle tulud olid ka temale pühad, wiisakat meelehead. Kõik wiis saadikut, Samarasse rändajate wõlmehed, wõeti pealinnas finni, pandi raudu ja saadeti wangitapiga tulema — kolm Kiiamaa meest Tartu, mõlemad Järwamaa mehed, metsawahi Uadu ja Män-niku Madis, Tallinna poole. Seotud kättega wõeti neid nagu fuuri kurjategijaid kodumaal siis mõisast mõisa, ja kui nad jõud-sid omasse walda, haaras haagikohtunik nad enda wõimu alla

ja laskis neile rikkalikult tuttavat junkrufultuurile vastatawast nuhtlust jagada. Oma häwitamata wäljarändamis-himu eest pidi metsawahi Uadu seda karistust lühikesse ajaga juba teist korda kannatama, paraku ilma wähemaid kui meeleparanduse-
fümptomeid ilmutamata.

Paremini kui neil meestel käis ka Rannawalla ja Kolga wolinikkude käsi, kes lõppenud passiaja tõttu pidiid Krimmi teekonnalt maha jääma. Need leidsid hea nõu, kuidas enestele ja oma woltajatele liikumiswabadust nõutada ning Balti ülemuse meelewalla alt weel enne pääseda, kui maakuulajad Krimmist tagasi jõuawad. Hindrek Selbach sõitis Rannawalla wiieteistkümmne perekonna passidega Samburgisse ja wõttis enese ning need inimesed selle linna alla üles. Sedasama tegi Abram Nort Kiiust enda ja paari teise perekonnaga ning oma sulastega. Nad olid nüüd Peterburi kubermangu Samburgi kreislinna wäikekodanikud, kes igal ajal passi wõisid saada ning minna, kuhu süda kutsus.

Kugli taliv.

Nagu paljud muud, olid ka Kugli küla maltsiveti-usulised peremehed miiklipäeva ajal 1860, pärast Liffre neitsi väljarändamis-ilmutist, mõisa läinud oma kohti üles ütlema. Tagura parun ei olnud kärkija. Ta ajas oma asju talupoegadega ivagufamalt, kuid sellegi pärast mitte lõdvemalt kui teised mõisnikud. Kärkimise asemel pilkas ta parem, haukumise asemel fusises, hammustamise asemel nõelas. Kui ta mehi ühel ja teisel viisil oli nõõganud, niihästi nende usu kui ka nende Kaanani-teeõonna pärast, misjuures ta enesele lõbusalt habemesse itfitas, jaatis ta nad selle otfusega lahkesti minema, tema tahtivat asja üle järgi mõelda, et selgusele jõuda, kas mehed liiga ivara ivõi liiga hilja kohti tulnud üles ütlema. Üks jaagupipäev olewat juba möõdas, aga teine iveel ees — mine nüüd tea, kuidas fiin õiguft teha!... Kes tahtis aru saada, teadis, et parun Kempen oli meeste mitteseadusliku ülesütlemise tagasi liifanud. Siiski mindi mõne aja pärast jälle „usku katsuma“. Saks seletas nüüd, ta olewat järele mõelnud ja leidnud, et mehed on liiga hilja üles öelnud. Ta tahtivat aga aru pidada, kas ta nende liiga hilist ülesütlemist ometi ei peaks ivastu ivõtma. Otfus jälle edaspidi. Ei aidanud paltved ega reiepaltused seegi ford midagi. Ta iveelgi leidus mõni mees, Kiisa Miikfel eesotfjas, kes kuffufid paruni iviguri peale jälle sisse. Minnes kolmat forda sakfa paltvele, kuulfid nad, et saks waheajal teisele arvamisele jõudnud: ta pidada nende ülesütlemist liiga ivaraseks! Antagu talle

kuni tulevase jaagupipäevani mõtlemisaega, siis ta tahtvat neile kindlasti öelda, kas ta nende palvet võib täita või mitte ...

Sellega oli Kugli meeste lootus otjas, saada sel aastal veel passe ning otjas ühtlasi takistamata mujaleasumise lootus. Ehk olgu siis — nagu unistajid Riisa omad ja mõned teised —, et jumal viib nad ilma passita ja härra loata, kas või läbi õhu, töötatud maale. Kes küll niifugusele imele vastu ei vaadanud, jäid siiski ärevuse ja põnevusega ootama, kuidas asjad kujunevad ja mis saab nendega, kellel oli forda läinud kohti üles öelda ning kubernerilt mõisnikkude loatähtede vastu saada passe. Lähed nende ettevõtte õnneks — mõtlesid nad —, küllap me ehk siis jumala abiga ka nõu leiame, kuidas Egiptusest pääseda, kas või salaja, kui muidu ei aita ...

Mis puutus Riisa pererahvasse, siis oli Mihkli ja Liisu usk imedesse praegu kindlam kui kunagi enne. Uued tähised jumala vägevusest finitasid seda usku. Kui suur pidi näiteks see jumal olema, kellel forda läks Aadu Wikerpuuri patu-uneist äratada ja usklikuks maitsevetiks teha! See käpuga katsutav ime oli sündinud sügisel. Aadu Wikerpuur, see lafard ja üleannetu tüfimees, see pühaduse pilaja ja wagaduse naerja, see jumalalaste nurjatu irvitaja sai forraga „pööramist“, heitis enesest ära umbusu ja ilmalaste patukombed, mis on jõledad Issanda ees, ja astus alandlikult, oma pattusid südamest kahetsedes, „armu saanud hingede“ kogudusse. Aadu Wikerpuur jättis maha viina ning tubaka ja sealihha, mille peale ta senini nii maias olnud, ja oli valmis kas või palja veie ja leiva juures, muidugi ka hallis riides, jumalat tões ja vaimus teenima ...

Uut usku ja puhastatud armuõpetust oli ta eriti Riisal käinud õppimas, sest ta pidas Mihklit ja Liisut, nagu ta neile suu sisse ütles, kõige ärksamaks ja arufamaks prohveti jüngeriks. See tunnustus oli Riisa abielupaarile muidugi pandiks, et Aadu uue usu sügavast tõesst õieti on aru saanud, mis jälle andis tagatise, et ta meelepööre on õiglane, põhje-

nedes tõsifel ärkamisel. Miski polnud seepärast loomulikum, kui et nad ta usalduse ja rõõmuga oma waimulikufs wennaiks wastu wõtšid — esiti wennaiks ja pärast ka weel pojaks. Pojaksiwõtmine oli ju nagu teise jala järgitõmbamine. Tõšine ristiniimene peab ikka teise jala järgi tõmbama, kui ta esimesega õige samm on astunud, ja seda pidid ju eit ja taat omaštki esimesest sammust tunnistama.

Wiferpuuri asi läks nende juures paremini, kui ta lootnud. Ušš tegi imet. Niipea kui nad ta endi usulise teadšid olewat, kustus forraga ta patune minewif ja kadus ta küür seljast. Tal polnud waja Eltsē kurja saladušt neile ilmutadagi. Nad wõišid wahest esimese joonega imetseda ja wõõristada, kuidas Elts, see oma ilu ja nooruse peale uhke tüdruk, wigasele wana-poišile tahab minna. Aga kui nad seda tütre enda suušt selge sõnaga kuulšid, siis oli ka nende imešpanemisel ots peal ning järgi jäi jumala tahe, mis wahel nii ilmuurimatu, ja jumala teod, mis sagedasti nii imelikud... Et tütar nende kurbušetš meeles ja kõmmete poolest kaldus ilmalaste kilda, siis oli neil üšna hea meel, et ta mehele saab usuiwennale, kuigi alles hiljutil ärganule, kes temasse ta hinge kasušk mõjumata ei wõi jääda — lootus, mida Uadu agarate tōotustega omalt poolt püüdis finnelada. Alinus usklik liige perekonnas, kelle meelešt lood wahest pišut kahtlased wõišid olla, oli Anu. Kuid see hea inimene, kellel oma hingega nii palju tegemišt, ei seganud end asjasše. Mikul ja Taatwetil aga, peigmehe sõpra-del, kellele Uadu oma etteiwõtte košta seletušt andmata ei jätanud, polnud muidugi Wiferpuuri kui oma tulewase õe- ja källmehe wastu midagi. Nõnda läks kōif nagu lepsi reega, ja juba enne mardipäewa peeti pulmad — ofalt Riisal, kuhu mõršja, teenistusešt loobudes, paar nädalat waremmini tulnud, ofalt peigmehe kodus, Albu wallas, uues nägušas saunas.

Noorpaarišt polnud seepeale tükil ajal kõppu ega kappu kuulda. Nāis, nagu magaks ta oma noore õnne udušulgedes magušt talweund. Alinult Kugli kõrtšis tuletasiš lobisewad ilmalapšed, wa Eihane eesotšas, ühte ja teišt wahel irwi-

tades meele. Muidugi oli neil hambus iseäranis Uadu usu-
 wahetuse- ja naisewõtmis-lugu, mille kõrwal riivati ka noo-
 rikku minewikku, niipalju kui see mõisaga ühenduses seisis.
 Muu seas loriti, kui kahju olnud Wikerpuuril kõhurääkimist,
 mis Riisa Mihkli ja teiste kirjaturundjate poolt kah raskeks
 patuks tunnistatud, maha jätta. Wiina ja õlle, tubaka ja sea-
 liha — kõik olen Maltswetile juba ohtoriks wiinud, nüüd ütle
 lahti ka weel wiimsest ajawõitest, mis tegi lõbu endale ja
 teistele! — nii mõelnud küürakas rätsep kurwalt ja püüdnud
 kõhurääkimist wagade wastu kaitsta. Seespidine hääl olewat
 ju südame hääl — seletanud mees — ning seda häält tappa ei
 olewat inimesel luba. Kuid äi ja ämm ning needsinatjed teised
 kirjaturundjad jäänud oma hukkamõistwa otsuse juure kindlaks.
 „Ega tea, ehk on ‚wanaleiwa‘ wäljaheit foa weel patt,“ öelnud
 Wikerpuur seepeale sügawa tõsidusega ja ajanud asja nii
 kaugele, et hakatud kirjast järgi uurima, kuidas on dieti lugu
 selle pahanimelise asjaga...

Esimese elumärgi andis noorpaar enesest Kuglile alles
 kewade pool talwet, ja nimelt — warrulekutsega. Riisa talus
 olnud weidi liiga warasest kutsest tuska ja ärewust märgata.
 Uga warrul tehtud kõik jälle heaks. Uadu seletanud äiale-
 ämmale, see pisuke tüdruk mähtmetes, seep see patufoorem
 olnudki, mis teinud oma rõhumisega tema ja Eltse südame
 Maltsweti usu wastu muhedaks; poleks seda olnud, poleks
 prohweti kogudusel olnud ka Uadu Wikerpuuri ega tema
 noorikut truudeks, ustawateks liikmeteks. Kui suur rõõm aga
 taewas walitseda tõsiste patuste meeleparandusest, seda wõi-
 wat äi ja ämm Piiblist järele waadata...

See Uadu Wikerpuuri patustpöördimisega sündinud ime
 andis Riisa rahwale asja nüüd seda suurema õhinaga weel
 teist sarnast imet taewast maha paluda, ja nimelt oma wanema
 wäimehe heaks. Et tütar Anu neid selle palumise juures
 kõigest hingest toetas, on enesest mõista. Kui jumal ühe kallal
 imet teeb, miks siis mitte ka teise kallal! ütlesid nad enestele,
 ja nüüd ei tulnud neil enam ainustki palwet südamest ja suust,

hüüab Maltšiveti poole, kelle ümber väike paltve-seltsfond koos on, põrseiva passihäälega:

„Waga mees, korja oma kolivad ja käbarad — juba hurdafoerad külas! Praegu tulevad Tõnu-Beetritl wälja!“

Algab ehmunud segadus. Keegi ei tea, kuhu peita prohtwet. Ühelegi ei tule meele peidukohta, mis oleks leidmise eest wähegi warjatud, ka usuijale enesele mitte. Minus, kelle pea õigadel kiffi jääb, on hoiataja ise, Lõhmuse Laaivet.

„Tule seie, lugeja-papa,“ kostab ta rahuline hääli üle uffe, „maa upitan su õues suure kuuse otja, — ega sind seal ofjade wahel pimedas keegi näe ega tea otsida! Teie teised aga, pugege ükskhaawal igasfe külge laiali!“

See on päästeiv sõna, mida iseäranis tagakiusatud prohtwet enesele teist korda ei lase ütelda... Lõhmuse upitusel ronib ta sedamaid Riisa õues kasvatava wana autwäärt kuuse otja, mille tihedad, lopsakad kahuofjad talle pimeduse kaasabil head warju pakuvad — fama kuuse otja, mille tipus oli Riisa Mihkel wa kõõrdõilma lobina järgi toona wiimast päewa oodanud...

Sa tõepoolest — tulewad, otsivad, otsivad nagu nõõp-nõela, pöörawad elumaja kõigi kõrtwaliste urgastega, hagerikust ja aidast kuni sealaudani, pahempidi ja läheivad ometi pika ninaga minema, ilma et ühelegi tuleks suurt kuuske aida otjas meele!

Maerdes ronib prohtwet puu otjast maha, kui hädaoht möödas, ja hakkab oma keppi otsima, mille ta ärewusega kotta oli unustanud ja mis talle, nagu ta kuuse otjas kõpitsewa südamega kartis, kergesti äraandjaks oleks wõinud saada. Kuid patustpöördimatu ilmalaps, kes püha mehe päästis, on ka ta kuulsa kepi aegsasti warjule wiinud. Geenepalu poisst toob selle prohtwetile hilja õhtul päästja ülesandel ilusti fätte.

Legendaarne, nagu mees ise, on nimelt ka ta kepp. See kepp on sirgest puust, ilma käepidemeta, kaunis pikk ja jäme ning pealt mustaks waabatud. Usklikud kui ka mitteusklikud, kes keppi salapärase auartusega silmitsefid, teadfid rääkida,

et ta käia keskelt pooleks ja pealmine jagu olewat õnes. Ses õnes aga hoida prohviet oma raha — sepp olla kuld-
tükke pingul täis. Tema peatähtsus pidi olema aga selles,
et Maltšiviet tegevat temaga imet, nagu Mooses või Aaron.

Kui kepis, mis käis keskelt tõepoolest lahti ja oli õnes, tõesti peitus midagi rahaväärilist, siis polnud sellest kardetava
varga kaudu küll midagi kaotsi läinud, sest muidu oleks prohv-
viet, kes lahkus Kuglilt alles järgmisel õhtul, sellest midagi
rääkinud. Küll aga rääkis ta elaval imekspanemisel Lõhmuse
kui enda ning oma õpetuse vastase päästivast teost. Senini
olid teda ikka ainult ta karjatallakesed igal mõeldaval viisil
politsei paelahaitjate eest hoidnud, peitnud ja nende filmustest
jalaja lahti nabinud. Kuidas tuli aga nüüd see paindumatu
ilmalaps, kellega usumehel pealegi kibedaid mõttelisi kokku-
põrkamisi olnud, säherduse teo peale? Kas usuisa seda nähtust
ise ka imede jekka luges, on teadmata, aga tema jüngrid
Kuglil hakkasid sestsaadik märkma teise pilguga Lõhmuse, selle
joomari ja pikanäpumehe, peale vaatama, kuna Riisa rahiva
hinged rõõmsast usust paisusid, et ta nüüd ometi „aru pähe
ja Issandat südamesse“ hakkab võtma. Seda lootust ei suut-
nud nels kõigutada ka lugu, et Laarvet „lugeja-papa“ välja
naeris, kui see teda teisel hommikul ta kristliku teo eest
tänamata läks.

„Kas sina võdi mõni muu — see mulle üks kõik,“ seletas
Lõhmus täiesti ilma millegi meelemuute ilmutamiseta, „sest
eks ma tea ju omaist käest, mis tähendavad wangitorn ja
ahelad! Neid sootvin sinule niisama vähe kui sellelegi muule,
kes ei jõua ülemate tehtud seadusi täita.“ —

Pentsik oli see Maltšivieti otsimine ja püüdmine küll:
mees liikus igal pool rahiva seas ringi, pidas palvetunde
palvetundide, koosolekuid koosolekute järgi, kord oli teda siin,
kord seal nähtud, mõnikord sattus ta tagaajajale otse nina
ette — aga ikka pääsis mees õnnelikult. Et haagikohtunikud,
kõige pealt Kufevere parun Rosen ja tema järele Ahula
von Grünewald, Maltšivieti pea peale, nagu väideti rahva

feas, maffu olid pannud, siis ei võinud puudust olla ka eranuuskuriteft. Kuid fakte ja nende haagifohtunikkude meelemõrudufeks ei aidanud see kõif midagi. See meelemõrudus kohras ka „Berno Postimehhe“ weergudes, kui leht prohveti peitmife kohta näiteks kirjutas:

„Maefed... hoidivad wannameest ka, nago kulda, väga kalliks. Kui kulli märkatvad lähhedal olleivad, siis toppitvad, kui muiale enam ei saa, tedda ride-kirsto, ja kaitseivad wanna kallist, nago mähkme-laft, ning numatvad tedda feige parrema saialeitva, mee ja rösa forega; mehhed iveatvad tedda naggo figga fottis, heinafoorma sees ja muu kraami al toarjul, ühest kohhast teife, pidatvad tedda kartuse ajal põrmando al ja kuhho satvad, üfsikute perrede sees soo ja rabade taga. Kui küsitate, siis ei ütle kegi tedda ammo näinud olleivad...“

Mis „Postimees“ prohveti peitmifest nõndaviisi fiunates sõneles, oli enamasti õige. Viimasel ajal toarjas end Maltstvet ifeäranis Albu wallas, Mägede ja Mõnuvere külas. Sulgeim peidupaik oli tal Mäesauna Jaani juures Mõnuveres. Selle pere kambri laudpõranda all oli nimelt kelder, kuhu pääfis põranda sees oleiva luugi kaudu. Nii mõnigi ford oli prohvete fiin põranda alla wajunud, kui kajas hädahüüd: „Suba tulewad!“

Wahel tuli tagaetule fogemata õnn appi. Ford sõidab Maltstvet sõbraga ühest külalt teife. Õhtul pimedas tulewad otfsjad, haagifohtuniku kirjutaja kahe mõifasulafega, nelle kopsti wastu.

„Kust kaugelt külamehed olete?“ küfiwad.

„Eks iffe Ahula poolt,“ wastatwad mehhed.

„Eht olete kuuld, kas see Maltstvet weel seal peaks olema?“

Mehhed julgesti wasta: Eile olla teine küll weel seal olnud, aga kas täna ka weel, seda nad ei teadivat.

Püüdjad tuhinal edasi, et ehk ometi õnnestuks väledat kindu enne eemalendamist veel tabada... Muidugi leiti Kubja Mardri talu, kus Maltšiveti oli lugemist pidanud, nagu ka terve Ahula küla püüatavasti elukaft tühjana. —

Rahtlemata oleks ta pikapeale ifka nende küüfi langenu, kui ta mitte küünalafuu lõpul 1861, kuna ta juba peale aasta kõlge kirjumat redupõlve elanud, wennaipoja feltfis Krimmi-teele poleks läinud. Maltšiveti Krimmi-minek polnud fiis mitte lihtne maakuulamis-teefond, waid ühtlasi wäga hädaline põgenemine kodumaa wõimumeeste eest, kellelt tal polnud enam asu ega armu loota.

Teadagi, et prohwet põgenes Wenemaale passita. Seda kuberneril käest saada oli tal, nagu arusaadaw, wõimatu. Kuid sellega leiti nõu. Kustaw Maltšii kui wäljarändajate wolimehe käes oli teatawasti hulft rahwa passe. Need kõik olid märgitud ja ametliku pitsati alla pandud kui wolimehe passiga ühenduses seiswad tokumendid — peale ühe passi. See oli Kustawil ifa oma. Ija oli nimelt oma passi ife wälja wõtnud ja see oli märkimata ning ilma pitsatita. Seda passi wõis fiis Maltšiwet hästi tarwitada, feda enam, et mõlemad wennad fuurufelt ja wälilmufelt kaunisti farnanesid. Kuid mingit kartust passi pärast ei tarwitfenu, meestel ollagi. Seesmistes kubermangudes kui ka Krimmis polnud passindue nii fiibe. Pealegi oli maakuulamise wolitatud asjatoimetajaks, kellel tuli allkirju anda ja passe ette näidata, Kustaw Maltš ning Maltšiwet ainult tema kaasreisija. Nende tõlf Lõnifson, kui wäljateeninud foidat, reisif oma kroonupassiga.

Maltšiweti otfing kodumaal jätkus veel kaua peale feda, kui ta juba Krimmis warjul oli, fefst tema minekut hoiti ta jüంగrite poolt, wähemalt efiotfa pikemat aega, hoolega salajas, kuna fohtud juttu, mis tema äraminekuft rääkifidki, ei ufaldanud ufkuda. Nagu teda edasi otfiti, nii fajatati ja lalmati teda ka wastaste poolt edasi, veel fiis, kui prohwetil kodumaa pori kingadelt juba ammugi maas. Jannfeni leht

joendas, rääkides Maltšiveti asjata püüdmistest ja tema jüngerite „jõledusest“, kõik ivennastefoguduse ivagatsejate seas liikuvad laimujutud tema kohta üles, et ilmlikku ja ivaimulikku ülemust, selle hooletuse ja leiguse üle ta ridade ivahelt ja ka aivalikult nurises, ifka enam tema ja ta poolehoidjate ivastu teotfufele häsfitada. „Sudid ja harjatenelased naeravad ja pilkavad jubba meie usfo“ — hüüti lehes — „ja ifka on alles meie usfo ülleivaatajad selle ülle ivait! Kelle kahjuks se ivimaks langeb, kui umbrohhi ivilja ärra lämmatab?..“ Maltšiveti peale ifiklikult tõsteti muu seas süü, „temma üllekätte läinud loom“ elada porduelu, „fuhho tihti peale tabbatud“. Mitte ainult kirikuõpetajate lasteristimist ei teha tema kodus „ueste ülle“, ivaid ka paarilaulatamifi. „Kus üks noorpaar temma usfolistest laulatatud saab“ — seifis lehes — „feal on pettis käepärast ja laulatab neid südda õfel ueste ülle, linnotab prudi ja iviib tedda peigmehhe jurest isje kambri ja — — — olgo rääkimatta... Kui ivägga tihti pulmi on ja ivannamees isje iggale pole ei ullata omma sadana tempufi teggema, fiis on temmal abbilesfi selle tarivis (ühhe pulma perresse tulnud ford 4 niifugust abbipreestrit forraga), kes fiis, kui tembud tehtud, enne koito, naggo rebbased linno lauda juurest, ärrakaddunud. Pärast neid pimmeduse tempufi olla norik õige mehhe naene; kõik teised, kedda temma laulatanud ja linnotanud ep olle, nimetab ta häbbemata patto foer — pordonaefiks... Temma omma naene, kes tedda ammoge peast jamsifs tunnistab, ellab temmast eemal, ja selle asemel ta ropp innimesse loom peab ennast teiste naeste mehheks: seft temma öölda kirjas seistvad, et temal, kui preestril, se ivolli olla, teise mehhe naefega ellada!..“

Kui seefuguste jämedate luisfamiste kõrival kõneldi Pärnu lehe kirjades ka tõfiasju, fiis olid need enamasti ifka sihilikult moonutatud, kollitamise otstarbeks tugevasti ivärivitud. Muudugi ei juutnud niifugused kirglikust fallimatufest õhetavad pealetikkumised hurjutada ühtegi hinge Maltšiveti usust taganema, ehf küll kirjad sefs otstarbeks — „et üksford selle

hullustamisele ots peale tulleks" — öeldi aivaldatud olevat. Hoopis selle vastu liitus Maltšiveti kogudus ikka ühistundeli-
semalt kofku ja vahetord valitseiva kiriku vastu sai seda
teratvamaks.

Iseäranis Madises — aga ka mujal — tuli see selgesti
nähtavale. Waenulikud lahkusulised meeleaivaldused kirikus
kestsid edasi, ehk küll Kristuse puufuju maltšivettide nõudel
kirikus jälle üles oli seatud ning jumalateenistust pidatval
hingekarjasel enam Krimmi sõja põlatud mälestuseristi rinnas
ei rippunud. Genine õpetaja Hirschhausen, närvi põdur ini-
mene, oli nimelt raske vihastumise tagajärjel pikal ajal haigeks
jäänud ning tema ametikohuseid täitis, peale ajuti käivate
naaberpastorite, noor aseõpetaja Gebhard. Nagu enne wana,
nii vihastasid maltšiveti sulised nüüd ka noort hingekarjast
iga pühapäev seega, et nad jäid istuma wõi tõusid püsti, kui
teised kõik palvetades põlvili langesid. Kui neilt küsitud, miks
nad ka noore kirikuõpetaja ajal ikka woeel põlvili ei lange,
wastanud nad Sannseni lehe järele: „Egga meie ommeti
ühes kirikus ei hakka põlvili maha heitma, mis puust ja
kullast Kristusi täis on.“ Siinsetel maltšivettidel, wõi ühel
osal neist, olnud nimelt see arwamine, et teatav õnnistegija-
fuju on ihust ja mitte puust. See selgunud ühe kirikuwöör-
mündri jutust, kes fuju uuesti ülesseadmist toimetanud ja pärast
seda öelnud, „et temma, kui ta kättega pühha fujo külge hak-
kanud, wäga ehmatanud, sest temma ni hästi, kui keif muud
usklikud mõttelnud sedda ikka ihho ollewat, aga nüüd olnud
aiwa üsna pu.“ See Maltšiveti usku heitnud kiriku-eeskõige
„wõisatud“ seepeale teise wöörmündriga, kellel olnud sama süü,
ametist ära.

Ka ifameie-palwe ja wastulaulmise vastu aivaldasid
maltšivetlased waenu, nagu kaebas „Berno Postimehhe“
Särwamaa kaastööline. Nende prohwet olla neile seletanud,
„et foortlauljad ep olla muud, kui õiskajad ie-metsalised, kel-
lele alt orrust karwane pärdik wastu karjuda“... Oma wae-

nulisti seisupaika kiriku vastu ilmutasid paljud neist, ja mitte juht wäga waimukehvalt, ka seega, et nad tuttawa auhiituse-
laulu kolme wiimast rida nõnda laulsid:

„Meist meelehaigus jumalal,
suur riupõlto on taewa all,
kõik rahu otja saanud.“

Ahtlasi tekkis paiguti ifka enam kultuslikke lahk-kombeid juure. Nagu ristimisi ja laulatusi oma usu järele „üle tehti“, nõnda tuli ka sellelaadilisi lauakõõtmisi ette, ja sündinud lapsukesi pandi, et neid sarnasemaks teha Jeesusega, peale ilmaletulemist kõige esmalt kõime heinte peale. Wana-õeluse auvat pärisnime „kurat“ ei julgenud mitmed maltšiwetid enam suhu wõtta, uskudes, et sarwif ilmub kõhe sinna, kus teda nimetatakse; „kuradi“ asemel wõeldi „paha“, kui teda waja oli raamatut lugedes wõi juttu ajades nimetada.

Madise noore aseõpetaja piwad ning pipardatud karistus-
jutlused jäid kangekaelsete wastaste kõhta täiesti mõjuta, wõi, mis õigem, see mõju oli wastandiline: noore papi turtsumine, kes ahwardas püstiseisjaid wahel koguni Siberiga, andis waenuawaldustele ainult weel hoogu.

Saagikõhtunikkude keelu kiuste — see keeld tunnistas maltšiwetlaste kooskõimised ja palwepidamised karistuswääri-
listeks — paisus liikumine 1860. ja 1861. aasta talwel ise-
ärans elawaks ja tüsedaks. See ei muutunud ka, kui usuisa talwe teisel poolel ise kaugele maale reisis. Ei poolegi, waid tuhin läks „abiprohwetite“ õhutusel, kes oma lõõtsad nüüd alles õieti puhuma panid, seda suuremaks. Neil mõlemast soõft abiprohwetitel, kes maad möõda ümber rändasid, nagu Kerna mölder, Paide Ants ja lugija Mari, wõi eneste lähemas ümbruses töötasid, nagu neltsi Miina Liskres, Lõnu-Beetel Madis, Riisa Mihkel, Lõhmuse Anu ja teised Särwamaal — neil kõigil oli nüüd oma hõõguwaile põrgu- ja taewakirjel-
dusile uus aine lisada, mille tõmbewõim kõigest senisest kaugele

üle käis. See oli „Egiptuse orjapõlvesti“ lahkmise ja „tõotatud maale asumise“ aine. Kõik torud ja viiled pandi selle ukse ees seisva suurfündermuse kuulutamiseks ja soovitamiseks hüür-gama. Sagedasti uppusid kõnelejad ühes oma kuulajatega müstilis-jalapärasesse luulemerde, mis kihises imedest, eriti kui nad arutasid võimalusi, kuidas orjusest minema pääseda — mil kombel, kust kaudu ja mis abinõude varal piff tee-fond, mille kaugust keegi ei teadnud oletadagi, tuleb sooritada. Sga palvetund sai ühtlasi miitinguks, kus väljarändamise heaks tehti mõjusat kihutusetööd. Ahine kindel trööst täitis seejuures väikest tagasihisatust kogudust: meie usuisa ise on meie eest väljas, et meile uut, paremat asupaika otsida — nüüd pole meil enam midagi kahelda ega karta, nüüd lähed kõik hästi!

Abiapostilite mõju rahva kohta, iseäranis Ants Kõrge, Kaarel Kustav Silejevi ja Mari Kusnetši oma, polnud sel väljarändamis-eelsel ajajärgul, kus kogudusepea ise eemal, mitte vähene. Sgal pool võeti neid sirutatud kätel vastu ja paarist hinge pihta puutusvast sõnast nende kõnedes oli küllalt, et äratada kuulajate pingul-olevat palvevaimustust. Mine-võikult ja elukommetelt isikud, kellele midagi ei võidud ette heita, iseloomudelt ligitõmbatavad ja lugupeetavad, võitfild nad kõikjal usaldust ning sõprust. Meeldis Kõrge iseäranis oma lihtsa, sõbralise, igast üleliigsest iseteadvusest vaba olekuga, selle pehme alandusega, mis paistis samuti ta kuitvetunud näost, nagu see kuuldus ta ivagusast soravast kõnest, siis äratas piff Silejev, hüüdnimega Kerna mölder, enese kohta lugu-pidamist oma kindla, iseseisva karakteriga ning sügava tõsi-dusega, mis juhtis ta meelt ning mõtteid. Lafane, pehme, hingeline, aga palvejootavastuses elavaks ja sütitavaks õhkuv Mari Kusnets, kes avalikkude loengutega välja astus alles pärast Maltševeti kodumaalt lahkmist, meeldis Kuglil Lõh-muse Anule nii väga, et see palve lõpul kõigi ees nuttes Marile kaela langes, tema mustjat käharphead suudles ning temalt õnnistust ja õelikku sõprust palus. Ka Kõrge ja Silejev

kälsid talive jooksul mitu korda Ruglil ning nende lugemised mõjusid iseäranis Tõnu-Beetri Madisesse nii ergutavalt ning julgustavalt, et ta otsusets tegi ka enda küünal nüüd koduse waka alt wõtta ja ta walgust lasta natuke kaugemale paista. Ta hakkas teistes ligikonna külades äratuse-tunde pidama, jättes Rugli enam oma kalli usu-õe Anu hoo-tele, kes leidis sel talivel ka esimest korda julguse astuda luge-jana suuremate palwefalkade ette. Ta maltsiwetid olid kõige-ge leppitwad ja kõige eest tänulikud usklikud; nende nälg taewase manna järgi oli nii suur, et nad toidu headusest palju ei küsi- nud, waid wilja nime all wastu wõtsid ka lusteid ja liitwa. Ei küündinud Madis ega Anu kõneande kui ka kirjatumdmise poolest, hoolimata nende alaliseft piiblitustimiseft, Paide Antsu ega lugija Marigi kõrguseni; jiski läksid nendegi eest us- likkude hurtsikud ja südamed igal pool meelsasti lahti, kui nad aga koputasid.

Ruglil, nagu igas muus paigas Madise kihelkonnas, kus elas uue-usulisi, saadeti see taliv ülendatud meeleolul lausa palwetades mööda. Liikumine ilmutas nii sügawajuurelist, wilja laadi, et „hullustamise“ lõppemise lootused löid kiriklikes ringkonnis kõikuma. Ilmlikule surwele poliitseiwõimu poolt otsustati seepärast weel agaramat waimset wõitlust kõrwale seada. Senini olid õpetajad kirikutes ja lugejad wennaste- koguduse palwemajades Maltsiweti kultwi wastu kõik teinud, mida teha jõuti ja mõisteti, kuid ilma soowitawa tagajärjeta. Nüüd tuldi piiskopikohtus, nagu kutsus rahwas konsistoriumi, otsusele, katsuda weel teisi abinõusid. Käsitati mõned sõnakad palwemehed eriliselt wälja maltsiwetlastele pühakirja ja kiriku- usku „dieti“ seletama, nendega waidlema ja neile lahköpetuste ekslikku alust ära näitama. Loodeti, et neil rahwa enese seast waltitud usumeestel läheb korda, mis ametlikkudel hingekarjas- tel kantsliteft ei tahtnud õnnestuda. Ahilasi wõttis konsis- torium ka ise otsekohe sõjakäigu lahkusuliste wastu ette.

Wilmasel lihawõttepühäl 1861 ilmus superintendent teiste konsistoriumi liikmetega Madise kihelkonda maltsiweti-usulisi

piibli. Sõna pidi aga olema ka selles niisama, nagu vää-
ruslikud väitsid, sest vaimulik mees jäi tavaliselt mõttesse...
Muidugi ei tulnud kirikuõpetajail puudust kätte sõnadest, mil-
lega maltsivettide lahkusku ekslikuks teha ja piiblikohti, millele
nende õpetused asetatud, teifiti seletada. Kuid sõnadega pandi
teifelt poolt sõnad vastu, seletustele löödi seletustega pähe.
Viimaseks otsustajaks jäi ikka, mis seifis piiblis sõna-
sõnalt ja täht-tähelt, ja mis seal seifis, see andis maltsivettidele
niipalju õigust, kui neil tarvis läks oma usuliste erististe
kaitseks. Superintendendi tungitv manitsuskõne ja konfistoo-
riumi ühine noomitv nõue, et eifinud tallekesed oma karja ja
„jumalast seatud karjaste“ juure jälle tagasi pöördiksid, leidis
Maltsiveti järeleekäijate poolt ainult eitaivat peaaraputamist või
pilkaivat naeratamist. Vaimulik ülemus sõitis tühjalt tagasi.

Saadiku kiri.

Maltšiveti-usuliste lootus, et nende Mooses ja Aaron leelavad Kaananimaa õnnelikult kätte ja viivad oma rahva kevadel Egiptusest sinna, oli nii kindel, et paljud juba aegfasti pärast nende äraminekut pika teekonna vastu hakkasid valmis-tuma, iseäranis kõik need, kelle passid olid maakuulajate käes. Kui nemad ei saavat minema, siis ei pidada enam lehmale vastikat, ei hobusele varsja sündima ega tahta nemad kauemini elada — finnitanud nad Pärnu eesti lehe sõnade järele. Hafati loomi ja kõiki asju, mida võimatu ühes võtta, tüft-tüftilt ära müüma, ja mida ligemale jõudis kevade, seda agaramalt aeti asja. Ehitati ja rautati ka juba laudadest kaste, kuhu kaafatõdetavald tarbeasju taheti sisse pakkida. Ettevalmistujate seas leidus ka rohkesti neid imeusulisi, kes oma talu võdi teenistust üles polnud ütelnud, kellel siis ka reisimiseks passid ei olnud — neid, kes mõtlesid: kui minek lahti, ega jumal ja prohvet siis meidki maha jäta! Niisugused unistajad said tüfiga valmis, et jätsid kevadel põllud kündmata ja vilja külvamata. Kellele seda enam tarvis, sest ammu enne sügisl oleme töötatud maal!

Kõikfugu jampsijutud ja luulekujutised, mille munemise ning väljahaudumise eest hoolt kandsid Maltšiveti märatseva mõttelennuga asetäitjad, teatud abiapostlid, tõusid turinal lendu. Ennustati, varsti tulevat sõda ja huffatvat kõik, kes siia jääda; ei olla siis muud kui tuhk ja muld järgi jäämas. Meile, kes jäävat hiljaks, pidada juba „mõõk kandu lööma“.

Rõige hiljemalt jaanipäevaks olla sõda käes. Selle tähisteks osutuivat külm teivad, lehtede viisa puhkamine, marutuuled, äkilised surmad jne. Mõnede ettekuulutuse järgi ei pidanud sel teivadel lehti puusse ega rohku maha tulemagi... Pääju egiptuse orja- võdi paabeli vangipõlvest kujutlesid endile lähedused sõljarahad muidugi võimalikult üleloomuliseks. Rõige kainem muu seas oli veel arvamine, et üks suurvürst ja admiral laenab Maltšivetile paar sõjalaeva, millega see oma kogudusele Tallinna alla järele tuleb...

Muist usklikke reisida siis suurvürsti saatel merd mööda kroonu kulul ja küübil Krimmi poole, muist aga prohvetei enda juhatusel maad mööda, kuid kasakate ja muu sõjaväe kaitset, kuna mõisnikud teemoona ja vallad küüthobuste eest pidavat hoolt kandma. Muidugi väitsid luulekad ennustajad, et seegi sõid seisivat pühakirjas.

Niisugused jutud läksid seda õitsvamaks ja värvikamaks, mida kauemaks jäid maakuulajad ära, pealegi ilma enestest kõppugi kuulda andmata. Juba teati nende passi-aeq mööda olevat, juba jõudis jürapäev kätte, kus need, kes oma kohad üles öelnud, uutele rentnikkudele ruumi pidid tegema, ja iffa veel ei ilmunud saadikuid ega tulnud nendelt vähemat kui kirjalikku teatekest. Lugu läks vaestele ootajatele seda libe-damaks, et paljud, kes jäid kohtadest ja teenistusest jürapäeval ilma, teiste juurest ulualust pidid otsima ja näiljale vastu hakkasid vaatama. Mis oli saadikutega sündinud? Oli neid tabanud mingi õnnetus võdi koguni surm? Wana Maltši mure oma ainfa poja pärast oli suur. Juba leidsid leinamõtted maad ta rõhutud südames.

Korraga, lehekuu lõpul, kutsuti Kustawi isa mõisa paruni juure. Parun Vietinghoff teatas Maltšile, talle olevat ta poja käest Krimmist tulnud tema, paruni, kaudu kiri. Kustaw oli kirja saatnud saksa nimel ja aadressil, kartes, et kiri ehk taluinimestele korralikult kätte ei lähe.

See oli rõõmusõnum ivanale Maltšile, mis teda nii süga-vaasti liigutas, et ta kirja ei suutnud lugeda, waid palus

parunit, see enesele armulikult ette lugeda. Seda tegi jaks hea meelega, sest ta enese uudishimu oli suur teada saada, mida see kollanoff seal augel feni on forda saatnud ja kuidas oli lugu maltsivettide afumaa faamisega. Ette arivates, et ka parun firja ivõiks lugeda saada, oli noormees targu natuke mokamääret jaksfa tarivis fisse pannud: ta laskis teda passija pifenduse eest iviisakalt tänada, misläbi temale, maa-fuulajale, alles ivõimalikuks faanud oma asju ajada, ehk küll seegi lifa-aeg paraku juba otfas oleivat.

Mida faugemale mõlemad mehed pifa firja fijasfe tungi-fid, feda enam näifid nende tunded seejuures lahku mineivat: kuna paruni nägu ivenis nurgelifeks ja hapuks, helfis talupoja pale ümmarikule naeratusELE. Polnud ka ime: firi tegi selgeks, et afumaad faab ja abi ka afumifeks. Koht oli leitud, fuhu hea hulgate „kallist maarahvast“ parunite orjusest ära ivõis minna. Piima ja mett ei joosnud selles Kaananis faugeltki mitte, aga ivili pidi seal hästi kasivama ja orjust ei pidanud olema. Eks sest olnud talupojale rõõmustufeks ja jaksfaale pahandufeks küllalt! Waata poisimokkust, fuhu ta nina ka nuus-fima ulatub! ivõis parun Vietinghoff omale mõttes habemesse urlfeda.

Uruande järele, mille läkitas noor faadik oma pifas firjas ifale ja teistele kohalikkudele iväljarändajatele eneste teefonnast ja tegeivusest, fujunes maafuulajate fenine käekäik umbes järgmifelt. (Et firjas, mis jaksfa pihust läbi käis, Maltsivetti kui faaslast ei olnud nimetatud, on enesest mõista.)

Kul faadikud aprillifuu efimestel päevadel pifa, ivaevalife reisu jarel Krimmi poolsaarele hakkafid lähenema, ei mal-lanud nad enam õieti õõmajagi pidada, et aga rutemini kallile pinnale jõuda, millist filmapilkku nad ootafid rõõmu-ivärinatel, nagu lapsed jõuluõhtut. Wantril istudes hoifid mehed filmad ivõimalikult laiati, lootes, et peagi hakkatvad poolsaare metsfad paiftna, millele jaksf kätt ivastu taheti firu-tada. Nende lootust finnitaf see, et neile ivastu tulid suured ivoorid tatarlast, kes kõiksugu putkfirgeid puid, mis kõlvulifed

redelipuudeks, rehjavarteks, lattideks jne. Wenemaa poole vedasid. Aga tvarsti küllalt hakati märkama, kuidas on lugu Krimmi metsadega. Mäed, mida nende vilumata film pidas pilvedeks, hakkasid eemalt küll paistma, aga mitte ainustki metsatukka. Ka põnetusel oodatud Perekopi linna kohta olid nad endile ekslikke fujutlusi teinud, nagu selgus peagi.

Sealt, kus Must meri läheneb Arafoti merele ja pigistab laia lagendiku forraga kitsaks, paistis reisirajale must fogu madalaid maju tvasu — viist mõni küla. Ei tahtnud mehed oma filmi ega kõrvu uskuda, kui postipoisilt oma küsimise peale teada said, et see olewat — Perekopi linn! Perekopi linn, mida nemad tvaimus olid lootnud viinamägede ja õitsivate viljapuude tvarjust leida, seisis nende ees inetul rohutul soola-lagendikul otsekui Soodom Surnud mere ääres! Sõna lausumata, tundes foojast ilmaft hoolimata külmatvärinat, tvaatasid mehed üksteise otja. See oli ju nagu tvihma käest räästa alla fattumine!

Trööstitu tundmus ei tvaähenenud faadikute põues ka siis, kui nad jõudsid linna. Põletamata telliskivideft majad, fuuremalt jaolt muldkatustega, tänavafarnased prügitamata tviõi halwasti prügitud uulitsad — see küla oli maafonna pealinn Perekop! Leidus küll ka linnalaadilisi ehitisi, nagu mõned kohtu- ja koolimajad, kirikud, paari jõukama kaupmehe ärimajad jne., aga neid oli külataoliste hoonete kohta liiga tvahe... Ent oli nüüd linnaga kuis oli — selle ilu tviõi inetus tviõis olla põllumeestele kõriwaline asi — kuid see ümbrus! Ei paistnud sealt midagi filma, mis oleks haljendawast metsarikkast Gestist tulnud talupoegadele feda pakkunud, mida nad olid tulnud otlima ja arivanud eest leidwat — head põllu- ja heinamaad.

Wõtnud ulualuse tvaikseses, odawas iisraeli mehe tviõõras-temajas, läksid reisirjad kohe üles otlima kodumaa sakju, kes neid hea nõu ja tarwiliste juhatustega pidid toetama, milleks neil ju footwituskiri kaafas oli kuberneri kantseleidirektori härra Hieckfisch'i käest. Leidmine polnud tvaikseses linnafeses raste.

Uhes wäheldases muldstatufega majas wõttis neid selgesti eesti keelt rääkitw lahke proua wastu, tähendades, et nemad kodumaa mehi juba paar nädalat waremini oodanud, nagu neile nende wanemad Tallinnast teatanud. Härrat, kes oli kohtu-uurija, polnud kodus; ta oli ametiasjus maale sõitnud.

Proua püüdis kodumaa mehi, kes ilmutasid temale oma murelisi ja kahtleiwaid mõtteid Krimmi looduse kohta, sõbralikult trööstida. Asi ei oletwat nii täbar, nagu esimehel pilgul näib. Ka nende meelest olnud koht, kui nad kahe aasta eest siia tulnud, wastik ja õudne, aga juba oletwat nad kõigega harjunud. Nõnda kujunewat lugu nendegagi. Pealegi oletwat kaugemal lõuna pool, Simferoopoli linna ümbruses, ilusamaid maastikke, metsade lähedal, mäestikust woolawate jõgede ääres, suurte puuwiiljaaedade ja wiinamägedega ning rammusa põllu- maaga. See waigistas pisut mehi, kelle peas küpses juba otsus kohe ümber pöördida, kui ka Perekopist kaugemale ei peaks meeldiwamat loodust leiduma. Käidi seepeale linnakese ümbrust lähemalt silmitsemas, aga mis kõrb oli, see kõrweks jäi.

Särgmisel päetwal oli kohtu-uurija Hieckisch (kelle nime Kustawol kirjast ettewaatuse pärast samuti mitte ei nimetatud) kodus; ta rõõmustus meeste päralejõudmisest ja soowitas wäga, et nad asugu oma wolitajatega Krimmi elama. Kohe tutwustas ta saadikuid kohalise ispraawnikuga, kes neile Krimmi asumise tingimused ja määrused trükitult kätte andis.

Neid lugedes läksid meeste südamed üsna kergeks. Seal tötatati ju asujaille üsna mõnusaid asju — abijid ja kergendusi, millega enam kui rahul wõdis olla, kui aga maa elamiseks wähegi kõlbuline oleks. Kroonumaad lubati 12 kuni 15 tiinu iga meeshinge peale, iga pere ehk abielupaari kohta pakuti 100 rubla raha jäädaival, ilma tagasimaksuta, siis weel aasta leib ja wiiljaseeme, misjuure oli tähendatud, et kui wili kolmel esimehel aastal peaks äparduma, siis saab weel iga kõrd kroonult leiba ja seemet, mis aga sel puhul hiljemini pikkamööda tuleb tasuda. Bearaha- ja kohtumaksudest pidid asujad priid olema terwelt 8 aastat, wäeteenistusest

3 aastat. Hoonete, kaevude ja tiikide ehituseks kui ka veel mõneks otstarbeks pidi kroonu andma kergendusi. Samasugustel tingimustel võtjid ka mõisnikud asujaid eneste maadele. Ispraonik tähendas maakuulajatele kirjalikult üles umbes kümme küla, kus olla head viljamaad ja kus tatarlased elanud enne Krimmi sõda väga jõukalt.

Saadikute kurtmise peale, et nende passi-aeg oleivat juba otsaforral, vastas maakonna-kohtunik, et sellest ei oleivat siin midagi võiga ning teatas, et meeste õnneks tulla paari päeva pärast Perekoppi Tauria kuberner, kelle jutule nad siis asumise asjus pidavat minema. Kuberneri tulekust lubas ta neile kohe teatada, mis ka sündis.

Aprillikuu 9. päeval saabus kuberner, kindral-leitnant Shuforovski, Perekoppi. Warsti lasti kolm eestlast ette kutsuda, kes talle oma soovid kuuldaovale tõid. Araks hirmutatud holti talupoegade esimene palve käis ka siin kohe lõppeva passiaja kohta: ärgu hakaku ülemus neid sellepärast kimbutama ega karistama! Kuberner waigistas neid sõnadega, et nad seiswat niikaua, kui nad Krimmis wiibivad, tema kaitse all. Asumise suhtes käskis ta neid aga kubermangulinna Simferopolisse oma kantsleisse tulla, kust ta neile tarivilikud kirjad lubas wälja anda. Kui ta meestelt üht ja teist Baltimaa olude üle järgi oli pärinud ja neilt ka kuulda saanud, et nad wäljarändamise asjus otsekohe feisri poole olid pöördinud, soovis ta neile head teed ja õnne. Saadikud leidsid, et neid siin ametnikkude poolt, kubernerist kuni kantsleikirjutajani, hoopis inimlikumalt koheldi kui kodumaa ametikohtades; karedust, kõrkust ja ninakust, millega nad Gestis harjunud, ei saanud nad siin peaaegu maitstagi.

Reisutawäsimusest waheajal wäljapuhanud mehed võtjid seepeale ringsõidu ette neisse Krimmi küladesse, mis neile kui saadawal olewad asukohtad ära olid tähendatud. Armjanskist — wiis wersta Perekopist lõuna pool olewast alewist, mis suuruselt ja majade ning kaupluste nägususest kreislinna märkja ületas — palgati tatarlane kahehobuse-wanfriga, kes

maakuulajad kuni Karasjubafari linnani pidi küütima. Selle linna poole tõmbas meeste meeli lugu, et üks Nariva mees, kes Krimmi sõja ajal seal väeteenistuses olnud ja kellega saadikud Krimmi tulles kokku puutusid, oli jeda maa-ala, kus asus nimetatud linn, väga kiitnud.

Teekond polnud kaugeltki lõbus. Maa oli elanikkudest lage, ainult tühje, lagunenuid tatari külalisi seisis teede ääres. Reisirijad olid endile moonaks Armjanskist üksnes leiba ja mõned heeringad kaasa võtnud, lootes, et üks küladeist saa toitu osta. Aga sellega olid endid täiesti petnud. Mitte ainult nälja, vaid veel enam januga tehti teel tutvust. Kuiva leiba ja soolast kala närides waevolešid teekäijad varsti fange janu käes, aga wett ei olnud kuskilt saada. Wanades, tatarlaste poolt mahajäetud külades olid küll kaevud, kuigi ilmatu sügawad, ja meestel pudel tinakuuli ja 25 jülla pikkuse nõõriga weewõtmiseks kaapas, kuid weši neis kaevudes oli seistes nii sandiks läinud, et ta joomiseks ei kõlwanud. Oli ka kaevusiid, kuhu pudel nõõri lüheduse pärast wette ei ulatunud. Ahte see-fugufesse mitmekümne jülla sügawusse kaewu sulpsatas pudel, sest et nõõriots noore Maltši näpuist kogemata ära lip-satas, hiljemini siise kuffuda.

Esmapäewa hommikul sõideti Armjanskist ära ja jõuti teisipäewa õhtuks Dshurtšhi külasse. Kõige wähem lagunenuid tühi hurtsik waliti õõmajaks, tehti tuli üles, toodi wanast põhuhunnikust küljealust põrandale ning saadeti õõ tühja kõhu ja piinatwa januga möõda. Hommikul hakati paika — Dshurtšhi oli üks neile ülestähendatud asukohtadest — lähemalt filmitsema.

Majahagerikud külas, suuremalt jaolt veel kaunis ter-wed, olid enamasti sawiplonnideist ehitatud, seest ja wäljast walgendatud, näotud wäljast, aga seest kaunis puhtad. Wähem osa maju oli Krimmi kollasest saetud kiviist, katused aga kõõgil mullast. Mis puutus küla ümbrusse, siis efines see, nagu Perekopigi lagendik, igal pool pika, tiheda kulurohu ning

fellega fegi kaotanud noore halja rohuga kaetud ilmatu föödina, kust puud ega pöösfast kustilt filma ei paistnud.

Ribe janu ajas mehed warakult teele, et otsida küla, kus joodaw weefi kaewus, sest ka hobused kannatasid wäga weepuuduse all. Säherdune küla pidi küüdimehe jutu järele olema kahetfa wersta eemal asetsew Tokultshaf, kuhu sõideti paar wersta kõrwale jääwa Kiat-Orfa küla kaudu, kus aga maakuulajalle ka paremat ega pahemat filma ei hafanud, kui senini nähtud teistes paikades.

Suure postmaantee ääres seisawas Tokultshaki külas oli twangimaja ning selle juures kaew hea weega. Enam kui kahetkümmenelja-tunnise janunemise järele wõisid inimesed ja loomad endid siin jälle karastada. Ka tehafinnitust wõdeti nüüd korrapäraselt. Hobustel oli kõikjal küllalt wärsket rohtu, muudkul et nende söötmisega kulus rohkesti kallist aega. Teise päewa õhtuks jõuti Sõrt-Karakthhori küla ja Skfirmundi mõisa kaudu suurmaaomaniku, sakslase August Lustigi juure, kuhu jäädi öömajale ja kellega peeti asumise asjus läbirääkimisi.

See saksa suurkrundiomanik, nagu neid rohkesti leida saksa asunikfude seas Krimmis, ütles endal nimelt mitu tühja küla olewat, kuhu ta soovis asujaid. Ta lubas fiserändajalle elamahafkamiseks, nagu kroonugi, anda leiba, wilja-seemet ning rahalist abi ja nõudis omale kümnel esimesel aastal wilja pealt ühe kümnise, heina pealt kaks kümnist. Iga asunik wõiwat omal karielajaid mõisa maa peal 20—30 tükki pidada, mille eest tal mõisale aastas 10 jalapäewa oleks teha, iga lamba karjamaa eest aga 8 kopikat tasu maksta. Need tingimused pani Lustig kontrahifarnaselt kirja, mille ta oma allkirja ja pitsatiga finnitask ning faadikuile kaawatõtmiseks ära andis.

Enne edasifõitmitist käisid faadikud saksa asuniku tühje külastid waatamas. Hooned neis olid famafugused, nagu teisteski senini nähtud tatari külades, muudkui wahest wähe teriwemad ja kindlamad. Ei elamute ega maastiku poolest paistnud siingi midagi meeldiwat filma. Otsiwast ja luhtawast Kaananist,

kuhu prohvjet färatval näol oma rahwa oleks wõdinud wiia, polnud, nagu Maltšivet pead raputades pidi tunnistama, siamaani weel juttugi.

Sõit läks Karasubasari poole edasi, kuid tatarlase hobuste wäsimuse pärast nii pikkamisi, et alles laupäewa õhtuks jõuti linna näole. Weel oli kümme iversta sõita, aga seks pidi ühe wene talupoja käest hobused palgatama — tatarlase wiletšad loomad ei saanud enam paigast.

Perekopl kohtu-uuriija Hieckifsch oli meestele kaasa annud footwituskirja ühe oma tuttawa ametivenna nimele, kes oli Karasubasaris kohtuametnikuks, ja selle juurest leidsid reifijad peale lahke kostituse söögi ja joogiga ka mõnusa öömaja. Aga kui mehed teisel päewal linnas ja selle ümbruses weidi ringi silmitsesid, nägid nad, et olid siia tulles eesmärgist koguni kõrwale kaldunud.

Karasubasari linn, Simferopolist ida pool, Sails mäestiku jalal, asetseb ju oma tatari laadi majade ja muhamedi usu kirikutega wäga meeldiwalt kena oru sees, kärevalt woolawa Karasju jõe ääres, keset ilusaid wiljapuuaeda. Aga wiljakasvatamises olid ümberkaudsed maad hoopis kehwad, enamasti kiviised, walge saiwipinnaga, mis pahtub kuitwaga kivi-kõwaks. Geesti põllumees ei arwanud niisuguse põlluga midagi wõiwat peale hakata.

Teisel hommikul — see oli palmipuude pühal — läks saadikutel korda osta toodsa kaubaga paar hobuseid riistade ja wene wantriga, et kord ka oma küüdiga odatvamalt reisida. Õhtul Karasubasarist wälja sõites jõuti teisets hommikuks kubermangulinna Simferopolisse.

See oli juba linn. Asetsedes Krimmi juurema jõe Salgiri kallastel, laia oru sees, pakkus Simferopol oma linna kohaste kiviheitiste, rohete kaupluste, seitseme kuni kahessa ristiusu kirikuga juba usaldust-äratawamat waadet, kui senini nähtud teised Krimmi linnad. Turul nägid kolm eestlast oma rõõmuks ka juba kütte- ja tarbepuid, pealegi sadade koormate kaupa. Puid polnud nad ju mitu nädalat enam näinud. Seft

Perekopi linnas kui ka maal kõeti ahjusid puude puudusel kullvatatud lamba- ja veiseõnnikuga.

Meeste esimene asi Simferopolis oli muidugi kubernerit juurde minna, nagu neid Perekopis oli kästud. Kuberner tundis maakuulajad ära ja lasis neile kantsleidirektori kaudu ametliku kirja valmistada, millesse meeste teekonna otstarve üles oli tähendatud ühes käfuga kubermangu ametikohtadele, saadikuile nende toiminguis võimalikult abiks olla ja neile ei ühelgi viisil takistusi teha. Nähtavasti oli kohalikul ülemusel elav soov elanikkudest tühjaks jäänud maad töövõimfate inimestega jälle perendada ja elustada. Seda ei nõudnud mitte üksnes kroonu, vaid ka kohaliste mõisnikkude huvi. Sellest peamiselt see lahkuse ja helduse mahl loodetavate asunikude saadikute peale tilkuski.

Kubernerit kantsleist mindi kohalikku kroonumaade-ivalitusse. Siin aga ei sobinud asjad enam nii hõlpsasti kui senistes ametikohtades. Nõuti meestelt Lõuna-Wenemaa kindralkubernerit luba jiaafumiseks ja maade väljavõtmiseks. Saadikute tähenduse peale, et keiser ise neile selle loa juba andnud, mis aga kirjalt Gestimaa kubernerit kätte läinud, vastati õlgu kehitates, et see võivat ju õige olla, aga kus on tunnistus? Ilma selleta ei võidatvat neile siit kroonu maad anda. Meestele pandi aga ette, kas siit Peterburisse telegrafeerida või kindralkubernerit poole palvekirjaga pöördida, milles võiks olla mainitud, et palujad saanud sõherduse loa juba varemalt keiserlikult majesteedilt.

Nüüd oli hea nõu kallis. Meestel polnud õiget usaldust ühte ega teise ettevõttesse, kartes iseäranis rohket ajatulu. Tehti seepärast otsuseks kindralkubernerile küll palvekirja kirjutada, aga see temale mitte postiga saata, vaid ise kätte viia. Kindralkuberner aga resideeris Odesjas. Nii seisis meestel forraga kaunis pikk maa- ja mereretk ees.

Palvekirja, mille eest kolm rubla võeti, oli Simferopolis varsti valmis tehtud, ja peagi oldi teel Supatoria linna poole, kust aurulaev mehed üle mere pidi viima. Mõõda

Galgiri jõe orgu loode poole sõites nägid reisijad umbes kahetunnise tühjuse tagant linnast üsna ilusaid maa-alasid, külasid ja mõisasid suurte viljapuu-aedadega, ivesiveskeid jne., mis tuletasid nelle kodumaad meele ning tõid ihalduse mõttesse: Peaks meie endile Krimmis ometi niisuguse asupaiga leidma! Oh, et kroonumaade peal ka midagi sellefarnast oleks! Kara-Kijati küla juurest läks tee kahte harusse. Mehed pöördisid pahemat kätt mere poole, sest teine, otsekohe põhja poole minev haru oli Wenemaale minev suur postitee.

Tänini olid ilmad olnud kuitvad ja tee hea, aga nüüd korraga hakkas vihma sadama ja maakuulajail oli tvari tegemist kimbatuslega, mida sadu Krimmis ja Eöuna-Wenemaal teekäijatele ikka toob. Teed on sillutamata, mispärast nad põhjani poriseks lähevad; pori aga on satviolluste pärast nii fitte, et mäsib wantri rattad kinni. Selle häda tegid ka Maltšwet ja ta kaaslased läbi. Ei aidanud wiimaks muu nõu, kui küürutati lõdisedes terve öö, kõik kaelani märjad, unetult porise wantri ääres, mis edasi ei tahtnud liikuda. Alles sõiduajal, umbes kaheteistkümnne tunni pärast jäi vihm üle, nii et wärisewad hobused edasijõudmiseks jälle ette rakendati. Soe päike kuitvatas hiljemini meeste riided, tee muutus liiwaseks ning seepärast käidatavamaks ja lõuna ajal jõuti õnnelikult Eupatooriasse.

Selsamal päeval juhtus laetv minema Odesja poole. Merereisu võttis ainult Kustaw Maltš tõlk Tõnissoniga ette; Maltšwet kui „mitteametlik“ maakuulaja jäi hobustega Eupatooriasse feltimeeste tagajitulekut ootama.

Tormise sõidu järel, mis tõi nii noorele Maltšile, kes oli esimest korda laeval, kui ka enne wett mööda reisinud wanale soldatile raske meritõue, jõuti teise päewa hommikul päikese tõusu ajaks Odesja sadamasse. Oli just suur reede, mida mehed kasutasid wõõrastemajas reisuwäsimusest puhkamiseks ja meritõuest kosumiseks.

Teisel hommikul, lihawõtte laupäeval, mindi warakult kindralkubeneri kantseleisse. Paltwefiri wiidi tvari kuber-

neri kätte, kes kutsus saadikud wähe aega hiljemini enda ette. Ka kindralkuberner krahw Stroganow laskis oma palge lahkesti eesti maakuulajate peale paista. Teda huvitas iseäranis küsimus, kas oleks Gestimaalt palju siserändajaid loota, kas peale selle feltsi, selle passid saadik Maltši käes, weel rohkem rahwast Krimmi tahaks asuda. Saadiku wastusega, et see felts ei jää wiist küll wiimaseks, sest et elu Gestis wäga kitsik ja rõhutu, näis krahw wäga rahul olevat. Sedamaid andis ta kantselei-ametnikule käsu tarwilikud kirjad saadikule walmsis teha. Suba paari tunni pärast olid wiimasel paberid käes — lahtine kiri kindralkubernerile allkirja ja pitfatiga ametikohtadele ettenäitamiseks, nagu see, mis Lauria kuberner annud, ning finnine pass dokumentidega, mis kroonumaade-walitsusele Simferopolis kästi ära anda, kust saadikule siis asjaomased maade-kirjad wälja pidi antama.

Rõõmsal meelel toimingu rutulise kordamineku üle tõttasid mehed sadamasse järele kuulama, millal sõidab lähem laew Cupatooriasse. Paraku said nad aga teate, et enne tulewast neljapäewa laewa ei lähe, nii et nad oma meelepahaks peaaegu terve nädala Odeszas pidid tweetma, kuna neile ometi iga tund kallisk oli. Hea weel, et ülestõusmis-pühad, mil nad Simferopolis ametikohtadesse sisse poleks pääsenud, selle nädala peale langesid.

Õudes Cupatooriasse tagasi, kuulsid mehed oma wane-malt reisufeltiselt, et neil olnud waheajal õnnetus: teine tugevam hobune oli õöl wastu esimest püha lõppenud. Et tatarlastel juhtusid seeford ristiusulistega ühel ajal pühad olema, siis ei leidnud Maltšiwet naljalt inimest, kes furnud looma wõõrastemaja hooiwist ja linnast wälja oleks wedanud, kuni ta selle töö eest wiimaks wiis rubla pidi lubama, mis läks kahjule weel lisaks. „Tabunisi“ — hobusekaswatusesest — oli ta seepeale kolmekümne rubla eest noore õpetamata hobuse ostnud, millega sõitjad palju waewa nägid, enne kui Simferopolisse jõudsid.

Siin wiidi nüüd kindralkubernerilt saadud paberid kroonu-

maade-vaalkfusse, kus valmistati seepeale asujate päralt antavate maade ning külade nimekirjad, mis käisid terwelt 36 000 tiinu kroonumaa ning umbes 40 küla kohta. Need kohad jagunesid suuremate ja vähemate osadena nelja Tauria maakonna — Simferoopoli, Eupatooria, Perefopi ja Teodosia peale. Saadikud võisid neid minna vaatama ja omale nende seast valida, mis neile meeldis ja kui palju neil meeshingede arvu järele tarvis läks.

Nende paberite kättesaamisel oli aga iseloomulik taksitus, mis meestel jälle kolm päeva tuffi pani. Senni olid nad ametikohtades imelikul viisil läbi saanud ilma rataste määrimiseta, mis abinõu nad ka oma talupojalises teadmatuses õleti ei tunnudki. Nüüd aga pidid nad selles kaunis kibedat õppust saama. Paberite valmistamine oli ühe laua-ülemale hooletule antud, kes tööga, nagu pärast selgus, juba esimesel päeval joone oli saanud, aga pabereid meestele ära ei annud. Alles, kui kantselei-ülem saadikuid juba kolmandat päeva kantseleis nägi ootavat ja neilt küsides kuulis, et neile pabereid ikka veel kätte pole antud, tuli igavale ootamisele viimaks lõpp. Ametnikule tehti väike ninanips, mispeale kirjad meestele filmapilk pihku siginesid. Ametniku mõrudast näost võisid mõistmatud fergesti näha, miks rattad kolm päeva ei tahtnud veereda.

Sikamaani olid asjad aetud, kui Kustav Malts sulle kätte võttis ja koju kirjutas. Millisele lõppotsusele saadikud peale maade vaatamist jõudsid, sellest ei seisnud kirjas veel midagi.

Walge laeto.

Noore maakuulaja aruanne sai täielikult tuttavaks ainult tema isale ja selle ligemaile ja kaugemaile üleaedsele. Gemal elatvad maltšivetid kuulsid enamasti ainult kirja kahmetut kaja mitme suu kaudu, kuna mitmed jäid sellestki ilma. Saadiku andmeist juurdus muidugi igale waewatud ja foormatud wäljarändamishimulisele talupojale, kuulis ta neid nüüd täielikult wõdi poolikult, eriti see meele, mis tuli tema ihkamisele wastu, ja see oli: Maad Krimmist saab — abi kroonu annab! Kõik rasfused ja halbused, millest kiri asumaa kohta rääkis, kuiwafid kofku selle julgustawa teadmise kõrwal, jeda enam, et talupoeg enesele ikka ja ikka jälle pidi üttema: Pahem kui fiin ei wõdi ju kuski mujal ka olla, küll aga parem.

Paraku tuli maakuulaja hea jõnum, et maad ja abi saab, weidi liiga hilja. Ta ei leidnud enam palju kaineid inimesi eest, kes seisukorra peale iseenda tulul külma wereliselt ja arupidawalt oleksid waadanud. Ta leidis eest hulga õnnetuid, kes häda tõttu, mis neid tabanud, olid pea kaotanud wõdi usulise hullustuse tõttu, millist tööd määratsewad „abiapostlid“ nende kallal tegid, waimlise sõgeduse teele sattunud.

Maikuu teisel poolel, 1861, wõtsid maltšiwetiufulised kätte ja hakkafid kõige toru ja trossiga Tallinna poole rändama. Rändajate seas ei olnud mitte ainult need perekonnad ja walalised inimesed Särwa-Madise kihelkonnast, selle passid olid Kustaw Maltši käes, need kahetsemiswäärt peremehed, selle mõisnikud jüripäewal taludest, uute rentnikkude eest, wälja

ajanud, ning teenijad, kes oma leiva kaotanud, waid ka palju wäljarändamishimulisi Zärwa- ja Harjumaalt, isifud, kellel passe ega üldse seaduslikku wõimalust ei olnud kodumaalt pääseda, inimesi, kes kõik oma lootused ja terve tulewiku imedele olid rajanud, kohapidajad, kes kewadel wilja külvamata jätanud, oma loomad ja majakraami maha müünuud, kindlas usus jumala sisse, kes waga neitsi ja prohwetit suu läbi oli lastanud kuulutada: Kewadel lähete Egiptusest Kaananimaale, ja kes prohwetit abiliste kaudu nüüd lastis lifada, et minekutund olewat tulnud. Ja kohapidajate kõrwal siingi teenijad, kes jäänud kohata wõi peremehe juurest lihtsalt ära tulnud.

Uraminek Kaananiisse pidi sündima Tallinnast — selles olid imeusulised kainematega ühisel arwamisel. Kõikuvad ja mitmekesised — tõntsiht mittemidagi-teadmiseft kuni kõige mühawama luuleni — olid arwamised ainult selle kohta, kuidas kujuneb äraminek.

Wähemfantastilised ütlesid endile ja teistele, et nemad lähewad Tallinna oma ammu-oodatud maakuulajatele wastu, kuna neil ju kodupaigas enam muidugi ulualust ei ole. Saadikud wõiwad iga päew Krimmiist tagasi jõuda; mis siis muud, kui nende juhil teele uue kodumaa poole! Et passide maksuwus aprillikuus juba lakanud, et mõisonikud, kas wõi palja kiusu pärast, neid seda seadusekonksu-pidi tagasi hakkaksid pidama, see mõlkus wahest mõnel ükfil küll murelikult meeles, nõrkes aga meeliülendawa teadwuse alla, et keiser ju ise oli neile wäljarändamiseks loa annud ja Krimmi ülemus nende saadikud lahkesti ning heldesti wastu wõtnud. Küllap tulewad siis maakuulajad tagasi kõiksugu woli-, loa- ja õigusekirjadega, mille peale ei hakka sakste ja koduste ülemate hammas. Kõige kindlam ankur, mis pidas lootuselawuseft, oli muidugi iffa keiserlik luba.

Fantastiliste ümber heljus udu, sonijate ümber mühas aur. Mida nende film nägi, oli hall, täis siniseid ja särataid imesid. Nende waateringis wahutas ja fobrutas kõik. Nad nägid taewas üles helkiwat imetähte, mis neile teed töotatud

maale pidi näitama; nad nägid merd pooleks rebenevat, et äraivalitud rahvale läbipääsuks tarbeforral kuitva jalgrada soe-
 tada; nad nägid pilve tulevat rändajaid peale võtma ja edasi
 kandma; nad nägid suurt walget laewa lähenevat, saadetud
 jumaliku ja ilmliku ülemuse poolt, vedama usklikke Kaanani
 rahuranda. Kõike seda ja veel palju muud nägid nad oma
 luulefilmaga, filmaga, mille nägemist määras ja juhtis usuhaige
 waim näljapõduraks tehas. Prohveti kauaajswiibimine, ifka
 kärsitumaks muutuw ootamispaletwik, aseprohvetite alatine kuu-
 mendaw ajukütmine — kõik see pani need waesefesed kihama,
 seda suuremas ärewuses, et „wäikeste prohvetite“ poolt en-
 nustatud tähtajad, mil usuisa neile oma imeküüdiga pidi järgi
 tulema, ifka ja ifka jälle luhta läffid, ehk nad küll, nagu
 ka kõik muud pakatawad kujutused äramineku laadi kohta,
 otsekohe piibliist pidid wõetud olema.

Kõik need hobusega ja jalgsi Tallinna poole rändawad
 maltswetlased kogunesid seal Lasnamäe alla, suhkruwabriku
 taga lewliwale loodmaale. Sinna afus leer, mis juure-
 tulijate tõttu ühtelugu suurenes, kuni koos oli mitusada inimest
 mõlemast soost ja igast wanadusest, hulk endisi perepidajaid
 ja endisi teenijaid. Palja maa peal, lageda taewa all
 saadeti päewad ja ööd mööda, söödi, magati ja palwetati.
 Tuled tehti liiwa sisse kiwide wahetele ja teedeti leent; turule
 sõltwate talupoegade käest osteti toiduaineid, wiimaste waiwade
 ja riidehulpude sees warjati wäetimaid lapsukesi öise külma
 ja niiskuse eest. Seal Lasnamäe lagendikul, mere ääres, kaju-
 nes tükk mustlaste-elu kõige wälispidise romantikaga ja ainult
 selle wahega, et tegelaste ihufatted ei hõisanud wäriwidesst,
 waid olid hallid, ühetoonilised hallid, nagu eesti teo-orja
 põline mure, wõi wahelt seffa mustad, nagu talupoja lei-
 naw minewik ja olewik.

Need hallid ja mustad inimkujud seisid hommikust õhtuni
 seal lagedal rannaseriwikul ja nende igatsewad silmad tõm-
 miks päewatunud nägudes wahtisid aineti mere poole. Nad
 ootasid laewa. Walget laewa. Laew, mis tuli neid päästma,

pidi olema walge, helewalge, walge kui jumala päike taewas. . . Selle laewa peale oli kõigi usk ja lootus wiimaks ühinenud. Laewa peale, mille kroonu jumala käsul neile järgi läkitab, et neid wiia soojale maale, kus usuisa neile asuohad walms on otfinud.

See laew oli usuliseft luulewahust teffinud, ent Tallinna merekaibal aegamööda pifut reaalsema fuju omandanud. „Walgest laewast“ olid „walge pilwe“ ja muude imeliste sõidukite kõrwal kewade jookful teatawad wäikesed prohwetid ja aseapostlid oma tosfawais jutlusis hafanud sonima ning usklike hulgad olid nende fantoomid fiia kaafa toonud. Siin aga, kus ühe nurga inimesed teife kandi elanikkudega ja ühtlasi linlastega kokku puutusid, kus kainem luulelisele teraselt näkku wahtis, kui ta kuitwalt küfis: „Noh, kas hakkame maad wõl merd mööda minema?“, kus mõni linnaelanik, kas pilgates wõl mitte, tähenduse tegi, et „kui kroonu teile maad ja abi annab, küll ta teid siis ka oma kulul päralt wiib, ja wiist ifka laewaga“ — fiin sai puhtjumalikust imelaewast juba kroonu aurulaew, üks neist ujutawist majadest, mille sarnaseid nägid mere poole wahtiwad maltswetid reidil mitmeid seiswat. Sinafakfad, kes ootajaid Lasnamäe all hulgakaupa nagu ilmailmet waatamas käisid, wõisid nendega nalja heita, neid nõögata ja tögada oma laewajutuga, sest neil ei wõinud ju teadmata olla, et teekond laewaga Krimmi — ümber terwe Euroopa, Wahe- ja Musta mere kaudu — on lausa rumalus; aga waestel põgenejatel, kellel polnud selgemat aimugi, kus asetseb õieti nende Kaanan ja misjufused teed wiilwad finna, — neil oli tõsi taga, kibe tõsi.

See laewauusk oli juba mõni päew waremalt, kui maltswetlased suuremal hulgal jõudsid Tallinna alla, kusfil mujal weidrat wilja sigitanud: Kolga rannas. Sealised „armu faanud hinged“ ootasid walget laewa oma randa. Kas see waga ootus-lootus põhjenes üksnes Tifre neitsi Miina wõl ka mõne muu siitpoolt „nägija“ ennustusel, sellest pole kindlamat teada; Miinaft aga räägitakse, et tema olewat folk-

laste imelaeva ema, kuna salapärase sõiduki ootamise loost rahva seka järgmised mälestused alali on jäänud.

Walge laev pidanud tulema Zeesi küla alla. Tema ennustatud ilmumine jäänud aga, nagu Järvamaal prohveti tagasijõudminegi, üha täide minemata. Kui juba küllalt olnud oodatud, tulnud korraga sõnum, et laev saabuivat teatud päeval ja tunnil Aigna saarele, kus ta usklikud peale võtivat. Mlanud koha kibe minek sellele saarele, nii kibe, et mõnel jäänud kas võdi sõõk pooleli ja ühel naisel leivadfi „seadesse“. Maha jäetud kõik ilmlik wara, mis mitte ennemalt juba ei olnud müüdnud võdi mida ei jõutud wiimasel pilgul kätte kahmata ja kaasa võtta. Et mahajääjad ilmalapsed ja wiist ka kainemad palweinimesed seda äraheidetud wara enestele hakkasid formitama — palju asju olla äraminejad neile ise „jumala nimel“ annud —, seda pole raske enesele kujutella. Üks wana naine tänanud ja õnnistanud poegi, kes minema läinud: „Do, kallid pojakesed, kuidas jätsite ometi hea kaljakese aina minule!“ See waadanud põlewil silmil, kuidas teised mahajääjad äraläinud inimeste warandust laiali kannud, ja ohanud: „Oh, oleks ma kümmeegi aastat noorem!“ Keegi wabatnaine naabruselt saanud ühest Zeesi talust hulga häid uusi kalawõrke ja hüüdnud saagiga koju jõudes: „Tah, sealt tuleb sulle abi, kust sinu meel ei mõtlegi!“ Seft seljatäis võrke oli waesele lesele ju terwe warandus...

Aignasse mineku eel pidanud usklikud weel lühikesse palwetunni külas ühes peres, kus palutud kirglikult jumalat, et laev nüüd enam tulemata ei jääks ja et taewaiha neid saarelt enam tagasi ei laseks tulla. Pühalikult lauldes purjetatud siis laewuhestel ja lootfikutel minema.

Saabudes Aignasse, arivanud keegi pime naine, et juba Raananis ollaksegi, ja hakanud õnnistama: „Nüüd, kallis maafene, oled mul wiimaks käes!“ Aga walget laewa, millelt ingli hääl usklikudele wastu pidanud hüüdma: „Teele, teele, armsad hinged!“ — seda laewa polnud kusil näha.

Oodatud päev, oodatud teine ja kolmas — ei ifka iveel midagi! Aeg läinud igatvaks ja nälg tulnud kätte. Mis muud kui hakatud aga jälle kodu poole purjetama, — kui kaua ja tühja kõhuga lageda taeva all ifka ootad!

Koburannaft vaadanud inimesed, kuis üks puri teise järel neeme tagaft paljima hakanud. Zuba tulevad, ehk küll alles kolme päeva eest palvetasid, et jumal neid hoiaks tagaft tulemaft! Ilmalapsed rannas võtnud neid muigatvail suil ja pistivate sõnadega vastu.

Petetus laevaootajad kogunenud nukralt, nagu ivette kas- tetud kanad, Süri Süri tuppa ja norutanud seal peaaegu päeva otfa, kui parajasti teegi Lammistu mees, tulles soolafoormaga Soomeft, randa jõudnud ja koosolevate meeste peale hakanud paukuma: „Mis kurat te fiin vahite, suud ammuli, kui mulle appi ei tule soola maale kandma!“ Paukunudki mehed koost, kes talle üksteise järel appi tulnud salakaupa varjule toi- metama.

Salakauba veo ja varjamise suhtes olid kõik randlased, usu ja muude vahede peale vaatamata, ivennad täis murdu- mata ühistunnet ja üksimeelt. Oli ju salakaup kehiva kalasaagi puhul nende ainute sisetulek, sest põlbu oli neil nii vähe ja ifegi nii armetu ja kõiva rendi all, et see nende ülalpidami- sele peaaegu mingit alust ei annud. Kõivast ivaltvuseft hoo- limata iveeti salakaupa, iseäranis soola, rohkesti sisse, mida siis kaugemal maa sees, enamasti Järvamaal, käidi rahaks tegemas. Kui fuur rannarahiva üksimeel ja ühistunne seejuu- res olid, tunnistab nähis, et konterbanditvedajate finniivõtmifi tollivahitide läbi hoopis hartvasti ette tuli, nii hartvasti, et jäherduseft juhust nagu poolest imeft kaua räägiti.

Kui Nignast tagaft oli tulnud, hakatud endift ivarandust üleaedsete ja teiste omandajate käest jälle tagaft koguma, kuid peaaegu poolest jäädud ilma. Ka lest ivabatnaine saanud käsu tuua äratõidud kalavõrgud omanikule tagaft, mida ta ka teinud. Koormat selga võttes ohanud ivanake: „Mis meie rõõmuks arivame, lähed hädaks, ivaeivaks peage!“

Seepeale jaadud kuulda, et teised maltswetid kõik läinud walget laewa ootama Tallinna alla, kuhu see tingimata tulewat, ja see erutanud ka Kolga usklikke, iseäranis luulemeelsemaid nende seas, nüüd sinna rändama. Et kõik see rändamine ja ajaviitmine sündis parajal tööajal, siis pani kartus mõisniku eest, kellele päewad teha, mõndagi leigemat usklikku aru pidama ja wiivitama. Aga imeusuliselid kärmed neid wai-gistama. Kui Mäe Mart Leesi külast näiteks kunagi tähenda-nud, et ega mõisnikud neid wiist minema lase, mispäraft iga minekufatse osutuivat asjatufs, wõtnud üks waga naine piibli ja seletanud sealt, et raske uni tulewat fakste peale, mis neid niikaua kütkestawat, kuni kõik usklikud siit hädaorust ja orja-põlwest on pääsenud... Nõnda siis kogunes hea hulk ka Kolga ranna inimesi Tallinna Lasnamäe alla, ja laewa oota-mine teiste omausulistest seltis festis edasi.

Oodati ja oodati. Wahiti ja wahiti.

Oodati päewast päewa, nädalast nädalasse. Wahiti koidu ärkamisest eha kustumiseni. Alustati igal hommikul uue loo-tusega ja lõpetati hilja õhtul, kui wäsimus ja tüdimus laud finni wajutasid. Aksteise wõidu püüti hommikul wõimalikult wارا ärgata, et esimesena üle magawa leeri hüüda: „Ta tuleb!“ Aksteise wõidu katfuti õhtul wõimalikult hiljaks üles jääda, et lähets ehk ometi korda woogude tuhnil turjal, jutwise öö poolikus pimeduses, filmata waluwat imelaewa. Oli ka noo-remaid ootajaid, kes ööfigi, ja enam kui üks kord, asemelt hüppasid, et kiwilt wõi kingult mere poole piiluda, pimedikust läbi ujuwa pilguga.

Laewa ei tulnud!

Päew järgnes päewale, öö ööle, nädal nädalale — laewa ei tulnud!

Juba figinesid ootajatele waawatäid selga, juba lähenes paljudele nälg, juba kippusid haigusel lastele kallale, juba hakkasid paljude silmad wahitima tõntfilt, kustunult mustaks

põlenud nägudest, lohku wajunud põskedest — laewa ei tulnud!

Tekkis kahtlejaid. Eriti üffikuid, pärast salgakessi. Aga usklikke oli rohkem. Ja siis tõusid leeris üles prohvetid ja apostlid, need, kelle hõõguivate ennustuste ajal rahwas siia kogunenud, kelle suud täis olid imedest ja salapärasest tõotustest. Need pidasid palwet ja lasksid woolata oma wiisamat, suuremat, lõõmavamat usku kahtlejate peale, neid julgustades, finnitades, uute tõotustega ergutades. Ja ennäe — kahtlejad uskusid jälle! Nad ootasid uuesti. Mari oli palwejoovastuses kiljatanud: „Laeiw tuleb!“ Miina oli pühas halwatuses sojistanud: „Laeiw tuleb!“ Paide Unts ja Kerna mölder, Madis, Anu ja kõik need teised — nad lugesid seda raamatust mitmel-setmel keerulisel keelel wälja ja kuulutasid: „Laeiw tuleb!“ Miks ei pidanud ta siis tulema! Nähtawasti tegi Kõigeiwägetam katset oma rahwakese usukindlusega. Kes tohtis siin jääda alla!...

Sa laew tuli.

Lull süda-öösi.

Teda nägi esimesena üks naine.

See seisis oma noore, saleda kehaga kõrgelt ja sirgelt kaset leeri ning kõik temas ja ta küljes osutas kirglikult mere poole — käed, silmad, wਾਲlali lehwivad juuksed, pingule painunud rinnad. Ja suu tõi kuuldarwale otsekui pasunahüüu, mis lewis rõkates üle kogu uinutwa leeri:

„Laeiw tuleb! Laew tuleb! Laew tuleb!“

Hüüdja oli Eõhmuse Anu Kugililt. Ta oli palweis walwanud wiis ööd järjepannu, et saada rahwa ees esimeseks, kes kuulutab tõeksaanud imet. Ta wõibises õnneft ja wärises uhkuseft. Sga sooneke ja närwikuue tema ihus kuumas õnd-suseft.

Sa leer tuffatas wirguma — praegu siit, warsti sealt. Ming ärganud, kes nägid seda noort saledat naist ihu ja hin-

gega osutatavat mere poole, teadsiid fohe, mida ta näeb, ilma tema pafunahüüdu kuulmatagi, ja nad kõif nägid ühtaegu walget laewa.

See lähenes, rait ja hunnitu, hõbedase öö rüpest majesteetlikul sõidul, lõhestades laineid wägewal rinnal ning jättes maha wahujoone, mis walgustasid pimedikku. Ning komandofillal seisis tema ise, ootajate prohiwet ja päästja, ning wiipas nelle wõidurõõmus mõlema käega terwiituji...

Nad kõif nägid teda ja ta laewa, niipalju kui neid oli esimese nägija hüüdel ärganud unest, ning wajujsid põlwiili, ristitafid käed ja nutfis rõõmu pärast waljusti.

Uga seal seisis nende hulgas piff, kõhetu wanamees halli habemewõruga kõrwast kõrwani, keegi kolklane, ja see hüüdis forraga:

„Ma ei näe laewa!... Mul on merimehe filmad, aga laewa nad ei näe!“

Oli, kui heitufs põlwiitajate üle tumehall pilwetiiib. Nakk ei wiikfatanud keegi enam. Odadi näilikult, et lood atwab sun ja neelab selle usfmatu.

Kuid mees seisis paigal ning kordas oma meeletut wõidet. Põlwiitajast püüdis keegi pilkfamisi naerda, aga sel naerul polnud laja. Ja jälle keegi siunas usfmatut sõgedaks, aga see teda ei pööranud.

Ja nüüd — nüüd korifes ühest ja siis teisest ja siis komandast pettunud rinnast:

„Laewa ei ole! Laewa enam ei ole!“

Lõusti kõikjal taas püsti ja wahiti pingul mere poole, mida suudles juba kerge koidik. Ning kiiresti kasawas nende arw, kes tunnistasid kahwatuil huulil, et nemadki ei näe laewa, — ei näe enam. Küll kifendas laewa esimene nägija, too noor naine Kuglilt, kes nimetas end Deefuse pruudiks, kaugele üle leeri, et pime, pime mõlemast filmast on igaüks, kes ei näe laewa, nagu tema teda näeb! Uga kui osutus, et wiimati

Õiik olid pimedad, filjatas äffi too noor naine, langes kum-
muli põrmu ja nuukfus krampides, et laetv ei paistvat enam
temalegi...

Laetva, mida ei olnud, nähti hiljemini veel paar korda.
Küündis, et üks nägi, siis nägid teda ka teised.

Seeritääs halatsemisväärt kannatajaid!

Uga keegi ei tulnud ega tunnustanud seda. Keegi ei tul-
nud ega öelnud kuuldaivalt tervele maale: „Vaadake neid
kannatajaid! Neid on niifaua puretud ja imetud, kuni neil
lõppes veri soontest, üdi luudest ja mõistus ajust! Vaadake
sila, risti-inimesed, ja aidade häält tõsta vägitvalla vastu
ja selle ohivrite eest! Ja mitte üksnes nende eest, keda te siin
põrmus näete wingerdaivat, waid fogu selle kibi eest, millest
see jõuk wiletfaid on pärit!“

Oh ei — keegi ei kõnelnud nõnda!

Kodanikke mõlemast soost wooris linnast jalgsi ja hobu-
sega neid iga päew waatamas käia: linnas lewinud sõnum,
seltsejada Säriwamaa prohiveti jüngrit oodata Lasnamäel
pikive, mis pidawat nad tõotatud maale wiima, oli tõdita-
nud kangelsti linlaste uudishimu. Nad tulid lõbu ja nalja
pärast neid „pärdikuid“ filmitsema ja oma lastele näitama.
Nad imetsefid nende halle ja musti riidewatte, naersid nende
naiste ja tüdrukute lahtisi juukseid, itfitasid nende kohtlasi was-
tuseid, kinkisid nende lastele lõppeks wasskopikaid ning timpfaiu
ja pöördisid linna tagasi — heal tujul, nagu foju minnes
lõbusalt näitemängult. Endi nähistest ja elamustest said nad
kohwi- ja õllelauas veel kauaks huiwitaivat juttu wadistada.
Nad leidsid enesest mõistetawaks, et osa inimesi on waesed ja
rumalad ja et see osa foostub talupoegadest. Nõnda tahtis
jumal, see oli tema korraldus.

Ei, nendest ei tulnud ühelegi meele protesti tõsta, mitte
ühelegi!

Ra kohalise saksa lehe „Rebalsche Zeitung'i“ toimetaja „patseeris“ ilusal lehkeuu-päeval, tepp käes, Easnamäele weidraid pilwe- ja laewa-ootajaid waatlema. Tuli, nägi, läks koju ja kirjutas pikad kirjad „alama rahwa“ põhjatust rumalusest. „Kes meie linnast nüüd seda teed wälja läheb, mis wiib suhruwabriku poole“, jutustas saksa ajakirjanik „Berno Postimehe“ tõlke järele, „see leiab seal taluinimesi tee äärest, kes waatawad üffisilmi mere poole, kui paneffid nad tema suurst ja ilu imeks. See on sedamaid natuke wõõras näha, sest kust wõtab meie talurahwas aega, lusti ja nii palju mõistust jumala loodud asju tähele ja imeks panna? Näeme neid aga iga päew uuesti sealsamas paigas wahtiwat ja ootawat, siis tahame ometi teada, mis see tähendab. Mis asja wahtiwad ja ootawat need pärdikud inimesed? Pärdikud ep ole nemad küll mitte, aga oh! nemad on waesed effitatud, petetud inimesed, kes nüüd seda wihatwilja hakkawat lõikama, mis rumaluse jampsimine on kültwanud, kes ju midagi muud ei usu kui pettust! Samara halgus ja waleprohwetid ning muud petjad on nende meeled segaseks teinud ja pead ümber käima pannud, ja nõnda on nemad nüüd oma jõleduse ohwiriks saanud, mis nelle hirmus raste saab olema...“

Muihu ei leia seegi mees sõna sõitlemiseks nende wastu, kelle eest need inimesed siia on põgenenud. Kõik süü langed petjate, effitajate, waleprohwetite ja talurahwa enese andeksandmata rumaluse peale; poleks kõiki neid, asjad oleksid ilusti forras — talupoeg rahul oma põlweaga, mille headuse kohta pole kahtlust, tänulik jumala, tänulik sakste wastu. . .

Niisutades mõnda humanitsewat krododillipisarat lausete wahetele, hästitab see hea härra õnnetuid weel taga. Tema kui „eesti rahwa sõbra ainus trööst“ on, et häda neid waeseid õpetab: „Bea tuleb tulikibe tõde wale järele, mil nad oma rumaluse-uneft ärkawat. Inimesele, keda täidab uskmatu meel teiste wastu, ei aita muu asi kui häda läbi targaks saada...“

Ent jüiski leidus keegi, kes tõstis protesti. Wihaft wärišewat, kaastundest hõõguivat, hoolega fogutud teadmistele rajatud wõimjat protesti. Mitte just selle käputäie maltšiweti usku põgenejate, waid teo-orjuse ikke all waewolewa terwe eesti talurahwa eest, sellele tehtaw ülekohus ja wägivald pigistafid mehele karjatawa ja hurjutawa sule pišku.

Kas oli see wahest keegi oma inimene? Mõni eesti talupojajaoost wõrjunud rahwasõber? Wahest foguni tuttauw rahwamees ja rahwaisa Johann Woldemar Jannsen, selle filmad ehk ometi wiimaks rahwa häda kohta enam lahti ja haleduses niiskeks olid läinud, selle waese töötawa rahwa häda kohta, selle kasuks ta ju oma osawat sulge ütles liigutawat?

Oh ei! See, kes protesteeris, oli keegi wõõras. Ei see olnud eestlane, ei sakslane. Ei see olnud keegi tuntud rahwamees ega mõni kodumaa rahwasõbralik feltšonnategelane. Ei ta seisnud eesti talurahwale sugu, seisuse ega ameti poolest kuidagi lähedal. Ise nimetas ta ennaft oma protesti all „feltski, kes ei ole eestlane ega tema isand“. See oli keegi Baltimaal elaw iwene kodanik, selle filmad läffid niiskeks, selle rind kees haawatud õiguse- ja õiglusetundest, see oli Tallinna ülemkooliõpetaja Blagoiweshtšenski, kes wõttis sel ajal sule kätte ja kirjutas wägivaldast ning willetšuseft, mida kannatas eesti talurahwas, saksa keeli raamatu nimega „Eestlane ja tema isand“. Ta kirjutas raamatu keeles, mida „eestlase isandad“ kõige paremini mõistfid, et nendesje wõimfamalt mõjuda, aga ta pidi lassma raamatu wälismaal trükkida, sest et Balti tsensuur, nagu kõik aivalik wõim, oli nendesjamade isandate käes, selle wastu ta leegitšewate kaebustega wälja astus. Oma piiramata wõimu tarwitades, keelasid Blagoiweshtšenski süüdistustest wihaftatud orjaisandad raamatu Baltimaal ära ja panid kauplustes olewad effemplarid pitšeri alla. Uga nad olid teda lugenud ja hoobid olid pihta läinud. Seda tunnistas nende aivalikkude häälekandjate fapifülitamine, see osutus wi-

maste võingerdavaißt katseist protestifirjas seisivaid tõstiasju tvaleks ajada.

Mida tegi sel puhul aga rahvavaisa Zannsen? Mida firjutas tol ajal eesti rahva ainus avalik eestkõstja ja häälekandja?

Ta noomis. Muidugi mitte isandaid, vaid orje. Ükski papp kantslift ja ühegi saksa lehe toimetaja ei saanud noomimise, sõnaosava, rahvaliku noomimise poolest tema vastu. Ta pekkis ja palus sinna juure täie suuga jumalat. Sga firjutis, mis ta rahva tolleaegse majandusliku ja usulise liikumise vastu oma lehes avaldas, algas häbistamisega ja lõppes palvetamisega. Rahulolematus ja rumalus olid üldkahjulikud ebatvourused, mille pärast ta rahvaist rihmas ja mille hävitamiseks ta jumalat appi hüüdis: „Isfand, kui sinna ei tvalgusta, kes peab siis tvalgustama?”

Neft on selge rummalus,
Ei see ennesest ei lõppe!”

Mülgast aga, kust need tõved tekkisid, ei jätnud ta mitte ainult nähtavale toomata, vaid püüdis seda palju enam agarasti ivarjata. Zannsen teadis ja nägi seda mülgast nagu iga teinegi, aga ta mitte üksnes ei ivaktnud sellest, kuna ta oleks pidanud rääkima, vaid ta püüdis seda lausa salata.

Keset Samara- ja Krimmi-liikumise aega ja noil nädalail, mil maltsvetlased Lasnamäe nõlval ootafid oma päästelaeva, ilmus „Berno Postimehhes“ juhtkiri, mis heitis üha iveloomustavvat tvalgustust sellele, kuidas mõtles rahvamees Zannsen rahva tolleaegsest põlvest. Tõotava pealkirja all „On Eesti rahval tõesti oma põlve üle kaebamist ehk mitte?“ lasti artiklis küsimuse üle kahetõnet pidada kaht mitteperemeest, sest need oleivat „enamasti sulafed ja muud teenijad inimesed“, kes oma põlve üle kaevavad, kuna peremeeste rahuldav käekäik, olgugi et mõni neistki kurdab, tvõetakse affioomina.

Pikas, sõnaküllases dialoogis paneb Läänemaa mitteperemees Kaarel oma orjust rängaks ja tånamatuks, küfides:

„Mäherdune on meie föök ja jooß, mäherdused meie riided, elumajad ja magamiskohad? Pörfastel pahnas on sagedasti parem“. Mitteperemees Hans aga, tema üleaedne, arvab footuks teisiti. Temale on „töö kallis asi“ ning „taevaija polli mitte rumalasti teinud, kui ta ütelnud: „palehigis pead ja oma leiba sööma“. Kuigi töö ei ole kerge, aga milleks jellest „ägada ja ogada!“ Eks see ole jumal ise, kes pani su orjama mõisnikku ja peremeest. Ja „jumal on kõik targasti teinud ja igauhe oma koha peale seadinud“. Kui vähe eriti peremeestel asja on nuriseda, seda näitab Hans Kaarile arvude najal. Peremeest lastakse aastast müüa loomi ja põllusaadusi enam kui neljajaja rubla eest, kuna rent talu eest, seitsekümmend viis rubla kopikatega, ning muud aastakulud tuludest kaugemale maha jäävad, nii et õnnelik rentnik otse kapitali võib koguda. Tugines see näide tõel, siis oli siin tegu, nagu näpuga katkuda, väga haruldase erandi sihiliku üldistamisega, nõnda kui osutub tolleaegsest väljarändamis-liikumisest, mille kandjaks olid enamikus juht peremehed, pealegi peremehed võrdlemisi viljakast Äärest, ei mitte kehvast Eäärest, kust pärit pidi olema „Berno Postimehhe“ külluses elav talurentnik.

Ent artikkel Jannseni lehes oli ju seks avaldatud, et katkuda väljarändamis-liikumist halvata, tehes teda kerge-meelsuseks, peremehe seisukohast koguni hulluseks. Ja rohuks jutlustati „rahhulist süddant“. „Tehkem keif Eesti mehhed tän-noga ja waggusi omma tööd, ja keif nuffer meel ja nurrisemine seisko meitest kaugel.“ Seft weel on „taevase ja mapealse aujärje peal armolessi filmi, kes sedda näivad ja ommal ajal seadust möda parrandaivad“. Artikli sappa riputatakse järg-neiv „Eääne laulusalm“, mida soovitatakse pähe õppida:

- „Olle rahhul, tark ja rummal
- „Sega, mis full' annud Summal.
- „Kuida mitmel ommad head,
- „Nenda neil ka ommad wead.
- „Midda ennam kaebad hädda,
- „Sedda rohkem tunned sedda

„Parrem te ja tööd ja palu;
 „Tühja kaebust, hinge wallu,
 „Sedda jätta hopis mahha;
 „Egga Summal sedda tahha.
 „Kes full' ihho, hinge annab,
 „Se so eest ka murret kannab.
 „Rahhul, rõmus olle ja
 „Omme tö ja põlwege . . .“

Suhtkiri, mille autoriks oletab toimetus kellegi oma välise kaastöölise, ärritab sedamaid ägedale vastuvaidlusele — tunnistus, et lehe lugejate seas, lihtsate maainimeste hulgas, leidus filmi, mis nägid asju õigemini, ja päid, mis hindasid sündmusi õiglasemalt kui rahwa waimsed juhid. Leht oli sunnitud ruumi andma ühele Harjumaalt saadetud wastusele, milles tveentvalt osutati, et häda, karjutu aineline häda on see, mis ajab rahwast abi otsima Maltstiwetilt kui ka teistelt uue asukoha töotajailt, olgu see siis kaugel Krimmis või sama kaugel Samaras ja Saratowis. Albe olewat naerda ja pilgata neid tuhandeid hädalisi, kes teewad katset ühel või teisel teel eneste põlwe parandada, kas või Lasnamäelt ükksifilmi mere poole waadates ja imetaolikt pääsu oodates. Sellestki kirjutades ei tulewat wastajale naer ega pilge peale, „waid mo südda ja filmad nutwad“. Autor polemiseerib siis weel süüdistuse wastu, et talurahwa häda põhjustajad olewat laiskus ja rumalus, wõttes endale aluseks weel muid „Berno Postimehhes“ waremini ilmunud artikleid, milles oli „fajatud“ rahwa seas maad leidnud usu- ning wäljarändamis-liikumist.

Muidugi ei jätnud toimetus Harjumaamehe kirjale juure tähendamata, et ta ei ole kellega rahul, waid et tal „mitme asja polest teisefid mõtted on“, ning warsti trükkis leht nähtawa meelega ära kellegi Eäänemaa tagurliku wogatseja wastuse selle kirja peale, milles palweiwennalise kõl'surikkuse ja mõttetühjusfega fajatamis kirju kiideti, nende ümberlõkkajad ja huffamõistjat aga laideti.